

Takdim / Editorial

Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu, Shorouk Mohammad
Courtyard in Contemporary Multi-Unit Housing: Residential Quality with Sustainability and Sense of Community

Merve Akdaş, Özge Zenter, Arzu Özen Yavuz, Bediz Başkan, Saide Damla Bostancı
Sille Yerleşiminde "Geleneksele Öyküden Bir Konut" Üzerinden Göstergelerin Değerlendirilmesi

Betül Hatipoğlu Şahin, Ayşegül Tereci
Konut ve Çevresi Kavramına Yaşam Kalitesi Bağlamındaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Ayça Uysal, Adile Arslan Avar
İzmir Narlıdere'de Kentsel Dönüşüm Projesinin Uygulanmasında Gecekondu Maliklerinin Karşılaşabileceği Sorunlar

Burcu Aslan Okat, Cankut Dağdal İnce
Kentsel Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık Açısından Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Rant ve Özel Mülkiyete Bir Bakış

Evrin Düzenli
Merkeziyetçi Temayüller ve Trabzon'da Modern Kamusal Yapıların İnşası (1937-1944)

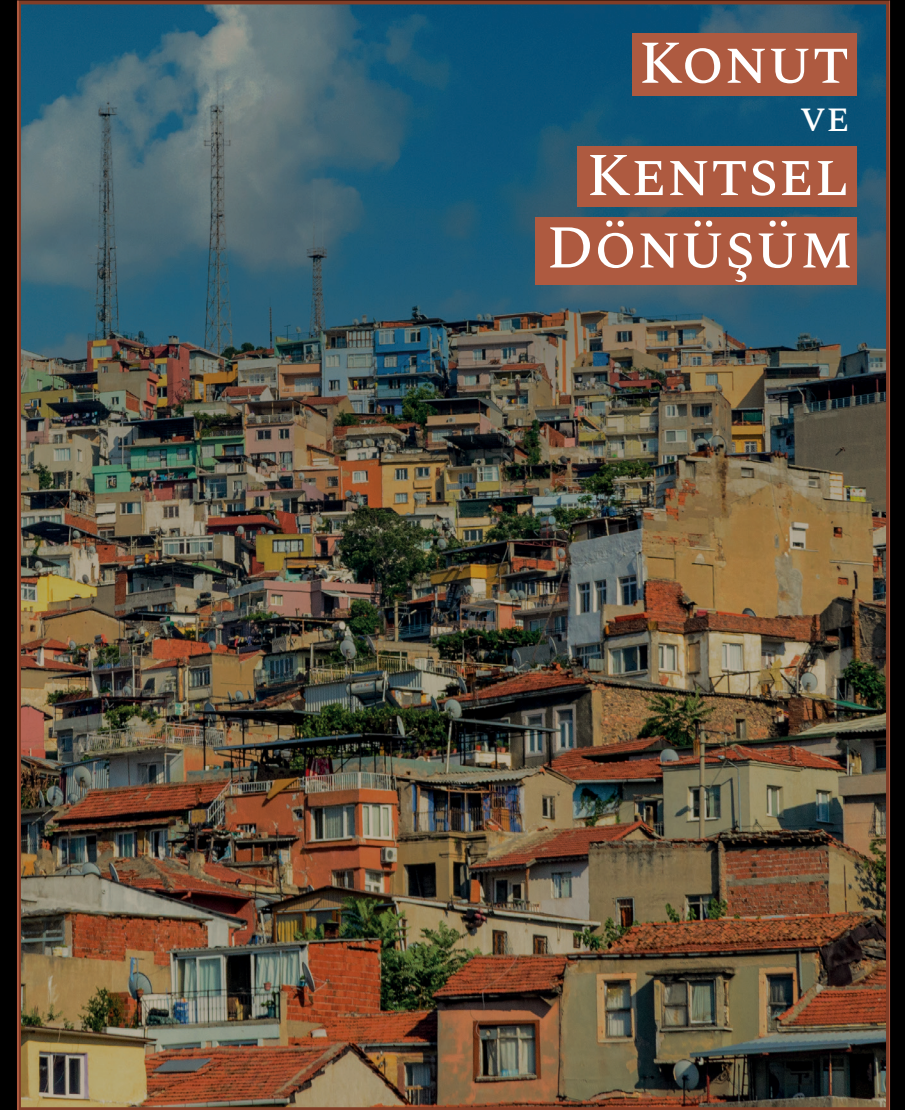
Emel Karakaya Ayalp
Alternatif Gıda Ağları ve Türkiye'de Yurttaş Temelli Gıda İnişiyatifleri

Esmâ Selen Aksoy, Şehnaz Cenani, Gülen Çağdaş
Kamusal Alanlar Arasındaki Mikromobilitiyeyi Destekleyecek Kişiselleştirilmiş Ulaşım Modeli Önerisi

Berru İzel Gökğöz, Zeynep Yeşim İlerisoy
Kent - Yapı İlişkisi Bağlamında Patlayıcı Saldırı ve Alınabilecek Önlemler

Ebru Yetkin, Esin Boyacıoğlu, Ayşe Duygu Kaçar
Kent Hakkı Bağlamında Endüstri Mirasını Yeniden Okumak: TÜRASAS Eskişehir Örneği

Rümeysanur Erikli Doğan
Kentlerin Türkiyesi: İmkânlar, Sınırlar ve Çatışmalar

Konut ve Kentsel Dönüşüm

Cilt 12 • Sayı 33 • Yıl 2021

İçindekiler/Contents

797 **Takdim/Editorial**

Makaleler/Articles

- 802 **Courtyard in Contemporary Multi-Unit Housing: Residential Quality with Sustainability and Sense of Community**
Günümüz Çok Katlı Konut Alanlarında Avlu: Sürdürülebilirlik ve Güçlü Topluluk Hissi ile Oluşturulan Kaliteli Yaşam Alanları
Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu, Shorouk Mohammad
- 827 **Sille Yerleşiminde "Geleneksele-Öykünel Bir Konut" Üzerinden Göstergelerin Değerlendirilmesi**
Analyzing the signs on a "Traditionally-imitated Dwelling" in Sille Settlement
Merve Akdaş, Özge Zenter, Arzu Özen Yavuz, Bediz Başkan, Saide Damla Bostancı
- 852 **Konut ve Çevresi Kavramına Yaşam Kalitesi Bağlamındaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi**
Evaluation of Approaches to the Concept of Housing and Its Environment in the Context of Quality of Life
Betül Hatipoğlu şahin, Ayşegül Tereci
- 873 **İzmir Narlıdere'de Kentsel Dönüşüm Projesinin Uygulanmasında Gecekondu Maliklerinin Karşılaşabileceği Sorunlar**
Problems That Squatter Owners May Encounter after the Implementation of Urban Transformation in Narlıdere, İzmir
Ayça Uysal, Adile Arslan Avar
- 905 **Kentsel Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık Açısından Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Rant ve Özel Mülkiyete Bir Bakış**
An Overview of Private Property and Rent in Urban Regeneration Projects in Terms of Urban Sustainability and Resilience
Burcu Aslan Okat, Cankut Dağdal İnce
- 934 **Merkeziyetçi Temayüller ve Trabzon'da Modern Kamusal Yapıların İnşası (1937-1944)**
Centralized Tendencies and Construction of Modern Public Buildings in Trabzon (1937-1944)
Evrin Düzenli
- 965 **Alternatif Gıda Ağları ve Türkiye'de Yurttaş Temelli Gıda İnişiatifleri**
Alternative Food Networks and Civic Food Initiatives in Turkey
Emel Karakaya Ayalp

1006 **Kamusal Alanlar Arasındaki Mikromobilitiyi Destekleyecek Kişiselleştirilmiş Ulaşım Modeli Önerisi**
Personalized Transportation Model Proposal to Support Micromobility Between Public Spaces
Esma Selen Aksoy, Şehnaz Cenani, Gülen Çağdaş

1038 **Kent - Yapı İlişkisi Bağlamında Araç Bomba Saldırlara Alınabilecek Önlemlerin AHP Yöntemi ile Değerlendirilmesi**
Evaluation of Measures in Urban Areas for Vehicle Bomb Attacks in The Context of City-Building Relation with AHP Method
Berru İzel Gökgöz, Zeynep Yeşim İlerisoy

1065 **Kent Hakkı Bağlamında Endüstri Mirasını Yeniden Okumak: TÜRASAS Eskişehir Örneği**
Reevaluating the Industrial Heritage in the Context of the Right to the City: The Case of TÜRASAS Eskişehir
Ebru Yetkin, Esin Boyacıoğlu, Ayşe Duygu Kaçar

KİTAP ELEŞTİRİSİ

1100 **Kentlerin Türkiyesi: İmkânlar, Sınırlar ve Çatışmalar**
Rümeysanur Erikli Doğan

1107 **Yazarlara Notlar / Notes to Authors**

Takdim

2021 planlamamızda 33. Sayı olarak Ağustos sayısında 'Gıda ve Kent' başlıklı sayımızı yayınlamayı hedeflemiştik. Gıda ve kent ilişkisiyle ilgili gelen makale sayısının az olması ve COVID-19 pandemisi şartlarının beraberinde getirdiği gecikmeler nedeniyle bu sayımızı 'Gıda' başlığı altında çıkartamıyoruz.

Sizlere kentle ilgili mimariden kent tarihine, ulaşımdan kentsel dönüşüme farklı konuları ele alan akademik çalışmaların yer aldığı özel bir sayı sunuyoruz. Bu sayının tüm dünyanın nevi şahsına münhasır bir süreçten geçtiği bu dönemde akademik alanda daha fazla önem kazanan ve ortak yaşam alanlarımız olan kentle ilgili akademik-bilimsel araştırmalara katkısının olmasını umuyorum.

İdealKent

Courtyard in Contemporary Multi-Unit Housing: Residential Quality with Sustainability and Sense of Community

*

Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu¹

ORCID: 0000-0002-0716-7431

Shorouk Mohammad²

ORCID: 0000-0003-4577-8126

Abstract

Courtyard is an important element, a representation of success in social sustainability and architectural quality. The philosophy of courtyard within the urban fabric is an expression of cohesion and community. While courtyard typology sustains in some urban patterns with an adaptation, this continuum has not been achieved in some contexts. Vernacular architecture had to face several challenges and courtyard typology was replaced with profitable mass housing without previous spatial codes at the expense of the human needs and values that guide design decisions. In this context, this paper aims to provide sustainability of the courtyard in contemporary housing with an adaptation such as after-war Syria redevelopment in order to provide a socio-spatial quality and sustainability. The study reviews the sense of courtyard for residential areas and examines the reasons for the absence of this element in contemporary multi-unit housing. Moreover, this study analyses housing examples with courtyard from different periods of Vienna with cause-effect relationship. The study concludes that Vienna has provided a wealth of innovative experimentations of courtyard in contemporary housing successfully which can lead new housing dynamics in urban contexts such as Syria.

Keywords: Courtyard, housing quality, social sustainability, Vienna Housing, urban morphology, sustainability, architectural codes.

¹ Asts. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, E-mail: hhatipoglu@ybu.edu.tr

² Ankara Yıldırım Beyazıt University, E-mail: shorouk.mohammad@gmail.com

Günümüz Çok Katlı Konut Alanlarında Avlu: Sürdürülebilirlik ve Güçlü Topluluk Hissi ile Oluşturulan Kaliteli Yaşam Alanları

*

Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu³

ORCID: 0000-0002-0716-7431

Shorouk Mohammad⁴

ORCID: 0000-0003-4577-8126

Öz

Avlu, sosyal sürdürülebilirlik ve mimari kalitedeki başarının bir temsili olarak önemli bir tasarım unsurudur. Kent dokusu içerisinde avlu, felsefik olarak sosyal uyum ve topluluğun bir ifadesidir. Avlu tipolojisi bazı kent morfolojilerinde bir uyarılma ile varlığını sürdürürken, bazı bağlamlarda bu süreklilik sağlanamamıştır. Çeşitli dönüşümlerle konut çeşitli zorluklarla yüzleşmek zorunda kalmış ve avlu tipolojisi, tasarım kararlarını yönlendiren insan ihtiyaçları ve değerlerinin yok olması pahasına ve rant uğruna kopukluğa uğrayan mekansal kodlarla farklı konut biçimlerine evrilmiştir. Bu bağlamda, bu makale, sosyo-mekânsal bir kalite ve sürdürülebilirlik sağlamak için savaş sonrası Suriye güncel çok katlı konut alanlarının yeniden yapılandırılması gibi bağlamlarda avlu tipolojisinin adaptasyonla devamının sağlanmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, konut alanları için avlu olgusunun önemini vurgularken, çağdaş konutlarda bu unsurun kayboluşunun nedenlerini de ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu çalışma, bir mimari kod olarak avlu tipolojisini yaratıcı bir süreklilik ve adaptasyon ile ortaya koyan Viyana şehrinin farklı dönemlerine ait avlulu konut örneklerini neden-sonuç ilişkisi ile analiz etmektedir. Çağdaş konutlarda başarılı ve yaratıcı avlu deneyimlerinin ve bu sürdürülebilirliğin somut olarak ortaya konması ile Viyana'nın, Suriye gibi bağlamlarda güncel konut dinamiklerine yön verme potansiyelini açığa çıkarırken nasıl sağlanabileceği konusunda rehber niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: *Avlu, sosyal sürdürülebilirlik, Viyana, konut tasarımı, kent morfolojisi, sürdürülebilirlik, mimari kodlar*

³ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-mail: hhatipoglu@ybu.edu.tr

⁴ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-mail: shorouk.mohammad@gmail.com

Introduction

Through history, housing forms have evolved within different styles and various structures to keep pace with the social, cultural, and economic needs of society. People translated their religious, environmental, social, and economic functions parallel to the transformations in architecture spaces. For instance, the transportable tent was an innate response to the nomadic lifestyle. Every society created its architectural forms as an inherent product of environment, and people's culture (Salman, 2018). In this context, the concept of a courtyard house emerged both as a unit and as part of a settlement fabric that is congenial to all humanity (Petruccioli, 2007). The courtyard house typologies are possibly the most enduring and widespread housing type in history, as it was founded in antiquity and in modern times, in most world regions, in different climates and cultures, and in a range of different building materials (Abass, Ismail, & Solla, 2016; Edwards, Sibley, Hakmi, & Land, 2006).

In Syrian old cities, courtyard houses were built to fit in socially, functionally, environmentally, as well as architecturally, people's needs along with their livelihood. They grew organically as a community-sustaining architecture (Al-Sabouni, 2017). Since the middle of the twentieth century, the vernacular architecture in Syria had to face several challenges with the adaptation of European standards in construction and planning at architectural and urban levels. In the meantime buildings of similar cement blocks ignoring the context have been established without considering the environmental, functional, and aesthetic aspects, and the characters of the Syrian society. This shift in housing patterns has turned into urban and social decline. In this regard, the current conditions of Syrian architecture and the extensive destruction that resulted from the war, present an opportunity to reconsider the residential projects in order to provide a conscious and responsible approach for good quality sustainable urban development in post-war Syria. Because it is crucial to protect some socio-spatial codes against the deterioration of a modern built environment that ignores cultural and social aspects and identity (Pomeroy, 2020)

On the other hand, the successful housing experiences of other countries in terms of sustaining the courtyard patterns to the current environment and era; providing quality of life for inhabitants have a wealth of knowledge worthy of consideration. Therefore, it is important to follow these experiences to develop innovative solutions that can fit into Syrian context. As Jane Jacobs (1992, p.188) said, "new ideas must use old buildings". It is necessary to

analyse the codes in architecture in order to understand and make sense of the philosophy to be sustained, the choice of style and design decisions (Hatipoglu & Koç Aytakin, 2020). Then, the question then come to the fore how to develop and transfer the idea of traditional courtyard housing to the contemporary urban design model for post-war Syrian Housing in order to provide sustainable communities that had provided a sustainable architecture in Syria in the past in terms of social, cultural and ecological aspects.

Although the importance of the courtyard has been conceptualized in several studies, it is still lacking how to adapt traditional courtyard house -most of which is low-rise- to contemporary housing design by adapting to current conditions and requirements of multi-unit housing in cities, especially in eastern countries such as Syria. Therefore, the study contributes to demonstrate and support theory with concrete cases with successful contemporary examples of multi-unit housing with courtyard. In this context this paper aims to provide sustainability of courtyard idea in Syrian housing which has a quality in terms of socio-spatial aspects that characterize activity-patterns and environments. The paper is not a call to rebuild courtyard houses exactly the same in their old form, but rather to apply a modern courtyard housing typology for the future by integrating them with modern development/technology and changing requirements to enhance the quality of sustainable urban life. This paper focuses on the advantages of the revitalization of the courtyard housing typology to the future urban design in Syria, not just to revive the cultural identity or a salt urban morphology in architecture, but to ensure social sustainability and contemporary architectural quality in multi-unit housing, which will contribute to create a better design for future (post-war) urban environments. The study reviews the meaning of traditional courtyard house in Syria in terms of social and morphological characteristics and introduces main design factors related to its historic form. Then, it analyses the reasons for the absence of this element in modern Syrian housing typologies. Moreover this study reveals how these traces, which are not merely images, can be adapted to today's conditions within the framework of cause and effect relationship with concrete examples of the sustaining reuse of the courtyard house in urban patterns. An analysis of concrete practices from Vienna has been conducted, which demonstrates the courtyard continuum as an architectonic code in urban pattern consistently. At the end discussions and recommendations have been presented for the implementation of the courtyard typology with its qualities and advantages, in post-war Syria in order to provide a sustainable future in terms of social, cultural, and ecological aspects.

Syrian Courtyard Housing

The courtyard vision in Syrian Old Cities

Courtyard housing in Syria first appeared three millennia ago influenced from the previous nomadic life with the addition of open spaces. This has been a satisfaction with a convenient inside-outside relationship. The reality is that the courtyard was a responsive typology to the social, cultural aspects in space configuration of old cities. People built courtyard houses, not in order to stand out, but to live in harmony parallel to their cultural and social perspective/structure (Al-Sabouni, 2017). Moreover, the social, traditional and religious indicators were strong parameters in giving meaning to the courtyard within the urban fabric. As the main focus is on the family's position and privacy seclusion with a minimal display of the occupant's social status to the outside world (Abass, Ismail, & Solla, 2016). The importance of the courtyard as a functional element can be summarized with the words of Hasan Fathy (2010, pg 57) :“Yet, to the Arab especially, the courtyard is more than just an architectural device for obtaining privacy and protection. It is, like the dome, part of a microcosm that parallels the order of the universe itself”.

Additionally, the courtyard as an element of the urban pattern collected different social classes and different religions in heterogeneity, but in a harmony which was built by people themselves as an emergent phenomenon . This model of housing has been an urban fabric in which rich and poor, Muslim and Christian were woven together in unostentatious, closely-knit houses (Al-Sabouni, 2017). This sense of neighborliness cultivated a life of tolerance, peace and coexistence which has the potential to provide sustainable communities.

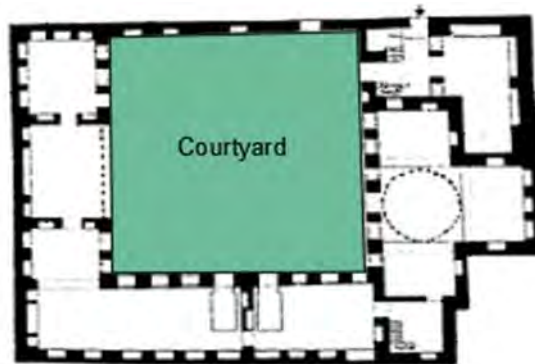

Figure 1. The traditional Syrian courtyard plan (Edwards, Sibley, Hakmi, & Land, 2006)

Social and culture characteristics of Courtyard Housing regarding sustainable communities

a) The privacy considerations

The Islamic belief and traditional thoughts shaped the social rules and lifestyle of the Syrian community, which was reflected in physical features of traditional courtyard houses. Therefore, the privacy of family life is one of the important needs that a Syrian courtyard house has sought to achieve. The design of the house is mainly oriented toward the central courtyard, there is no view from street or other surrounding houses, which provides a convenient privacy. Even though the central courtyard is an open space, it maintains a protection from prying eyes, as it cannot be seen from outside (Zein Alabidin, 2010). In fact, the courtyard forms a specific space, which has many advantages in the creation of a spatial and visual privacy, an intimate world for peaceful and secluded spaces.

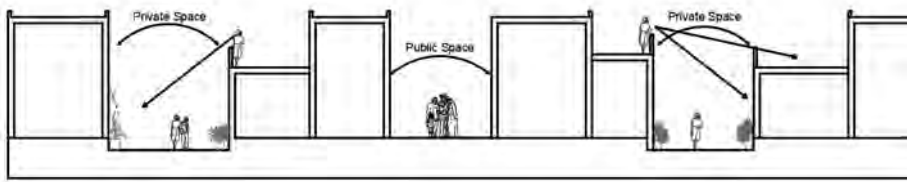

Figure 2. A section showing how courtyard provide privacy, developed by authors depending on Edwards, Sibley, Hakmi, & Land (2006)

b) Social and cultural considerations

The old Syrian society tends to be an extended family in which many families live together and help each other. Normally the community is based on collaboration and support to maintain strong family and neighbourhood ties (Zein Alabidin, 2010). Socially, the courtyard came consistent with this type of society and cultural mentality. Moreover, regardless of size, the courtyard provides an extension of the house providing green space for daily use of the family or social gatherings for specific events. Also, they contributed to practicing the social rituals according to the prevailing social relations in the community. Thus, the courtyard has played a main role in everyday life and social interaction. The family member has used to depend on courtyard as space in many social functions:

- Private space: as it is a place for daily life activity (e.g., eating, sitting with family, cooking, workspace)
- Collective space: for guests and relatives such as religious ceremonies and wedding celebrations with folk music bands, in addition to open space for entertaining close friends like weekly female parties (Zein Alabidin, 2010).
- Safe space: especially for kids to play within parent's close supervision (Lee & Park, 2015)

Figure 3. The traditional Syrian wedding ceremony in courtyard house drawing by Mohammad Nazir Baroudi (Al-Najm,2015)

c) Environmental considerations

The majority of Syrian cities are located in an arid subtropical climate. The main climatic features are the significant difference between hot days and very cold nights. Therefore, the common design solution for such a climate has usually been courtyard housing. It is an environmentally sustainable building in terms of providing a thermally comfortable area for living, such as allowing more sunlight penetration and natural ventilation (Taleghani, 2014; Aycam & Varshabi, 2016). Courtyards have generally the ability to achieve thermal comfort to the residence as it is worked as a microclimate modifier (Abass, Ismail, & Solla, 2016; Aycam et al., 2020). In addition, the garden of the courtyard appeals to the senses. This garden is often based upon Islamic philosophy of description of paradise. The garden mainly consists of two categories: Citrus and other fruit trees, flowers give scent and bouquet, both give color and form, and water invites contemplation (Edwards, Sibley, Hakmi, & Land, 2006).

d) Hierarchy of Public and private space in the traditional urban city

The urban fabric in old cities followed a clear and specific pyramid hierarchy from public to private space (Hassan & Resen, 2018). Old city's urban fabric consists of two basic elements: streets and courtyard houses. It is crucial to understand the intimate relationship between these two fundamental components in order to understand urban morphology. The courtyard housing, which was sharing common walls with other units, does not have any public space within. Therefore, all the interior spaces are private within the domain of the inhabitants.

Moreover, the narrow alleys, which eventually poured into the houses considered within the domain of the house. They worked as a semi-private space, which didn't allow strangers to use or stand nearby. It helps them to take control and security of their neighborhoods to protect from strangers and to reduce crime. Moreover, these blind alleys played a main role in social interaction as they were a semi-public or semi-private space for women to meet and interact with other neighbors (Nikeghbali, 2017). In addition, a safe place for children to play and meet with other children.

Figure 4. The specific pyramid hierarchy from public to private space in old cities (Mansour, 2015)

Current Urban Transformations and the Absence of Courtyard in Syrian Housing

The arrival of modernization has had an adverse effect on current Syrian housing architecture. From the nineteenth century to the turn of the twentieth century, there were many architectural turning points in Syria (Kandakji, 2013). The application of multi-story dwelling types with the staircase access system constituted a major part of the local housing stock in urban areas in Syria. Although, modern buildings are seen as improving living conditions in terms of providing main services like proper sanitation, electricity, etc. The negative influence is to bypass the culture and the architectural and urban identity of the local community. It was disconcerting to see that traditional courtyard dwelling typology was replaced with profitable models based on

some technical innovation without any traces from previous spatial codes at the expense of the human needs and values that should have guided design decisions. Moreover, Architects have rarely asked critical questions regarding the appropriateness of form with regard to social and cultural conditions (Al-Jokhadar & Jabi, 2016). The lack of a wider critical debate on the built environment in Syria had resulted in development practices that have produced serious long-term consequences (Edwards, Sibley, Hakmi, & Land, 2006).

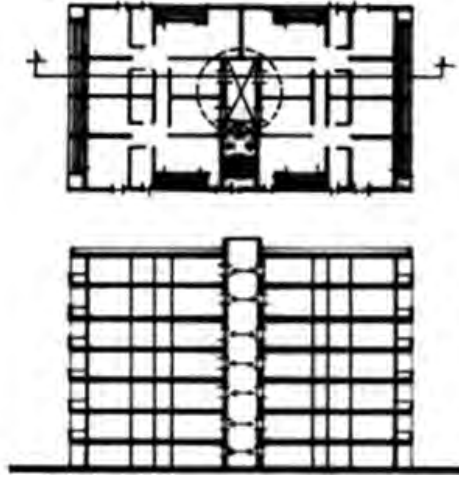

Figure 5. Multi-story dwelling types with the staircase access system (Edwards, Sibley, Hakmi, & Land, 2006)

Figure 6. The contemporary prevailing housing pattern in Syria (Al-Sabouni, 2017)

In addition, with the decline of the courtyard typologies, the researcher in Syrian architecture notes how the courtyard opened to the sky was replaced by the window and balcony, which is not enough to ensure the same quality.

These open outwards to satisfy a desire rooted in the soul, which is trying to reach an air outlet. The idea of the window in Syrian architecture was alien to society, as it did not come with the local culture. This window is often closed to preserve the privacy that is still sacred today in the local culture. It seems that people have also given up this semi-private space forcibly in favor of new spaces behind glass. The general sensibility was that houses seemed to create a wall of glass and cement separating them from the city and its residents. The unsuccessful attempts in planning lead to the shifts in the structure of the urban pattern/fabric. As the traditional environments have been obliterated by new urban patterns which break down the socio-spatial qualities.

Figure 7. Closing the balconies with glass as if to protect their occupants from the intrusion of others (@lensdimashqi)

Moreover, the urban movement preferred to devour any public space or green elements in favor of more cement blocks, which courtyard has a successful inside-outside relationship. This has negatively affected people in terms of managing their social lives. This urban movement pressured people towards introversion to their homes. Unfortunately, this changing of Urban housing patterns has destroyed the historical city's established social and physical order, which has created a detachment among individuals and a general weakening of the social relationship between them (Al-Sabouni & Scruton, 2016). These changes in housing models and urban pattern opened the door wide for the continuous decline we still suffer today (Al-Sabouni, 2017). From the identity perspective, it is a culturally poor residence from which a person cannot infer any meaning, it is based on monopoly and commodification. According to Makboul (2016), people were imprisoned within cement housing with the new urban pattern and form a gathering instead of achieving a sense of community.

In conclusion, the current situation of the urban environment in Syria shows the importance of an urgent need to draw inspiration from identity and culture in formulating and shaping the city's morphology. In addition to taking inspiration from historical codes it is important to integrate them with modern developments and changing requirements. In this context, the contemporary architects and planners should reconsider how to create an architecture that not only contributes to the practical and economic aspects of people's lives, but also to their social, spiritual, and psychological requirements.

Case Study: Analyse of Courtyard Housing typology in Vienna with the contemporary reflections

After reviewing the Syrian courtyard houses and their characteristics, it is evident that the courtyard houses present many features that are still a requirement in terms of cultural, social, and functional aspects of the society. Over the past few decades, courtyard houses in Syria have experienced a decline as a result of urbanization, population growth, where they ceased to exist with the emergence of vertical architecture. At the same time courtyard housing has developed in all parts of the world by taking distinctive forms except for the Middle East (Edwards, Sibley, Hakmi, & Land, 2006). Believing in the importance of courtyard housing in finding solutions to social and environmental problems created by modernity, it would be wise to examine the experience of courtyard housing models that have been applied in the Western World. Even though these models are not exactly the same with Syrian courtyard housing, their continuum and transfer of an architectural code over the years with the integration of modernism can demonstrate a good example. That is important for developing a courtyard typology with the previous code for post-war Syria urban recovery. This chapter is to review some examples of courtyard housing built in several periods of the 20th-century in Vienna in order to reveal the consistency in urban tissue.

a) The vision

The post-war period was particularly crucial for urban policies in Europe (Porotto, 2017), as the political change led to a rise in housing standards. The main concern of urban policies was the achieved two main goals: first, to provide collective spaces and green areas by public spaces. Second, to accomplish spatial and social justice, which means to eliminate the distinction between social classes to maintain a heterogeneous resident population (Po-

rotto, 2017). As a result they focus on creating collective space as an intermediary space in-between the communal and private— which is a crucial feature of living together and the expression of democratic ideals. One of the urban and typological models that had appeared is the large courtyard block. Monterumisi & Porotto (2017) indicates this approach as: “This large courtyard block was a convincing achievement in the process of reforming the urban perimeter block and it was a dominant and long-lasting model in some European cities.”. The vision of housing was to provide “city as unitary expression of the collective identity», also to enhance sanitary conditions by adding any type of «amenities of life”. Therefore, the adopted large courtyard blocks typologies made this vision possible. The apartments were realized as perimeter block developments or courtyard apartment buildings.

Vienna is a city in Europe which has left its mark in designing the collective space. It grew in a progressive and democratic way in housing policies. The housing dwelling in this city corresponds with the goals that have been adopted which are a better life and “living together”. Even though these housing typologies in Vienna have been built for more than 100 years, they still have worked in the same way that they have been designed for . The philosophy of including the courtyard within the urban fabric in the morphology of the city was an expression of cohesion and community (Porotto, 2016).

b) The environment consideration

One of the characteristics of housing projects in Vienna housing is the adoption of high-quality standards which is clearly reflected in the climate- and resource-friendly design. So, the main concern of urban policies was the achieved comfort by improving energy standards alongside adding the collective spaces and green areas (Alic & Jadric, 2019). That has committed the government to adopt the motto of “Light, air, and sun”, which committed the municipality to build these qualities into housing, public spaces, amenities, and services (Pelleteret, 2020). Moreover, the green and free spaces inside large courtyard blocks contribute to an ecological lifestyle. The available space provided by the implementation of large courtyard gardens which ensures a lot of advantages for housing in terms of low-tech sustainability such as ventilation, sun exposure, and the hygienic requirements (Porotto, 2016).

c) Hierarchy of Public and private space

The courtyard block shows a rational layout in its spatial organization and relationship with the urban fabric (Porotto, 2017).

The city Vienna morphologic form of the urban block were linear semi-perimeter blocks, mainly taking the shape of the land. The courtyard concentrates amid the urban blocks as open space. Bentley et al. (1985) emphasize that this style of block creates a distinct division between private and public spaces and maximizes the street's active edges. As a result, such a design creates security and livability of metropolitan regions (Bentley, Alcock, Murrain, McGlynn, & Smith, 1985).

This courtyard acts as a transition spaces between public space of the city and the inside of the housing. With this approach, the created hybrid spaces have been both parts of the public domain of the city and part of the private and communal space of the housing. They are multi-functional, multi-use features that serve as both housing and urban infrastructural nodes, disseminating the services and cultural facilities throughout the city. Eventually, the building with a courtyard reproduces the city while reallocating its spaces and amenities (Gibbons, 2019).

d) The role of courtyard typology to sustain a sense of community, integration, social cohesion

Housing urban masses around a green yard has been the key to create new spatial and social relations among individuals. Moreover, the apartments were different in size, formation, and density, they have in common the employment of the large courtyard block model.

In terms of social sustainability, the large courtyard blocks have been assessed according to the everyday social aspects, such as social integration, and networking within the social infrastructure (Alic & Jadric, 2019).

Community building

The vision of designing large courtyard buildings in Vienna is to provide a "new collective society and of a new idea of living together". So, to achieve this vision they sustained and interpreted architectural phenomenons and codes that can be read from the community. Tafuri (1985, p. 123) indicates that "the horizon of reference of realism inevitably assumes populist features" which emphasizes the importance of collectivity which helps to constitute a sense of community. A study has been conducted by Nasar&Julian (1995) people find significantly more sense of community in the courtyard buildings, which is followed by the Vienna housing design.

Moreover, the design of a large courtyard form provides a shared open space, which works as a complementary of the housing units. The housing

units that surround a communal courtyard, have a right to control or determine the activity taking place within it. This helps to develop community sense from an individual when he feels its rights in public space and safe space production. In addition, it increases the connection between neighbors who share the same public space. The adequate design of communal spaces offers a high degree of amenity and a strong sense of community (Alic & Jadric, 2019).

Social interaction in Contemporary courtyard

The architectural form of the large courtyard has provided social sustainability with successful relationships. The courtyard, which includes practical aspects of everyday living, also involves sophisticated use of quality green and free spaces. The design of courtyard housing has been designed to offer a public space for social interaction of people, which is a set against a socio-spatial division. The courtyard in contemporary urban blocks as a collective space has the ability to ensure spatial and architectural opportunities to realize a symbol of collective living with many social roles and functions in resident's lives. For instance, in Vienna, some buildings include within their yard some urban elements and facilities of the city (Porotto, 2016). Moreover, some courtyards include collective facilities connected to daily life such as rest areas, kindergartens, laundries, public baths, cooperatives, clinics, children's pools, common rooms, district libraries, etc. These common facilities and shared spaces aid in dissolving social barriers between the resident and wider communities. Additionally, the collective spaces of the courtyard are used as "outdoor living rooms". These usages of the courtyard as public and private aggregations of spaces reinforce the community identification of inhabitants to the courtyards (Porotto, 2016).

The Sustainability of Courtyard Typology in Vienna: Concrete Examples

The design approach of courtyard typology is still leading today's housing design approach following the same urban pattern with modern interpretations. This provides a wealth of typological experimentations in several ways with a harmony to the existing courtyard idea and urban pattern. Figure 8 and 9: Sonnwendviertel Master Plan and 3d visualization showing the continuum of the urban pattern of old environments and new design.

Figure 8. Sonnwendviertel Master Plan showing the continuum of the previous urban pattern

Figure 9. Sonnwendviertel 3d Visualisation showing the continuum of the previous urban pattern

This continuum has been one of the reasons that the city has succeeded in maintaining ‘social peace’ for more than a century and a process that has resulted in a successful culture of integration that continues to this day. Vienna has become an internationally renowned example of social integration, demonstrating that this is an absolute prerequisite for and an essential component of a fair, integrated, and sustainable city. (Alic & Jadric, 2019)

Some projects with courtyards from different periods of Vienna have been analyzed base on some criteria. The projects after 1980s in the cases, ensure achieving one of the prescriptive four pillars of design social housing in Vienna which is social sustainability and have been built as winners of competitions. The projects before this date are well-known housing with success and representation of their era. Their success is coming from having communal courtyards providing social quality/sustainability. All these projects emphasize the courtyard idea in design process as a design element. The cases in the analysis reveal this creative and innovative continuum in sequence and the sustainability of the courtyard until today:

Projects	Analyse and explanation
<p data-bbox="198 227 445 254">Reumannhof 1924 – 1926</p> 	<p data-bbox="587 258 1033 409">The project consists of a central courtyard at its entrance that provides a green space. In addition to offer shared spaces for people to social interaction such as shops, cafés, and space for community activities (Pomeroy, 2020)</p> <p data-bbox="587 440 951 469">Photos and map (Alic & Jadric, 2019).</p>
<p data-bbox="198 928 463 955">Karl-Marx-Hof 1926 – 1933</p> 	<p data-bbox="587 959 1033 1292">The Karl-Marx-Hof is symbolic of the 'Red Vienna' era. It consists of four-story around inner courtyards. This courtyard transformed residents' way of life. As the courtyards form a tranquil oasis – public, green and reserved for pedestrians. Moreover, they contained collective facilities for residents . The project encouraged the sense of community and communal living through the large internal courtyards and the common facilities within these courtyards.</p> <p data-bbox="587 1297 951 1326">Photos and map (Alic & Jadric, 2019).</p>
<p data-bbox="198 1516 469 1543">Washington hof 1925 - 1930</p>	

George Washington Hof was built as a symbol of social democracy. It consists of five courtyards lined next to each other with extensive green areas and crossed by two streets.

The project aimed to build an example in terms of continuity with the existing urban fabric in the city.

Photo (Wien Geschichte Wiki, 2021) , map (Fierlinger, 2016)

Heinz-Nittel-Hof 1979 – 1983

The courtyard increased the social interaction between people by including the public facilities such as swimming pools, saunas, sports courts. As well the courtyard, expansive surrounding gardens and playgrounds provide large green spaces designed to give inhabitants the ability to roam and walk a place as well for children to play.

Photo and map (Alic & Jadric, 2019)

Wohnregal 1999

Wohnregal aims, accordingly to the architect of project, to defines a framework" in which people can come together." So, that goal have been achieved by the design of courtyard which to accommodate resident's way of living and their contemporary needs.

Photo (Architekturzentrum Wien, 2003), map (Alic & Jadric, 2019)

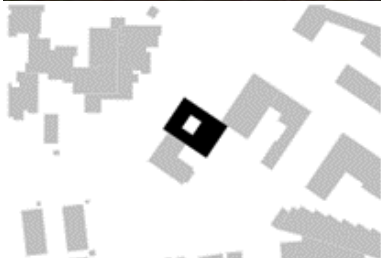

WHA Welिंगergasse 2004-2008

WHA Welिंगergasse is closed perimeter block. The inner courtyard brings the life of the quiet of suburbs to buzz of the city, as it offers a sense of intimacy and quiet. In addition, there is a collective garden and a rooftop playground. These shared spaces create a sense of community for neighbors to socialize.

Photo(Architekturzentrum Wien, 2008) ,map (Alic & Jadric, 2019)

Sonnwendviertel I 2009-2016

Social sustainability has been a priority of the project. The central courtyard enhances communal functions in the housing. The open space and planted areas within the courtyard are available to the neighbors. The courtyard provides zones for several types of playing equipment, which connected with children's playrooms on the ground floor. In addition, provides a place for different activities such as walking, running track, ropes course, sand, hills not just for children but for all age levels. On the ground floor, there are many common facilities connected with the garden courtyard formed recreational areas.

Photo(Wohnfonds_wien,2018), map developed by authors according to (Wohnfonds_wien, (2018)

Sonnwendviertel II-Smart Wohnen 2012 -2017

This courtyard aim to provide a building with a multi-use and high social intensity in order to provide the residents a high-quality outdoor space. The courtyard provides multi-functional spaces for different users. The open spaces also as a common children play zone. In addition the courtyard provides space for temporary uses such as an "extended living room" in open air.

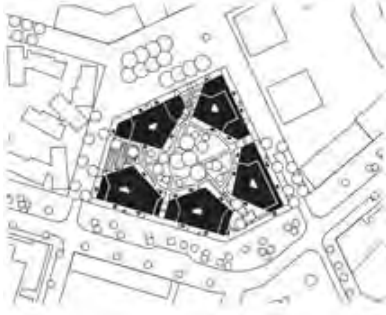
Photo (Competiti on line, 2012), map developed by authors depend on (Competiti on line, 2012)

Wohn- Und Geschäftshaus Aspern 2013- 2015

Aspern Seestadt consists of five buildings around a courtyard. It focuses on particular attention to social interaction and the quality of living. The courtyard was planted to provide shaded benches, cozy places in the middle of the urban hustle and bustle. Moreover, it plays a main role as a shared center that increases the quality of life and in turn ensures the social interaction between inhabitants.

Photo and map (AllesWirdGut, n.d.)

Aspern Seestadt 2015

The courtyard creates a lively open space that offers a variety of spatial relationships. Moreover, it is connecting to the rooms surrounded at ground floor level. Also, the courtyard consists of wooden terraces in the shape of a wing form seating steps, which offers an opportunity to meet there and experience the community. Moreover, the green courtyards with hills, trees, and wooden elements form an organic landscape, as well as a playground for small children.

Photo (Quer kraft, n.d.), map developed by authors depend on (Quer kraft, n.d.)

Stavangergasse 2015-2018

The project consists of four buildings open to four verdant courtyards in which residents can gather. The accurate formation of buildings alongside courtyards generates liveable and well-structured form. Moreover, the courtyards provide a worthy framework for social networks. They work with common rooms facilitate to support formal and informal gatherings. In addition, they provide quiet and warmth areas for get-togethers.

Photo (Trans City, n.d.), map developed by authors according to Trans city.

As it has been seen from the examples, the courtyard blocks in Vienna refer to innovation in creating a new method to represent the courtyard in a new product. This innovation is juxtaposed preserving the culture and rituals. Looking at the Syrian context, the examples that have been mentioned give a wide insight to shape a new housing typology using the courtyard as a collective space to bring people together and to think about the collective dimension of the city.

Conclusion

It is necessary to sustain some architectural codes by adapting them to the changing dynamics and spirit of the age in order to understand the user needs and make design decisions accordingly for sustainable communities. Analysing the codes of the architectural understanding that is desired to be sustained leads architectural understanding in a more meaningful direction. The Syrian courtyard house, with its social and physical meaning, is one of these important features for the after-war urban development. Since this typology is ignored in the modern urban movement despite many advantages in terms of providing a qualified living environment, there is a need of reconsidering contemporary housing development. It is obvious that the low rise characteristic of traditional courtyard housing cannot respond to the demand

for high density housing in contemporary cities. Since the requirements of urban life changes from the past, an adaptation process of the courtyard house is needed.

In this context, some projects from different periods in Vienna have been analysed and presented in order to reveal how this characteristic phenomenon is used in the design process and how it corresponds. These demonstrate a continuum of the courtyard, which has a great importance for the sustainable communities. This continuum is not just formal, but also social in an improved characteristic. The vision of designing courtyard buildings in Vienna has been to provide a "new collective society and of a new idea of living together" for many years. Vienna has become an internationally renowned example of social integration, demonstrating that this is an absolute prerequisite for and an essential component of a fair, integrated and sustainable city. (Alic & Jadric, 2019). Considering this success of Vienna in housing, it can be indicated that this is not a coincidence but a result of the consistency in architectural codes and morphologies with a convenient interpretation.

The contemporary courtyard has many characteristics in term of support sense of community, integration, social cohesion. The design of courtyard form deemed overly paternalistic, provides a shared open space, which works as a complementary of the housing units. The housing units that surround a communal courtyard, have a right to control or determine the activity taking place within it. This also helps to develop community sense from an individual when he feels its rights in public space and provides defensible space production.

In this sense Viennese examples with their multifunctionality and flexibility of their housing design solutions with courtyard which is also well-connected with indoor social facilities can lead new housing implementations such as after-war Syria redevelopment. Because in these cases the courtyard idea have been moved beyond its formal sense by referring to an enriched content with targeted social cohesion in design. Moreover, demonstration and analyse of these successful experiences in Vienna in terms of adapting courtyard to the modern multi-unit housing, ensure guidelines of knowledge worthy of consideration in terms of design solutions to architects and planners in Syria. The considerations and modern interpretations analysed in the study are relevant to demonstrate practical examples concretely. This provides a potential for the production of wealth of typological experimentations in several ways with a harmony to the existing courtyard idea and urban pattern. The social sustainability which can be supported with good design, a

crucial need in Post-war housing development in Syria. Since reconstruction is a chance for a qualified and characteristic urban design, Syria should learn from the experience of Vienna.

References

- Abass, F., Ismail, L. H., & Solla, M. (2016). A review of courtyard house: history evolution forms, and functions. *ARPN Journal of Engineering and Applied Sciences*, 11(4), 2557-2563.
- Alic, D., & Jadric, M. (2019). *AT HOME IN VIENNA | Zu Hause in Wien: Studies of exemplary affordable housing | Eine Studie und Sammlung geförderter Wiener Wohnbauten* (Vol. 1). TU Wien Academic Press.
- Al-Jokhadar, A., & Jabi, W. (2016). Towards a 'Contemporary Vernacular' high-rise residential development in the Middle-East and North-Africa: Learning from the Socio-Spatial qualities of the vernacular model. Amman, Jordan.
- AllesWirdGut. (n.d.). Retrieved from WAS- Social Housing, 170 Units: <https://www.awg.at/de/startseite/>
- Al-Najem, I. (2015, November 07). *The Shami wedding... ululating, "Hanahin" and Henna*. Retrieved from E-Syria: <http://esyria.sy/sites/code/index.php?site=damascus&p=stories&category=community&filename=201501071718591>
- Al-Sabouni, M. (2017). From a model of peace to a model of conflict: The effect of architectural modernization on the Syrian urban and social make-up. *International Review of the Red Cross*, 99(906), 1019-1036. Doi:10.1017/S181638311900002X
- Al-Sabouni, M., & Scruton, R. (2016). *The Battle for Home: The Vision of a Young Architect in Syria*. Thames & Hudson; Illustrated edition.
- Architekturzentrum Wien. (2003, September 14). *Next Room*. Retrieved July 16, 2021, from Wohnregal Helmut Wimmer - Wien (A) - 1999: <https://www.nextroom.at/building.php?id=2874>
- Architekturzentrum Wien. (2008, June 08). *Next Room*. Retrieved July 16, 2021, from Wohnhaus Welingerasse Jadric Architektur - Wien (A) - 2007: <https://www.nextroom.at/building.php?id=30790>
- Ayçam, İ., Akalp, S., & Görgülü, L. S. (2020). The application of courtyard and settlement layouts of the traditional Diyarbakır houses to contemporary houses: A case study on the analysis of energy performance. *Energies*, 13(3), 587.
- Aycan, I., & Varshabi, N. (2016). The analysis of form, settlement pattern and envelope alternatives on building cooling loads in traditional Yazd houses of Iran. *Gazi University Journal of Science*, 29(3), 503-514.
- Bently, I., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., & Smith, G. (1985). *Responsive environments A manual for designers*. Oxford

- Competition line. (2012, October 30). Retrieved July 16, 2021, from Wohnanlage Sonnwendviertel II - Smart Wohnen: <https://www.competitionline.com/de/beitraege/59921>
- Edwards, B., Sibley, M., Hakmi, M., & Land, P. (2006). *Courtyard Housing : Past, Present, Future*. New York: Taylor & Francis.
- Fathy, H. (2010). *Architecture for the poor: an experiment in rural Egypt*. University of Chicago press.
- Fierlinger, T. (2016). *Der Wiener kommunale Wohnbau der Nachkriegszeit am Beispiel der Per-Albin-Hansson Siedlung West* (Doctoral dissertation, Wien).
- GIBBONS, A. (2019, MAY 25). *Red vienna, a vision of housing*. Retrieved from MAY 25, 2019: <http://www.writingcities.com/2019/05/25/red-vienna-a-vision-of-housing/>
- Hassan, S. A., & Resen, M. J. (2018). The transformations in the urban fabric of traditional city centers (Lebanese Experience: Case Study). *KnE Engineering*, 1-15. <https://doi.org/10.18502/keg.v3i4.2158>
- Hatipoğlu, H. K., & Aytekin, Ç. K. Mimaride tasarım kodları ve anlamsal sürdürülebilirlik: Dil, Bellek ve Kimlik Tartışması. *İdealkent*, 11(31), 1676-1698.
- Jacobs, J. (1992). *The death and life of great American cities*. 1961. New York: Vintage.
- Kandakji, L. (2013). *تحولات السكن في تلك عمارة السكنية السورية منذ عهد الانتداب وحتى قسنا الحلي مدينة حلب - حلة درامية* [Design Transformations of Residential Architecture In the Syrian Cities since Independence Till Now : Case study : Aleppo City].University of Aleppo.
- Khalili, S. (2012). *The Courtyard House Using cultural references of the past as an alternative to Ottawa's current housing typologies*. Ottawa, Ontario: Carleton University.
- Lee, M.-S., & Park, Y. (2015). The Courtyard as a Microcosm of Everyday Life and Social Interaction. *Architectural Research*, 17(2), 65-74. Doi:<http://dx.doi.org/10.5659/AIKAR.2015.17.2.65>
- Makboul, D. (2016). *المدن العربية الحديثة قراءات نفسية ولغوية أعراض المدينة* [The Modern Arab City A Socio-Linguistic Reading of Symptoms of Urbanization Phenomena]. *Omran*. DOI: 10.12816/002756
- Mansour, H. (2015). The lost identity of the city: The case of Damascus. In *CITTA 8 th Annual Conference on Planning Research AESOP TG Public Spaces & Urban Cultures Event* (p. 1-20).
- Monterumisi, C., & Porotto, A. (2017). Why can't we live together? Stockholm-Vienna's large courtyard blocks. AMPS Proceedings Series 10, 10(CONF).
- Nasar, J. L., & Julian, D. A. (1995). The psychological sense of community in the neighborhood. *Journal of the American Planning Association*, 61(2), 178-184.
- Nikeghbali, S. (2017). Adapting design principles of traditional courtyard housing for future urban design. *Journal of Sustainable Development*, 10(6).
- Pelleteret, L. (2020). "Housing is a Human Right, Not a Business". *Les Cahiers de la recherche architecturale urbaine et paysagère*. doi:DOI: 10.4000/craup.5202
- Petruccioli, A. (2007). *After Amnesia. Learning from the Islamic Mediterranean Urban Fabric*. ICAR.

- Pomeroy, J. (2020). *Cities of Opportunities Connecting Culture and Innovation*. London. doi:<https://doi.org/10.4324/9781003022299>
- Porotto, A. (2019). Wealth of Typological Solutions from the Twenties: Vienna and Frankfurt. *II Congreso Internacional Cultura y Ciudad. La Casa. Espacios domésticos, modos de habitar*. Granada, Spain: ETSAG Escuela Técnica Superior de Arquitectura, Universidad de Granada. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/331971334_A_Wealth_of_Typological_Solutions_from_the_Twenties_Vienna_and_Frankfurt
- Porotto, A. (2016). Utopia and Vision. Learning from Vienna and Frankfurt. *Joelho*, 84-103. doi:10.14195/1647-8681_7_7
- Porotto, A. (2017). Kleinwohnung vs Existenzminimum: Social housing types from inter-war years. In *ATINER'S Conference Paper Series* (No. CONF). Athens Institute for Education and Research.
- Quer kraft*. (n.d.). Retrieved from Wood Housing Seestadt Aspern / Berger+Parkkinen Architekten + Querkraft: <https://www.querkraft.at/projekte/asp-holzwohnbau>
- Salman, M. (2018). Sustainability and vernacular architecture: Rethinking what identity is. In *Urban and Architectural Heritage Conservation within Sustainability*. IntechOpen. DOI: 10.5772/intechopen.82025
- Tafuri, M. (1985). Architettura e Realismo. In V. Magnago Lampugnani (Ed.), *Architettura moderna: L'avventura delle idee 1750-1980*, (p. 123-145). Milano: Electa
- Taleghani, M. (2014). Dwelling on Courtyards Exploring the energy efficiency and comfort potential of courtyards for dwellings in the Netherlands.
- Trans City*. (n.d.). Retrieved from Stavangergasse zwei+plus: an intergenerational network: <https://trans-city.at/tc/portfolio/stavangergasse/?lang=en>
- Wien Geschichte Wiki*. (2021, April 24). Retrieved July 16, 2021, from George-Washington-Hof: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/George-Washington-Hof>
- Wohnfonds_wien. (2018, November). *Wohnfonds_wien*. Retrieved from sonnwendviertel subsidised living in a new urban district: http://www.wohnfonds.wien.at/media/Website%20PDF-INFO%20Downloads/English%20Information/Broschure_Sonnwendviertel_2018_englisch_web.pdf
- Zein Alabidin, M. (2010, March 9). The courtyard houses of Syria. Retrieved from Muslim heritage: <https://muslimheritage.com/the-courtyard-houses-of-syria/>

Sille Yerleşiminde “Geleneksele-Öykünel Bir Konut” Üzerinden Göstergelerin Değerlendirilmesi

*

Özge Zenter¹
ORCID: 0000-0002-7785-3218

Merve Akdaş²
ORCID: 0000-0002-3371-1656

Arzu Özen Yavuz³
ORCID: 0000-0002-7197-289X

Bedizhan Başkan⁴
ORCID: 0000-0002-2609-7790

Saide Damla Bostancı⁵
ORCID: 0000-0002-8024-8561

Öz

Mimarlık, toplumların yaşam biçimi ve kültürleri arasındaki iletişimi sağlayan bir dil olarak kabul edilmektedir. Özellikle sahip oldukları geleneksel mimari yapılarının geleceğe taşınması konusunda hassas olunması gereken yerleşim yerleri olan tarihi kentlerde, biçimsel ve anlamsal birlikteliği yansıtan tasarım dilinin çözümlenebilmesi ve bu sayede ortaya çıkan biçimsel kodların analiz edilmesi önem taşımaktadır. Bu kentlerde, yeni tasarımların/var olan yapıların tarihi referanslardan ve kodlardan yararlanılarak yani geleneksel olana öykünülerek inşa edilmesi/yenilenmesi, geleneksel konut mimarisine ait özelliklerin çağdaş dönemdeki yansımalarını göstermesi, kentin mimari üslubunun ve geleneksel kimliğinin sürdürülebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Geleneksel mimarideki anlayışın birebir aynısının yapılması, “geleneksele öykünme” olmayacak ve anlam çelişmesine yol açacaktır. Bu nedenle “geleneksele öykünme” sınırının korunması, konutun bağlamla kurduğu aidiyet ilişkisini güçlendirecektir. Çalışmanın amacı, tarihi bir çevrenin biçimsel kurgusunu tanımlayan tasarım dilindeki değişimin, göstergeler üzerinden çözümlenmesidir. Bu amaçla, Konya ili Sille ilçesinde yerleşim diline ait göstergelerin, bir yapı özelinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç olarak, yapılan analizler doğrultusunda, Sille yerleşimine eklenen bu yapının, cephe bileşenleri bakımından bir Sille evi gibi davrandığı yani “geleneksele öykündüğü”; ancak kültürel ve yerel özelliğin sürdürülmesine katkı sağlayamadığı, hatta yaşam şartının, Sille'nin gündelik yaşam pratiklerinden çok daha farklı olduğu, iç mekan kurgusu bakımından “geleneksele öykünemediği” görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: göstergebilim, sille, geleneksel konut, öykünme.

¹ R. A., Gazi Üniversitesi, E-mail: ozgezenter@gazi.edu.tr

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, E-mail: merve.akdash@gmail.com

³ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: arzuozen@gazi.edu.tr

⁴ Gazi Üniversitesi, E-mail: bedizbaskan107@gmail.com

⁵ Gazi Üniversitesi, E-mail: sdamlabostanci@gmail.com

Analyzing the signs on a "Traditionally-imitated Dwelling" in Sille Settlement

*

Özge Zenter⁶
ORCID: 0000-0002-7785-3218

Merve Akdaş⁷
ORCID: 0000-0002-3371-1656

Arzu Özen Yavuz⁸
ORCID: 0000-0002-7197-289X

Bedizhan Başkan⁹
ORCID: 0000-0002-2609-7790

Saide Damla Bostancı¹⁰
ORCID: 0000-0002-8024-8561

Abstract

Architecture is considered as a language providing communication between societies' lifestyles and cultures. It is important to analyze design language that reflects the formal and semantic unity, especially in historical sites which are settlements that need to be more sensitive about carrying their traditional architectural structures to the future. In these historical sites, constructing by using historical references and codes is important in terms of maintaining the traditional identity of the city. Replicating the understanding in traditional architecture will not be "imitation of the traditional" and causes a conflict in meaning. For this reason, preserving the frame of "imitating the traditional" will strengthen the belonging relationship that the house establishes with the context. The aim of the study is to analyze the change in design language, that defines the physical structure of a historical environment, through signs. For this purpose, signs which signifies the settlement language in Sille, district of Konya province, are evaluated upon a specific building. As a method, signs are analyzed using the classifications in semiology. According to the analysis, the dwelling behaves like a traditional Sille house only with its façade components but it cannot contribute to the maintenance of cultural and local characteristics of Sille.

Keywords: *semiotics, Sille, traditional house, emulation.*

⁶ R. A., Gazi University, E-mail: ozgezenter@gazi.edu.tr

⁷ Arş. Gör., Gazi University, E-mail: merve.akdash@gmail.com

⁸ Doç. Dr., Gazi University, E-mail: arzuozen@gazi.edu.tr

⁹ Gazi University, E-mail: bedizbaskan107@gmail.com

¹⁰ Gazi Üniversitesi, E-mail: sdamlabostanci@gmail.com

Giriş

Toplumlar, buldukları çevre ile ortak bir tarihe ve kültüre sahiptir. Bu nedenle yapı çevre toplumların kültürel yapısını yansıtan, geleneksel bir nitelik taşır (Urak, Özen ve Yazgan, 2009). Küreselleşen dünyamızda zamanla kentlerin geleneksel dokusunun toplumun belleğinden silinmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalınması, kültürel ve yerel özelliklerin sürekliliğinin bozulmasına neden olmuştur. Kentlerin giderek kültürel kimliklerini kaybetmesi durumu; koruma ve sağlıklılaştırma anlayışının önemini arttırmıştır. Kentlerin ait olduğu çevrenin ve kültür katmanlarının analizi bu aşamada mekanın okunabilmesinde önem kazanır. Bu katmanlar zamanla o yapı çevrenin tasarım dilini tanımlar. Mimari ve Yapı çevreye ait tasarım dili de topluma paralel olarak sürekli değişir ve farklılaşır.

Tasarım dili, tarihi çevre ve yapıların yerel ve dönemsel özelliklerini aktaran biçimsel özellikleri içermektedir (Yavuz, 2017). Çünkü mimarlık, diğer tasarım alanlarından farklı olarak içinde bulunduğu toplumun bağlamı ile var olmakta ve anlam kazanmaktadır. Tarihi çevrelerde geleneksel konutlardan alınan referanslar ve geleneksele öykünme, bağlama duyarlı bir konut anlayışı ortaya çıkaracaktır. Bu durum, bağlamla kurulan aidiyet ilişkisini güçlendirecek ve yapıyı taklit ürünü olmasından uzaklaştıracaktır (Güzer, 2007). Bir yapının bağlamla kurduğu ilişki onun tasarım dilinin çözümlenmesi ile ortaya çıkarılabilir.

Herhangi bir tasarım dilini çözümlenebilmek, dildeki gelişimleri belirleyebilmek için bu dili tanımlayan göstergelerin, ilkelerin belirlenmesi gereklidir. Locke (2004)'a göre dil, insanın içindeki düşüncelerini, yararlanmak, paylaşmak, zevk almak için başkalarının bilmesini istemesi ve bu sebeple imgelelere ihtiyaç duymasındadır (Locke, 2004). Müzikte notalardan oluşan melodi, edebiyatta sözcükler yardımı ile yapılan bu ihtiyaç, mimarlıkta "mimari biçim" olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimarlıkta göstergebilim yaklaşımı da mimari örgütlenmenin ya da biçimlenmenin oluşturduğu bir iletişim kuramı olarak değerlendirmiştir. İletişim kuramına göre göstergebilimde, gösterge (yapı), gösteren (biçim/anlatım) aracılığıyla gösterilene (içerik/kavram) bir gönderme yapar. Böylelikle biçimlendirme ilkelerine değinilmektedir (Oğul- tekin, Tapan ve Şener, 2008). Eytışimci sistem yaklaşımında mimari stillerin eleştirel değerlendirmesi yapılmaktadır (Aksoy, 1975).

Bu çalışma kapsamında yapı çevrenin biçimsel kurgusunu tanımlayan tasarım dilindeki değişimin göstergeler üzerinden çözümlenmesi amaç-

lanmıştır. Mimari yapılarda belirlenen göstergelerin öncelikle kültürel değerler bağlamında saptanması, tarihi çevrenin yüklendiği anlam ve bu anlamı yansıtan tasarım dilinin de rahatlıkla anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Tasarımda bir dil oluşturulurken, toplumdan ve kültürel değerlerinden yola çıkılması gerekmektedir. Çalışma kapsamında Konya ili Sille ilçesinde tarihi doku içerisine eklenen bir son dönem konutunun sağlıklılaştırılması aşamasındaki değişimlerin cephe düzeni ve göstergeleri üzerinden okunmasını hedeflemektedir. Çalışma alanının seçilmesindeki temel etken; tarihi bir dokunun içerisinde “yeni” yapılan bir konutun daha sonra yapılan onarımlarla geleneksel sille konutuyumuş gibi davranması ve daha sonra yapılan eklentilerle de daha da farklılaşan bir yapı olması, bu nedenle tasarım dilinin sürekli değişmesidir. Colquhoun (1990)’un, Cengizkan (1999)’ın, Yücel (2007 a)’in, ve Gurallar (2015)’in tartıştığı “tarihsici” yaklaşımda olduğu gibi içinde bulunduğu tarihi çevreyi taklit eden bir yapı haline gelmesidir. Oysaki Venedik tüzüğünde (1964) belirtilen “Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçim-de yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir.” maddesi ile uyuşmamaktadır. Geçmişe gönderme yapan cephe düzenindeki, göstergelerin okunması ile tasarım dilinin ne şekilde değiştiği ve dönüştüğü çalışma özelinde belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma 3 aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada yapının 3 dönemdeki cephe değişimi literatür araştırması ile yerinde gözlem ile belgelenmiştir. Daha sonra yapıya dair mimari kodlar seçilmiştir. Cephe organizasyondaki değişim belgeleneceği için cepheyi tanımlayan; malzeme, açıklık (pencere-kapı) düzeni, üst örtü (çatı ve baca) ve bezemeler mimari kod olarak tanımlanmıştır. İkinci aşamada bu kodların analizi Klaus’un (1973) ve Bayazıt (1994)’ın belirlediği gösterge sınıflaması üzerinden analiz edilmiştir. Son aşamada ise, göstergelerin anlamsal değerlendirmesi yapılmıştır.

Göstergebilim ve mimarlık

Göstergebilim terimi, (Fransızca *semiotique*, İngilizce *semiotics*) batı dillerindeki semiyoloji ya da semiyotik terimlerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Semiyotik eski Yunancada işaret anlamına gelen “*semeion*” kelimesinden türetilmiştir. Dilimize dilbilim sözcüğünden girmiş olan göstergebilim, göstergeleri inceleyen bilim dalı olarak tanımlanır ancak göstergebilimin günümüzdeki faaliyet alanı, “gösterge” ve “bilim” kelimelerinin anlamsal toplamından daha fazla bir boyuta erişmiştir (Aksoy, 2016).

Barthes'e göre göstergebilim, dilbiliminin 'çözülmesi' ya da, daha açık bir şekilde, bilimsel bir dilbilim tarafından saf olmadığı gerekçesiyle bir kenara atılmış anlamlamanın tüm yönlerinin incelenmesidir (aktaran Culler, 2008, s. 81). Eco'ya göre ise, toplumsal anlaşmalara dayanarak ilişki kuran insanların söz konusu olduğu durumların incelenmesidir. Eco, göstergeyi bir kimlik ya da yerini tuttuğu şeyin bir aynası olarak düşünmemekte; bunun yerine göstergeyi, onu bilmekle hakkında daha fazlasını bileceğimiz şey olarak düşünmektedir (Eco, 1984b, s. 26).

Gösterge dil ile ilgili bilimlerde, bir başka nesnenin, varlığın yerini tutabilecek nitelikte olduğundan kendi dışında bir şeyi gösteren, belirten, anlamı olan her çeşit nesne, olgu ve biçim olarak tanımlanabilir (Sağocak, 1999, s. 47). Çeşitli toplulukların, birbirleriyle anlaşmak amacıyla kullandıkları alfabeler, diller, mimikler, üniformalar, renkler, mimari öğeler, işaretler ve sesler gibi çeşitli mekanizmalardan oluşan sistemlerdir. Anlamlı birer bütün haline gelen bu sistemlere de gösterge denir (Aksoy, 2016).

Barthes (1979), göstergebilimin temel elemanlarını dört ana başlıkta gruplandırmaktadır. Bunlar sırasıyla; gösteren-gösterilen, dilbilim-konuşma, dizim-dizge ve düzanlam-yananlamdır. Gösteren-gösterilen başlığı altında irdelenmesi gereken kavramların ilki göstergedir. Dilbilimde, gösterilenin öz niteliği, gerçeklik derecesi tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar, gösterilenin bir nesne değil, nesnenin zihinsel bir tasarımı olduğu vurgulanmıştır. Nesnelere ile onların dildeki karşılığı olan sözcükler arasındaki ilişki doğal değildir. Ev sözcüğünün işitimsel imgesi ile ev kavramı arasında ilişki nedensizdir. Ev sesini duyumsayıp zihnimizdeki kavramla bağlayarak gerçekleştirebilmekteyiz. Ev imgesini somut bir örnek olarak ele alırsak, evin işitimsel imgesi evin gösterenidir. Evin soyut model kavramı ise gösterilendir (Gümüş ve Şahin, 1982).

Gösteren ve gösterilen dışında mimari bileşenler arasında kurulan bir diğer ilişki dil – söz diyalektikidir. Dil, kişinin belleğine aktardığı toplumsal bir tür sözleşmeye dayanan, nedensiz değerler dizgesiyken; söz bireysel ve anlık bir seçme işlemidir (Sağocak, 1999). Göstergebilim olarak dilin kurallarına ulaşmak, somut ve öznel olan sözü incelemekle mümkündür. Dilin sistemi, sözün irdelenmesinden geçmektedir. Dil tüm toplumu ilgilendirirken söz dilin özelleştirilmiş halidir. Dil soyut, söz ise somuttur. Dil toplumsal, söz ise bireyseldir (Aksoy, 2016).

Bir diğer karşıtlık dizim ve dizgedir (Sağocak, 1999). Dilsel göstergelerin bir yapı içinde bir araya geliş bağıntısı dizim, birbirlerinin yerine geçebilme bağıntısına dizge denmektedir. Örneğin aynı kıyafette değişik öğelerin yan

yana bulunması; etek, bluz, ceket, ayakkabı vb. Bu durum dizim olarak adlandırılırken, bedenın aynı noktasında, aynı anda bulunamayacak olan ve değişimi giyimsel anlam değişmesine yol açan parçalar öbeği; bere, şapka vb. ise dizgedir (Aksoy, 2016). Gösterge dizgesi bir dizinin elemanlarının hangi ilkelerle biraraya geldiğini incelemektedir. Temel olarak cephe dizgesi, mekan dizgesi ve kitle organizasyonu üzerinde durulmaktadır (Erkman, 1987).

Son olarak düzanlam – yananlam ikilisine bakacak olursak öncelikle, anlamlama olgusu üzerinde durmak gerekir. Göstergebilimin anlatım ve içerik düzlemini temsil eden gösteren ve gösterilen kavramları arasındaki bağıntı anlamlama olgusuna eşittir. Anlamlama dizgesi, kendisini kapsayacak başka bir dizge durumuna geçerse içiçe geçmiş iki anlam ortaya çıkmış olmaktadır bunlar da düzanlam ve yananlamdır (Sağocak, 1999). Yücel (1982) göstergebilimde her bir gösterge arasındaki ilişkinin anlamsal bir düzeni ifade ettiğini; bu ilişkinin toplumsal/kültürel nitelikte olduğunu ve yapılı çevre- toplum- kültür arasında çeşitli düzeylerde anlamların (düz – teknik anlamlar/ çağrışımçı-kültürel yan anlamların) bu sayede üretildiğini belirtmiştir (Yücel, 1982).

Klaus (1973) göstergeyi üç şekilde sınıflamaktadır; ilki simgesel ya da anlamsal göstergedir. Göstergenin, temsil ettiği nesneyle dolaylı ya da nedenli ilişkisi, işlevsel biçimleniş arasında bir etkileşimi vurgulayan görsel bilgi iletimi (index- nedenli işlevsel gösterge sınıfı tanımlamaktadır). Örneğin bir binanın biçimlenişi, işlevsel programına dayanan nedenli bir ilişki ürünüdür. Uzun-zaman-mimari ürün arasındaki estetik etkileşimin kökeninde nedenli ilişki söz konusudur (Özek, 1980). İkincisi ise ikonik göstergedir. Temsil ettiği nesnenin imgesi görünümündeki yapısı nedeniyle nesne ile ortak özellik göstermesidir (icon- görüntüsel benzer gösterge sınıfını tanımlar). Örneğin bir binanın gerçekleştirilmiş fiziksel yapısı, mimari tasarımın taşıdığı düşüncüyü yansıtan ikonik görüntüsüdür (Gödeli, 1983). Sonuncusu ise belirti göstergesidir. İşaretler, kuram bilgi iletimi sırasında işaretin sinyale dönüştürülmesi, taşınması ve anlamını çözümlenerek değerlendirilmesi ile ilgili durumları: İşaretin dizimsel işlevi, işaretin anlamsal işlevi, işaretin yararsal işlevi başlıkları altında incelenmiştir (Klaus, 1973). Bayazıt (1994) ise mimari tasarım sürecinde bu göstergelerin kullanımın tasarım modellerinde metafor kullanmaya bağlı olarak üç temel başlıkta ele almıştır; biçimsel(ikonik), benzer (analojik) ve simgesel (sembolik) (Bayazıt, 1994).

Göstergebilim ve Mimarlık arasındaki ilişkiye bakılacak olursa, 1960'larda Fransa'da tekdüze mimarlık ürünlerinin çevrenin anlamını yok ettiği düşüncesine karşı, kentsel göstergebilim tartışmaları başlamıştır. Mimarlık göstergeleri, uyarıcı nitelikteki fiziksel mekanlardır. Ruskin'e göre, binalar sadece

göze hitap eden basit nesnelere değildir; mimarın bir şeyler anlatması gerekmektedir. Mimari bileşenler, öğeler ve bunların bir araya getiriliş biçimleri birer işarettir. Algılanan bu bileşenlerin daha derin başka birtakım şeylerin gösterenleri olduğunu varsaymak ve incelemek gerekmektedir (Şenyiğit, 2010).

Jencks, mimari göstergeye ait göstereni, ritm, renk, doku ve yoğunluk olarak belirlerken; gösterileni düşünceler seti, ideolojiler ve mekansal kavram olarak belirlemiştir. O'na göre mimarlıkta anlatımsal kodlar gösteren, içeriksel kodlar ise gösterilen şeklinde ifade edilebilir. Anlatımsal kodlar mekan kullanımına, yüzey kaplamalarına, biçimsel ifadeye ilişkin kodlarken; içeriksel kodlar yaşama biçimine, geleneksel fikir ve inançlara, fonksiyonel çeşitliliklere, ekonomik faktörlere dayanan kodlardır (Jencks, 1980, s. 74).

Tablo 1. Mimari tasarımda kodlar (Jencks, 1980)

	Birinci düzey		İkinci düzey
Gösteren (anlatımsal kodlar)	form	bütünsel özellikler	gürültü
	mekan	ritm	koku
	yüzey	renk	doku
	hacim vb.	doku vb.	kinestetik kalite vb.
Gösterilen (içeriksel kodlar)	ikonografi		ikonoloji
	hedeflenen anlam		ikincil anlam
	estetik anlam		dış semboller
	mimari fikirler		antropolojik veriler
	mekansal kavramlar		iç işlevler
	sosyal-dini inançlar		yaklaşım sınırı
	işlevler		toprak değeri vb.
	aktiviteler		
	yaşam biçimi		
	ticari hedefler		
	teknik sistemler vb.		

Eco (1980) ise mimari kodları üçe ayırmıştır. Bunlar; mekansal tipolojilerin belirlediği sentaktik kodlar, mimari örneklerin birincil (çatı, merdiven, pencere vb.) veya ikincil (Neo-Gotik, Barok vb.) işlevleri ile belli yerleşim ideolojilerini (yemek odası, salon vb.) gösteren semantik kodlar ve döşeme, kolon, giriş gibi mühendislik yönüne dayanan teknik kodlardır (Eco, 1980). Çalışma kapsamında mimarlık-göstergebilim ilişkisindeki bu kodlar cepheler üzerinden incelenecektir. Mekansal bir öğe olan cepheler incelendiğinde salt bir cephe olarak algılamak yerine, söz konusu cephenin bir şeyler gösterdiği düşünülmalıdır. Bir yerin kimliğini ve dilini oluşturan, mimarlık dili içerisinde yerinin sorgulanması gereken cephe ve bileşenleri, bir araya getiriliş biçimleri ile ait oldukları çevrenin karakterlerini de etkilemektedir (Şenyiğit, 2010).

Mimarlıkta yapının dış imajı açısından önemli değere sahip olan cephe, arkasındaki odaların organizasyonu tarafından belirlenen gereksinimleri karşılamakla kalmaz; aynı zamanda yapının inşa edildiği zamanın kültürel durumunu da yansıtmaktadır. Birer işaret, belirti ya da simge olarak görülebilen cephenin, çok açık fark edilemese de birtakım inançları, kavramları, istekleri belirttiği, simgelediği görülmektedir. Bu nedenle bir yapının algılarını incelemek, cephesinin vermek istediği mesajı yorumlamakla mümkündür. Çünkü cephe, bir toplumdaki süreçleri ve süreçlerdeki farklılıkları yansıtan bir mimari öğedir (Şenyiğit, 2010).

Cephenin dilsel yapısının çözümlenmesine yönelik yapılan bu analiz çalışması, cephe çözümlenmesinde gerek kuramsal, gerekse uygulama alanlarında "disiplinler arası" bir çalışmanın gerekliliğini savunmaktadır. Çalışmada, taşıdığı işaretler-kodlar yoluyla çevreyle iletişim kuran cephenin anlamsal ilişkiler ağını ortaya koymak açısından diğer ilgili alanlarda kullanılan yöntem ve tekniklerden -anlambilim, gösterge bilim, dilbilim- yararlanılması gerekmektedir. Bu noktada, kentsel kimliği tanımlayan cephelerin gösteren-gösterilen ilişkisi çerçevesinde okunabilirliğine yardımcı olmak amacıyla çalışmada, dilbilim ve göstergebilim gibi kavram ve simge üreten bilgi ve kuramlara başvurulmuştur.

Yöntem

Çalışma kapsamında Sille cepheleri üzerinden kıyasla yine aynı yerleşimde bulunan, tarihi doku içerisine sonradan eklemlenen bu konutun cephe organizasyonunun göstergebilimsel yöntem ile okunması için üç aşama izlenmiştir. Bu aşamalar;

1. *Mimari öğelerin (kodların) seçimi*: Çalışmada Jencks (1980) tarafından yapılan tablodaki anlatımsal ve içeriksel kodlar ile Eco (1980) tarafından sınıflandırılmış sentaktik, semantik ve teknik kodlar referans alınmıştır. Ayrıca Umberto Eco'nun pencere algısı kodların seçiminde yol gösterici olmuştur. Çalışma kapsamında geleneksele öyküen bu yapının cephe organizasyonu analiz edilirken seçilen kodlar; malzeme kullanımı, üst örtü (çatı ve baca), açıklık elemanları (kapı, pencere) ve bezemelerdir.

2. *Mimari öğelerin (kodların) analiz edildiği parametreler*: Çalışma kapsamında Sille'de geleneksele öyküen bu konut yapısı üzerinden anlatımsal kodlar (kapı, pencere, çatı, giriş saçağı vb.) bir tabloda bir araya getirilmiş ve Klaus'un gösterge sınıflandırması (simgesel ya da anlamsal gösterge, ikonik gösterge, belirti göstergesi) referans alınmıştır. Ayrıca klaus'a bağlı olarak

Bayazıt (1994)'ın tanımladığı metafor olarak tasarım ilkeleri de yapıdaki göstergelerin belirlenmesi için kullanılmıştır. Bunlar "- biçimsel(ikonik),- benzer (analojik) ve -simgesel (sembolik)" (Bayazıt, 1994).

3. *Bu parametrelerin açığa çıkardığı anlamsal ilişki:* İncelenen yapı ile geleneksel Sille konutları arasındaki anlamsal ilişki kodlar ve parametreler üzerinden tespit edilmiştir.

Örneklem

Çalışma kapsamında Konya'nın Sille yerleşiminde, Hacı Ağa Sokak'ta yer alan konutu ele almadan önce konutun içinde yer aldığı sille yerleşiminden bahsetmek konuyu anlaşılır kılacaktır. Konya şehrinin kuzeybatısında 8 km mesafede yer alan Sille yerleşimi, Sille Deresi kıyısında, Sille Vadisi'nde kurulmuştur. Günümüzde III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen yerleşim yeri, eğimli bir arazidedir (Kolay, 2019). Sille'deki tarihsel yerleşme göz önüne alındığında üç dönem dikkat çekmektedir: Hıristiyanlık öncesi, Hıristiyanlık dönemi, İslamiyet dönemi. Sille kolayca kazılmaya elverişli toprakları nedeniyle Hıristiyanların ilk sığınaklarını oluşturdukları bir bölge olmuştur. Kaya kiliseleri ve manastırlar günümüze kadar gelmiştir. Roma-Bizans-Kudüs güzergahı üzerinde yer alan Sille, "kutsal haç" yolcuları için uğrak alanı olmuştur. Selçuklular zamanında Konya'nın fethedilmesi ile şehirdeki Rumlar, kaleden Sille'ye yerleştirilmişlerdir (Kolay, 2019).

Şekil 1. Sille yerleşimi (Kaynak: <http://konya.com.tr/portfolio-item/sille/>)

Sille, Osmanlılar döneminde İpek yolunun üzerinde olduğu için onun sosyo-politik ve sosyo-ekonomik özelliklerinden yararlanmışır. Sille, Cumhuriyet öncesi dönemde gelişmeye devam etmiştir. İnşa edilen ve günümüze kadar ayakta kalabilen dini mabetler, hanlar, hamamlar, çarşılar, kaleler Sille'yi önemli bir merkez haline getirmiştir. Ancak Lozan Antlaşması ile bölgedeki Rumlar mübadele ile yurt dışına gönderilmiştir. Aynı dönemlerde Türkler de ahilik teşkilatı kurarak ticaret hayatının gelişmesini sağlamıştır. Ancak mübadele ile ayrılan tüccar ve sanatkârlar, Sille için önemli bir kayıp olmuştur (Tapur, 2009).

Sille'nin Geleneksel Mimari Özelliklerine bakılacak olursa; engebeli bir arazi üzerine kurulan Sille'nin yerleşim karakteri bölgenin topografya özelliklerinden oldukça etkilenmiştir. Toplu yerleşme özelliği taşıyan Sille, ortasından geçen derenin iki yamacına amfi tiyatro gibi konumlanmış yapılardan oluşur. Dik ve engebeli olan araziye yapılar, sokaklar ve mahalleler teraslar şeklinde konumlandırılmıştır. Kübik mimari tarzlı ve düz damlı yapılar birbirinin manzarasını ve güneşini kesmeyecek şekilde konumlanmış ve bu sayede mahremiyetin korunması da sağlamıştır. Farklı kotlarda yer alan konutlar kent dokusuna dinamizm katarken birbirine paralel sokaklar ve damlı evler doğa ile uyumlu bir kent dokusu oluşturmaktadır (Aklanoğlu, 2009, s.97-99). Eğime dik olan sokaklarda ise merdivenli sokaklar mevcuttur ve yapılar sokak boyunca bitişik nizamda inşa edilmiştir.

Var olan ortak özellikleriyle sille konutları yöreye özgü bir mimari doku oluşturmaktadır. Geleneksel yapıım tekniği ile inşa edilen yapılarda Sille'ye özgü olan Sille taşı yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Taş ile birlikte top- rak (kerpiç), ahşap ve demir işçiliği de kullanılmıştır. (Aklanoğlu, 2009). Konutlar işlevsellik ön planda tutularak yaşayış biçimine göre tasarlanmıştır. Araziye konumlanma şekli yapıların iç düzenini ve detaylarını da etkilemiştir. Geleneksel Sille evlerindeki kat sayısı, yapının eğimli arazideki konumu ve sokakla olan ilişkisi ile belirlenmiştir. Çoğunlukla iki katlı olan konutlara giriş, araziye bağlı olarak bazen tek bazen de iki kapıdan yapılmaktadır. Konutun zemin katında genellikle servis hacimleri bulunur ve arazinin eğiminden dolayı bu katta çoğunlukla dolgu vardır. Servis mekanlarının ortasında kalan açık mekâna taşlık denmekte ve ev halkı için geçim kaynağı olan ünlü Sille halısının dokunduğu tezgahlarda genellikle burada bulunmaktadır (Erdem vd., 2010). Birinci katta sofa ve bu sofaya açılan oturma odaları, misafir ve yatak odaları vardır. (Aklanoğlu, 2009). Bu birinci kat Türk evi plan tipolojisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Sille konutlarında çoğunlukla iç sofalı plan tipi; bazı örneklerde ise dış sofa ya da L şeklinde sofa görülmektedir

(Karpuz, 2000). Araziden dolayı Sille’de sokaklar dar ve evler birbirine çok yakındır. Ev halkının nüfusu artıp da mevcut ev yetersiz kaldığında karşılıklı yaşayan iki komşu evleri arasındaki yolun üzerini ahşap kirişlerle kapatıp buraya iki oda yapmakta, birini birisi diğerini ötekisi kullanmaktadır. Altı yol, geçit olan bu mekâna “hanay” adı verilmiştir. (Erdem vd., 2010).

Sille evleri genellikle Geleneksel Anadolu Türk evi cephe özelliklerini yansıtır (Erdem vd., 2010). Sofa cepheyi etkileyen önemli bir öğedir. Genellikle planın ortasında yer alan sofa cephe için bir simetri eksenini oluşturmaktadır. Çıkmalar sofanın dışarıya uzantısı veya balkon şeklinde kendini gösterir (Taş, 2015).

Şekil 2. Sille evlerinin genel görünüşü (Aklanoğlu, 2009)

Konut, biçimini ve işlevini ait olduğu çevrenin belirlediği kültürel bir oluşumdur. Bu nedenle Türk ve Rum halkının inanç ve geleneklerinin bir arada yaşatıldığı küçük bir yerleşim yeri olan Sille’de var olan konut mimarisini anlamak için Rum kültürünün de anlaşılması gerekir. Rumların günlük yaşantısının izlerinin taşıyan geleneksel Rum konutları ile geleneksel Türk konutu zaman içinde karşılıklı etkileşim içine girerek birbirini değiştirip dönüştürmüştür. Tarihi kent dokusunda farklı iki mimari tarz (Türk ve Rum) mevcut iken bugün sadece geleneksel Türk mimarisi varlığını korumuştur (Aklanoğlu, 2009).

Sille’deki Rum mimarisinin ana karakterini, elde edilmesi ve kullanımı kolay olan Sille taşı belirlemiştir. Evlerin tamamı yığma tekniği ile taştan yapılmıştır (Kuyrukçu ve Yıldız Kuyrukçu, 2015). Sille’deki Rum evleri, sokağa dönük ve mahremiyetten uzak olarak tasarlanmış olup bu yönüyle geleneksel Türk evlerinden oldukça farklıdır. Eve giriş, sokak kotundan birkaç basamakla yükseltilmiş çift kanatlı kapılarla direkt olarak sağlanmıştır. Yapıların

planları, yağma yapı gereksinimine uygun yalın bir diyagram gösterir. Yapı malzemesi taş olan Rum Evlerinde genellikle kapalı çıkma yoktur. Kapalı çıkmaya sahip Rum evlerinin var oluşu Türk kültürü ile etkileşimin bir sonucudur. Mahremiyet anlayışındaki farklılaşma nedeniyle zemin katlar da yaşama alanı olarak kullanıldığından her iki katta da kullanılan pencere tipi ve oranları aynıdır. Rum ailelerin yaşam tarzı Osmanlı ailelerinden farklı olduğu için odalar, Osmanlı evlerinde olduğu gibi çekirdek ailelerin tüm ihtiyaçlarını karşılayan çok fonksiyonlu odalar şeklinde değildir. Sille'deki Rum Evleri genellikle iç sofalı ve orta sofalı plan tipinde yapılmıştır. Üst katlarda en önemli öge, iç sofayı sınırlayan açık çıkma şeklindeki balkondur. Taş çıkmalılar, ahşap payandalar ile taşınır. Üst örtü düz toprak damdır. Tek ya da iki katlı olan konutlar bazen bahçe içerisinde yer alırlar. Cepheler düz ve son derece yalındır (Kuyrukçu ve Yıldız Kuyrukçu, 2015).

Şekil 3. Durmuş Ali Okal Evi (solda) Ahmet Oymak Evi (sağda)
(Kuyrukçu ve Yıldız Kuyrukçu, 2015)

Zaman içerisinde kültürün, aile yapısının, sosyal yaşantının değişmesi ile birlikte geleneksel Sille konutları da değişmiştir. Örneğin Gayri Müslim halkın yaşantısına özgü mekanlar, bu insanların nüfus mübadelesi ile bölgeden ayrılmasıyla işlevini kaybetmiş ya da yeniden işlevlendirilmiştir. Rum halkın şarap yapmak için kullandıkları sandık evinin kalkıp bunun yerini pekmez yapımında kullanılan odalar, hayvanların barındığı ahırlar ve de depolama işlevi gören odaların alması bu duruma örnek gösterilebilir (Taş, 2015).

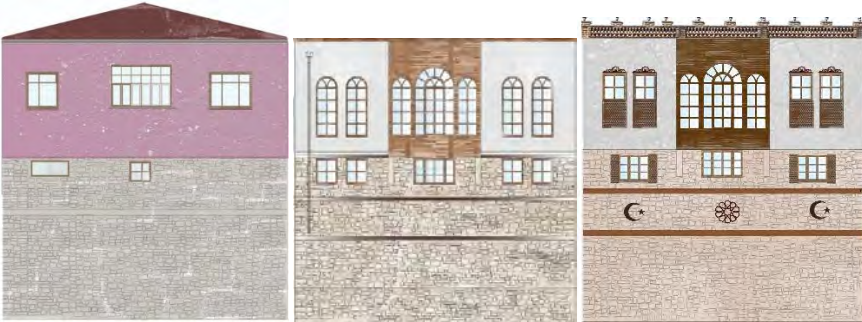
Çalışma alanını oluşturan Hacı Ağa Sokak'ta yer alan konutu ele alacak olursak, geleneksel Sille dokusuna sonradan eklenen bu konutun 20. yy. ortalarında yapıldığı tahmin edilmekte ve mimarı bilinmemektedir. Konutun ön cephesi, yerleşimin en yoğun kullanılan caddesi olan Hükümet Caddesi'ne yönelmekte ve bu yönüyle yerleşimin silüetini önemli ölçüde şekillendirmektedir.

Şekil 4. İncelenen konut ve konutun parsel durumu (Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Sille_Panorama.jpg; Çizim: Kocadağistan Arşivi)

Bulgular

Çalışma özelinde Hacı Ağa Sokak'ta yer alan yapı 3 farklı dönemde incelenmiştir. İlk dönemde kent dokusuna uyum sağlamayan bir yığılma yapı ile karşılaşmaktadır (Şekil 5-a). İkinci döneminde yapı sokak sağlıklılaştırılması kapsamında cephesi değiştirilerek çevresi ile uyumlu bir hale getirilmiştir (Şekil 5-b) Ancak restorasyon projesi birebir uygulanmadığı gibi zaman içerisinde yapıya eklenen öğelerle yapı üçüncü dönemde günümüzdeki halini almıştır (Şekil 5-c).

Şekil 5. Yapının 1. 2. ve 3. dönemlerindeki ön cephesi (Çizim: Başkan, 2020)

Yapının cephe-plan ilişkisinin tutarlı olup olmadığını anlamak amacıyla planlara bakılmış ve cephenin plandan bağımsız olduğu ortaya koyulmuştur. Sille geleneksel konutlarında cumbanın temsil ettiği mekan sofa iken incelenen yapıda cumba tek bir mekanı kendi başına temsil etmemekte ve sonunda yer alan pencere ile birlikte tek bir mekanı karşılamaktadır (Şekil 6). Bu nedenle cephe ve mekan örgütlenmesi arasında bir bağlantı bulunmamakta-

dır. Bu bağlamda cephe bütünleştirmesi sadece kentsel dil bütünlüğünü sağlayacak bir unsur olarak kalmış; mekan örgütlenmesi ile cephe uyumsuzluğu cephenin kentsel bir dekor gibi davranmasına neden olmuştur.

Şekil 6. Yapının zemin kat ve bodrum kat planı (Kaynak: Argun Kocadağistan Arşivi)

Kübik mimari tarzlı ve düz damlı yapılar birbirinin manzarasını ve güneşini kesmeyecek şekilde konumlanmasına rağmen incelenen yapı bu düzene uymamaktadır. Ayrıca yapıların girişleri genellikle güney cepheden ve çıkma altından yapılmaktayken bu konutta bu durum geçerli değildir.

Şekil 7. Yapının arkasındaki konutun manzarasını kesmesi ve giriş yönünün kuzeye bakması (Zenter, 2019)

Geleneksel evlerde motiflere sık rastlanmamaktadır, Az sayıda olan motifler ise yapının sahibinin konumu gibi bazı konular hakkında ipucu veren anlamlı öğelerdir. İncelenen yapıda restorasyon projesinde önerilmediği halde özellikle 3. döneminde yapım aşamasında çatıya Rum geleneğinden gelen hayvan motifleri eklendiği görülmektedir. Aynı semboller pencere üzerlerinde de kullanılmıştır. Cepheye Türk-İslam sembolü olan ay-yıldız

motifi ile Selçuklu ve aynı zamanda İslam motifi olan on köşeli yıldız eklenmiştir. Ayrıca çatı üst silmesinde geleneksel dokuda olmamasına karşın süslemeler eklenildiği görülmektedir.

Şekil 8. Yapının cephesindeki motifler (Tapur,2009; Zenter, 2019)

Tablo 2. Analiz Tablosu

KODLAR	GELENEKSEL EVİ (Görseller: Erdoğan ve Er- kis, 2014).	SİLLE İNCELENEN YAPININ İLK HALİ (Görseller: Argun Koca- dağistan Arşivi)	İNCELENEN YAPI 1. AŞAMA (Görseller: GoogleE- arth,2014)	İNCELENEN YAPI 2. AŞAMA (Görseller: Zenter, 2019, Kişisel Arşiv)
MALZEME KULLANIMI	 Yığma olarak inşa edilen geleneksel Sille evlerinde Sille taşı ve ahşap hatıllar cephe elemanı olarak da kullanılmıştır.	 Yığma taşlarla istinat duvarı yapılarak yapının eğime oturması sağlanmıştır.	 Var olan yığma taş duvar görünümü iyileştirilmiş ve beton hatıllar ahşap kaplanarak yapı Geleneksel Sille evlerine benzetilmeye çalışılmıştır.	 Taş ve ahşap kullanımında değişiklik yapılmamıştır.
Gösterge		BİÇİMSEL-İKONİK GÖSTERGE	BENZER (ANALOJİK) GÖSTERGE	BENZER (ANALOJİK) GÖSTERGE
Anlamsal değerlendirme		Kullanılan istinat duvarı ve geleneksel dokudan bağımsız yerleşim sadece yapıdaki malzemenin biçimsel olarak kullanıldığını tanımlamaktadır.	Malzemelerin birbir geleneksel sille konutuna benzemesi analogik kullanıma dairdir.	Malzemelerin birbir geleneksel sille konutuna benzemesi analogik kullanıma dairdir.

ÇATI VE BACA				
	Geleneksel Sille evinde çatı örtüsü düz toprak damdır. Bacalar cephe hizasında yükselmekte ve cephe elemanı olarak devam etmektedir.	Yapının ilk halinde kırma çatı yapılmıştır.	Restorasyon sonrası çatı, üzerine çıkılmayan teras çatıya çevrilmiştir.	Son halinde ise çatıya çıkılmak üzere bir merdiven eklenmiştir. Çatı çevresinde Geleneksel Sille evindeki bacadan esinlendiği düşünülen taş elemanlarla korkuluk yapılmıştır.
Gösterge	BİÇİMSEL-İKONİK GÖSTERGE	BENZER (ANALojİK) GÖSTERGE	SİMGESEL (SEMBOLİK) GÖSTERGE	
Anlamsal değerlendirme	Sille konutlarından bağımsızdır. Konut biçimlenmesine yönelik göstergeler taşır.	Geleneksel sille konutundaki çatı silmeleri benzer oranlarda kullanılmıştır	Çatı silmesine eklenen sembolik sille bacaları görünümündeki kodlar yapının dilini, değiştirmiştir.	
KAPILAR				
				

		<p>Geleneksel Sille Evlerinde genellikle bahçe bulunmamaktadır. Cumba/ çıkma balkon veya bir saçak altında bulunan giriş kapısı, ahşap ve tek/ çift kanatlıdır. Kapı üzerinde demir tokmak bulunmaktadır.</p>	<p>İncelenen yapıda oldukça büyük bir bahçe bulunmaktadır. Bina ilk yapıldığında bahçe kapıları ve bina giriş kapıları gelenekselle ilgisi olmayan demir kapı olarak yapılmıştır.</p>	<p>Restorasyon projesinde yol kotundan giriş kapısı camlı ahşap kapı olarak önerilmiştir. Bahçeden yapıya giriş kapısı önerildiği gibi ahşap ancak camsız uygulanmış ve kapı üzerinde saçak yapılmıştır.</p>	<p>Bu aşamada yol kotundan binaya giriş kapısı iptal edilmiştir. Yapıya giriş bahçeden sağlanmaktadır. Bahçe kapısı da bina giriş kapısı da tek kanatlı ahşap kapıdır ve üzerinde geleneksel yapıda da olan tokmak kullanılmıştır.</p>
Gösterge		BİÇİMSEL-İKONİK GÖSTERGE	BENZER (ANALOJİK) GÖSTERGE	BENZER (ANALOJİK) GÖSTERGE	
Anlamsal değerlendirme		Sille konutlarından bağımsızdır. Konut biçimlenmesine yönelik göstergeler taşır.	Geleneksel sille konutundaki kapıların yapısına benzemese de hem bahçe kapısı hem de konut dış kapısı üzerinde kullanılan saçak gelenekselle benzer niteliktedir.	Geleneksel sille konutundaki kapıların yapısına benzemese de hem bahçe kapısı hem de konut dış kapısı üzerinde kullanılan saçak gelenekselle benzer niteliktedir.	
					
PENCERE		<p>Pencereler giyotin ve kanatlı olmak üzere 2 çeşittir. Isı kontrolü ve mahremiyet açısından alt katlarda küçük pencereler kullanılırken üst katlarda daha büyük boyutlu pencereler kullanılmıştır. Cephede üçlü bölünme ve simetrik bir dizilim hakimdir. Kenarlarda kare ve dikdörtgen formlarında pencereler kullanılırken sofayı temsil eden pencereler üç adettir ve dikdörtgen üzeri yaylı bir forma dönüşmektedir.</p>	<p>Güney cephede üst kata üçlü bölünme görülmektedir ancak cephe genelinde simetri görünmemektedir.</p>	<p>Cephe sağlıklılaştırma çalışmasında pencereler üçlü bölme şekilde yeniden düzenlenmiştir. Üçlü bölme geleneksel yapıda sofayı temsil eden cumbada da devam ettirilmiştir. Kare ve dikdörtgen formlarda oluşturulan pencereler cumba kısmında Rum geleneğinden gelen yaylı pencerelere dönüşmüştür. Geleneksel Sille evlerinden farklı olarak pencere önüne ahşap ızgaralar yapılmıştır.</p>	<p>Pencerelerle ilgili herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.</p>
Gösterge		BİÇİMSEL-İKONİK GÖSTERGE	BENZER (ANALOJİK) GÖSTERGE	BENZER (ANALOJİK) GÖSTERGE	

Anlamsal Değerlendirme	Sille konutlarından bağımsızdır. Konut biçimlenmesine yönelik göstergeler taşır.	Geleneksel sille konutundaki pencere düzeni tekrar edilmiş, hatta geleneksel yapıda simgesel bir gösterge olan yaylı pencere kullanılmıştır.	Geleneksel sille konutundaki pencere düzeni tekrar edilmiş, hatta geleneksel yapıda simgesel bir gösterge olan yaylı pencere kullanılmıştır.		
BEZEMELER	 	Geleneksel evlerde motiflere sık rastlanmazken yapım tarihi ve yapı sahibi hakkında bilgi verme amaçlı az sayıda motif yapıldığı da görülmektedir.	Yapıda herhangi bir motif, simge bulunmamaktadır.	Restorasyon projesinde önerilmediği halde yapım aşamasında çatıya Rum geleneğinden gelen hayvan motifleri eklenmediği görülmektedir. Aynı semboller pencere üzerlerinde de kullanılmıştır.	Çatı parapeti yeniden yorumlandığı için çatıdaki kuş motifleri kaldırılmıştır. Cepheye Türk-İslam sembolü olan ay-yıldız motifi ile Selçuklu ve aynı zamanda İslam motifi olan on köşeli yıldız eklenmiştir. Bahçe kapısı üzerinde de Selçuklu dönemine ait motifler bulunmaktadır.
Gösterge		SİMGESEL (SEMBOLİK) GÖSTERGE	SİMGESEL (SEMBOLİK) GÖSTERGE		
Anlamsal Değerlendirme		Geleneksel sille konutundaki bulunmayan yerel halklardan biri olan Rumlara ait simgesel elmanlar kullanılmıştır.	Yeni hem yerel halka hem de Konya yaşam kültürüne dair zamansal simgeler eklenmiştir.		

Tartışma ve Sonuç

Sille cepheleri üzerinden kıyasla yine aynı yerleşimde bulunan, tarihi doku içerisine sonradan eklenen bir konutun cephesinin algılarını göstergebilimsel yöntemle saptamayı amaçlayan bu çalışmada, konutun cephe organizasyonunun göstergebilimsel yöntem ile okunması için üç aşama izlenmiştir. Bu aşamalarda “geleneksele-öyküden” bu yapıdaki kodlar belirlenip bunların arasındaki ilişkileri çözmek üzere özellikleri değerlendirilmiştir. Geleneksel konutlarla genel anlamda aynı mimari sözlüğü (kodları) kullanan yapının gelenekselden farklı düzeylerde ayrıştığı görülmüştür.

İlk kod olan malzeme kullanımı, parametreler doğrultusunda incelendiğinde yaygın olarak gözlemlenen Sille taşı kullanımının bu cephede olmadığı gözlemlenmiştir. Cephede görülen ahşap hatıllar, taşıyıcı olarak görev almak yerine sadece görsel anlamda Sille geleneksel konutuna öykünme amacıyla yapılmıştır. İkinci kod olan üst örtü- çatı ve baca yine aynı yöntemle incelendiğinde yapının ilk halinde çevresinden bağımsız olarak kırma çatı kullanılmış, daha sonra gerçekleştirilen restorasyon projesiyle bu kırma çatı değiştirilerek yerine teras çatı inşa edilmiştir. Son eklemelerle üzerinde gezilebilen teras çatı halini almıştır. Sille geleneksel konutlarında cephe ile birlikte yükselen baca görünümünü taklit eden parapetler terası çevrelemiştir. Üçüncü kod olan açıklıklar- kapı, yapının ilk halinde demir malzemeden yapılmış ancak restorasyonla beraber çevresine uyum sağlamak adına ahşap kapıya çevrilmiştir ve günümüzde de aynı şeklini korumaktadır. Dördüncü kod olan pencere incelendiğinde ise Sille geleneksel konutlarında pencereler genellikle ahşap, eni dar ve boyu uzun bir dikdörtgen şeklindedir. Sofayı temsil eden pencereler ise kemerlidir. Sille konutlarında cumba görülse de sofayı genellikle açık çıkma şeklindeki balkon sınırlamaktadır, incelenen yapıda ise cumba kullanılmıştır. Son kod olan motifler incelendiğinde Sille geleneksel yapılarında motif kullanımı oldukça az olduğu, olanların ise yapım tarihi ve yapı sahibi hakkında bilgi verme amaçlı olduğu görülmektedir. İncelenen yapıda ise motifler tamamen süsleme amaçlı kalmakta ve yapının dönemi ile ilgili yanıtıcı olmaktadır.

Seçilen yapıdaki beklenti, kültürel değerlerin kodlar yardımıyla yansıtılmış olmasıdır. Ancak geçmişe öykünel bir yapıda "taklit" ile "gerçek" arasındaki sınır tam olarak çizilebilmiş değildir. Geleneksel konutlardan alınan referansların değeri ve anlamı kaybolmaması için birebir kopyalama yerine biçim ve anlam arasındaki ilişkiye öykünmek doğru olacaktır. Geleneksele öykünme sınırının korunamadığı durumlar, yapının okunabilirliğini güçleştirmekte, malzeme, biçim ve anlam çelişmesine yol açmakta aynı zamanda tasarım dilinin çözümlenmesini sağlayan kodların bir süsleme olarak kalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle yapıda simgelerle tarihsel kültürü birleştirebilecek bir anlam birliği yeterince kurulamamıştır. Tarih içinden gelen biçimlere öykünel öğeler, bir süsleme olarak kalmakta ve işlevi ile anlamı bağdaşmayan, kavramsal bütünlüğe katkısı bulunmayan zorlama biçimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sille yerleşimine eklenen bu yapıya ait cepheler analiz edildiğinde, cephe bileşenleri bakımından bir Sille evi gibi davrandığı ancak yaşam şartının Sille'nin gündelik yaşam pratiklerinden çok daha farklı olduğu görülmektedir.

İncelenen yapıda geleneksel dokuya öykünme veya geleneksel olanı temsil edebilecek dokunuşlar ile çağdaş ve geleneksel mimarlık arasında uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak biçimlenmelerin, günümüzde geçmişteki kültüre aitmiş gibi yeniden sunulması yanıltıcı bir durum yaratmaktadır. Geleneksel Sille evi olmadığı halde geleneksele öykünen bu yapı Sille'nin tanıtıldığı pek çok yayında karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında bir yapının göstergebilimsel çözümlemesinin yapılması ve özellikle Sille gibi tarihi değere sahip yerleşimlerde geleneksel dokunun içinde barındırdığı kodların belirlenip analiz edilmesi, yerleşimlerin tasarım dilinin çözümlenebilmesini sağlamaktadır. Tasarım dilinin çözümlenebilmesi ise, tarihi yerleşimlerdeki yeni yapılaşmalarda yol gösterici olacak ve bağlamla aidiyet ilişkisi kurabilen duyarlı yapı anlayışını güçlendirecektir.

Extended Abstract

Analyzing the signs on a "Traditionally-imitated Dwelling" in Sille Settlement

*

Özge Zenter

ORCID: 0000-0002-7785-3218

Merve Akdaş

ORCID: 0000-0002-3371-1656

Arzu Özen Yavuz

ORCID: 0000-0002-7197-289X

Bedizhan Başkan

ORCID: 0000-0002-2609-7790

Saide Damla Bostancı

ORCID: 0000-0002-8024-8561

Architecture is considered as a language providing communication between societies' lifestyles and cultures. It is important to analyze the design language that reflects the formal and semantic unity and to analyze the formal codes that emerge in this way, especially in historical sites which are settlements that need to be more sensitive about carrying their traditional architectural structures to the future and synthesizing them with contemporary life. In these historical sites, constructing by using historical references and codes is important in terms of maintaining the architectural style and traditional identity of the city. Replicating the understanding in traditional architecture will not be "imitation of the traditional" and causes a conflict in meaning. For this reason, preserving the frame of "imitating the traditional" will strengthen the belonging relationship that the house establishes with the context. The aim of the study is to analyze the change in the design language, that defines the physical structure of a historical environment, through signs. For this purpose, the signs which signifies the settlement language in Sille, district of Konya province, are evaluated upon a specific building.

In this study, firstly the concept of semiotics and its relation with architecture is examined. The mainly analyzed sources are Barthes (1979) "Principles of Semiotics", Eco (1984a) "Semiotics and the Philosophy of Language" and Klaus (1973) "Smiotik und Erkenntnistheorie Wilhelm Fink". The relation between semiotics and architecture is intended to be revealed by analyzing the change in the design language, which defines the formal setup of historical

sites, through signs. For this reason, the Sille settlement is chosen and its historical significance is examined through literature review of its traditional architectural examples. Three stages were followed in order to read the façade organization of the house that was added to the historical texture. These stages are; the selection of architectural elements (codes), the parameters by which the architectural codes are analyzed and the semantic relationship revealed by these parameters. The descriptive and contextual codes in the table made by Jencks and the syntactic, semantic and technical codes classified by Eco are taken as reference. In addition, Eco's window perception guided the selection of codes. The determined codes (door, window, roof, entrance canopy, etc.) are brought together in a table and Klaus's sign classification (symbolic or semantic sign, iconic sign, symptom sign) is taken as a reference. The semantic relationship between the studied building and traditional Sille dwellings is determined through codes and parameters.

The chosen structure is examined in three periods. In the first period, the building is a masonry structure that does not adapt to the urban texture. In the second period, the building was harmonized with its surrounding by changing its facade within the scope of street rehabilitation. However, the restoration project was not applied exactly and with the elements added to the building over time, the building took its present form in its third period. When the material usage, the first code, is examined according to the parameters, it is observed that the use of Sille stone, which is commonly observed, is not used in this example. The wooden beams seen on the façade were made to emulate the traditional Sille house visually, rather than serving as a structural element. The roof and chimney, which are the second code, are also examined with the same method, a hipped roof was used in the first period of the building, independent of its surrounding. Later this hipped roof was replaced with the restoration project and a terrace roof was built instead. With the last additions, it became a terrace that can be walked on. Current parapets imitated the view of the chimney which rises in Sille traditional houses, and surrounded the terrace. The third code which is the doors, were made of iron material in the first period of the building. After the restoration, it was transformed into a wooden door in order to adapt its surrounding and preserves its same state today. When the fourth code, the window, is examined, it is determined that the windows in Sille traditional houses were generally wooden, narrow in width and a long rectangular shape. However, the windows in the building which represents the sofa are arched. Although bay window may be seen in Sille houses, balcony is the prevalent component which

usually extends from the sofa. A bay window is used in the examined building. The motifs, which are the last code, are examined and seen that the use of motifs is quite rare in Sille traditional buildings, and the ones that are used, gives information about the construction date and the owner of the building. In the examined building, the motifs remain purely for ornamental purposes and are misleading about the period of the building.

The study contributes to the literature in terms of revealing the changes in the rehabilitation process of a recent house added into the historical texture in the Sille settlement with the analysis made through the façade layout and signs. According to the analysis, the dwelling which is annexed later to the Sille settlement, behaves like a traditional Sille house in terms of its façade components, in other words, it "imitates the traditional"; however, it has been observed that it cannot contribute to the maintenance of the cultural and local characteristics, because the living conditions are very different from the daily life practices of Sille. It was seen that the distinction between "imitation" and "real" could not be drawn exactly in this structure that emulated the past which makes it difficult to read the structure and leads to material-form and meaning contradictions. It also causes the codes to remain as an ornament although they should enable analysis of the design language. For this reason, a unity of meaning that can combine symbols with historical culture could not be established in the chosen building, and the relationship established by the dwelling with its context remained weak.

The semiotic analysis of a building, the identification and analysis of the codes contained in the traditional texture, enables the analysis of the design language of the settlement. Analyzing the language of design will guide the new constructions in historical settlements and strengthen the understanding of structure that can establish a relationship with its context. For this reason, the analysis carried out within the scope of this study will enable a sensitive design on different structures in different settlements.

Kaynakça/References

- Akanoğlu, F. (2009). *Geleneksel yerleşmelerin sürdürülebilirliği ve ekolojik tasarım: Konya-Sille örneği*. (Doktora Tezi). Yayınlanmamış doktora tezi, Ulusal Tez Merkezi Arşivi. (256254).
- Aksoy, E. (1975). *Mimarlıkta tasarım, iletim ve denetim*. İstanbul: Gün Matbaası.
- Aksoy, H. (2016). *İstanbul'da mimarinin semiyotik söylemi: B3 evi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ulusal Tez Merkezi Arşivi. (421469).
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim ilkeleri*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı.

- Bayazıt, N. (1994). *Endüstri ürünlerinde ve mimarlıkta tasarlama metodlarına giriş*. İstanbul: Literatür.
- Cengizkan, A. (1999). Kayaköy-Levissi için ay saati tasarım işliği. *Mimarlık*, 287, 38-45.
- Colquhoun, A. (1990). *Mimari eleştiri yazıları*, (A. Cengizkan, Çev.), Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Culler, J. (2008). *Barthes*. (H. Gür, Çev.). Ankara: Dost.
- Eco, U. (1980) Function and sign: The semiotics of architecture, *Signs, Symbols And Architecture*, 11, New York: John Willey Sons.
- Eco, U. (1984a). İşlev ve gösterge: Göstergebilim açısından mimari, La Struttura Assente'den Çeviri, Milano 1968, (F. Erkman, Çev.). *Çağdaş Eleştiri Dergisi*, 12.
- Eco, U. (1984b). *Semiotics and the philosophy of language*. Bloomington: Indiana University Press.
- Erdem, R., Yıldırım, H., Çiftçi, Ç., Dülgerler, O. N., Çıbıkdiken, A. O., Levend, S. ve Erdoğan, A. (2010). Sille, bir koruma geliştirme planı ve sonrası. *S.Ü. Müh.-Mim. Fakültesi Dergisi*, 25, 2.
- Erdoğan, E., Erkiş, S. D. B. (2014). Sille settlement in the context of sustainable historical fabric and façade analysis of its traditional houses. *International Journal of Architectural Research*, 8(3), 117-135.
- Erkman, F. (1987). *Göstergebilime giriş*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Gödeli, İ. (1983). *Mimarlık göstergesi, mimarlık göstergesinde düzenlam ve yananlam*. (Doktora Tezi). Yayımlanmamış doktora tezi, Ulusal Tez Merkezi Arşivi. (378756).
- Gurallar, N. (2015). Tarihselcilik-tarihsicilik [Historicism]: Bir mimarlık terminoloji tartışması ve 2000'ler Türkiye'sinde tarihsici Mimarlık. *METU Journal of Architecture*, 32(2), 191-204.
- Gümüş, K. ve Şahin, H. (1982). Temel göstergebilim kavramları. *Mimarlık Dergisi*, 82(11-12), 35-37.
- Güzer, C. A. (2007). Gerçek ile taklit arasında mimarlık, mimarlıkta gerçekle taklidin sınırları, *Mimarlık Dergisi*, 333.
- Jencks, C. (1980). *The architectural sign in signs, symbols, and architecture*. G. Broadbent, R. Bunt & C. Jencks (Der.), New York: Wiley.
- Karpuz, H. (2000). Bir Osmanlı yerleşmesi; Konya Sille'de mimarlık. *Türk Yurdu Dergisi*, 148-149, 267-276.
- Klaus, G. (1973). *Smiotik und erkenntnistheorie*, München: Wilhelm Fink Verlag.
- Kolay, Ş. (2019). *Konya - Sille'deki tarihi eserler*. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi Arşivi. (570563).
- Locke, J. (2004). *İnsan anlığı üzerine bir deneme*. (V. Hacıkadıroğlu, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1690).
- Oğultekin, G., Tapan M. ve Şener, S., M. (2008). Yüksek teknoloji yapılarında biçim/sentez ilişkisi. *İTÜDERGİSİ/A, Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 7(2), 38-51.
- Özek, V. (1980). *Mimarlıkta gösterge ve simge eşik analizinin belirlenmesi*. Trabzon: Karadeniz Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.

- Özen Yavuz, A. (2018). *Kentsel bir arayüz olan cephelerin tasarım dilinin süreklilik/ süreksizlik ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi: Ankara Anafartalar Caddesi örneği*. Ö. Sağiroğlu ve I. Aksulu (Der.) Hatıra Kitabı, Ankara: İmge Yayınları.
- Sağocak, A. M. (1999). *Mimarlığı anlama ve yorumlama bağlamında kavramsal bir model*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi Arşivi. (100749).
- Şahin, İ. (2000). *Kentsel biçimbilim çözümlemesinde göstergebilimsel yaklaşım: "Kayaköy" örneğinde irdeleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi Arşivi. (97659).
- Şenyiğit, Ö. (2010). *Biçimsel ve anlamsal ifade aracı olan cephelerin değerlendirilmesine yönelik bir yaklaşım: İstanbul'da Meşrutiyet ve Halaskargazi Caddeleri'ndeki cephelerin incelenmesi*. (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi Arşivi. (268297).
- Tapur, T. (2009). Konya'da tarihi bir yerleşim merkezi: Sille. *Türk Coğrafya Dergisi*, 53, 15-30.
- Taş, A. (2015). *Bir konut alanında kültürel değişimin mekânsal sürekliliği: Sille/Hacı Ali Ağa Sokağı*. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi Arşivi. (389915).
- Urak, G., Özen, A. ve Yazgan, E. Ö. (2009). Geleneksel konut cephelerinin mimari tasarım dili bağlamında değerlendirilmesi-Beypazarı örneği, tarihsel alanlarda tasarım dili. *V. Uluslararası Sinan Sempozyumu Özet Kitabı*, Trakya Üniversitesi, Edirne, 147-148.
- Yıldız Kuyrukçu, E. ve Kuyrukçu, Z. (2015). Rumların yaşam tarzı ve bunun mekâna yansması: Sille örneği. *Uluslararası Hakenli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 6, 30-56.
- Yücel, A. (1982). Çağdaş mimarlık çevre anlam ve mimarlığımız üzerine, *Mimarlık Dergisi*, 82(11-12), 3-7.
- Yücel, A. (2007a) Çağdaş Türkiye mimarlığı/tarihselciliğe karşı tarihsellik: Eldem, Cansever ve Çinici'nin yapıtları üzerinden tematik bir panorama. *2000'lerde Türkiye'de Mimarlık: Söylem ve Uygulamalar*. T. Korkmaz (Der.), Ankara: Mimarlar Odası Yayınları, 165-173.

Konut ve Çevresi Kavramına Yaşam Kalitesi Bağlamındaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi*

*

Betül Hatipoğlu Şahin¹
ORCID: 000-0002-0516-7120

Ayşegül Tereci²
ORCID: 0000-0001-5989-9565

Öz

İnsanlar ve yaşadıkları çevreyi değerlendiren yaşam kalitesi kavramının kökeni çok eskilere dayanmasına rağmen yapılan araştırmalar öncelikli olarak kavramın uzlaşılabilir net bir tanımının olmadığına ortaya koymaktadır. Birçok kaynakta yaşam doyumu, genel refah, yaşam memnuniyeti olarak ifade edilen kavramın, farklı kaynaklarda 100'den fazla tanımı kaydedilmiştir. Yaşam kalitesi araştırmaları; bireylerin refah hissini oluşturan etmenlerin nedenlerini araştırma ve etkilerini ortaya koyma, memnuniyet ve memnuniyetsizliğin toplumsal ve mekânsal dağılımına ilişkin bilgi sağlama, araştırma sonuçlarına bağlı etkin politikalar ortaya koyup bu politikaların mekânsal etkilerini takip etme gibi amaçlar taşımaktadır. Tanımlar dışında özellikle farklı ülkelerde ve birçok akademik çalışmada yaşam kalitesi ölçümleri için farklı göstergelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada yaşam kalitesi araştırmalarında, kişinin yaşam kalitesinin sosyal çevre ve fiziksel çevre olmak üzere iki temel faktöre bağlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle bireyin mekân ve çevresiyle olan ilişkisi, araştırmaların temel noktasını oluşturmuştur. Bu çalışma kapsamında yapılan literatür araştırmasıyla konut ve çevresi için kullanıcıların memnuniyet düzeylerini ve buna bağlı olarak yaşam kalitesi ölçme amacı taşıyan modeller irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: yaşam kalitesi, konut, memnuniyet.

* Bu makale çalışması "5. Kent Araştırmaları Kongresi"nde bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Öğr. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, E-mail: betulhatip@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, E-mail: aysegul.tereci@karatay.edu.tr

Evaluation of Approaches to the Concept of Housing and Its Environment in the Context of Quality of Life*

*

Betül Hatipoğlu Şahin³
ORCID: 000-0002-0516-7120

Ayşegül Tereci⁴
ORCID: 0000-0001-5989-9565

Abstract

Although the origin of the concept of quality of life dates back to ancient times, researches primarily reveal that the concept does not have a agreed definition upon. More than 100 definitions of the concept, which is expressed as life satisfaction, general welfare, life satisfaction have been recorded in different sources. Quality of life Studies aim to investigate the causes and effects of the factors that make up the sense of well-being of individuals, to provide information on the social and spatial distribution of satisfaction and dissatisfaction, for establishing effective policies and to follow the spatial effects of these policies, it is seen that different indicators are used for quality of life measures, especially in different countries and in many academic studies. It has been revealed in the quality of life studies that the quality of life of the person depends on social environment and physical environment factors. The relationship of the individual with the place and its environment constituted the main point of the research. Within the scope of this study the models aiming to measure the satisfaction levels of the users for the house and its surroundings and accordingly the quality of life were conducted.

Keywords: *quality of life, housing, satisfaction.*

³ Lecturer, KTO Karatay University, E-mail: betulhatip@gmail.com

⁴ Assist. Prof. Dr., KTO Karatay University, E-mail: aysegul.tereci@karatay.edu.tr

Giriş

Sürdürülebilirlik yaşamın her alanında önemli bir kavram haline gelirken sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını temsil ettiği için yaşam kalitesi sürdürülebilirliğin en genel amacı olarak tanımlanabilir (Borini, Comola, Conal, Keulenaer ve Robert, 2010, s.7). Bu noktada yaşam kalitesinin ölçülebilir olması sürdürülebilirliğin ve uygulanan stratejilerin etkinliklerinin izlenebilmesini sağlamaktadır. Ölçme işleminde kullanılan göstergeler; yaşam kalitesinin anlaşılmasında, eğilimlerin belirlenmesinde ve çeşitli alt parametreler arasındaki ilişkilerin kurulmasında kullanılan yararlı araçlardır (Streimikiene, 2015, s.140). Yaşam kalitesinin ölçümü araştırmalarında kullanılan göstergeler nesnel (objektif) ve öznel (sübjektif) olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Nesnel göstergeler; sayım sonuçları, devletlerin yapmış olduğu araştırma sonuç raporlarından oluşurken; öznel göstergeler yaşama dair bireylerin öznel değerlendirmelerini içermektedir (Evcil Türksever, 2001, s.21).

Yaşam kalitesinin kompleks bir yapısının bulunmasından dolayı; sosyal bilimler, mühendislik, fen bilimleri, sağlık bilimleri alanlarının araştırma konusu haline gelmiştir ve bu nedenle yaşam kalitesi kavramının tanımıyla ilgili net bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ayrıca politikanın da bir boyutu olarak ele alınmıştır ve kentsel yaşam kalitesi araştırmaları kentlerdeki yer seçimi ve göç kararlarının verilmesinde yol gösterici olmuştur (Evcil Türksever, 2001, s.13). Kavram her bilim dalı tarafından farklı bir perspektifle değerlendirilerek, tanımlanmaktadır. Yaşam kalitesinin farklı alanlardaki tanımlamalarına rağmen nerdeyse tüm alanlarda göstergelerinden biri olarak “konut ve çevresinden memnuniyet” gelmektedir.

Konut ve çevresi kavramı, yaşam kalitesi bağlamında yapılan çeşitli çalışmalarla farklı boyutlarla ele alınmıştır. Bu makale kapsamında yaşam kalitesini ölçmeye yönelik modeller ve kullanılan göstergeler literatürde incelenerek, konut ve çevresi memnuniyeti alt başlığına bakış açısı değerlendirilecektir. Bu sayede bu alanda yapılan çalışmalara bir altlık oluşturulması hedeflenmiştir.

Yöntem

Yaşam kalitesi, konut ve çevresi memnuniyeti göstergesi arasındaki ilişki ortaya konulurken makaleler, tezler ve kitaplardan oluşan 150 kaynak taranarak yaşam kalitesi tanımının tarihsel gelişimi ele alındıktan sonra bu konudaki yaklaşım ve göstergelerin gelişimi izlenmiştir. Burada alt başlık olarak

yer alan konut ve çevresi memnuniyetinin hangi model ve yaklaşımlarda işlendiği ayrıca değerlendirilmiştir.

Yaşam kalitesi tanımının tarihsel gelişimi

Bireyin refahını artırma odaklı; kendisine ve çevresine bakarak, bakış açısına referans vererek rehberlik eden bir düşünce olması ve kavramsallaştırma, ölçme, uygulama konuları için bütünlendirici bir tema olması nedeniyle yaşam kalitesi pek çok alanda çalışılan bir konudur. Yaşam kalitesi tanımlarına bakmadan önce pek çok çalışma alanının bu konuyla ilgilenme nedenlerini Schalock'un yaptığı araştırmaya göre;

- Odak noktasında bilimsel, tıbbi ve teknolojik gelişmeler olan; kişisel, ailevi, toplumsal ve sosyal refahın bu gelişmelere ek olarak karmaşık kombinasyonlar meydana getirip yaşamın iyileştirilebilmesinde rol oynayacağı inancı,
- Toplumsal temelli hizmetler için bireyin toplumsal yaşantısından elde edilen sonuçları ölçebilmesi,
- Yükselen tüketici gücü ve hasta haklarının insan odaklı planlamayla amacına ulaşan kişisel sonuçlar elde edilmesine katkı sağlaması,
- Sosyolojik değişikliklerin ortaya çıkmasında yaşam kalitesinin öznel ve algısal yönlerinin bireysel özellikler bağlamında ortaya koyması nedeniyle çok boyutlu bir yapısı olması, şeklinde sıralanabilir (Schalock, 2004, s.204).

1937 yılından itibaren tıp alanında hastaların durumlarıyla ilgili ölçümlerde kullanılmasıyla birlikte araştırılmaya başlanan bir kavramdır. 1948 yılında WHO (Dünya Sağlık Örgütü)nün sağlığı "sadece hastalık veya sakatlığın olmaması değil, tam fiziksel, zihinsel ve sosyal refah durumu" olarak tanımlamasıyla önemli bir konu haline gelmiştir (Prutkin ve Feinstein, 2002, s.9). Toplumsal eşitsizliklerle ilgili farkındalığın arttığı 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşam kalitesi ile ilgili sosyal içerikli pek çok alanda akademik çalışmaların başladığını görüyoruz. Özellikle 1960 sonrasında hastaların kendi sağlığı hakkındaki görüşlerin sistematik olarak toparlanmasıyla birlikte bu alandaki çalışmalarda gelişmeye başlamıştır (Jenkinson, 2020). Tarihi gelişimi içinde yaşam kalitesi tanımları Tablo.1'de verilmiştir.

Tablo 1. Tarihsel Gelişimiyle Yaşam Kalitesi Tanımları

TANIMLANAN ARAŞTIRMA	YAŞAM KALİTESİ TANIMI
(Lansing ve Marans, 1969, s.195)	Psikolojik, sosyolojik ve sembolik bileşenler vasıtasıyla yükselen çevre kalitesi toplumun iyi olma halini ve yaşam memnuniyetini artırır.
(Perloff, 1969)	Kentsel yaşam kalitesinin doğal ve yapılı çevrenin karşılıklı etkileşimiyle belirlendiği üzerinde durulmuştur.
(Dalkey ve Rourke, 1972, s.211)	Kişinin, iyi olma, memnun ya da memnuniyetsiz olma, mutlu ya da mutsuz olma hissidir
(Harland, 1972)	Hoş, güzel yaşam, sosyal refah sosyal koruma ve ilerleme, mülklerin toplamı, hizmetler, koşullar.
(Campbell, 1981, s.265)	Yaşam kalitesi yerleşim alanlarında yaşayan bireylerin algısına göre değişen bir konudur. Çalışmada her bireyin farklı karakter özelliklerinden dolayı düşüncelerinin farklı olabileceği öne sürülmüştür.
(Liu ve Hsieh, 1986, s.135)	Aynı doğal ve yapılanmış çevrede yaşayan insanların, fiziksel ve psikolojik refahının algılanan durumsal ifadesi
(Wish, 1986, s.346)	Çevresel ve psikolojik bileşenleri barındıran bir kavram
(Rice, Frone ve McFarlin, 1992, s.160)	Kişinin yaşam kalitesi yaşamdan duyduğu memnuniyetle birlikte artar.
(Murdie, Rhyne ve Bates, 1992)	Ekonomik, politik ve sosyal bağlam, nicel (fiziksel çevre, konut kalitesi, kamusal hizmetler) ve nitel (grup nitelikleri, hayat deneyimi, karşılaştırma standartları) doğrultusunda bireyin algısına bağlı olarak genel yaşam kalitesi ortaya çıkmaktadır.
(Marsella, Levi Ve Ekblad, 1993, s.60)	Kişinin yaşamı boyunca kendi pozisyonunu, kültür ve değerler sistemleri içinde algılayışı
(WHO, 1995)	Kişilerin içinde buldukları kültür ve değer sistemleri bağlamında, yaşamdaki amaç ve beklentileri doğrultusunda hayattaki pozisyonlarına dair algıları
(Shookner, 1997, s.3)	İnsani ve sosyal gelişmeyi etkilemekte olan sosyal, sağlık, ekonomik ve çevresel koşullar arasındaki etkinin sonucu ortaya çıkan ürün
(Becker ve Diamond, 1997, s.122)	Yaşam kalitesi; fiziksel sağlık durumu, işlevselliğin yeterliliği, psikolojik durum, iyilik hali, sosyal ilişkiler, ekonomik durum alanlarını içermektedir.
(Coombes ve Cook, 1998)	Bireylerin kişisel olarak hissettikleri ve deneyimledikleri mekanlara ilişkin tecrübeleriyle kurdukları bağ

(Dissart ve Deller, 2000, s.136)	Toplumu biçimlendiren objektif ve sübjektif değişkenlerin etkilerini ortaya koyan kavram
(De Hollander, A.E.M; RVIM, 2000)	Yaşam kalitesi, yaşamın maddi ve manevi donanımı ve sağlık, yaşam ortamı ve yasal ve eşitlik, iş, aile vb. İle karakterize olan algısıdır
(Türksever ve Atalık, 2001, s.166)	Nesnel ve öznel boyutlarla birlikte kompleks bir kavram
(Fadda , 2003, s.185)	Bir yaşamı daha iyi hale getiren faktörler. Erişilebilir, sosyal ve kamusal altyapının sağlandığı bozulma ve kirlilik içermeyen bir çevre
(Van Kamp vd., 2003, s.12)	Yaşam kalitesi; yaşam biçimi, kültür, toplum, güvenlik, doğal çevre, doğal kaynaklar, yapı çevre, kamu hizmetleri ve fiziksel çevre, ekonomi, sağlık ve bireyin karakteri gibi faktörlerin birleşiminden oluşan bir olgudur
(Veenhoven, 2004, s.2)	İyi yaşam- yaşam memnuniyeti, refah
(Kellekci ve Berköz, 2006, s.175)	Konut ve çevresel kalite memnuniyeti, nesnel kişisel özelliklere göre nesnel fiziksel ve sosyal çevrenin öznel değerlendirmesi ile elde edilir.
(Torlak Evinç ve Yavuzçehre Savaş, 2008, s.30)	Kentsel yaşam kalitesi kavramı altyapı, iletişim, ulaşım gibi faktörlerin yanında toplumsal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri içermektedir
(Türkoğlu , Bölen, Baran ve Marans, 2008, s.110)	Sadece nesnel koşulların yerleşmelerin kalitesini tam anlamıyla ifade etmediği, kalitenin aynı zamanda o birimde yaşayan insanların yaşamlarını yansıtan öznel bir olgu olduğu ifade edilmiştir.
(Gürel Üçer, 2009)	“Yaşam kalitesi; insanların yaşam koşullarından, ilişkilerinden ve içinde yaşadıkları çevreden duydukları tatmin ve güven derecesidir. Bu yönüyle; güvenlik, sağlık, eğitim, kültür, aile, çalışma koşulları, doğal çevre ve konut gibi yaşam alanlarının tümüne yönelik olarak duyulan memnuniyet düzeyi, yaşam kalitesini belirlemektedir.”

Yaşam Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Yaklaşımlar

Yaşam kalitesinin ölçülmesinde, yaşam kalitesinin ne anlam ifade ettiğinin belirlenmesi ve yaşam kalitesindeki değişikliğin belirlenmesinde kullanılacak göstergelerin seçimi iki önemli unsurdur (Marans 2007, s.335). Farklı ülkelerde ve birçok akademik çalışmada yaşam kalitesinin ölçülmesi için oluşturulmuş farklı göstergeler bulunmaktadır.

Yaşam kalitesini ölçmek ve izlemek için kullanılacak iki tür gösterge vardır; nesnel ve öznel yaşam kalitesi bileşenlerine atıfta bulunan nesnel göstergeler ve öznel göstergelerdir. Bu göstergeler Tablo 2’de amaçları, bileşenleri ve kullanılan ölçüm araçları olarak kategorize edilmiştir (Evcil Türksever, 2001, s.23). İkisi arasındaki sınır tartışılmakla birlikte nesnel göstergeler olgusal bir durum hakkında bilgi veren ölçümlerdir, sübjektif göstergeler ise bu durumun bir değerlendirmesi hakkındadır (Boelhouwer ve Noll, 2014).

Tablo 2. Yaşam kalitesi göstergeleri (Evcil Türksever, 2001, s.23)

	ÖZNEL GÖSTERGELER	NESNEL GÖSTERGELER
AMAÇ	Sosyal oluşumları bireyin değerlendirmesine bağlı olarak ölçer.	Bireylerin algılamasına bağlı olmaksızın oluşan şartların değerlendirmesine dayanan ölçümlerdir.
BİLEŞENLER	Yaşamdan hoşnutluk hoşnutluk vb.	İşinden İşsizlik oranı Havadaki CO2 miktarı Kişi başına düşen GSMH 1000 kişiye düşen hekim sayısı
ÖLÇÜM ARAÇLARI	Anket, inceleme raporları vb.	Sayım sonuçları, istatistikler vb.

Diener ve Eunkook yaptıkları çalışmada; nesnel göstergeleri belirli bir kültür veya coğrafya birimindeki insanların objektif koşullarını yansıtan toplumsal ölçümler olarak tanımlamışlardır. Bu göstergelerin ayırt edici özelliğinin bireylerin sosyal çevreye bağlı olan öznel algılarının değil, niceliksel istatistiklere dayanması şeklinde söylenebilir. Nesnel göstergelerin güçlü yanı olarak toplumdaki sorunlara işaret edebildiğini belirtmişlerdir. Ancak nesnel göstergelerin zayıf yönünü ise “yanılabılır” olmasıyla tanımlamaktadırlar, mesela bilgi toplamayla ilgili sıkıntılar olduğu zaman elde edilen verilerin doğru gösterge olmadığı düşünülmektedir. Diğer bir zayıf nokta ise; nesnel göstergelerdeki değişkenlerin neye göre seçileceği ve nasıl ağırlıklandırılması gerektiğidir (Diener ve Eunkook, 1997, s.192). Güçlü ve zayıf yönleriyle birlikte nesnel göstergeler 1970 ve 1980’li yıllarda sosyal politika ve bireylerin yaşam kalitesinin gelişim sürecinin izlenmesi ve karşılaştırma yapılabilmesi için kullanılmıştır (Gürel Üçer, 2009, s.28). Devletlerin kendi kurumlarınca yapmış olduğu araştırma sonuçları ve sayım raporları nesnel göstergeler kullanılarak yapılmaktadır. Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu, Bakanlıklar ve birçok kurum nesnel göstergeleri kullanarak yaşam kalitesine yönelik araştırmaları yürütmektedir. Yalnızca nesnel göstergelerle kullanılarak yapılan yaşam kalitesi çalışmaları; hane halklarının çeşitli objektif koşulları algılama

biçimleri ve yorumlama düşüncesini ölçmediği için açıklayıcı olmaktan uzak olması nedeniyle yeterli bulunulmadığı düşünülmektedir (Noll, 2004, s.156).

Öznel göstergeler konusunda öncü çalışmalardan biri olan Campbell'in çalışmasında; yaşam kalitesinde bireylerin algılama, değerlendirme ve memnuniyetlerinin ölçülmesi yaklaşımının da olması gerektiğini öne sürülmüştür. Kişilerin deneyimleri çevreleriyle olan etkileşimlerinden türemektedir ve nesnel göstergelerden farklıdır. Nesnel ölçümlerin yaşam kalitesini ölçmede eksik kalacağı düşüncesi nedeniyle kişiye kendi yaşam olanaklarını nasıl değerlendirdiği sorularak kişisel bir değerlendirme fikrine ulaşılması sağlanmıştır (Campbell, 1981, s.275). Toplumdaki davranış, beklentiler, duygular, istekler ve değer yargılarının izlenmesi gerektiği savunulmuştur (Marans, 2007, s.335). Öznel göstergeler "kişinin yaşam tecrübeleri ve karakteristiğinin dolaylı olmayan raporları" şeklinde adlandırılmaktadır. Tutkular, beklentiler, mutluluk ve hoşnutluk gibi yaşamın pek çok yönüyle ilişkilendirilmektedir. Öznel göstergelerin neler olduğu konusunda uzlaşa sağlanamasa da "hoşnutluk" birçok araştırmacı tarafından en gerekli gösterge olarak nitelendirilmiştir (Evcil Türksever, 2001, s.22).

Yaşam kalitesine yönelik model oluşturma konusunda Türkiye'de de İlhan Tekeli yürütücülüğünde bir çalışma yapılmıştır. "Yaşam Kalitesi Göstergeleri" isimli yayında, kavram "yaşamı tüm yönleriyle değerlendirmeyi amaçlayan kapsamı geniş bir kavram" olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle yaşamdaki her disiplinin, yaşam pratiği ve faaliyet alanına girdiği belirtilmiştir. Yaşam kalitesi 5 ana başlıkta tanımlanmıştır. Bu başlıklar:

- Yaşam kalitesi kavramının; Hazcı, yararçı, yaşamda bireyin istek sıralamasına, Maslow'cu gereksinimler kademelenmesine, Sen'ci kapasiteye sahip olmaya dayanan ve Aristocu ereksel açıklamaları
- İnsan Haklarının yaşama geçirilmesi olarak kaliteli yaşam
- Sağlık merkezli yaşam kalitesi kavramı
- Kent merkezli yaşam kalitesi kavramı
- Çevre merkezli yaşam kalitesi kavramı (TÜBA, 2003).

Yaşam memnuniyetini ölçme amaçlı ülkemizde yapılan bir diğer çalışma ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2003 yılından beri yapmış olduğu "**Yaşam Memnuniyeti Araştırması**" tır. Bu araştırma kapsamında 4 temel memnuniyet alt başlığı belirlenmiştir. Bunlar:

- Hane halkı yaşam koşulları (hane halkı geliri, yardımlar)

- Bireysel mutluluk, memnuniyet (mutluluk düzeyi, mutluluk kaynağı, sağlıktan memnuniyet, çalışma hayatı ve kazanç, kişisel ilişkilerden memnuniyet)
- Kamu hizmetlerinden memnuniyet (sosyal güvenlik hizmetleri, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, asayiş hizmetleri, adli hizmetler, kamu hizmetlerinden bilgi edinme, belediye hizmetleri)
- Beklenti, kişisel gelişim ve umut (beklentiler, kişisel gelişim, umut, algılanan refah düzeyi (TÜİK, 2017)).

Konut ve Çevresinden memnuniyet

Yaşam kalitesine yönelik araştırmalara ve ölçüm için kullanılmış olan göstergelere bakıldığında, bireyin yaşam kalitesini belirleyen unsurlardan bir tanesi olarak “konut ve çevresi” kavramının önemli bir parametre olduğu görülmektedir. Barınma koşullarını ve bunların insanların refahı üzerindeki etkilerini ölçmek karmaşık bir iştir. Barınma koşullarını ölçmek için ideal bir gösterge seti hem konutun fiziksel özellikleri hem de konutların bulunduğu alanların daha geniş çevresel özellikleri hakkında bilgi sağlamalıdır. Bu yüzden yaşam kalitesi bağlamında incelerken konut ve çevresi memnuniyetine yönelik önemli kavramsal modeller irdelenecektir.

Öncelikle Francescato ve arkadaşlarının temellerini attıkları model oldukça önemlidir. Dört ana değişken kümesinin memnuniyet ve memnuniyetsizliğe katkı sağladığını belirttikleri çalışmada bu değişkenleri;

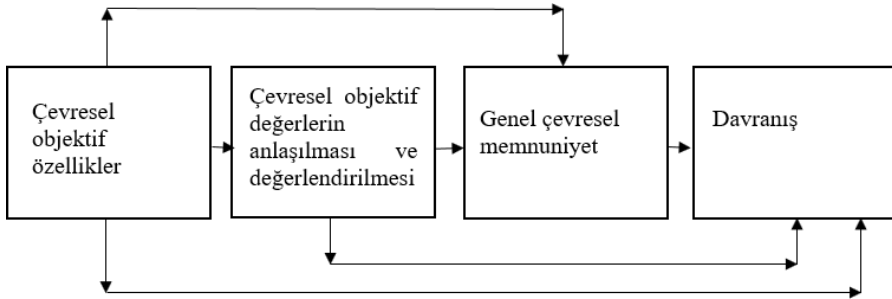
- Konut birimi ve fiziksel çevrenin özellikleri
- Konut kullanıcısının demografi yapısı, algı ve davranışları
- Yönetimin algısı, politikaları ve düzenlemeleri
- Proje ve kullanıcıların arasındaki ilişkiler olarak tanımlamışlardır. Bu bağlamda 4 ana kategoride 15 alt parametre belirlenerek alan çalışması gerçekleştirilmişlerdir. Bu parametreler ise; yoğunluk -kalabalık, emniyet- güvenlik, estetik-görünüm, site tesisleri, arkadaşlara erişim, site konumu- topluluğa erişim, bakım, ekonomik maliyet, topluluk duygusu, yönetim politikası, kişisel özgürlük / mahremiyet, topluluk algısı, komşuların algısı, kişilik özellikleri demografik özelliklerdir (Francescato vd., 1974, s.287)

Konut memnuniyeti açısından bir diğer önemli model ise Galster ve Hesser’in çeşitli araştırmacıların modelleri sonucunda geliştirmiş oldukları; temelinde memnuniyetin yerleşimin ve konutun nesnel “bağlamsal” özelliklerinden ve yanıtlayan kişinin nesnel “bütüncül” özelliklerinden etkilendiğini

ileri sürmektedir. Bu bağlamda kurgulanan 3 bağımsız değişken ve bu değişkenlerin alt parametreleri çalışmanın ana kurgusunu oluşturmuştur. Bu değişkenler;

- Kullanıcının demografik özellikleri: yaş, ırk, çocuk sayısı, gelir düzeyi, eğitim durumu vb.
- Yerleşim özellikleri: konutun ortalama değeri, son beş yıl içinde oturan kullanıcı oranı, kullanılmaz durumda olan konutların oranı, kullanılmayan alanların toplam alana oranı,
- Konutun fiziksel özellikleri: sıhhi tesisat, ısıtma, iç-dış koşullar, oda sayısı, banyo, avlu alanı vb. parametreleri kapsamaktadır (Galster ve Hesser, 1981, s. 745).

Marans ve Sprecklemeyer'in (1981) kavramsal modelleri fiziksel çevrenin objektif özellikleriyle, konut ve çevresinden memnuniyetin davranışla ilgili ilişkisini tanımlamaktadır. Konut memnuniyetinin çevresel özelliklerden etkilendiği gibi kişilerin davranış özelliklerinden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Şekil 1'de yer alan bu model sonrasında gelecek birçok araştırmaya da fikir vermiş ve ilerleyen yıllarda geliştirilmiştir.

Şekil 1. Marans konut memnuniyeti modeli (Marans ve Sprecklemeyer, 1981)

Enosh ve ark.larının geliştirmiş oldukları ve İsrail'de 5 mahallede 400 kişiye uygulamış oldukları model de konut memnuniyeti açısından önemlidir. Öncelikle modelin kavramsal altyapısında; kişinin yaşam kalitesinin belirli nitelikte olan ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılandığı düşüncesi yatmaktadır. Bu bağlamda mahremiyet, rahatlık, güvenlik, keyif ve saygı gibi kavramlar önemli bir etkidir. Özellikle bu model insanlar arasındaki farkın, olanakları varlığı ya da yokluğuyla değil, bu olanaklara göreceli önemde verdikleri tepkiyle yaşamdan duyulan memnuniyetin farklılaştığını öne sürmesi açısından önemlidir. Model Marans'ı destekler nitelikte, özellikle yerleşim memnuni-

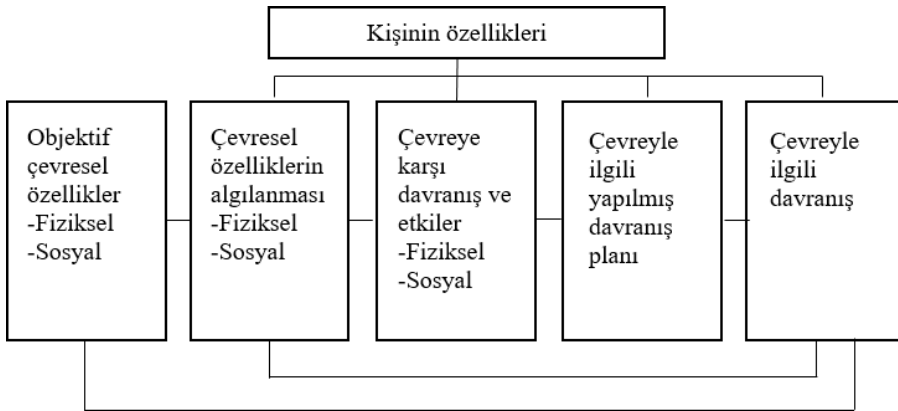
yetinin ölçülmesinde nesnel ölçümlerin kullanılmasının yanı sıra aynı zamanda kişisel özelliklerle öznel ölçümlerin de dahil olması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda:

- Yerleşim özelliklerini: nüfus bileşimi, konut birimlerinin yoğunluğu, hizmetlere yakınlık, açık alan miktarı, parklar, oyun alanları
- Kişinin demografik yapısını: eğitim, yaş, etnik köken, medeni durum, meslek, gelir, ikamet süresi, konut birimi mülkiyeti gibi parametrelerle tanımlamıştır.

Ayrıca yerleşim özelliklerinin öznel değerlendirmesi için:

- Komşular, ağaçlar, parklar, hizmetler gibi kaynakların değerlendirilmesi
- Uygunluk, güzellik ve estetik, temizlik, sessizlik, güvenlik gibi parametrelerin değerlendirilmesi şeklinde belirlenmiştir (Enosh vd., 1984, s.460)

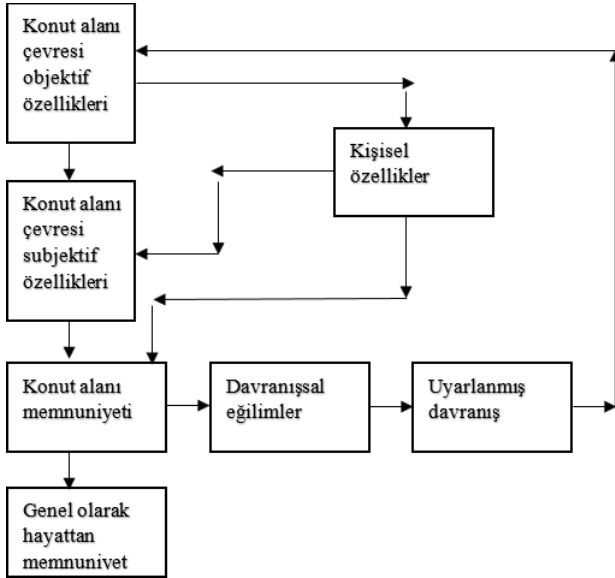
Weidemann ve Anderson, Marans ve Sprecklemeyer'in modelini geliştirerek "ilişkilendirilmiş model" ismini verdikleri bir kavramsal model ortaya koymuşlardır. Bu modelde kişilik özellikleri ve buna bağlı olarak verilen cevapların; çevreyle ilgili pozitif ve negatif davranış biçimlerini yansıttığı öngörülmektedir. Şekil 2'de yer alan modelde herhangi bir değişken bir diğer değişkeni etkileyebilmektedir. Aynı zamanda objektif çevresel özelliklerin fiziksel (site planı, yoğunluk), sosyal (konut kullanıcıları arasındaki ilişkiler, sosyal organizasyonlar) ve kişinin demografik özelliklerinin ortaya konmasıdır.

Şekil 2. Weidemann konut memnuniyeti modeli (Weidemann ve Anderson, 1985)

Weidemann ve ark.ları, yine aynı çalışmada modellerini detaylı bir biçimde tanımlamışlardır. Bu tanımlamada: konut ve çevresini bir kalite göstergesi olarak kullanılmış olup, çeşitli ölçekler kullanılmıştır. Bunlar: oda, konut, konut ve çevresi, mahalle, bölge ve toplumsal çevredir. Bu farklı ölçeklerin her biri için nesnel çevresel değişkenler, inanç ve memnuniyet derecesi, sosyal ve fiziksel ilişkilerin varlığıyla model oluşturulmaktadır. (Weidemann vd., 1985, s.170)

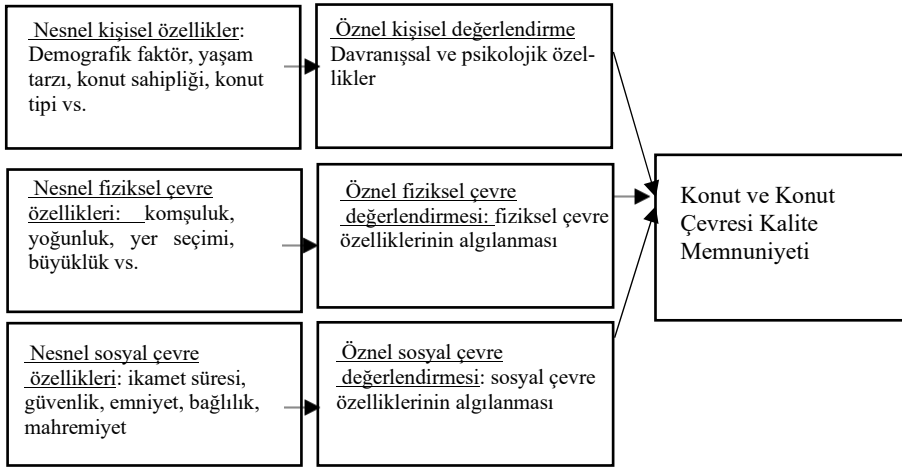
Amerigo ve Aragonés'in geliştirmiş oldukları konut memnuniyeti modeli birçok çalışma için referans kaynağı olmuştur. Bu model kendi deyişiyle bir konut memnuniyet modelinden daha fazlası olup, birey ile yaşadığı ortam arasındaki dinamik etkileşimi; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal farklı süreçleri analiz ederek kurmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Şekil 3' de görüldüğü üzere, konut ve çevresinin nesnel özellikleri birey tarafından değerlendirildikten sonra öznel bir hale gelir ve belirli bir memnuniyet düzeyi oluşmaktadır. Bu noktada öznel değerlendirmeler bireyin "kişisel özellikler" inden etkilenmektedir. Kişisel özellikler; kullanıcının sosyo-demografik özelliklerini ve kendi "ideal yerleşim kalitesi modelini" ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmenin sonucu, yani mesken tatmini, bireyin yaşadığı çevreye karşı deneyimlediği ve o çevreyle uyumu sürdürmek veya arttırmak için belirli şekillerde davranmasına neden olacak olumlu bir duyuşsal durumdur (Amerigo ve Aragonés, 1997, s.49)

Şekil 3. Amerigo ve Aragonés konut memnuniyeti modeli (Amerigo ve Aragonés, 1997)

Je ve ark.ları çalışmalarında; altyapı (ekipmanlar, yaşama uygunluk, sağlık, hoşnutluk, güvenlik), görsel faktörler (manzara, form, görsel denge), alan kullanımı (sirkülasyon, alan fonksiyonları, alan verimliliği), sosyal çevre (çevre, sosyal ilişkiler), yönetim (yönetim, güvenlik, ekonomik değer) olmak üzere 5 faktör belirlemiştir. Çalışmada alan kullanımı faktörü memnuniyete en çok etki eden faktör olmuştur. Plan kullanımı, binaların birbirine olan konumu önemli parametrelerdendir (Je vd., 2007, s. 900)

Ülkemizde ise Türkoğlu, İstanbul'da konut kullanıcı memnuniyetini ölçmek için 480 kullanıcının katılımıyla yaptığı çalışmada; konutun büyüklüğü ve fiziksel koşulları, şehir merkezine, iş yerine, hastaneye, alışveriş ve belediye hizmetlerine erişim, sosyal, eğlence ve eğitim hizmetlerinin bulunabilirliği ve bakımı, sosyal ve fiziksel çevre sorunları, konutun iklimsel kontrolü ve komşularla memnuniyet olmak üzere 6 faktör grubu belirlemiştir (Türkoğlu, 1997, s.60).

Şekil 4. Kelleci ve Berköz'ün konut memnuniyeti modeli (Kelleci ve Berköz,2006)

Kelleci ve Berköz, İstanbul'da yaptıkları alan çalışmasında 401 kullanıcıya anket uygulamışlardır. Şekil 4'te görüldüğü üzere; kullanıcıların konut ve çevresel kalite memnuniyetini geniş bir perspektifte değerlendirerek; nesnel kişisel özellikler, fiziksel çevre özellikleri ve sosyal çevre özelliklerini kişisel algılama sonunda elde edilen öznel kişisel değerlendirmeler sonucunda kavramsal bir model oluşturulmuştur (Kelleci ve Berköz, 2006, s.171).

Gür; Bursa toplu konutlarda yapılan kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesine yönelik çalışmasında erişilebilirlik-ulaşım, çevresel faktörler, sosyal do-

natılar ve açık alanlar, komşuluk ilişkileri, konutun fiziksel özellikleri, güvenlik ve konutun iklimsel kontrolü faktörlerini oluşturmuştur. 364 kişilik örneklem grubuyla yapılan çalışmada; konut ve çevresinden memnuniyeti sosyal donatıların çeşitliliği ve kalitesinin etkilediği, erişilebilirlik ve konutun fiziksel özelliklerinin memnuniyetin oluşmasında önemli bir etken olduğu sonucu çıkmıştır (Gür, 2009, s.179)

Sonuç

Yaşam kalitesi birçok disiplin tarafından yıllardır tartışılan ve tanımlanan bir kavram olarak güncelliğini korumaktadır. Bu noktada birçok disiplin yaşam kalitesine kendi çerçevesinden bir perspektif sunmaktadır. Kentsel tasarım ve mimarlık disiplinleri bağlamında bakıldığında yaşam kalitesinin üst ölçekli ve daha küçük ölçekli olmak üzere değerlendirildiği görülmektedir. Bu çalışmada yer alan “konut ve konut çevresi” kavramı ise mimarlık disiplini bağlamında yaşam kalitesine doğrudan etki eden bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bu noktada bireyin yaşamdaki en çok vaktinin geçtiği ve barınma gereksinimi temel alınarak birçok ihtiyacına mekânsal olarak karşılık veren konut biriminde kalite konusu ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda yalnızca fiziksel özelliklerden oluşacak kalitenin yanı sıra sosyal, kültürel ve mekân kalitesi için gerekli kalite parametrelerinin de konut ve çevresi kalitesinde pay sahibi olduğu düşünülmektedir. Yapılan literatür araştırması göstermektedir ki; konut ve konut çevresinden memnuniyetle ilgili birçok farklı yaklaşım ve model görülmektedir. Bu da konuya dar bir perspektiften bakılmayacağını, konunun derinliklerine inildikçe çok farklı parametrelerin de devreye girdiğini göstermektedir. Kullanıcıların zevk aldıkları, mutlu oldukları konut alanlarında yaşamaları, ruhsal olarak tatminlerini artırmakta ve bu durum yaşam kalitelerinin artmasına neden olmaktadır.

Literatürde tartışılan konut ve çevresine yönelik parametreler; site görünümü, yönetim, bakım, güvenlik, komşuların homojenliği, konut içindeki alanların kalitesi, konut çevresindeki açık alanlardaki imkânlar, konutun büyüklüğü ve fiziksel koşulları, şehir merkezine, iş yerine, hastaneye, alışveriş ve belediye hizmetlerine erişim, sosyal, eğlence ve eğitim hizmetlerinin bulunabilirliği ve bakımı, sosyal ve fiziksel çevre sorunları, konutun iklimsel kontrolüdür. Aynı zamanda kişisel özelliklerin yaşam kalitesindeki öznel değerlendirmeleri etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca mekân kalitesine etki eden düzen, kimlik, güvenlik, çeşitlilik gibi parametrelerin de konut ve çevresi memnuniyetini etkilediği görülmektedir.

Literatür kapsamında incelenen çalışmalar değerlendirildiğinde yaşam kalitesi temel alınarak yapılan salt nesnel ölçümlerin yeterli olmayacağı görülmüştür. Günümüzde yalnızca nesnel, yalnızca öznel ve hem nesnel hem de öznel göstergelerin kullanıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda her iki gösterge türünün bir arada kullanılmasıyla elde edilen daha objektif sonuçlar ortaya koymaktadır.

Yaş, cinsiyet, gelir durumu, medeni durum, iş durumu gibi özellikler bireylerin yaşam memnuniyetlerini ve karar süreçlerini etkileyen önemli etkenlerdir. Bu nedenle birçok yaşam kalitesi modelini destekler nitelikte; ölçümlerde öznel görüşlerin kullanılması ve yere özgü bölgesel ölçümler yapılması son derece önemlidir. Kullanıcıların değişen gereksinimlerini karşılayacak şekilde yaşam kalitesini artıran bu değerlendirmelerin konut ve çevresinin tasarımının geliştirilmesinde de önemlidir. Bu doğrultuda buradan elde edilen bilgilerle yaşam kalitesinin önemli bir unsuru olan fiziki yaşam alanının oluşturulmasında teknik değerlerle birlikte muhtemel kullanıcıların görüşlerinden ya da olası isteklerinden de faydalanılmalıdır.

Bu bağlamda çalışmada yer alan modeller ve değerlendirmelerin; karar vericiler için bir çözüm önerisi niteliğinde olması umulmaktadır. Kent ve konut alanlarının planlaması için gerekli olan tasarım girdileri ve karar mekanizmaları için çalışmada yer alan modeller ve sonuçların yol gösterici nitelikte olacağı öngörülmektedir. Bu noktada bu veriler doğrultusunda yapılan ve yapılacak olan nitel araştırmalarla konut ve çevresinin yaşam kalitesi üzerine etkisinin geliştirileceği düşünülmektedir.

Extended Abstract

Evaluation of Approaches to the Concept of Housing and Its Environment in the Context of Quality of Life

*

Betül Hatipoğlu Şahin⁵
ORCID: 000-0002-0516-7120

Ayşegül Tereci⁶
ORCID: 0000-0001-5989-9565

Although the origin of the concept of quality of life that evaluates people and the environment they live in, dates back to ancient times, research reveals that the concept does not have an agreed and an explicit definition upon. Especially due to its versatile and complex structure; It is seen that in many fields such as social sciences, engineering, natural sciences, and health sciences it has become research subject. At this point, each discipline has redefined the concept within its own framework. The concept, which has been recorded more than 100 definitions in different sources, is expressed as life satisfaction, general welfare, human development, complacency in many sources. Quality of life studies aims to investigate the causes of the factors that make up the sense of well-being of individuals and to reveal their effects, to provide information on the social and spatial distribution of satisfaction and dissatisfaction, to establish effective policies based on the results of the research and to follow the spatial effects of these policies, to determine the changing trends by comparing them with subsequent measurements. The approaches of researchers such as Campbell (1981), Pacione (1986), Marans (2003), Van Kamp (2003), Bonaiuto (2003), Veenhoven (2004) to quality of life studies have led to the emergence of different models. Especially, the relationship of the individual with the place and environment has formed the main point of the research.

Quality of life research at urban scale; it has been effective in making decisions about location and migration in cities. At this point, the discipline of

⁵ Lecturer., KTO Karatay University, E-mail: betulhatip@gmail.com

⁶ Assist. Prof. Dr., KTO Karatay University, E-mail: aysegul.tereci@karatay.edu.tr

architecture draws a frame to the quality of life in a spatial context. According to the study conducted by Tekeli et al. (2010), there are different individual-centered, individual satisfaction-centered and environmental-centered evaluations in the perspectives here. Apart from definitions, it is seen that different indicators are used for quality of life measures, especially in different countries and in many academic studies. At this point, it has been revealed in the quality of life studies that the quality of life of a person depends on two basic factors, namely social environment, and physical environment. Social environment factor is evaluated with family, friends, and spouse satisfaction; The physical environment factor is evaluated together with components such as urban life quality, housing satisfaction, neighborhood, city, region, or country characteristics.

In the literature research, it was seen the housing and environmental satisfaction is an indicator that directly affects the quality of life. The concept of housing and environmental has become one of the fundamental categories, especially in the "life satisfaction" research conducted by countries for their own citizens. The concept of housing, the production of the house, the experiences in the house, the factors effected and affected by the house, the effects of historical, social, and economic factors on the shaping of the house have been the topics where architectural discipline is discussed, and continuous production of knowledge is made. Housing generally defined as the home of the person, the place where who live, shelter of daily life, status in the socio-economic structure, symbol, and many psychological and social characteristics, where people have emotional relations with the environment, they live in. Housing is a cognitive place as well as a physical place that also includes neighborhood and social environment together. Especially the housing and environmental, where the individual spends a significant part of individual's life, has become an important component of the quality of life due to this feature. In the literature research conducted within the scope of the study; the models aiming to measure the satisfaction levels and life quality of the users for the house and its surroundings were examined. Especially the studies aiming to create a model reveals the importance of the subjective judgements of the individual in the evaluation of the objective and subjective qualities of the housing area. In many models examined in this context; housing and environmental satisfaction has been considered as a whole and the data obtained as a result of personal perception were effective in the formation of a conceptual model. At this point, many sub-parameters specified in different models were determined in the measurement of housing and environmental

satisfaction. These parameters are generally, site view, management, maintenance, security, homogeneity of neighbors, quality of spaces within the residence, opportunities in open spaces, size and physical conditions, access to the city center, workplace, hospital, shopping and municipal services, availability of social, entertainment and educational services and maintenance, social and physical environmental problems, climatic control of the housing. In the scope of the study, it's aimed to examine and discuss models and the sub-parameters connected to these models in the literature.

Kaynakça/References

- Amerigo, M. ve Aragonés, J. (1997). A theoretical and methodological approach to the study of residential satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, 47-57.
- Becker, M. ve Diamond, R. (1997). New developments in quality of life measurement in schizophrenia. H. & H. Katschnig içinde, *Quality Of Life In Mental Disorders* (s. 119-133). New York: Wiley.
- Boarini, R., Comola, M., Keulenaer, F., Robert, M., & Conal, S. (2010). The determinants of well-being in OECD countries. *Paris: OECD Statistics Directorate*, 6-35.
- Boelhouwer, J. ve Noll, H.-H. (2014). Objective quality of life. A. Michalos içinde, *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Dordrecht: Springer.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London & New York: Routledge.
- Campbell, A. (1981). The sense of well-being in America: recent patterns and trends. *Social Forces*, 263-289.
- Coomes, P. ve Cook, N. (1998). QOL as a focus for strategies and benchmarking for cities. *The First International Conference On Qol In Cities: Issues And Perspective*. Singapore.
- Dalkey, N. ve Rourke, D. (1972). The Delphi procedure and rating quality of life factors. U. S. United States. Environmental Protection Agency Environmental Studies Division içinde, *The Quality of Life Concept: A Potential New Tool for Decision-makers, Volume 1* (s. 210-218). United States. Environmental Protection Agency.
- De Hollander, A.E.M; RVIM. (2000). National Institute for public health and the environment in the Netherlands. *5e Nationale Milieu Verkenningen*.
- Diener, E. ve Eunkook, S. (1997). Measuring QOL economic, social, and subjective indicator. *Social Indicators Research*, 189-216.
- Dissart, J. ve Deller, S. (2000). Quality of life in the planning literature. *Journal Of Planning Literature*, 135-161.
- Enosh, N., Leslau, A., Shacham, J. (1984). Residential quality assessment: a conceptual model and empirical test. *Social Indicators Research volume*, 453-476.
- Evcil Türksever (2001). Türkiye'de büyükşehir alanlarında yaşam kalitesinin değerlendirilmesine yönelik bir yöntem denemesi. *Doktora Tezi*. İstanbul: İTÜ, FBE.

- Fadda, G. (2003). Urban sustainability, quality of life and gender. In *City And Gender - International Discourse On Gender, Urbanism And Architecture* (s. 177-190). Opladen, Germany: Leske + Budrich.
- Francescato, G., Weidemann, S., Anderson, J., Chenoweth, R. (1974). Evaluating residents' satisfaction in housing for low and moderate income families: a multimethod approach. *Illinois: Housing Research and Development University of Illinois*, 285-295.
- Galster, G. ve Hesser, G. (1981). Residential satisfaction: compositional and contextual correlates. *Environment and Behavior*, 735-758.
- Gökmen, L. (2016). Konutta proje ligi. *Ekonomist*:<http://www.ekonomist.com.tr/kapak-konusu/konutta-proje-ligi.html> adresinden alındı
- Gür, M. (2009). Kullanıcıların konut ve çevresel kalite memnuniyetinin belirleyicileri: istanbul metropoliten alan örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gürel Üçer, Z. (2009). Kentsel yaşam kalitesinin belediye hizmetleri kapsamında belirlenmesine ve geliştirilmesine yönelik bir yaklaşım : orta ölçekli kent örnekleri. *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Harland, D. (1972). Social indicators: toward the measurement of quality of life. *Ottawa: Regional Economic Expansion* .
- Je, H., Lee, J., Cheong, S., Shin, S.-W. (2007). A study on residential quality index of super high-rise apartment housing through survey with experts. *Proceedings Of The International Conference On Sustainable Building Asia*, Seul, 899-904.
- Jenkinson, C. (2020,). Quality of life. *Encyclopædia Britannica*: <https://www.britannica.com/topic/quality-of-life> adresinden alındı
- Kellekci, Ö. ve Berköz, L. (2006). Konut ve çevresel kalite memnuniyetini yükselten faktörler. *İtü Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 167-178.
- Lansing, J. ve Marans, R. (1969). Evaluation of neighbourhood quality. *Journal Of The American Planning Association*, 195-199.
- Liu, B. ve Hsieh, C. (1986). Effects of educational expenditures on regional inequality in the social QOL. *American Journal Of Economics And Sociology*, 45(2), 131-144.
- Marans, R. W. (2007). Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi. *Mimarlık Dergisi*, 335.
- Marans, R., & Spreckelmeyer, K. (1981). Evaluating Built Environments: A Behavioral Approach. *Michigan: Survey Research Center, Institute for Social Research, University of Michigan*.
- Marsella, A., Levi, L., Ekblad, S. (1993). The importance of including quality of life indices in international social and economic development activities. *Applied And Preventive Psychology*, 55-67.
- Masilmani, R. (2007). Peoples perception of quality of life concept in urban development process: Case Chennai. *Anna Üniversitesi, Mimarlık ve Planlama Fakültesi, Chennai*, 1-246.
- Murdie, R., Rhyne, D., Bates, J. (1992). Modeling quality of life indicators in Canada: A feasibility analysis. *Toronto: York University, Institute for Social Research*, 14-59.

- Murray, J. (1900). Murray's hand-book constantinople Brusa, and the Throad. *London: John Murray*.
- Noll, H.-H. (2004). Social indicators and quality of life research: background, achievements and current trends. N. Genov içinde, *Advances in Sociological Knowledge*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 151-181.
- Perloff, H. (1969). The quality of the urban environment. *Washington D.C: John Hopkins Press for Resorces For The Future*.
- Prutkin, J. ve Feinstein, A. (2002). A history of quality of life measurements. *Yale Medicine Thesis Digital Library*: <https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1423&context=ymtdl> adresinden alındı, 1-25
- Rice, R., Frone , M., McFarlin, D. (1992). Work-Nonwork conflict and the perceived quality of life. *Journal of Organizational Behavior*, 155-168.
- Roitman, S. (2010). Gated communities: definitions, causes and consequences. *Urban Design and Planning*, 163(1), 31-38.
- Rojek, C. (2000). Indexing, dragging and the social construction of tourist sights. C. R. Urry içinde, *Touring Cultures. Transformation of Travel and Theory*, New York: Routledge, 52-74.
- Schalock, R. (2004). Quality of life: What we know and do not know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48 (3), 203-216.
- Shookner , M. (1997). A quality of life index for Ontario. *Conference On The State Of Living Standards And The Quality Of Life İn Canada*. Ontario - Canada: Ontario Social Development Council, 1-25.
- Streimikiene, D. (2015). Quality of life and housing. *International Journal of Information and Education Technology*, (5/2)140-145.
- Torlak Evinç, S. ve Yavuzçehre Savaş, P. (2008). Denizli kent yoksullarının yaşam kalitesi üzerine bir inceleme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23-44.
- TÜBA (2003). Yaşam kalitesi göstergeleri, Türkiye için bir veri sistemi önerisi. *Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi*.
- TÜİK. (2017). Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2003-2017. *TÜİK yayımlar*: <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul> adresinden alındı
- Türkoğlu, H., Bölen, F., Baran, P., Marans, R. (2008). İstanbul'da yaşam kalitesinin ölçülmesi. *İtü Dergisi A – Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 103-113.
- Türkoğlu, H. (1997). Residents' satisfaction of housing environments: The Case of Istanbul, Turkey. *Landscape and Urban Planning*, 55-67.
- Türksever , A. ve Atalik, G. (2001). Possibilities and limitations for the measurement of the quality of life in urban areas. *Social Indicators Research*, 163-187.
- Van Kamp, I., Kees, L., Gooitske , M., Augustinus , D. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape And Urban Planning*, 5-18.
- Veenhoven, R. (2004). Quality-of-life research, 1-23.

- Weidemann, S. ve Anderson, J. (1985). A conceptual framework for residential satisfaction. I. Altman , & C. Werner içinde, *Home Environments. Human Behavior and Environment (Advances in Theory and Research)*, Baston: Springer, 153-182.
- WHO. (1995). The world health organization quality of life assessment. *Soc. Sci. Med.*
- Wish, N. (1986). Are we really measuring quality of life. *American Journal Of Economics And Sociology*, 343-358.

İzmir Narlıdere'de Kentsel Dönüşüm Projesinin Uygulanmasında Gecekondu Maliklerinin Karşılaşabileceği Sorunlar

*

Ayça Uysal¹

ORCID: 0000-0003-4868-3739

Adile Arslan Avar²

ORCID: 0000-0002-1548-7347

Öz

Çalışma, eleştirel kent teorisine dayanarak, İzmir'de neoliberal konut üretimi sürecinde yoksulların konut sorununu ele almaktadır. Araştırmanın problemi, neoliberal konut üretiminin yarattığı rant boşluğu baskısı ile yoksulların mülksüzleşmesidir. Çalışma metodolojik olarak çoğulcudur. Kurumsal, ikincil, mekânsal ve sayısal veriye, niceliksel ve niteliksel alan araştırmasına dayanarak, Narlıdere ilçesi İkinci İnönü Mahallesi gecekondu alanında yaşayan yoksulların neoliberal konut üretimi karşısındaki durumlarını incelemektedir. Çalışma alanı, lüks konut gelişimlerinin arasında sıkışmış bir gecekondu bölgesidir. Alan, Narlıdere ilçesinde bulunan Çatalkaya, Narlı ve Atatürk Mahallelerindeki gecekondu alanları ile birlikte 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi kanunu ile afet riskli alan ilan edilmiştir. Kentsel dönüşüm yapılması planlanmaktadır. Kentsel dönüşüm projesinin belirtilen amacı, alanın mevcut sakinleri ile birlikte geliştirilmesidir. Ancak proje, mekansal dönüşüm ve pazar odaklıdır. Gecekondu alanında yaşayanların ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine duyarsızdır. Araştırma bulguları ve alandaki güncel konut fiyatları ve doğrudan hanehalklarının gelir durumu dikkate alınarak yapılan konuta ekonomik erişilebilirlik (Housing Affordability Index) hesaplamaları, kentsel dönüşüm sürecinin gecekonduların temizlenmesi şeklinde gerçekleşeceğini ve gecekondu sakinlerinin sosyal, ekonomik ve mekansal sorunlar ile karşı karşıya kalabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: neoliberal konut üretimi, gecekondu, konut sorunu, finansallaşma, kentsel dönüşüm.

¹ Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi, E-mail: aycauysal@gantep.edu.tr

² Doç. Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, E-mail: adileavar@iyte.edu.tr

Problems That Squatter Owners May Encounter after the Implementation of Urban Transformation in Narlıdere, İzmir

*

Ayça Uysal³

ORCID: 0000-0003-4868-3739

Adile Arslan Avar⁴

ORCID: 0000-0002-1548-7347

Abstract

Based on the Critical Urban Theory, the study addresses the housing problem of the poor against neoliberal housing production in İzmir. The problem of research is the dispossession of the poor with the rent gap pressure created by neoliberal housing production. The situation of the poor living in the squatter area of the Narlıdere, İkinci İnönü Neighborhood against the neoliberal housing production is examined. The study is methodologically pluralistic and it is based on institutional, spatial, and digital data, quantitative and qualitative field study. The squatter area is surrounded by luxury housing development and was declared as an area under disaster risk according to law number 6306. The transformation project which directly affects the squatter housing residents has been planning. The transformation project is market-based and focuses on spatial transformation. The research findings and Housing Affordability Index calculations which take the housing prices and household income into account show that the urban renewal process will result in slum clearance and residents of the squatters may encounter social, economic, and spatial problems.

Keywords: *neoliberal housing production, squatter housing, housing question, financialization, urban transformation.*

³ Res. Asst., Gaziantep University, E-mail: aycauysal@gantep.edu.tr

⁴ Assoc. Prof. Dr., İzmir Institute of Technology, E-mail: adileavar@iyte.edu.tr

Giriş

Çalışma, son dönemin hâkim konut üretiminin nasıl ve hangi yollarla yoksulların konut sorununa neden olduğuna odaklanır. Çalışmanın amacı, İzmir, Narlıdere ilçesi İkinci İnönü Mahallesi’ndeki neoliberal konut üretimi baskısı altındaki yoksulların konut sorununu incelemektir. Çalışma kapsamındaki alan araştırması, İkinci İnönü, Atatürk, Narlı ve Çatalkaya Mahallelerini kapsayan kentsel dönüşüm projesinin yalnızca İkinci İnönü Mahallesi’ne odaklanmaktadır.

İkinci İnönü Mahallesi’nde yerleşim 1950’lerin sonunda gecekondulaşma ile başlamış, 1970’lerde gecekondu sayısı artmıştır. 1980’lerde çıkan imar affı yasaları ve o dönem hâkim olan toplu konut üretimine rağmen, İzmir’e göçün artması ile alandaki kaçak yapılaşma 2000’li yılların sonuna kadar devam etmiştir. Gecekondu mahallesinin, lüks konut alanları ile çevrilmiş olmasıyla, rant boşluğu ortaya çıkmıştır. Önceleri de kentsel dönüşüm uygulanması tartışılan İkinci İnönü Mahallesi gecekondu alanı, 2012 senesinde çıkan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu ile neoliberal konut üretiminin hedefi haline gelmiştir. Kuyucu (2017)’nin belirttiği gibi, 6306 sayılı yasanın amacı afet riski altındaki alanların hızlı bir şekilde dönüştürülmesi olmasına rağmen, yasa, kentsel alandaki sermaye birikiminin önemli bir aracıdır. Saha çalışması bulgularımız ve konuta ekonomik erişilebilirlik (Housing Affordability Index-HAI) hesaplamaları, İkinci İnönü Mahallesi gecekondu sakinlerini bu kanuna dayalı olarak 2018 yılında bir konut üreticisi şirket tarafından önerilen kentsel dönüşüm projesinin uygulanması halinde, öngörülen kredi geri ödeme koşullarını gecekondu maliklerinin karşılamalarının mümkün olmayacağını göstermektedir. Ancak hazırlanmakta olan yeni imar planının bu mahalle için neler getireceği ve onaylanacak imar planı uyarınca nasıl bir dönüşüm projesinin uygulanacağı, 6306 sayılı kanunda öngörülen süreçler uyarınca henüz belirlenmediğinden, bu makalenin son bölümünde yer alan “Konuta Ekonomik Erişilebilirlik” çalışması, 2018 yılında bir konut üreticisi şirket tarafından Narlıdere Belediyesine önerilmiş olan bir projenin olası sonuçları olarak değerlendirilmelidir. Diğer taraftan 6306 sayılı yasa uyarınca gerçekleştirilen dönüşüm projelerinde tapusu bulunan gecekondu sahiplerinin görüşlerinin ve çoğunluğunun rızalarının alınmasının gerekli olduğu bilinmektedir.

Türkiye’de neoliberalleşme, 1980’lerdeki yapısal uyum programları ile başlamıştır. 1960’lardan 1980’li yılların ortalarına kadar, hazine, kamu veya

devlet arazilerine inşa edilen gecekondular, işçiler ve kırdan kente göçen yoksulların konut sorunu için düşük maliyetli bir çözüm olarak görülmüştür. Bu dönem, gecekonduların konut alanları devletin 'yeniden dağıtım aracı' olmuştur (Demirtaş-Milz, 2013, s. 693; Türkün, 2014; Türkün, 2015). Kentsel politikalarda neoliberal dönüş 1990'larda ortaya çıkmıştır. Neoliberal kentsel yeniden yapılanma, önce İstanbul'da, arkasından diğer metropollerde yoksulların konut alanlarına, gecekondulara yönelmiştir. Neoliberal kentleşmenin en önemli aracı, kentsel rantı yüksek gecekonduların alanlarında kentsel dönüşüm projeleriyle konut üretimidir. Gecekonduların alanları bu sayede konut piyasasına eklenmiştir. Konut ise, metalaşma ve finansallaşma yolu ile sermaye döngüsüne dâhil edilmiştir. Türkün (2014, 2015), İstanbul'un altı mahallesinde, yoksulların konut alanlarının devlet eli ile soylulaştırmaya ve mülksüzleştirme yolu ile birikime maruz kaldığını ayrıntılı bir şekilde gösterir.

Son yirmi yıldır hız kazanan neoliberalleşme, kentlerde pazar odaklı mekân üretimine dayanmaktadır. Kuyucu (2017), 2001 ve 2008 senelerindeki iki krizin kentsel politika ve emlak piyasası düzenlemeleri üzerindeki etkilerini göstermiştir. 2008 krizini, önemli kurumsal yeniden yapılanmalar ve kentsel arazi ve konut piyasasındaki düzenlemeler izlemiştir. Paradoksal görünmesine rağmen, ilk olarak âdem-i merkeziyetçilik ve ardından yeniden merkezleşme ile kurumsal yeniden yapılanma ve kentsel arazi ve konut piyasası düzenlemeleri, Türkiye'deki ekonomik krizleri aşmaya yöneliktir. Konut üretimi, 2001'den bu yana Türkiye'deki krizlerin aşılmasında önemlidir (Kuyucu ve Ünsal, 2010, s. 1479; Kuyucu, 2017).

Yöntem

Bu çalışma 2019 yılında tamamlanan ve savunulan yüksek lisans tezine dayanmaktadır. Birinci bölümde, neoliberal kentleşme ve konut üretimi, Türkiye'de neoliberal politikalar, kentsel dönüşüm ve İzmir'de konut üretimi literatüre dayanarak incelenmektedir. İkinci bölümde ise, İkinci İnönü Mahallesi'nde yürütülen saha çalışmasının bulgularına dayanarak, İzmir'de konutun finansallaşması, neoliberal politikalar altında konut üretimi, gecekonduların sakinlerinin hâkim konut üretimi karşısındaki durumu anlatılmaktadır.

Saha çalışması, niteliksel ve niceliksel ampirik araştırma tekniklerine dayanmaktadır. Mekânsal gelişme, mahalle birimleri, gecekonduların sosyoekonomik özellikleri, gelir düzeyi, mülk sahipliği ve gecekonduların yapısal özellikleri, kentsel dönüşüm projesi ile ilgili bilgi ve tercihleri ile ilgili birincil veriler, odak grubu ve yüz yüze derin görüşmeler ve anketler yoluyla toplanmıştır. İkinci İnönü Mahallesi'ne odaklanılan alan araştırmasında 622

adet gecekonduunun bulunduğu alanda 60 adet anket yapılmıştır. Mekânsal düzenlemeler, mekânsal gelişme ve imar durumu ilgili veriler Narlıdere ve Büyükşehir Belediyesi ile ilgili kurumlardan elde edilmiştir. Ayrıca, gecekondu sakinlerinin kentsel dönüşüm projesi karşısındaki durumunu tahmin etmek amacıyla, konuta ekonomik erişilebilirlik endeksi (HAI) hesaplanmıştır. Çalışmada görüleceği gibi, çoğunluğu düzensiz gelire sahip, aralarında asgari ücretin altında geliri olanların bulunduğu gecekondu sakinlerinin neredeyse hiçbiri alanda yapılması planlanan kentsel dönüşüm projesinden geri ödemeler karşılığında konut sahibi olamayacaktır.

Neoliberal Politikaların Konut Üretimine Etkisi

Neoliberalizm, 1970 sonrası dönemi yöneten ekonomik, politik, kurumsal ve ideolojik bir yapılanmadır. Tanımlayıcı özellikleri, özelleştirme, devletin kamu hizmetlerinden çekilerek bu alanların ‘serbestleştirilmesi’ ve piyasaya tabi ekonomik düzenlemedir (Brenner ve Theodore, 2002; Harvey, 2005; Jessop, 2002; Mccarthy, 2004; Peck ve Tickell, 2002). Harvey (2006) ‘e göre, neoliberalizmin dört temel bileşeni özelleştirme, finansallaşma, krizlerin yönetimi ve devletin yeniden dağıtım politikalarıdır.

Neoliberalizm, sermaye birikimi amacıyla spekülâtif finansal araçlarla spekülâtif mekânsal gelişmeyi destekler (Brenner, vd., 2010, s. 329-330). Kar ve piyasa odaklı birikim, ‘mülksüzleştirme yoluyla birikimdir’ (Harvey, 2006). Kentsel sermaye birikimi arazi geliştirme ile metalaşmış arsa ve büyük bölümü konut olan bina üretimine dayanır. Neoliberal politikalar altında ekonomik ve kentsel yeniden yapılanma ile konut finansal bir araç haline gelmiştir. Baskın özel sektör ve sermaye odaklı üretim, konut üretiminin sektöre dönüşmesine neden olmuştur (Çelik ve Gough, 2014; Marcuse ve Madden, 2016). Finansallaşan ve özelleştirilmiş konut sektörü ise, küresel ekonomiye daha fazla eklenmiştir (Forrest, 2008). Buna bağlı olarak, konut fiyatları ve konuta olan talep artmıştır. Yaşam alanlarının ödeme gücüne göre paylaşıldığı bir düzende yoksullar, sosyal, ekonomik ve mekansal olarak dışlanmakta, kent dışına itilmektedir (Marcuse ve Madden, 2016).

Spekülâtif kentleşmede yatırımlar, kentsel rantın en yüksek olduğu alanlara yoğunlaşmaktadır (Goldman, 2010; Mayer, 2009, s. 367). Kent içinde yüksek ranta sahip alanların arasına sıkışmış yoksulun yaşam alanları, gecekondu bölgeleri yüksek kentsel rant potansiyeline sahiptir. Bu alanlardaki kentsel dönüşüm projeleri, yüksek rant elde etmenin bir aracıdır. Bu projelerle gecekondu temizlenir, kentsel büyüme ve rant amaçlı yatırımlara alan yaratılır. Yoksul haklarını dışlayan konut politikaları, yoksulların yerinden

edilme, dışlanma, mülksüzleştirilmesiyle sonuçlanır (Fraser ve Kick, 2014). Ancak Türkiye’de 6306 sayılı kanun uyarınca, gecekondular ve ruhsatlı konutlarda mülk sahiplerinin bilgilendirilmesi ve çoğunluğunun onayı gerektiğinden, bugüne kadar ilan edilen “riskli alanların” ancak %15 kadarında anlaşma sağlanarak uygulama başlayabilmiştir.

Türkiye’de Konut Gelişimi, Kentsel Dönüşüm ve Yoksullar

Türkiye’de kentleşme, 1950’li yıllarda kırdan kente göçenlerin ‘yasal olmayan’ yerleşimleriyle gelişmiştir. Kırdan kentsel alanlara göç eden nüfus, devlet ve sermayenin gereken kentsel, toplumsal altyapıyı sağlamamış olması nedeniyle, konut sorununu, kent çeperlerine, hazine arazilerine veya özel arazilere gecekondular inşa ederek çözmüştür (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 62; Demirtaş-Milz, 2013, s. 693; Özdemir, 2011, s. 1102). 1960’larda ise, beş yıllık kalkınma planlarında gecekonduların fiziksel koşullarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. 1970’lerde devletin gecekondulara yaklaşımı belirgin şekilde değişmiştir. Gecekondular kentsel yatırım alanı olarak tanımlanmış, gecekondular ticarileşmeye ve yatırım aracına dönüşmeye başlamıştır. Gecekonduların yüksek katlı apartmanlara ve bazı meslek kuruluşları ve bankaların desteği ile toplu konutlara dönüşümü başlamıştır. Gecekonduların pazar aracı haline gelmesi kentlerin sosyo-ekonomik değişimini de etkilemiştir. Ticarileşme ile artan gecekondular üretimine, yasadışı bireysel veya örgütlü aktörler de dahil olmuştur. Aynı zamanda gecekondularda, kiralık mülk sahipliği ortaya çıkmıştır. (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 62-65).

1980’lerden sonra özelleştirmeler, serbestleşme ve yasal düzenlemelerle konut, sermaye birikimine dahil olmuştur. Özellikle, 1980’li yıllardaki imar afları ve 1990 sonrası kentsel dönüşüm projeleri neoliberal kentleşmenin araçları haline gelmiştir. Bu dönem, 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın da desteği ile toplu konut üretimi artmıştır. Kooperatifler ve belediyeler tarafından üretilen toplu konutlar, gecekondular sorununu çözmek yerine, kar odaklı bir şekilde orta ve üst gelir grubuna hitap etmiştir (Karasu, 2005, s. 60). 1984 yılında, hızlı ve plansız kentleşmeyi azaltmak amacıyla TOKİ, aynı zamanda, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile konut fonu kurulmuştur. TOKİ ve kendi fonunun kurulması, devletin konut destekleme girişi sayılsa da, inşaat süreleri, maliyetler ve yapı kullanma izinleri açısından uygulamada dezavantajlar ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2011, s. 1103).

Bu dönemin kentsel politikalarının önemli bir yasal dayanağı, imar aflarıdır. 1983 yılındaki 2805 sayılı ilk İmar Affı Yasası yasal olmayan binaların yıkımını gerektirmiştir. 1984 yılında kabul edilen 2981 sayılı ikinci İmar Affı

Yasası, mevcut gecekondu sahiplerinin yasallaştırılmasını ve gecekondu sahiplerine tapu senedi verilmesini taahhüt etmiştir. 1986’da yürürlüğe giren 3290 sayılı İmar Affı Yasası ise, gecekondu sahiplerinin tapu almalarına imkan vermiştir. İmar affı yasaları bir yandan niteliksiz ve kaçak yapıları yasallaştırmış; diğer yandan dolaylı olarak gecekondu üretimini teşvik etmiştir. Dahası, gecekondu alanlarında yüksek katlı blokların inşasına izin verilmesi, gecekondu metalaşma sürecine dahil etmiştir. Aynı zamanda bu, devletin gecekondu sahiplerinin ticarileşmesini desteklediği anlamına gelir (Demirtaş-Milz, 2013, s. 696; Karasu, 2005, s. 83; Özdemir vd., 2005, s. 41).

Özelleştirmelerin öne çıktığı 1990’larda, konut üretiminin aktörleri, müteahhitler, küçük ve orta ölçekli inşaat firmaları, yerel yönetimler ve merkezi yönetimdir (Özdemir, 2011, s. 1102). Kentsel dönüşüm projeleri bu dönem, bir yandan Türkiye’nin en önemli kentsel gelişme stratejisi (Demirtaş-Milz, 2013), diğer yandan küresel kapitalist süreçler için rant ve sermaye birikiminin aracı haline gelmiştir (Erman, 2016). Kent çeperlerindeki gecekondu alanlarının dönüşümü ile orta gelir grubunun konut ihtiyacını karşılamak üzere toplu konutlar; kent merkezlerinde ise, üst gelir grubunun talebine cevap veren gökdelenler, lüks konutlar ve büyük iş merkezleri inşa edilmiştir. Kentlerin mekansal dokusu köklü bir biçimde değişirken, mülksüzleştirilen ve yerinden edilen gecekondu halkı bu kez yeni alanlarda gecekondu sahiplerini inşa etmiştir (Ataöv, Osmay, 2007, s. 68; Özdemir vd., 2005).

Avrupa Birliği’ne uyum süreci, 2000’li yılların gelişme stratejilerinde belirleyici olmuştur (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 68). Konut sektörünü, neoliberal politikalar ve spekülasyon kentleşme yönlendirmiştir. Üretim ve kurumlar özelleştirilmiş; konut üretimi pazar odaklı hale gelmiştir (Kuyucu ve Ünsal, 2010, s. 1479). Bu doğrultuda, önemli yasal düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır. Kentsel rantın yüksek olduğu alanlarda, kentsel dönüşüm projeleriyle lüks konut, rezidanslar ve gökdelenler inşa etmek için, yeni alanlar yaratılmıştır. 2000’li yıllarda önemli sayıda yapı üretilmiştir (Waite, 2016, s. 80). Ortaya çıkan konut alanları toplumsal, ekonomik ve çevresel olarak sürdürülebilir değildir. 2007’de kabul edilen 5582 sayılı Konut Finansmanı Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile ipotek sistemi yeniden düzenlenmiştir ve konut, piyasada bir yatırım aracı haline gelmiştir. Konut sektöründe kapitalist ilişkilerin kurulması, ipotek sisteminin uygulanması, inşaat sektörünün ekonomik büyüme için öncelikli hale getirilmesi devlet düzenlemeleri ile sağlanmıştır (Adaman, 2017, s. 36). 2000’li yıllarda, yeni sermaye gruplarının ortaya çıkması ile kentsel ranttan alınan pay dengeleri

değişmiştir. Özel sektörün kentsel mekansal süreçlere hakim olması, kentsel sermayenin dağıtılmasını spekülâtif hale getirmiştir.

Konut üretiminde 2000’li yıllardaki özel sektör hakimiyeti, yasal düzenlemeler ve yönetmeliklerin de desteği ile halen devam etmektedir. Kentsel dönüşümün en önemli aracı olan 2012’de yayınlanan “6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu” kentsel gelişmenin de aracı haline gelmiştir. Yasanın amacı, afet riski altındaki alanlarda iyileştirme ve yenileme ile ilgili usul ve esasları belirlemektir (Resmi Gazete, 31 Mayıs 2012; Genç, 2014; Waite, 2016). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ, yasanın uygulanmasında yetki sahibidir. Bakanlık ayrıca, kentsel dönüşüm projeleri için, belediyeleri, TOKİ’yi veya özel şirketleri proje hazırlanması konusunda yetkilendirebilir. Bakanlık, riskli yapılar ve rezerv yapı alanları ile ilgili her türlü plan, proje, imar düzenlemesinden, arsa değerlerinin belirlenmesi, kamu-özel sektör ortaklıkları kurulması, binaların tespit, tahliye ve yıkım işlerine kadar geniş bir yetki alanına sahiptir. Kanunda, riskli yapıların belli bir sürede proje (yapı) sahipleri tarafından yıktırılması, bu yapılmadığında yapıların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yıktırılması öngörülmüştür. Yasaya göre, proje alanının mevcut sakinleri ve mülk sahipleri ile anlaşmaya varılması önceliklidir (Genç, 2014). Bu kurumsal ve yasal düzenlemeler bağlamında kentsel dönüşüm projeleri, gecekondular da dahil, kentsel ve kentsel olmayan alanların özelleştirilmesi ve piyasalaştırılmasına yönelik etkin araçlardır. Belirtilmelidir ki, özel ve kamu aktörleri, gecekondularının hızlı ve etkin şekilde özelleştirilmesi ve dönüşümü için, enformel ilişkileri ve yasal açıkları da kullanmaktadır (Atasoy, 2017, s. 659; Demirtaş-Milz, 2013). Yüksek kentsel rant alanları arasına sıkışmış gecekondular, oluşan rant boşluğu nedeniyle önemlidir. Türkiye’de kentsel dönüşüm projeleri bir rant aracı haline gelmiştir. Gecekondularında uygulanan kentsel dönüşüm projeleri gecekonduların temizlenmesi; yoksulların yerinden edilmesi ile sonuçlanmaktadır.

İzmir’de Konut Üretimi

İzmir’in kentleşme sürecinde de, Türkiye’deki diğer metropollerdeki gibi, 1950’lerden başlayarak, göç ve gecekonduların gelişimi önemlidir. Ancak, diğer kentlerden farklı olarak, yine 1950’lerden bu yana kıyılarda ikincil konut ve İzmir Körfezi etrafında yüksek yoğunluklu lüks konut gelişimi de sürmektedir (Tekeli, 2009). 1980’lerde, neoliberal politikalara paralel yasal ve kurumsal yeniden düzenlemelerle İzmir’de kent çeperindeki özelleştirilen hazine ve kamu arazilerinde çok sayıda toplu konut inşa edilmiştir. 1985-1998 yılları

arasında yürürlüğe giren imar yasaları ardından gecekondu ve yasadışı konut alanları için imar planları yapılmış, ancak gecekondu sakinlerinin fiziksel ve toplumsal koşullarına uygun, yeterli konut üretilmemiştir. Gecekondu alanlarında uygulanan iyileştirme planları da gecekondu sorunlarına kalıcı çözüm getirmemiştir. Ayrıca imar afları ve planlar, öncelikle mülkiyet sorununu çözmeye yöneliktir (Özdemir vd., 2005, s. 72). 1990’larda da gecekondu sorununa çözüm için, yerel yönetimler, kooperatifler, Emlak Bankası ve TOKİ kamu arazilerinde toplu konutlar üretmiştir. İmar afları ve imar planlarının ardından, konut piyasasına giremeyen yoksullar, yeni alanlarda gecekondu inşa etmiş; 2000’lerde de yasadışı konut ve gecekondu gelişimi devam etmiştir (Arslan, 2013, s. 93; Özdemir vd., 2005, s. 64).

Sermayenin İzmir’in kentleşme sürecindeki yoğunluğu gayrimenkul sektörüne yapılan özel yatırımlarla artmıştır. 1990’lı yılların ortalarından itibaren büyük ölçekli şirketler konut piyasasına girmiştir (Özdemir vd., 2005, s. 59). 2000’li yıllarda İzmir’de kentsel gelişme, neoliberal politikalarla yeni sermaye birikim rejimine tabi hale gelmiştir. Konut üretiminde özel sermaye ve özellikle 2000’li yıllardan sonra TOKİ’nin de etkin rol üstlendiği toplu konut projeleri hakimdir (Eraydın vd., 2013, s. 104).

Son dönemde İzmir’de konut üretiminde kentsel dönüşüm uygulamaları önemli yer tutmaktadır. İzmir’de Büyükşehir Belediyesince, kentsel dönüşümün, Türkiye’nin diğer kentlerinden farklı olarak, kentlinin sosyal hayat kalitesini de iyileştirmek adına katılımçılık ve sürdürülebilirlik kavramları ile birlikte planlandığı öne sürülmektedir. Kentsel dönüşümün temel amacı, “Metropoliten alanda yapılı çevrenin iyileştirilmesi”dir. “İzmir Modeli” çerçevesinde tanımlanan kentsel gelişme stratejilerine göre, “katılımçılık ve yönetim ile hakça ve şeffaf bir şekilde yürütülen kentsel dönüşüm süreci”nin ekonomik ve sosyal yapının olumsuz etkilenmesi minimum seviyede olacak şekilde sonuçlanması hedeflenmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesinin %100 uzlaşmaya ve yerinde dönüşüme dayanan bir kentsel dönüşüm yaklaşımı benimsediği, projelerde aktif bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır (Yetişkul, 2018, s. 60-64).

Belirtilmelidir ki, İzmir Modeli kapsamında oluşturulan kentsel dönüşüm yaklaşımı, 2005 senesinde kabul edilen 5393 sayılı yasanın 73. maddesine göre yürütülmektedir. Bu yasaya göre yerel yönetimler kentsel dönüşüm ile ilgili geniş yetki sahibidir (Yetişkul, 2018, s. 72). Son dönemde ise, Türkiye’deki kentsel dönüşüm uygulamalarının yetkisi 2012 senesinde kabul edilen 6306 sayılı Afet Yasası olarak bilinen “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu” ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na geçmiştir. Bu

yasaya göre İzmir’de Menemen, Narlıdere, Buca, Kemalpaşa, Gaziemir, Bayındır, Torbalı, Karabağlar, Konak, Karşıyaka ve Bayraklı ilçelerinde kentsel dönüşüm alanları ilan edilmiştir. Yanı sıra, parsel ölçeğinde binaların yıkılarak yenilenmesi de artmıştır (Yetişkul, 2018, s. 73; Zengin Çelik ve Çilingir, 2017).

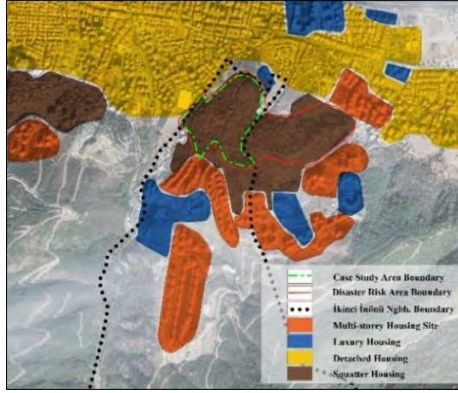
İzmir’de, yukarıda işaret edilen “İzmir Modeli” çerçevesinde kentsel dönüşüm yaklaşımı, Türkiye’deki diğer kentlerde yürütülen kentsel dönüşüm uygulamalarından farklı olsa da yoksulların kent çeperlerine doğru itilmesi ile sonuçlanmıştır. Örneğin, kentteki en önemli ve tamamlanmış dönüşüm projelerinden olan Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi, “heyelan riski” nedeniyle “zorunlu bir teknik müdahale” olarak tanımlanmış; alanda yaşayanlar kentsel dönüşüm projesi kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi ile yapılan uzlaşma ile kent merkezinden, çeperdeki Uzundere TOKİ konutlarına taşınmışlardır. Diğer yandan, Kadifekale’de heyelan riskli alanda olduğu için yıkılan gecekonduların %96’sı tapusuz, çoğunun da tapu tahsis belgeleri vardır. Tapu tahsis belgesi sahibi olanlar, “heyelan riskli alanda” oldukları için, idare mahkemesi kararıyla, 1980’lerdeki imar aflarından yararlanamamışlar ve tapu tahsis belgeleri geçersiz hale gelmiştir (Saraçoğlu ve Demirtaş- Milz, 2014).

Kısaca özetlemek gerekirse, İzmir’de farklı idareler tarafından önerilen ve farklı yasalara dayanan dönüşüm alanları mevcuttur. Gecekondu alanlarının ‘iyileştirilmesi amacıyla’, son yıllarda kentsel dönüşüm projeleri önerilmektedir. 1/25.000 ölçekli İzmir Büyükşehir Nazım İmar Planı (2009), afet yönetimi, risk alanlarının belirlenmesi ve kentsel sorunlara yönelik tedbirler gibi bütüncül politikalar içerir. Bu planda, İzmir’in konut birimlerinin %39’unun sağlıklı, güvensiz, teknik standartlar açısından yetersiz olduğu tespit edilmiştir (Çelikkilek ve Öztürk, 2017, s. 198). Afet riskinin azaltılması ve önlenmesine yönelik uygulamalar içeren kentsel yenileme programı ilan edilmiştir. Daha sonra, 2012’de yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanununa göre, 33 mahallede, toplam 918,16 hektarlık, afet riskli altı alan belirlenmiştir (Çelikkilek ve Öztürk, 2017, s. 200).

Riskli alan ilan edilen gecekondu alanları lüks konut alanları arasına sıkışmış olan ve rant boşluğu oluşturan alanlardır. Bu alanlar, “değişim değeri” yaratacak dönüşüm projeleriyle, yoksulun “kullanım değeri” olan gecekonduları sermaye birikimine dahil edilebilecektir. Sermayenin kentsel alana çapa atmasıyla, konut ve arazi piyasasının ekonomideki ağırlığı ve piyasa aktörlerine bırakılan kâr payları, yoksulların konut piyasasından dışlanması ile sonuçlanabilmektedir.

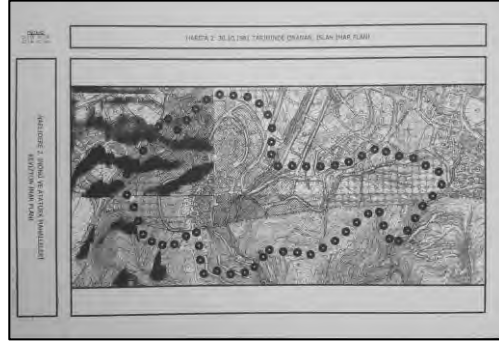
İkinci İnönü Mahallesi ve Kentsel Dönüşüm Projesi

İzmir'deki yoksulların konut sorununu, kentsel dönüşüm sonucu onları bekleyen mülksüzleşme ve dışlanmayı anlamak için İkinci İnönü Mahallesi'ndeki gecekondu alanı temsil edici bir örnektir. Narlıdere ilçesindeki eşitsiz gelişim, alanda çok belirgindir. Şekil 1'de görüldüğü gibi alanda, toplu konutlar, lüks konutlar, apartmanlar ve gecekondu bulunur. Güneyde, 1995'deki imar planına göre yapılan dönüşüm projesi ile inşa edilmiş toplu konut alanı (Narkent-Narbel) ve lüks konutlar bulunmaktadır. Alanın kuzeyinde, apartmanlar, lüks kapalı siteler; ilçenin sahil şeridinde ise, müstakil lüks konutlar bulunur.

Şekil 1. Afet riskli ilan edilen gecekondu bölgesi ve çevresindeki konut tipleri (Kaynak: Alan çalışması verilerine dayanarak hazırlanmıştır.)

İkinci İnönü Mahallesi 1981 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları ile planlanmıştır (Arkon, vd., 2010). 1/5000 ölçekli imar planına göre yerleşim alanı; orta yoğunluklu nüfus alanı, yeşil alan, sağlık tesisleri ve altyapısı ile birlikte planlanmıştır. Bu plana göre, çalışma alanı gecekondu önleme bölgesi olarak ilan edilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. 1/1000 ölçekli imar planı, 1981 (Kaynak: Revize İmar Planı Raporu, 2007)

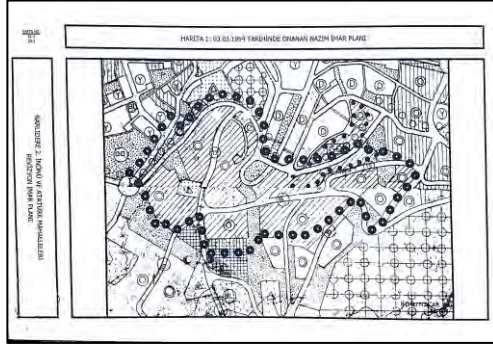
Çalışma alanı 1989 yılında jeolojik etüt raporuna göre revize edilecek alan olarak belirlenmiştir (Şekil 3). Karar, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır (Arkon, vd., 2010).

Şekil 3. 1/5000 ölçekli imar planı, 1989 (Kaynak: Revize İmar Planı Raporu, 2007)

1991 yılında revize edilen 1/5000 ölçekli plan 1994 senesinde İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır (Şekil 4). Bu plana göre konut yerleşimi orta yoğunluklu bir alan olacaktır; maksimum 200 kişi/ha olarak planlanmıştır. Yapılaşma koşulu ise, E=0,50-1,00 olarak belirlenmiştir. Çalışma alanı “gecekondu önleme alanı” statüsünü sürdürmektedir (Arkon, vd., 2010).

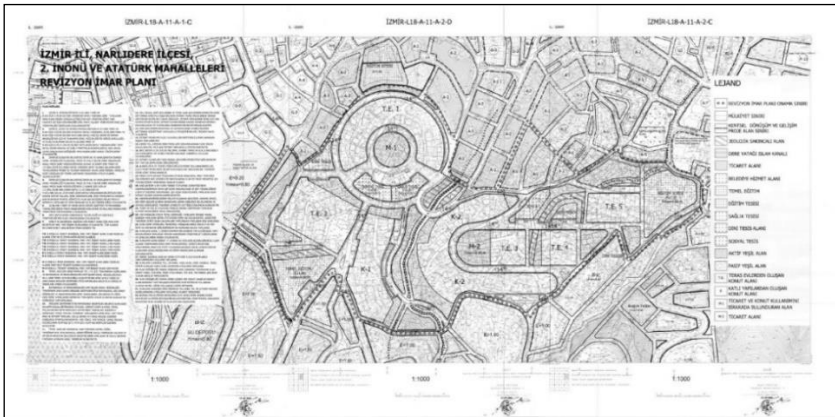
1994 yılına ait olan 1/5000 ölçekli plana göre, Atatürk ve İkinci İnönü Mahallelerini kapsayan gecekondu alanı jeolojik etüdü yapıldıktan sonra planı revize edilecek alan olarak belirlenmiştir.

Şekil 4. 1/5000 ölçekli imar planı, 1994 (Kaynak: Revize İmar Planı Raporu, 2007)

Bu alan için 1995 ve 1997 yıllarında iki adet jeolojik etüt raporu oluşturulmuştur. 2000 yılına gelindiğinde jeolojik raporların yenilenmesi gerektiği ve alanın yüksek katlı yapılaşmaya uygun olmadığı kararı verilmiştir. Bu karara dayalı yeni revize imar planı 2002 senesinde hazırlanmıştır. Bu plana göre, Atatürk ve İkinci İnönü Mahallelerindeki yaklaşık 30 hektarlık gecekondu alanı jeolojik etüt raporu hazırladıktan sonra revize edilecek alan olarak belirlenmiştir. 2005 yılında hazırlanan jeolojik etüt raporu, 7269 sayılı kanun uyarınca Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmıştır (Arkon, vd., 2010).

2007 senesinde Narlıdere Belediyesi bu alan için 1/1000 ölçekli imar planını hazırlamıştır (Şekil 5). Plan, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu gereği İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin onayına sunulmuştur. İzmir Büyükşehir Belediyesi planın üst plan kararlarına uygunluğu, kütle yerleşimi, arazi sahipliği ve sosyal altyapı konuları bağlamında revize edilmesini talep etmiştir (Arkon, vd., 2010).

Şekil 5. 1/1000 ölçekli imar planı, 2007 (Kaynak: İzmir Şehir Plancıları Odası arşivi)

2008 yılında 1/25000 ölçekli Nazım imar planında alan, dönüşüm alanı olarak ilan edilmiştir (Şekil 6). Narlıdere Belediyesi 1/1000 ölçekli planın İzmir Büyükşehir Belediyesinin revize istemi ve 1/25000 ölçekli plana göre yeniden hazırlanacağını beyan etmiştir (Arkon, vd., 2010).

Şekil 6. 1/25000 ölçekli nazım imar planı, 2008
(Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi arşivi)

İmar planı sürecinin yanı sıra, alandaki mülkiyet sorunlarını çözmek amacı ile alan, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesine göre kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmiştir.

2009 yılında, 2007 tarihli 1/1000 ölçekli imar planı yapılaşma koşullarındaki revizeler ile kabul edilmiştir. Yapılaşma kararları şu şekildedir: T.E. 1 (konut alanı) maksimum inşaat alanı 21.600m² (Birinci katta 2.700 m² ticari alan olabilir.), T.E. 2 (konut alanı) maksimum inşaat alanı 18.000 m², T.E. 3 (konut alanı) maksimum inşaat alanı 10.200 m², T.E. 4 (konut alanı) maksimum inşaat alanı 10.200 m², T.E. 5 (konut alanı) maksimum inşaat alanı 15.800 m², K-1 (konut alanı) maksimum inşaat alanı 26.000 m², K-2 (konut alanı) maksimum inşaat alanı 51.400 m², M-1 (gelişme alanı) 13.500 m² (4.500 m² ticari alan olarak kullanılabilir), M-2 (ticaret alanı) maksimum inşaat alanı 4.200 m². Ek olarak, 2007 senesinde maksimum yükseklik serbest iken; revize planda konut alanları için H_{maks}= 24,80m olarak belirlenmiştir (Arkon, vd., 2010).

2010 senesinde hazırlanan bilirkişi raporunda imar planı, planın üst ölçekler ile uyumu, planın jeolojik etüt raporu ile uyumu, imar planının arazi kullanım kararları ve yapılaşma koşullarının mevcut dokuya uyumu başlıkları altında değerlendirilmiştir. Rapora göre plan, jeolojik etüt raporu ile belgelenen alandaki eğime rağmen 8 katlı yapılaşma önerilmesi, 1/5000 ölçekli planda önerilen gecekonduların bulunmaması yönleri ile İmar mevzuatına aykırı bulunmuştur (Arkon, vd., 2010).

Alan son olarak, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanuna göre, 15 Haziran 2013 tarihinde resmi gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile “riskli alan” ilan edilmiştir. İlan edilen riskli alan İkinci İnönü, Atatürk, Narlı ve Çatalkaya Mahallelerini kapsamaktadır. Çalışmanın alan araştırması ise, İkinci İnönü Mahallesi odaklanmaktadır; İkinci İnönü Mahallesi sınırlarında 14,74 hektar alan ve 622 gecekonduyu kapsamaktadır. Narlıdere Belediyesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından kentsel dönüşüm için yetki sahibi kılınmıştır. Alan araştırması tamamlandıktan sonra, edinilen bilgiye göre Narlıdere Belediye başkanı Ali Engin, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bakan yardımcısı Fatma Varank ile 2020 senesinin Temmuz ayında bir araya gelerek projeyi sunmuştur. Yenileme ve imar planı çalışmaları Bakanlık ve Belediye’nin birlikte çalışması ile yürütülmektedir (Emlak Kulisi, 2020; Evrensel Gazetesi, 2021).

Gecekonduların Yapısal Özellikleri

Gecekondu alanına ve konutlara dair veriler Narlıdere Belediyesi’nin kentsel dönüşüm projesi için hazırladığı analiz belgelerine dayanmaktadır. Belirtilmelidir ki, parseller ve gecekonduların mülkiyetleri ile ilgili veriler, 2018 yılında yasalaşan ve İmar Barışı olarak tanımlanan yasa uyarınca söz konusu olabilecek değişiklikleri içermemektedir. Günümüzde daha fazla sayıda hanehalkı konutlarının mülkiyetine sahip durumda olabilir. Dönüşüm projesi kapsamındaki 622 gecekonduyunun %0,64’ü yasal, %35,20’si 1984 imar affı ile yasallaştırılmış, %0,32’si yıkık binalardır. %63,8’i ise gecekondu statüsündedir. Kaçak yapıların içinde kamusal binalar da (1 cami, 3 okul binası, 1 sağlık ocağı, 1 muhtarlık binası) bulunmaktadır. Yapıların %93,56’sı konut, %4,98’i ticaret, %1,125’i ise kamu binasıdır. Parsellerin %36,90’ı özel mülk, %16,96’sı hazine arazisi ve %11,53’i Narlıdere Belediyesi’ne ait arazidir. Yanı sıra, %3,05’i Narlıdere Belediyesi ve özel mülkiyet ortaklığı, %0,24’ü İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne ait arazi, %0,06’sı İzmir Büyükşehir Belediyesi ve özel mülkiyet ortaklığı, %0,107’si İzmir Büyükşehir Belediyesi, Narlıdere Belediyesi ve özel mülkiyet ortaklığıdır. %31,13’ü ise cadde ve sokaklardır. Yapı kalitesi analizine göre, alandaki binaların %31,02’si kötü, %55,2’si orta, %13,02’si ise iyi kalitededir (Narlıdere Belediyesi arşivi). “Orta kalite”de, yapı strüktürü, çatı, pencere ve kapıları sağlam, ancak yapı eskidir. Yıkılmış, farklı malzemeler ile tamir edilmeye çalışılmış ya da yıkık bırakılmış bölümleri olan yapılar, “kötü kalite” olarak tanımlanmıştır.

Alan çalışması kapsamında elde edilen fiziksel veriler ise şu şekildedir: Ortalama konut alanı ve parsel büyüklüğü sırasıyla, 90m² ve 115 m²'dir. Konut birimlerinde ortalama oda sayısı 2'dir. Kötü durumda ve altyapısı yetersiz de olsa, mutfak, tuvalet, banyo gibi temel imkanlar bulunmaktadır. Her birim teknik altyapıya sahiptir. Gecekonduların %58,33'ü bahçelidir.

Gecekondu Sakinlerinin Sosyal ve Ekonomik Özellikleri

Gecekondu alanının nüfusu 2.839 kişidir. Maksimum hane büyüklüğü 8; minimum 1; ortalama hane büyüklüğü ise 3,6'dır. Düzenli gelire sahip çalışan oranı %14, inşaat işçiliği gibi düzensiz işlerde yevmiye ile çalışan oranı %26'dır. Alanda kendi işine sahip olanların oranı %3,8 iken, %46,8'i emeklidir. İşsizlik oranı, %11,6'dır. Hanehalklarının %75'inde çalışan kişi sayısı birden fazladır. Gecekondu alanında yaşayanların %73,33'ü sosyal güvenceye sahiptir. Düzensiz istihdamla ilişkili olarak, sigortasız çalışan oranı %20'dir. Hanelerin %6,66'sı ise, devlet yardımı almaktadır.

Hanehalklarının %8,33'ü 0-1.000TL, %63,33'ü 1.001-2.000TL, %23,33'ü 2.001-5.000TL arasında aylık gelire sahiptir. %5'inin aylık geliri, 5.000TL'nin üzerindedir. Aylık geliri 2.000TL üzerinde olan hanelerin çoğu geleneksel geniş ailelerdir ve çalışan sayısı birden fazladır. 5.000TL üzerinde gelire sahip olan haneler ise konut kirası veya küçük ticaret gibi ek gelire sahiptir. Çalışmanın yürütüldüğü 2019 yılı Mart ayında, dört kişilik bir ailenin aylık limiti 2.014TL, yoksulluk limiti ise 6.561TL'dir (Türk-İş Raporu, son erişim tarihi: 17/04/2019). Buna göre, hanehalklarının yaklaşık %72'sinin geliri açlık sınırı; ne-redeyse tamamının geliri de yoksulluk sınırının altındadır.

İkinci İnönü Mahallesi'ni tercih etmelerinin temel nedenleri, göçtükleri dönemde mahallenin iş imkanlarına yakınlığı, konut yapabilecekleri uygun fiyatlı ve/veya boş arazilerin varlığı ve mahallede yaşayan akrabalarının olmasıdır.

Gecekondu sakinlerinin %76,66'sı yaşadıkları konutun sahibidir. Konutlarını, İkinci İnönü Mahallesi'ne göç ettiklerinde inşa etmişlerdir. Akraba veya ailesinin evinde kira vermeden yaşayanların oranı, %13,33'tür. Geniş aileler, bu gruba dahil edilmiştir. Kiracıların oranı %10'dur. Kiracılar, kiralarm düşük olması ve başka herhangi bir bölgedeki kirayı karşılayamadıkları için burayı tercih etmişlerdir.

Gecekondu alanında yaşayanların tamamı kentsel dönüşüm projesiyle konut sahibi olma beklentisi içindedir. Projeyi görenler, lüks konut projesi olduğunu ve aylık ödemelerde zorlanacaklarını, ödemeyi yapabilseler bile bu konutların aidatını ödeyemeyeceklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan kiracı-

lar ise, dönüşümden sonra Narlıdere’de barınamayacaklarını ve başka bir ilçeye taşınmak zorunda kalacaklarını ifade etmiştir. Gecekondu sakinlerinin %43,33’ü, ev sahibi olmak için aylık ödemeleri yapmaya çalışacaklarını; yaklaşık %50’si aylık ödemeler nedeniyle memleketlerine, Narlıdere’nin başka mahallesine ya da başka ilçeye taşınmayı düşüneceklerini; %6,66’sı ise mevcut konutlarını satıp, taşınacaklarını belirtmiştir.

Kentsel Dönüşüm Projesi

Belirtilmelidir ki, dönüşüm projesi hakkındaki bilgilerimiz, veri paylaşımındaki kısıtlamalar nedeniyle Narlıdere Belediyesi yetkilileri ile yüz yüze görüşmelere ve Narlıdere Belediyesi tarafından sağlanan bir kısım belgelere (görsellere) dayanmaktadır. Daha çarpıcı bir durum ise, alanda uzun yıllardır süregelen kentsel dönüşüm tartışmalarının yaşayanlar tarafından bilinmemesidir. 6306 sayılı kanun kapsamında hazırlanan imar planı ve proje çalışması Narlıdere Belediyesi tarafından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın onayına sunulduğu halde, gecekondu sakinleri uygulanacak kentsel dönüşüm projesi hakkında bilgilendirilmemişlerdir. Gecekondu halkı, projenin finansal yapısı, projeden doğan hakları veya kayıpları hakkında bilgi sahibi değildir (Evrensel Gazetesi, 2020, 2021). Projenin mali ve onay işlemlerinin tamamlanmadığı, bakanlık ve belediye arasında müzakerelerin devam ettiği bildirilmiştir.

Görüşmelerde elde edilen bilgiye göre, Narlıdere Belediyesi projenin yürütme mekanizması olarak, Belediye ve özel bir firma arasında %50’ye dayanan bir ortaklık kuracaktır. Ayrıca, gecekonduda yaşayan kiracılar dahil herkesin hak sahibi sayılacağı belirtilmiştir. Narlıdere Belediyesi’ne göre proje %100 uzlaşma ile yürütülecektir ve katılımcı bir süreç izlenecektir. Halen, dönüşüme esas olacak imar planı henüz onaylanmamış, imar planı uyarınca bir uygulama projesi uyarınca hak sahipleri ile uzlaşma görüşmeleri yapılmamıştır. Bu nedenlerle gecekondu sakinlerinin tapu senedi hakkının çerçevesini belirleyen bir sözleşme yapılmamış ve geri ödeme planı tanımlanmamıştır. İmar planı ve dönüşüm projesi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylandıktan sonra, gecekondu sakinleriyle uzlaşma süreci başlatılacak ve hazırlanacak dönüşüm projesi uyarınca haklarını tanımlayan sözleşme imzalanacaktır. Ek olarak, Narlıdere Belediyesi yetkilileri, projenin hedef kitlesini orta ve yüksek gelir grubu olarak tanımlamıştır (Narlıdere Belediyesi’nde yüz yüze görüşme, 26.11.2018).

Şekil 7. (a) İkinci İnönü ve Atatürk Mahallelerinin gecekondu alanlarını kapsayan kentsel dönüşüm projesinin üç boyutlu görüntüsü, (b) İkinci İnönü ve Atatürk Mahallelerinin gecekondu alanlarını kapsayan kentsel dönüşüm projesinin tepeden görünüşü (Kaynak: Narlıdere Belediyesi, 2019)

Şekil 7 gecekondu alanı için hazırlanan projenin görselidir. Proje, konut birimleri, ticari alan, sosyal altyapı ve yeşil alanlar içeren bir kompleks olarak tasarlanmıştır. Anlaşıldığı üzere kütleler, Şekil 5'te görülen ve 2009 senesinde revize edilerek onaylanan imar planının yapılaşma koşullarına benzerdir. Nitekim Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda devam etmekte olan imar planı ve proje onay prosedürlerinden kaynaklandığı belirtilen kısıtlamalar nedeniyle görüşmeler sırasında alan büyüklüğü ve arazi dağılımı, birim sayısı ile ilgili veriler paylaşılmamıştır. Görselden anlaşılacağı gibi, yapılar gecekonduların toplumsal-mekansal ve doğal özelliklerine uzak, çok katlı, büyük bloklardan oluşmaktadır.

Belediyede yapılan görüşmeler ve alan gezileri sırasında yapılan görüşmelerde, gecekondu halkının kentsel dönüşüm yapılacağından haberdar, ancak projedeki hakları veya kayıpları hakkında bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Büyük çoğunluğunun, İkinci İnönü Mahallesi Muhtarlığında örneği bulunan kentsel dönüşüm projesi görselinden de habersiz olduğu gözlenmiştir. Ek olarak, alan görüşmeleri sırasında gecekonduya yaşayanlar, deniz gören konutta oturmaları, bahçe sahibi olmaları ve kendi inşa ettikleri çok katlı konutta birden fazla hane olarak yaşamalarını gerekçe göstererek, kentsel dönüşüm projesinden paylarına düşecek olana itiraz edeceklerini belirtmişlerdir.

Diğer yandan, apartman dairesi formu gecekondu sakinlerinin ortalama aile büyüklüğüne, yaşam tarzına uygun değildir. Alanda yaşayanlar projeyi bir ev sahibi olmak, daha sağlıklı bir yaşam sürmek, çocuklarına güvenli bir gelecek beklentisiyle desteklemektedir. Ancak, ekonomik olarak karşılayabilecekleri bir toplu konut projesine de razı olacaklarını vurgulamışlardır.

Konuta Ekonomik Erişilebilirlik (Housing Affordability Index – HAI)

Konutun satın alınabilirliği, konutun metalaştırılması ile doğrudan bağlantılıdır. Konutu bir ihtiyaç olarak tanımlayan kullanım değeri yerine, ekonomik değişim değerini vurgulamaktadır. Sonraki sayfalarda, konuta ekonomik erişilebilirlik endeksi (HAI) hesaplamalarının da gösterdiği gibi, Narlıdere’de 1990’lardan bu yana üretilen konutların artan değişim değeri, gecekonduların kullanım değeri üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Konuta ekonomik erişilebilirlik, konut için harcanan gelir oranıdır. Diğer bir deyişle, diğer mal ve hizmetlere karşı, konutun gölge maliyetidir (Hancock, 1993; Linneman ve Megbolugbe, 1992; Stone, 2006). İki farklı yaklaşımla ölçülür. Birincisi, konut maliyetleri ve hanehalkı geliri arasındaki ilişkiyi değerlendiren oransal yaklaşımdır. Hanehalkının konut giderine yaptığı harcamaların, gelirlerine bağlı sınırlı seçenekleri arasından bir tercih olduğunu varsayar. Eğer hanehalkı gelirin belirlenen bir oranından fazlasını konuta harcamak zorundaysa, geliri diğer temel ihtiyaçlarına yetmeyecektir. Ülkelerin demografik ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak konut maliyetinin gelire göre ekonomik oran eşikleri %25, %30, %40 ve %50 kabul edilir (Kutty, 2005; Padley ve Marshall, 2019). Oranlar, teorik olarak kanıtlanmış değildir, ortak varsayıma dayanır (Stone, 2006). Genel kabule göre, hanehalkı, gelirin %30’undan fazlasını konuta ayırmak zorunda ise, konut ihtiyacını karşılayamaz (Baker, vd., 2015). İkinci yaklaşım da bir temel varsayıma dayanır: Gelir ve konut arasındaki ilişkinin göstergesi, konut giderinin gelire oranı değil, konut harcamasına ayrılacak hipotetik bütçeden geriye kalan gelirdir. Hanehalkı, konut dışı harcamalarını, konut maliyetleri yüzünden kısıtlamak zorundaysa, barınma yoksuludur (Padley ve Marshall, 2019; Stone, 2006).

Türkiye’de konuta erişilebilirlik, konut giderleri, beslenme, sağlık, eğitim, giyim, çocuk bakımı gibi diğer temel ihtiyaçların kısıtlanmasına neden olduğu için ciddi bir sorundur. Zaten, İkinci İnönü Mahallesi’nde tasarlanan kentsel dönüşüm projesinin hedefinde olan gecekondu sakinlerinin hemen tamamı yoksulluk sınırı altında ve düzensiz gelirle yaşamak zorundadır. Farklı oranlarda konut harcaması varsayılarak oluşturulan iki farklı senaryo ile gecekonduya yaşayanların proje sonrasındaki olası durumları incelenmiştir. Kurgulanan metriğin temel parametreleri, hanehalkı ortalama gelir durumu, çalışmanın yapıldığı döneme ait faiz oranları (2019), Narlıdere’de ortalama konut metrekare fiyatları (2019) ve ortalama birim büyüklüğüdür. Ortalama büyüklük, İzmir’de benzer sosyal, ekonomik ve mekansal özelliklere sa-

hip alanlarda uygulanmış kentsel dönüşüm projelerindeki değerlere göre belirlenmiştir. Her iki senaryoda konut alanı, 80m² dir. Endeks hesaplama sonuçları, hanehalklarının kredi geri ödeme kapasitelerine göre yorumlanmaktadır.

Burada belirtilmelidir ki, çalışma kapsamında kullanılan HAI hesaplama yöntemi, varsayımlara dayanmaktadır. Zira, halen hem Bakanlık onayına sunulan ancak üretilecek mekânsal birimler ve kullanımlara, finansal yapısına, hem de olası hak sahipliği ve kamulaştırma ve enkaz değerlemelerine dair veri elde edilememiştir. Diğer yandan, alandan elde edilen hanehalkı geliri verisine dayanarak ve farklı borçlanma oranları da varsayılarak, sadece projenin uygulanması sonucu gecekonduluları bekleyen olası sonuçları gösterebilecek bir hesaplama tekniği olarak kabul edilmiştir. Araştırma kapsamında uygulanan yöntemin Türkiye ve gecekondulu alanlarına dair daha ayrıntılı veri ile desteklenmesi, uygunluğunun daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve yerel koşullara daha uygun bir yöntem geliştirilmesi gereklidir.

Çalışma, imar affı ile yasallaştırılmış gecekondular ve özel mülkiyetteki arsalar üzerindeki yapıları kapsamaktadır. Benzer projelere dayanarak, gecekondulu statüsündeki yapıların enkaz ve/veya kamulaştırma bedelleri üzerinden uzlaşmaya gidileceği düşünülmektedir. Bu noktada belirtilmelidir ki, Narlıdere Belediyesi, alandaki kiracılar dahil tüm yaşayanların proje kapsamında hak sahibi sayılacağını ve sürecin uzlaşma ile yürütüleceğini beyan etmiştir.

Kurgulanan ilk senaryo, kredi geri ödeme peşinatının ödemelerdeki payına dayanmaktadır. Narlıdere Belediyesi'nin kredilerin geri ödemeleri hesaplanmasında arsa maliyetini, konut fiyatından peşinat olarak çıkarmayı planladığı öğrenilmiştir. Çeşitli olasılıkları karşılaştırabilmek için bu oran, %20, %30, %40, %50 olarak varsayılmış, dört seçenek hazırlanmıştır. Kredi ödemelerinin hanehalkı gelirindeki payının %25 olacağı varsayılmıştır.

İkinci senaryoda ise, kredi ödeme paylarının hanehalkı geliri içinde %20, %30, %40, %50 oranında değişeceği varsayılmıştır. İkinci senaryoyu kurgulamamızın nedeni, gecekondulu sakinlerinin toplumsal ve kültürel özellikleri, yeni ve yaşanabilir, "tapulu" bir ev sahibi olma istekleri ve bunun için hanehalkı bütçesini olabildiğince zorlayacaklarına dair gözlemlerimizdir.

İkinci İnönü Mahallesi'ndeki ortalama konut fiyatı Mart 2019 tarihinde çevrimiçi veri kaynaklarından alınan verilere göre, 4.726TL/m² olarak hesaplanmıştır (Sahibinden Emlak, son erişim tarihi: 17.03.2019). 2019 yılı Mart ayında konut fiyatları için, en uygun faiz oranını sunan Ziraat Bankası'nın çevrimiçi kredi planı hesaplayıcısı ile geri ödeme planları hesaplanmıştır. Konut kredisi faiz oranı %1,45'tir (Ziraat Bankası, 2019). Kredi geri ödeme planının 120 ay vadeli olduğu varsayılmıştır.

Yeterlik geliri, temel ihtiyaçlar için yapılan harcamalar ve diğer birincil giderler için ayrılan para aylık gelirden çıkarıldıktan sonra, konut kredisini kolay bir şekilde ödemek için kalan gelir olarak tanımlanmaktadır. Çalışma kapsamında ise, konut gideri için hanehalkı gelirinin %25’inin ayrılacağı varsayımına dayanarak, yeterlik geliri konut kredisi aylık geri ödeme miktarının dört katı şeklinde kabul edilmiştir. Saha çalışması sırasında belirlenmiş olan gelir aralıkları ortalama değerlerinde sabitlenerek (500TL, 1.500TL, 3.500TL, 7.500TL) hesaplama yapılmıştır.

Konuta ekonomik erişilebilirliği hesaplamak için, “HAI= Ortalama hanehalkı geliri/ Yeterlilik geliri*100” denklemi kullanılmaktadır. Yani, ortalama hanehalkı geliri, ortalama bir konutu almaya yeterli olduğunda HAI değeri 100’dür. Endeks değerinin daha yüksek çıkması, hanehalkının daha iyi bir ev satın alabileceğini göstermektedir.

Senaryo 1

Bu model, arsa bedelinin kredi geri ödemelerinde %20, %30, %40 ve %50 oranlarında peşinat olarak sayılmasına dayanmaktadır. Hanehalkının ödemeleri kolaylıkla yapabilmesi için sahip olması gereken aylık gelir de, aylık geri ödeme hanehalkı gelirinin %25’i olacak şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 1. Senaryo 1 için konut satış fiyatı, farklı oranlar için konut kredisi geri ödeme miktarı, aylık yeterlilik geliri bilgileri

Konut bilgileri	Konut birimi (m ²) m ² fiyatı Konutun satış fiyatı	80 m ² 4.726TL 378.080TL
Arsa bedelinin %20 peşinat olarak sayılacağı senaryo 1-a	Ön ödeme olarak sayılacak arsa bedeli	75.616TL
	120 ay vadeli konut kredisi miktarı	302.464TL
	Konut kredisi aylık geri ödeme miktarı	5.333TL
	Aylık yeterlilik geliri	21.332TL
Arsa bedelinin %30 peşinat olarak sayılacağı senaryo 1-b	Ön ödeme olarak sayılacak arsa bedeli	113.424TL
	120 ay vadeli konut kredisi miktarı	264.656TL
	Konut kredisi aylık geri ödeme miktarı	4.666TL
	Aylık yeterlilik geliri	18.664TL
Arsa bedelinin %40 peşinat olarak sayılacağı senaryo 1-c	Ön ödeme olarak sayılacak arsa bedeli	151.232TL
	120 ay vadeli konut kredisi miktarı	226.848TL
	Konut kredisi aylık geri ödeme miktarı	4.000TL
	Aylık yeterlilik geliri	16.000TL
Arsa bedelinin %50 peşinat olarak sayılacağı senaryo 1-d	Ön ödeme olarak sayılacak arsa bedeli	189.040TL
	120 ay vadeli konut kredisi miktarı	189.040TL
	Konut kredisi aylık geri ödeme miktarı	3.333TL
	Aylık yeterlilik geliri	13.332TL

Tablo 1’de, bu oranlara karşılık gelen miktarlar ve hanehalkının kredi geri ödemelerini rahatlıkla yapabilmesi için sahip olması gereken aylık gelir miktarı gösterilmektedir.

Senaryo 1-a

Bu senaryoda, gecekondunun arsa bedelinin kentsel dönüşüm projesindeki konutlar için %20 peşinatı karşılayacağı, kalan %80’in ise kredi ödemesi şeklinde yapılacağı varsayılmıştır.

Tablo 2. Senaryo 1-a için konuta erişilebilirlik endeksi (HAI) değerleri

Ortalama hanehalkı geliri	HAI denklemi	HAI değeri
500TL	$HAI=500TL/21.332TL*100$	2,34
1.500TL	$HAI=1.500TL/21.332TL*100$	7,03
3.500TL	$HAI=3.500TL/21.332TL*100$	16,40
7.500TL	$HAI=7.500TL/21.332TL*100$	35,15

Tablo 1, hanehalkının kentsel dönüşüm projesinden konut sahibi olmak için aylık yeterlilik gelirinin 21.332TL olması gerektiğini; hanehalkları gelirlerinin konut sahibi olmak için yetersiz olduğunu göstermektedir. Tablo 2’de görüldüğü üzere ise, konuta erişilebilirlik endeksine göre, konut sahibi olmak için gereken oran aylık 100 iken, hanehalkları için sırasıyla %2,34, %7,03, %16,40, %35,15 oran hesaplanmıştır.

Senaryo 1-b

Gecekondunun arsa bedelinin kentsel dönüşüm projesindeki konutlar için %30 oranında peşinatı karşılayacağı, kalan %70’in ise kredi ile ödeneceği varsayılmıştır. Tablo1, bu senaryoya göre aylık yeterlilik gelirinin 18.664TL olması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 3. Senaryo 1-b için konuta erişilebilirlik endeksi (HAI) değerleri

Ortalama hanehalkı geliri	HAI denklemi	HAI değeri
500TL	$HAI=500TL/18.664TL*100$	2,67
1.500TL	$HAI=1.500TL/18.664TL*100$	8,03
3.500TL	$HAI=3.500TL/18.664TL*100$	18,75
7.500TL	$HAI=7.500TL/18.664TL*100$	40,18

Tablo 3’te görüldüğü gibi, konuta erişilebilirlik endeksine göre, konuta kolaylıkla sahip olmaları için gereken oran 100 iken, hanehalkları için sırasıyla hesaplanan oran %2,67, %8,03, %18,75, %40,18’dir.

Senaryo 1-c

Bu senaryoya göre, gecekondunun arsa bedelinin kentsel dönüşüm projesindeki konutlar için %40 peşinat olacağı ve kalan %60’ın ise kredi ödemesi

şeklinde yapılacağı varsayılmıştır. Tablo 1’e göre hanehalkının kredi geri ödemelerini rahatlıkla yapabilmesi için sahip olması gereken aylık gelir miktarı 16.000TL’dir.

Tablo 4. Senaryo 1-c için konuta erişilebilirlik endeksi (HAI) değerleri

Ortalama hanehalkı geliri	HAI denklemi	HAI değeri
500TL	$HAI=500TL/16.000TL*100$	3,13
1.500TL	$HAI=1.500TL/16.000TL*100$	9,37
3.500TL	$HAI=3.500TL/16.000TL*100$	21,87
7.500TL	$HAI=7.500TL/16.000TL*100$	46,87

Tablo 4’te görüldüğü üzere, gecekonduya yaşayanların kentsel dönüşüm projesinden konut sahibi olabilmeleri için sahip olmaları gereken oran 100 iken, hanehalklarının sahip olduğu oran sırasıyla %3,13, %9,37, %21,87, %46,87’dir.

Senaryo 1-d

Bu senaryoda, gecekondu arsa bedelinin, projedeki konutlar için %50 oranında peşinat sayılacağı, kalan %50’nin ise kredi geri ödemesi şeklinde olacağı varsayılmıştır. Tablo 1’e göre, hanehalkının krediyi kolaylıkla ödeyebilmek için sahip olması gereken yeterlilik geliri 13.332TL olmalıdır.

Tablo 5. Senaryo 1-d için konuta erişilebilirlik endeksi (HAI) değerleri

Ortalama hanehalkı geliri	HAI denklemi	HAI değeri
500TL	$HAI=500TL/13.332TL*100$	3,75
1.500TL	$HAI=1.500TL/13.332TL*100$	11,25
3.500TL	$HAI=3.500TL/13.332TL*100$	26,25
7.500TL	$HAI=7.500TL/13.332TL*100$	56,25

Tablo 5’ten anlaşıldığı üzere, hanehalklarının ekonomik durumu gecekondu bedeli %50 olarak sayılsa bile, konut sahibi olmak için yetersizdir. Konuta erişilebilirlik endeksine göre, konuta kolaylıkla sahip olmaları gereken oran 100 iken, hanehalkları için hesaplanan oran sırasıyla %3,75, %11,25, %26,25, %56,25’dir.

Senaryo 2

Kurgulanan ikinci modelde, kredi geri ödemesinin hanehalkı geliri içindeki payı %20, %30, %40, %50 oranlarında değişmektedir. Arsa bedeli ise konut fiyatının %25’i olarak sabit kabul edilmiştir. Tablo 6, konuta dair bilgileri, %25 oranında olacağı kabul edilen arsa bedelini, kredi ödemesi şeklinde yapılacak olan miktarları özetlemektedir.

Tablo 6. Senaryo 2 için konut satış fiyatı, konut kredisi geri ödeme miktarı bilgileri

Konut birimi (m ²)	80 m ²
m ² fiyatı	4.726TL
Konutun satış fiyatı	378.080TL
Ön ödeme olarak sayılacak arsa bedeli	94.520TL
120 ay vadeli konut kredisi miktarı	283.560TL
Konut kredisi aylık geri ödeme miktarı	5.000TL

Tablo 7. Farklı kredi geri ödeme paylarına göre hanehalklarının kredi ödeme miktarları

Ortalama hanehalkı geliri	Kredi geri ödeme payı	Hanehalkının ödeyeceği miktar (TL)
500TL	%20	100TL
	%30	150TL
	%40	200TL
	%50	250TL
1.500TL	%20	300TL
	%30	450TL
	%40	600TL
	%50	750TL
3.500TL	%20	700TL
	%30	1.050TL
	%40	1.400TL
	%50	1.750TL
7.500TL	%20	1.500TL
	%30	2.250TL
	%40	3.000TL
	%50	3.750TL

Bu senaryoya göre, aylık 5.000TL kredi geri ödemesi yapılması gerekmektedir. Tablo 7'de görüldüğü üzere ise, hanehalkları aylık gelirlerinin yarısını kredi taksitleri için ayırsalar bile, en yüksek gelir grubu kredi geri ödemesi için ayırabileceği 3.750TL bütçeye sahiptir. Hesaplamalar göstermektedir ki, gecekondulu sakinlerinin hiçbiri, konut sahibi olmak için yeterli ekonomik güce sahip değildir.

Öte yandan, en iyimser varsayım ile, peşin ödeme için arazi maliyetinin ve geri ödeme taksitlerinin payı her biri için %50 olduğunda, ayrıca hanehalklarının aylık gelirlerinin %50'sini geri ödemeler için ayırdığında bile, hanehalklarının sadece %5'i, 3.333TL aylık taksiti olan kredi ödemelerini yapabilir.

Sonuçta, İkinci İnönü Mahallesi gecekondulu sakinlerinin kentsel dönüşüm ile konut sahibi olmak, barınma ihtiyaçlarını gidermek için diğer temel ihtiyaç harcamalarını azaltmaları gerekecektir ve ekonomik olarak konuta erişebilir durumda değildirler.

Tartışma ve Sonuç

Neoliberal politikalar altında spekülâtif konut üretimi, konutun değışim değerinin kullanım değerine hakim olmasıyla tanımlanır. 1980’lerle başlayan neoliberal makroekonomik dönüşümler ve devletin yeniden yapılanması ile, kentlerin sermaye birikim alanına dönüşmesi yan yanadır. Toplu konut ve kentsel dönüşüm projeleri, rant boşluğu yaratma ve kapatma ve sermaye birikiminin en önemli aracı haline geldikçe, yoksullar kendileri için kullanım değeri olan konutlarını kaybederek mülksüzleştirilmektedir. Kuyucu ve Ünsal (2010), Türkün (2015), Erman (2016), Topal, Yalman ve Çelik (2019), rant boşluğunun yaratılması ve kapanması ile ortaya çıkan rantın elde edilmesi ve dağıtımından, düşük gelirli ve yoksul gecekondu sakinlerinin tamamen dışlandığını, mülksüzleştiğini göstermiştir.

Narlıdere’de 1990’lardan beri giderek artan lüks konut gelişimi; planlı gelişen bu alanlarda artırılmış yoğunluk ve imar hakları, çok hızlı yükselen gayrimenkul fiyatları, giderek artan bir rant boşluğu yaratmaktadır. Narlıdere Belediyesi, dönüşüm projesinin katılımcı bir şekilde yürütüleceğini ve İkinci İnönü Mahallesi gecekondu alanındaki bütün hanelerin kentsel dönüşüm projesinde hak sahibi olarak kabul edileceğini ifade etmiştir. Proje, Narlıdere Belediyesi tarafından Çevre ve Şehircilik Bakanlığının onayına sunulmuştur. Ancak, gecekondu sakinleri, projenin tasarım aşamasına dahil edilmemişler; hakları ve dönüşüm projesinden veya projenin finansal yapısından kaynaklanabilecek kayıpları konusunda bilgi sahibi değildiler.

Saha çalışması esnasında görüşülen bütün gecekonducuların beklentisi, dönüşüm projesinden sonra konut sahibi olmaktır. Ancak, olası konut maliyetlerini karşılamaları mümkün görünmemektedir. Çalışma kapsamında oluşturulan ekonomik erişilebilirlik senaryolarından sadece birinde, hanehalklarının %5’i konut sahibi olabilecektir. Öyle ki, ancak sahip oldukları gecekonduyunun arsa bedeli %50 peşinat olarak kabul edilir ve hanehalkı gelirinin %50’si konut ödemelerine ayrılırsa, kentsel dönüşüm projesinden konut sahibi olabilecektir. Elbette bu, gecekondu sahipleri eğer binanın bulunduğu arsanın da sahibi ise mümkündür. Ayrıca, taksit ve aylık aidatları düzenli olarak ödeyebilecekleri de son derece iyimser bir varsayımdır. Alan çalışması esnasında yapılan görüşmelerde gecekonduya yaşayanlar, dönüşüm ile üretilen konutların taksit ve aidat ödemelerini düzenli yapabilmeleri için yeni bir iş bulmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bir yandan sadece süresiz ve güvensiz, düşük gelirli işler bulabilecekler, diğer yandan sürekli ve düzenli ödeme yükümlülüğü altında olacaklardır.

Kentsel dönüşüm projesinin henüz uygulama esasları netleşmediğinden, proje uygulanmaya başlamadığından ve projenin sonuçları gözlemlenemediğinden; çalışma kapsamında yapılan eleştiriler doğrudan hiçbir aktöre yönelik değildir. Eleştirilerimizin projenin hazırlanma ve yürütülme sürecindeki gizliliğe, sonuçlardan doğrudan etkilenecek olan gecekonduda yaşayan halkın proje hazırlanma aşamasına dahil edilmemesine, ilgili yasadaki açıklara ve projenin gecekondulu alanının konumu itibarıyla yüksek rant getireceği bilinerek bir rant aracı olarak tasarlanmasına olduğunu da belirtiriz.

İkinci İnönü Mahallesinde uygulanacak kentsel dönüşüm projesinin orta ve üst gelir gruplarını hedeflediği, projenin %50'lik belediye ve özel şirket ortaklığı ile yürütüleceği, Narlıdere'de sürekli artan konut ve arazi fiyatları, gecekondulu halkının gelir düzeyi ve konuta erişebilirlik endeksi hesaplamaları göz önüne alındığında, proje, açıkça gecekonduların temizlenmesine yönelik bir mekânsal müdahale olacaktır. En iyimser varsayımlara dayanan konuta erişebilirlik hesaplamalarında da görüldüğü gibi, alanda yaşayanların çok büyük bir kısmını bekleyen, sosyal ve mekânsal dışlanma, mülksüzleştirilerek yerinden edilmedir.

Böylesi projelerin başka türlü sonuçlanması için, konut üretiminde öncelikle konut hakkı vurgusu ile konutun kullanım değeri, değişim değerine karşı savunulmalıdır. Yoksulların ihtiyaç ve taleplerine uygun konut üretimine öncelik tanınmalı; konut üretiminde özel sektörün hâkimiyetine son verilmelidir. Kentsel dönüşüm projeleri, yoksulların toplumsal, mekânsal, ekonomik ihtiyaçları dikkate alınarak planlanmalı ve uygulanmalıdır. Dönüşüm süreci şeffaf olmalı, alan gecekondulu sakinleri ile birlikte tasarlanmalıdır. Konut ödemelerinin sürdürülebilir olması için gecekonduda yaşayan ve düzenli gelir sahibi olmayanlara tam istihdam sağlanmalıdır.

Extended Abstract

Problems That Squatter Owners May Encounter after the Implementation of Urban Transformation in Narlidere, İzmir

*

Ayça Uysal

ORCID: 0000-0003-4868-3739

Adile Arslan Avar

ORCID: 0000-0002-1548-7347

Based on the Critical Urban Theory, the study discusses the housing question of the poor against neoliberal housing production in İzmir. The problem of research is the dispossession of the poor living under the pressure of the rent gap created by neoliberal housing production. The aim of the study is to examine the situation of the poor living in the squatter housing area in İkinci İnönü Neighborhood in Narlıdere İzmir, -which was chosen as the sampling area because of being a good representation of the situation in İzmir- against the rent pressure created by the luxury housing production surrounding the squatter housing area by doing a hypothetical Housing Affordability Index (HAI) analysis.

This study is based on the findings of the master thesis completed and defended in 2019. It basically consists of two parts. In the first part, neoliberal urbanization and housing production, neoliberal policies in Turkey, urban transformation, and housing production in İzmir are examined based on the literature. In the second part, based on the findings of the field study carried out in the İkinci İnönü Neighborhood, the financialization of housing in İzmir, housing production under neoliberal policies, and the situation of the squatter housing residents against the dominant housing production are explained and HAI calculations are clarified. The fieldwork is based on qualitative and quantitative research techniques. Primary data on spatial development, neighborhood units, structural characteristics of the squatter units; and socio-economic characteristics, income level, property ownership, and infor-

mation and preferences regarding the urban transformation project of residents of the squatter housings were collected through focus groups, face-to-face in-depth interviews, and surveys.

Speculative housing production under neoliberal policies is defined by the dominance of the "exchange value" of the house over its "use value". The neoliberal macroeconomic transformations that started in the 1980s, the restructuring of the state, and the transformation of cities into capital accumulation areas have triggered each other. As mass housing and urban transformation projects become the most important means of creating and closing the rent gap, and capital accumulation, the poor are dispossessed and lose their use-value houses. The capital's anchoring in the urban area, the increase in the weight of the housing and land market in the economy, and the increase in the profit shares left to the market actors end up the exclusion of the poor from the housing market. Similar to the situation in Turkey, the increasing luxury housing production since the 1990s in Narlıdere, İzmir, the increased density and zoning rights in these planned areas, and the rapidly rising real estate prices have been creating an ever-increasing rent gap.

The case study area, which is a convenient representation of the situation in İzmir, is surrounded by luxury housing areas and creates a rent gap. The squatter housing area in the İkinci İnönü Neighborhood, which was discussed as to become an urban transformation area also at the beginning of the 2000s, was declared a risky area in 2013 with the Law No. 6306 named Transformation of Areas Under Disaster Risk. With the declaration of the squatter housing areas as risky areas, squatters which are the "use value" of the poor became open to include in the capital accumulation through transformation projects that will create "exchange value".

The process of preparing the zoning plan and urban transformation project that includes the squatter housing area in İkinci İnönü Neighborhood still continues. Therefore, there are restrictions on data sharing. Due to these limitations, the data used in this study is based on face-to-face deep interviews with Narlıdere Municipality officials and documents (images) provided by them. Narlıdere Municipality has been authorized by the Ministry of Environment and Urbanization for the urban transformation project. Transformation and zoning plan studies have been carrying out with the cooperation of the Ministry and Narlıdere Municipality. According to the information received from Narlıdere Municipality, the project will be performed with a private-public partnership based on a 50 percent share. The main target of the project is the middle and upper-income groups. The aim of the project is to

conduct the process based on 100% agreement with the squatter housing residents. It has been reported that the project was submitted to the approval of the Ministry, and that the financial and approval process of the project has not been completed. The negotiations between the Ministry and the Municipality are continuing. Based on the fieldwork observations, it can be said that, although the zoning plan and transformation project that prepared within the scope of Law No. 6306 were submitted to the approval of the Ministry, the residents of the squatter housing were not informed about the project. The residents are not aware of the financial structure of the project, their rights, or losses in the project.

In the field study, household surveys and physical and spatial examinations were conducted in 60 of the 622 housing units within the study area. According to the fieldwork findings and the data in 2019, when the study was conducted, the income of approximately 72% of the households living in the area where the majority of the squatter units are in poor and moderate conditions is below the poverty level; almost all of them have income below the poverty level. HAI calculations show that it is not possible for the squatter housing residents to cover the repayments after the implementation of the project. In only one of the HAI scenarios created within the scope of the study, 5% of the households will be able to own a house. Such that, only if the land value of the squatter house they own is accepted as 50% advance payment and 50% of the household income is allocated for housing repayments, they will be able to own a house from the urban transformation project. Their ability to pay the repayments and dues is based on an extremely optimistic assumption.

The transformation project is clearly practiced as market-based and it focuses on spatial transformation. The research findings and HAI calculations that take the housing prices and household income into account show that the urban transformation process will result in slum clearance and residents of the squatters may encounter critical social, economic, and spatial questions.

Kaynakça/References

- Adaman, F., Akbulut, B., ve Arsel, M. (2017). Neoliberal Turkey and its discontents: Economic policy and the environment under Erdogan. Bloomsbury Publishing.
- Arkon, C., Özdemir, S., ve Serim, E. (2010). İkinci İnönü ve Atatürk Mahalleleri 1/1000 ölçekli revizyon planı uzman görüşü raporu.
- Arslan, H. (2013). Kentsel dönüşüm ve sosyal dışlanma: Narlıdere kentsel yenileme projesinin sosyal dışlanma ekseninde incelenmesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 1-45.

- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye’de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. *Metu Jfa*, 2, 57.
- Atasoy, Y. (2017). Repossession, re-informalization and dispossession: The ‘Muddy Terrain’ of land commodification in Turkey. *Journal of Agrarian Change*, 17(4), 657-679.
- Baker, E., Mason, K. ve Bentley, R. (2015). Measuring housing affordability: A longitudinal approach. *Urban Policy and Research*, 33(3), 275-290. doi: 10.1080/08111146.2015.1034853
- Brenner, N. ve Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of “Actually Existing Neoliberalism”. *Antipode*, 34(3), 349-379.
- Brenner, N., Peck, J. ve Theodore, N. (2010). Variegated neoliberalization: geographies, modalities, pathways. *Global Networks*, 10(2), 182-222.
- Çelik, Ö. ve Gough, J. (2014). Introduction to the special section: Urban neoliberalism, strategies for urban struggles, and ‘The Right to the City’. *Capital and Class*, 38(2), 414-451.
- Çelik, H. Z., Çilingir T. (2017). Parsel bazındaki dönüşüm uygulamalarının kentsel maliyetleri, Karşıyaka-Bostanlı Mahallesi örneği. *Planlama Dergisi*, 27(3), 329-346.
- Çelikkibilek, A. ve Öztürk, Ş. M. Ç. (2017). 6306 sayılı kanun kapsamında yürütülen kentsel dönüşüm çalışmaları ve İzmir uygulamaları. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 3(2), 187-213.
- Demirtas-Milz, N. (2013). The regime of informality in neoliberal times in Turkey: The case of the Kadifekale urban transformation project. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2), 689-714.
- Emlak Kulisi, 26 Temmuz 2020 tarihli haber, son erişim tarihi: 19.04.2021: <https://emlakkulisi.com/izmir-narlidere-de-kentsel-donusum-icin-dugmeye-basildi/644435>
- Eranıl Demirli, M., Tuna Ultav, Z. ve Demirtaş-Milz, N. (2015). A socio-spatial analysis of urban transformation at a neighborhood scale: The case of the relocation of Kadifekale inhabitants to TOKİ Uzundere in İzmir. *Cities*, 48, 140-159.
- Eraydın, A. vd. (2013). Büzülen kentlerin yeniden canlandırılmasına yönelik bilgi ve strateji oluşturulmasına katkı: İzmir kent bölgesinde yayılma, yığılma, küçülme ve büzülme süreçlerinin birlikteliği ile ortaya çıkan yeni mekansal örüntülerin Avrupa kentleri ile karşılaştırılması. Proje No: 109K590, TÜBİTAK.
- Erman, T. (2016), Formalization by the state, re-informalization by the people: A gecekondu transformation housing estate as site of multiple discrepancies. *International Journal of Urban and Regional Research*, 40(2), 425-440.
- Evrensel Gazetesi, 19 Ağustos 2020 tarihli haber, son erişim tarihi: 19.04.2021: <https://www.evrensel.net/haber/411903/narlidere-deki-kentsel-donusum-projesinden-halk-sikayetci-mesele-dort-duvar-degil>
- Evrensel Gazetesi, 18 Ocak 2021 tarihli haber, son erişim tarihi: 19.04.2021: <https://www.evrensel.net/haber/423850/narlidere-halki-kentsel-donusum-surecine-mudahil-olmak-istiyor>

- Forrest, R. (2008). Globalization and the housing asset rich: Geographies, demographics and policy convoys. *Global Social Policy*, 8(2), 167-187.
- Fraser, J. C. ve Kick, E. L. (2014). Governing urban restructuring with city-building nonprofits. *Environment and Planning A*, 46(6), 1445-1461.
- Genç, F. N. (2014). Gecekonduyla mücadeleden kentsel dönüşüme Türkiye’de kentleşme politikaları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 15-30.
- Goldman, M. (2011). Speculative urbanism and the making of the next world city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(3), 555-581. doi: 10.1111/j.1468-2427.2010.01001.x
- Hancock, K. E. (1993). 'Can pay? Won't pay?' or 'Economic principles of affordability'. *Urban Studies*, 30(1), 127-145. doi: 10.1080/00420989320080081
- Harvey, D. (2005). *A brief history of urbanism*. Oxford University Press.
- Harvey, D. (2006). Neo-liberalism as creative destruction. *Human Geography*, 88(2), 145-158.
- Jessop, B. (2002). Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective. *Antipode*, 34(3), 452-472.
- Karasu, M. A. (2005). Türkiye’de konut sorununun çözümünde farklı bir yaklaşım; Belediye-Toplu Konut İdaresi-Konut Kooperatifleri İşbirliği Modeli. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 56-87.
- Kılıç, E. M. ve Göksu, A. E. (2018). Bir kentsel dönüşüm deneyimi: Kadifekale-Uzundere ikileminde bireysel öyküler üzerine düşünmek. *Planlama Dergisi*, 28(2), 201-217.
- Kutty, N. K. (2005). A new measure of housing affordability: Estimates and analytical results. *Housing Policy Debate*, 16(1), 113-142. doi: 10.1080/10511482.2005.9521536
- Kuyucu, T. (2017). Two crises, two trajectories: The impact of the 2001 and 2008 economic crises on urban governance in Turkey. F. Adaman, B. Akbulut ve M. Arsel (Der.), *Neoliberal Turkey and its discontents: Economic policy and the environment under Erdogan* içinde (s. 44-76). I.B. Tauris, London.
- Kuyucu, T. ve Ünsal, Ö. (2010). 'Urban transformation' as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479-1499.
- Linneman, P. D. ve Megbolugbe, I. F. (1992). Housing affordability: myth or reality?. *Urban Studies*, 29(3-4), 369-392. doi: 10.1080/00420989220080491
- Marcuse, P. ve Madden, D. (2016). In defense of housing. London, New York: Verso.
- Mayer, M. (2009). The 'right to the city' in the context of shifting mottos of urban social movements. *City*, 13(2-3), 362-374. doi: 10.1080/13604810902982755
- McCarthy, J. (2004). Privatizing conditions of production: Trade agreements as neoliberal environmental governance. *Geoforum*, 35(3), 327-341.
- Özdemir, S. vd. (2005). İmar afları sonrasında İzmir’de gecekondulaşma sosyo-ekonomik, mekansal bir çözümleme, İzmir. Proje No: SBB8005, TÜBİTAK.
- Özdemir, D. (2011). The role of the public sector in the provision of housing supply in Turkey, 1950–2009. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(6), 1099-1117. doi: 10.1111/j.1468-2427.2010.00974.x

- Padley, M. ve Marshall, L. (2019). Defining and measuring housing affordability using the minimum income standard. *Housing Studies*, 34(8), 1307-1329.
- Peck, J., ve Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. *Antipode*, 34(3), 380-404.
- Stone, M. E. (2006). What is housing affordability? The case for the residual income approach. *Housing Policy Debate*, 17(1), 151-184. doi: 10.1080/10511482.2006.9521564
- Saraçoğlu, C. ve Demirtaş-Milz, N. (2014). Disasters as an ideological strategy for governing neoliberal urban transformation in Turkey: Insights from İzmir/Kadifekale. *Disasters*, 38(1), 178-201. doi:10.1111/disa.12038
- Tekeli, İ. (2009). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması, Y. Sey (Der.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s. 106-134). Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Topal, A., Yalman, G. ve Çelik, Ö. (2019). Changing modalities of urban redevelopment and housing finance in Turkey: Three mass housing projects in Ankara. *Journal of Urban Affairs*, 41(5), 630-653. doi: 10.1080/07352166.2018.1533378
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. 2012, 31 Mayıs.
- Türk-İş (2009). Mart Ayı Yoksulluk Raporu. 17 Nisan 2019 tarihinde http://www.tek-sif.org.tr/mart-2019-aclik-ve-yoksulluk-siniri-2014-10-tl_icerik_10248-1.html adresinden erişildi.
- Türkün, A. (2014). Mülk, mahal, insan: İstanbul’da kentsel dönüşüm (Property, Site, Human Being: Urban Regeneration in İstanbul), İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Türkün, A. (2015). Ruthless transformation efforts in the housing areas of the urban poor and implications for the right to housing.
- Waite, I. A. (2016). *Planning, power, politics: Urban redevelopment in Istanbul*. (Doktora tezi). <https://escholarship.org/uc/item/04f489ff>
- Yetişkul, E. (2018). İzmir modeli kentsel dönüşüm uygulamaları, İ. Tekeli (Der.), İzmir modeli çalışmaları dördüncü kitap: İzmir Büyükşehir Belediyesinin fiziki planlama yaklaşımları içinde (s. 56-89).
- Ziraat Bankası (2019). Kredi Hesaplama Aracı, 20 Nisan 2019 tarihinde <https://www.ziraatbank.com.tr/tr/hesaplama-araclari/kredi-hesaplama/konut-kredisi> adresinden erişilmiştir.

Kentsel Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık Açısından Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Rant ve Özel Mülkiyete Bir Bakış

*

Burcu Aslan Okat¹
ORCID: 0000-0001-5796-5127

Cankut Dağdal İnce²
ORCID: 0000-0001-5954-2478

Öz

Sanayileşme, nüfus artışı, kaynakların hızlı tüketimi ve iklim krizi gibi sorunların ortaya çıkışı ile birlikte son yıllarda “sürdürülebilirlik” ve “dayanıklılık” kavramları gündeme gelmiştir. Bunun yanı sıra, tüm dünyada yaşanan COVID-19 salgını da yine insanların yoğun şekilde bir arada yaşadığı kentsel alanların sürdürülebilir, her türlü afet ve kriz karşısında dayanıklı şekilde planlanması ve dönüştürülmesi gerektiğini gözler önüne sermiştir. Kentsel alanların yeniden düzenlenmesinde ve eskiden kentsel dokunun yenilenmesinde sıklıkla kullanılan araçların başında gelen kentsel dönüşüm uygulamalarının, daha sürdürülebilir ve dayanıklı kentsel alanlar oluşturulmasına önemli katkılar sunması beklenmektedir. Ancak Türkiye’deki kentsel dönüşüm uygulamalarında, özel mülkiyet ve kentsel rantın, hem kamusal hem de kamusal olmayan alanların yeniden planlanmasının önünde baskı unsuru olabildiği görülmektedir. Bu nedenle yapılacak kentsel dönüşüm uygulamalarında ve yeni kentleşme modellerinde, özel mülkiyet haklarının ve sınırlamalarının doğru bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu makalede, özel mülkiyetin ve kentsel rantın, özellikle konut ve nüfus yoğunluğu açısından kentsel dönüşümde nasıl ele alınabileceği, kısıtlarının neler olabileceği ve yasal mevzuatlarda nasıl yer alması gerektiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, kentsel dönüşüm, kentsel rant, kentsel sürdürülebilirlik ve dayanıklılık, özel mülkiyet.

¹ Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, E-mail: burcu.aslan@kocaeli.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, E-mail: cankut.ince@kocaeli.edu.tr

An Overview of Private Property and Rent in Urban Regeneration Projects in Terms of Urban Sustainability and Resilience

*

Burcu Aslan Okat³
ORCID: 0000-0001-5796-5127

Cankut Dağdal İnce⁴
ORCID: 0000-0001-5954-2478

Abstract

The concepts of "sustainability" and "resilience" have become current issues with the emergence of problems such as industrialization, population growth, rapid consumption of resources, and the climate crisis in recent years. In addition, the COVID-19 pandemic experience all over the world has also revealed that urban areas where people live extremely together must be planned and transformed in a sustainable and resilient manner. Urban regeneration projects are among the most frequently used tools in the reorganization of urban areas, renewal of aging urban structures. Also, urban regeneration projects are expected to make a significant contribution to designing more sustainable and resilient urban areas. However, in Turkey, it is observed that private property and urban rent issues can be a pressure factor in the re-planning of public and non-public areas in urban regeneration projects. For this reason, private property rights and limits should be determined accurately in urban regeneration projects and new urbanization models. In this paper, it is discussed how private property and urban rent can be handled in urban regeneration according to housing and population densities, what their limitations can be, and how they should be included in legal regulations.

Keywords: COVID-19, urban regeneration, urban rent, urban sustainability and resilience, private property.

³ R. A., Kocaeli University, E-mail: burcu.aslan@kocaeli.edu.tr:

⁴ Assist. Prof. Dr., Kocaeli University, E-mail: cankutince@kocaeli.edu.tr

Giriş

20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlerin yayılması, yoğunlaşması ve kontrolsüz enerji tüketimi, özellikle kentlerde çevre sorunlarının daha fazla artmasına neden olmuştur. Bu nedenle 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çerçevesi Konferansı’nda ve 1992 yılında Rio Konferansı olarak bilinen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda Gündem21 kararları ile kentlerin daha sürdürülebilir şekilde planlanması gerektiğine ilişkin önemli kararlar alınmıştır (Yalçiner Ercoşkun, 2018). Genel anlamıyla kentsel sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin haklarından çalmadan, atık üretimini en aza indirecek şekilde doğal kaynakların etkin kullanımının, ekonomik büyümenin ve refahın sağlanması şeklinde tanımlanabilir (Saunders ve Becker, 2015; Tuğaç, 2020). Birleşmiş Milletler’in 2018 yılındaki Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Raporu’nun 11. Hedefi *“şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak”* şeklinde tanımlanmıştır (Birleşmiş Milletler, 2018). Dünyadaki birçok şehirde, hızlı kentleşmenin yönetilmesi, artan nüfusların desteklenmesi, konut ve altyapı politikalarında yeterliliğin sağlanması, kentsel saçılmanın çevresel etkilerinin ve afetlere karşı savunmasızlığın azaltılması gibi ciddi zorluklarla karşılaşmakta ve bu sorunları çözebilecek politikalar üretilmesi gerekliliği tartışılmaktadır (Kaya ve Taylan Susan, 2020).

Tarih boyunca yaşanan deprem, sel, yanardağ patlaması gibi doğal afetler ve salgınlar gibi pek çok kriz, kentlerdeki hayatı ve kent ekonomisini ağır hasarlar vererek doğrudan etkilemiştir. 20. ve 21 yüzyılda gelişen teknolojiyle birlikte kentlerin, doğal afetlere ve krizlere karşı dayanıklı şekilde planlanması da sürdürülebilirlik tartışmalarına eklenmiştir (Meerow, Newell ve Stults, 2016). Dayanıklılık kavramı, Afet Risk Azaltma Uluslararası Ofisi’nin (UNISDR) 2005 yılındaki Hyogo Eylem Planı sonuç raporunda, *“Tehlikelere maruz kalmış bir sistemin, topluluğun veya toplumun, kendi temel yapılarını ve işlevlerini koruma ve onarma dâhil, bir tehlikenin etkileri karşısında zamanında ve etkin bir şekilde direnme, soğurma, uyum geliştirme ve iyileşme becerisi”* olarak tanımlanmaktadır (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2009). Kentsel dayanıklılık ise her türlü afet ve krize hazır bir kent planlamasıyla birlikte, afetlerden sonra kentin hızla eski haline dönebilme kapasitesi olarak tanımlanabilir (Meerow ve diğerleri, 2016). Günümüzde kentsel sürdürülebilirlik ve dayanıklılığı sağlamak adına dünyada ve ülkemizde akıllı kent, kompakt

kent, yavaş kent gibi çeşitli kent modelleri tartışılmaktadır. Akıllı kentler, bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin bir biçimde kullanarak kentsel hizmetlerin verimliliğini sağlayan sürdürülebilirlik temelli yenilikçi bir yaklaşımdır (Aldegheishem, 2019). Akıllı kent modelleri, afet ve krizler karşısında afet bilgi sistemleri, sağlık hizmet bilgi ve iletişim sistemleri gibi çeşitli sistemler ile kentsel dayanıklılığa katkı sağlayabilirler (Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020).

Kentlerin mevcut çöküntü alanlarında sürdürülebilir ve dayanıklılık kriterlerinin uygulanabilmesi, yeni imara açılan alanlarına kıyasla daha zordur. Ekonomik, fiziksel veya sosyal açılardan çöküntü haline gelmiş kentsel alanların yeniden ele alınmasında imar planları ve uygulamalarının yetersiz kalabildiği tartışılmaktadır (Jones ve Evans, 2008; Roberts ve Sykes, 2000). Bu tür kentsel alanlarda; afetlere karşı dayanıksız yapılar, yetersiz kamusal alanlar, karmaşık mülkiyet yapısı ve demografik problemler gibi pek çok sorun bulunabilmektedir. Ayrıca, bu alanlarda kentsel rant beklentisi de yüksek olabildiğinden gerçekleştirilecek kentsel çözümler zorlaşabilmektedir. Kentsel rant, kentsel alanlardaki özel mülkiyet nedeniyle mülk sahiplerince kazanılan; insan emeğine dayanmayan ve doğrudan kentsel gelişim dinamikleri sonucunda oluşan bir bedeldir. Kentlerde merkezi konumda bulunan, yüksek gelir grubunun yerleşim yeri haline gelen, diğerlerinden daha fazla değere sahip olan topraklar, sahiplerine bir güç de getirmektedir (Ayman Güler, 1992; Ökmen ve Yurtsever, 2010). Bu nedenle, kentlerin yeniden düzenlenmesinde ve çeşitli kentsel problemlerin çözümünde bölge ve şehir planlarının yanı sıra kentsel dönüşüm uygulamaları önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Akkar, 2006; Donnison, 1993; Granger, 2010; Pontrandolfi ve Manganelli, 2018).

Türkiye’de, 1999 Marmara Depremi sonrasında daha fazla gündeme gelmiş olan kentsel dönüşüm uygulamaları, çoğunlukla deprem odaklı yürütülmekte; proje ve ilgili yasalarda öncelikle depreme dayanıklı toplu konut üretimi hedeflenmektedir (Akyıldız ve Girgin, 2017; Tümle ve Karagüler, 2020). Son yıllarda, afet riski altındaki bölgelerde veya riskli yapılarda 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamaları hız kazanmıştır (Çelikkalek ve Öztürk, 2017; Demirkol ve Bereket Baş, 2013; Güzey, 2016; Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2012). Ancak bugün gelinen noktada, kentlerin sadece deprem değil salgınlar gibi pek çok konuda risk altında olduğu ve deprem odaklı yenilemenin ye-

terli olmayacağı ortadadır. Tarih boyunca salgınlar da doğal afetler ve savaşlar kadar kentleşme tarihini etkilemiştir. 20. yüzyılda İspanyol gri-bi, Asya gri-bi, AIDS, Ebola gibi birçok salgın yaşanmıştır. 21.yüzyılın ilk 20 yılında dahi, domuz gri-bi, kuş gri-bi, SARS, MERS, Zika gibi birçok yeni salgınla karşılaşmış olup; günümüzde COVID-19 pandemisinin etkileri Türkiye’de ve tüm dünyada halen yoğun şekilde hissedilmektedir. Bu süreçte alınması gereken önlemler ile kentleşme, altyapı ve ulaşım modelleri üzerine çeşitli çalışmalar ve tartışmalar sürmektedir (Batty, 2020; Carozzi, Provenzano ve Roth, 2020; Gargiulo ve diğerleri, 2020; Honey-Rosés ve diğerleri, 2020; Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020; Salama, 2020; Yaman-Galantini, 2021). Kentsel yoğunluğun fazla olduğu ve temel hizmetlere erişimin az olduğu yerlerde hastalığın hızlıca yayıldığı, dünya kentleri ve ülkemizdeki vakaların dağılımı incelendiğinde görülebilmektedir (Carozzi ve diğerleri, 2020; Desai, 2020; Hamidi, Sabouri ve Ewing, 2020; Kasapoğlu, 2020; Kocaeli Ses Gazetesi, 2020). Kentsel yoğunluğun, vaka ve ölüm sayıları ile doğrudan ilişkisinin bulunmadığını belirten çalışmalar olsa da (Boterman, 2020) nüfus yoğunluğunun bir sonucu olarak kamusal alanların yetersizliğinden kaynaklı sorunların merkezinde yine kentleşme politikalarının bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu doğrultuda, kentsel alanların ortaya çıkan yeni hastalıklar ve afetler karşısında hazırlıklı olabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği açıktır. Kamusal alanların başta ulaşım, altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerini çok daha etkin kılacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve kentsel yoğunluğun azaltılması, bunun yanında kentsel saçılmanın da önüne geçilmesi; bir nevi bunlar arasında bir denge oluşturulması gerekmektedir. 2020 Dünya Şehirleri Raporu’nda da COVID-19 salgınının kentlerde ekonomik açıdan belirsiz bir yatırım ortamı yarattığı belirtilerek kentlerdeki yoğun insan etkileşiminin, ekonomik büyümeyi hızlandırdığından ancak bu yoğunluğun, COVID-19 pandemisinde görüldüğü gibi bazı riskler barındırdığından bahsedilmiştir. Bu nedenle kentlerdeki yoğunluktan faydalanılması fakat kalabalıklaşmanın da önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmıştır (United Nations Human Settlements Programme, 2020). Bu noktada optimal (en uygun) kent büyüklüğü ve yoğunluğu kavramları karşımıza çıkmaktadır. Literatür incelendiğinde optimal kent büyüklüğü ya da yoğunluğunun belirlenmesi konusunda farklı tanımlamalar ve çalışmalar (Arnott, 1979; Cusack, 2017; Yang, 2020; Yarmohammadian, Asgary, Akbari ve Movahedinia, 2014) olmasına rağmen bu ölçütlerin ne olacağı konusu hala net şekilde tanımlan-

lanmış değildir. Bir çalışmada, sera gazı emisyonları, yerel hava kirliliği ve trafik sıkışıklığı gibi sürdürülebilirlik hedefleri açısından verimli bir kentsel yoğunluğun hektar başına 50 ila 150 kişi arasında kalması gerektiği vurgulanmıştır (Lohrey ve Creutzig, 2016).

Dünyada sürdürülebilir ve dayanıklı kentler oluşturulabilmesi adına çeşitli kentsel modeller tartışılmakta ve uygulamalarına geçilmektedir (Aldegheishem, 2019; Chen, Xu, Zhao, Xu ve Lei, 2020; Mattoni, Pompei, Losilla ve Bisegna, 2020; Nesticò ve Sica, 2017). Ülkemizde de bu modeller konu edilmekle birlikte uygulamaları oldukça sınırlı ve az sayıdadır (Karasu Asnaz, 2019; Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020; Yaman Galantini, 2018). Kentsel dönüşüm uygulamaları, günümüzde kentleşme ile ilgili alınan her türlü kararda en önemli araçların başında geldiğine göre, bu uygulamaların kentsel sürdürülebilirliğe ve dayanıklılığa katkı vermesi beklenmelidir. Ancak Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamaları, insanların mülkiyet haklarının sınırlandırılması, yaşam alanlarından uzaklaştırılması, yüksek katlı binalarda yaşamaya zorlanması ve oluşan rantın adaletsiz şekilde paylaşımı gibi pek çok konuda tartışmalara yol açmıştır (İnce ve Aslan, 2019; Özcan, 2000; Turan, 2008).

Bu makale, özellikle çöküntü alanı haline gelen bölgelerde uygulanan kentsel dönüşüm projelerindeki özel mülkiyetin ve kentsel rantın, bu dönüşüme ve dolaylı olarak da kentsel sürdürülebilirlik ve dayanıklılığa olumsuz etkilerini tartışmaya açmak için yazılmıştır. Tartışmada örnek olarak, Kocaeli'deki ikisi tamamlanmış, biri planlama aşamasında olmak üzere üç kentsel dönüşüm projesine ait bilgiler kullanılmıştır. Bu uygulamalara ait parsel, malik ve hisse bilgileri birbirileri ile ilişkilendirilerek Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) üzerinde birer veri tabanı oluşturulmuştur (Arıcan, DüNDAR ve Güven, 2018; Aslan, 2017; Başkaya, 2019; İnce ve Aslan, 2019). CBS üzerinden mülkiyet ve yoğunluk için yapılan analiz ve bulgular ışığında özel mülkiyetin ve kentsel rantın, kentsel dönüşümde nasıl ele alınabileceği, kısıtlarının neler olabileceği ve yasal mevzuatlarda nasıl yer alabileceği tartışılmıştır.

Kentsel Sürdürülebilirlik ve Kentsel Dayanıklılık

Günümüzde sanayileşme ve teknolojik gelişmeler, hammaddeleri hızla tüketmekte; çevresel ve ekonomik sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak kentlerde yaşayan nüfusun artması, altyapı, ulaşım ve atık yönetimi açısından talepleri çoğaltmakta; planlama dina-

mikleri ve çevre üzerinde baskı oluşturmaktadır. Plansız yapılaşmanın yanı sıra kentsel yayılma, doğal alanların tahribine ve çevresel yaşam kalitesinin bozulmasına sebep olmaktadır (Ulubaş Hamurcu ve Aysan Buldurur, 2017). Tüm bunlar göz önüne alındığında kentlerin sürdürülebilir şekilde planlanması ve kentsel dönüşüm faaliyetlerinin sürdürülebilirlik ölçütlerine göre düzenlenmesi günümüzde giderek önem kazanmıştır (Saunders ve Becker, 2015; Zheng, Shen ve Wang, 2014).

Kentsel planlamanın sürdürülebilirliği, kentleşmenin çevresel ekonomik ve sosyal ilkelerle uyumlu hale getirilmesi ile ilgilidir. Günümüzde, bu uyumlaştırma sürecinde, düşük enerji tüketimi, yenilenebilir enerji kaynaklarının verimli kullanımı, ekolojik ilkelere uygun olarak kentsel arazi kullanımı ve halkın karar alma süreçlerine katılımı ön plana çıkmaktadır. Kentsel sürdürülebilirlik için çeşitli göstergeler belirlenmiştir (Peng, Lai, Li ve Zhang, 2015; Ulubaş Hamurcu ve Aysan Buldurur, 2017; Yıldız, Kıvrak ve Gültekin, 2015; Zheng ve diğerleri, 2014). Ancak, bu göstergeler, her şehrin ihtiyaç, hedef ve kapasitesine göre belirlenmeli; kentler, kendi sürdürülebilirlik modellerini oluşturmalı; yerel yönetimler bu modelleri analiz ederek denetleyebilmelidir. Dünyada pek çok şehirde sürdürülebilirlik hedeflerinin ne kadar gerçekleştiğini analiz eden çeşitli çalışmalar vardır (Mattoni ve diğerleri, 2020; Peng ve diğerleri, 2015; Shen, Ochoa, Shah ve Zhang, 2011). Ülkemizde ise bu süreçlerin henüz çok başında olduğu söylenebilir. Her ne kadar akademik çalışmalarda sürdürülebilirlik kavramından bahsedilse de bu hedef ve ölçütlerin yasalarımızda ya da uygulamalarda yeterince yer bulabildiğini söylemek oldukça zordur (Çahantimur ve Turgut Yıldız, 2008; H. Haştemoğlu ve Özgen, 2017; Korkmaz ve Balaban, 2020).

Kentler, doğal ya da doğal olmayan pek çok afetin yıkıcı etkilerine karşı hazırlıksız ve kırılgan olabilirler. Doğal afetlerin çoğunun hala tahmin edilemez olmasının da bu durum üzerinde etkisi büyüktür. Yaşanan COVID-19 salgını, insanlığın medeniyeti inşa ettiği kentlerin çok daha etkili ve çok boyutlu bir krizle karşı karşıya kalabileceğini de göstermektedir. Kentleşme politikalarının, bu salgına hazırlıksız yakalanılmasında ve hastalığın hızlıca yayılmasında son derece etkili olduğu görülmüştür. Özellikle yoğun yapılaşmanın olduğu kentlerde salgının yayılımının arttığı tartışılmaktadır (Carozzi ve diğerleri, 2020; Cotella ve Brovarone, 2020; Honey-Rosés ve diğerleri, 2020). Kentlerde yeşil alanlar gibi kamuya açık alanların azalmasının ve kentlerin nüfusun yoğunlaştığı kapalı alanlar haline gelmesinin yine salgının etkilerinin daha fazla

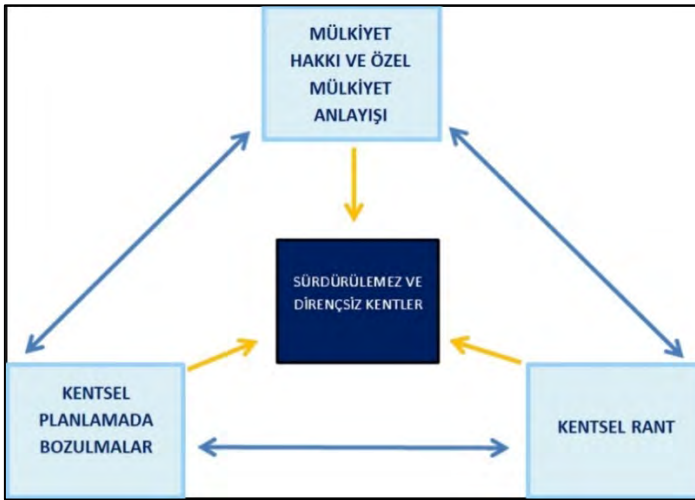
hissedilmesine sebep olduğu görülmüştür (Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020; Sayın ve Bozkurt, 2020). Bazı başarısızlıklar sağlık sistemlerine, altyapıya, idari yapıya, ekonomik zayıflıklara vb. faktörlere bağlansa bile kent planları ve genel anlamıyla planlama mantığı tüm bu faktörlerin düşünülerek tasarlanması ve geliştirilmesi gereken organik bir sistemdir. O halde, küresel olarak yaşanan bu salgın; kentlerin benzer salgınlara karşı yeterince dayanıklı olmadığını gözler önüne sermiştir (TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2020).

Kentsel dayanıklılık kavramından beklenen temel nitelikler; beklenmedik tehditlere cevap verebilme, bu tehditler karşısında uyum sağlama, başa çıkabilme ve yeniden organize olabilme kapasitelerini geliştirme şeklinde kısaca sıralanabilir. Kent planlama araçlarının dayanıklılığın niteliklerini sağlayacak şekilde ele alınması günümüzün önemli tartışmalarından birini oluşturmaktadır (Yaman Galantini, 2019). Günümüzde COVID-19 salgınının kentlerin dayanıklılığını test ettiği bir süreç yaşanmaktadır. Salgında kentlerde yaşanan kırılmalıklar, uyum sağlama konusundaki eksiklikler ve yeniden organize olamama nedenleri kentlere özgü şekilde ekolojik, ekonomik ve sosyal açılardan farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle, kent planlama araçlarının dayanıklılığın bu temel niteliklerine katkı sağlayacak şekilde ele alınması gerekmektedir. Ülkemizde kentsel dönüşüm uygulamaları da bir kent planlama aracı olarak aktif bir şekilde kullanıldığına göre, dönüşümlerin bu nitelikler üzerinden kentsel dayanıklılığa katkı sunması beklenir. Şimdiye kadar ülkemizde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamaları, başta deprem olmak üzere heyelan, sel gibi afetlere karşı daha dayanıklı kentler oluşturma çabası olarak görülebilir. Ancak; kentsel dönüşüm kavramı, salgınlara da hazırlıklı sürdürülebilir ve dayanıklı kentsel alanlar oluşturmak adına yeniden ele alınmalıdır.

Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Mülkiyet ve Kentsel Rantın Kentsel Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık Açısından İrdelenmesi

Kentlerin, değişimlere karşı adapte olabilir kapasitede tasarlanan kent planlarına göre gelişmesi ve yönlendirilmesi sağlıklı kentleşme için en önemli unsurdur. Ancak, ülkemizde 1950'lerden sonra hızla büyüyen kentler için planlama yapmak mümkün olamamış; planlama yapılırsa dahi uygulanamamış ya da yetersiz kalmıştır. Kentler kendi iç dinamikleriyle ve o anki ihtiyaçlara kendi çözümlerini bularak gelişmişlerdir.

Daha sonraları kamu iradesi, kendiliğinden oluşan bu kentleşme modellerine uyum sağlayan imar planı düzenlemeleri ve çeşitli aflar ile çözümler getirmeye çalışmıştır. Geleceğe dönük olmayan bu plansız kentleşme yapısı, günümüze gelindiğinde çağın gerekliliklerine uyum sağlamanın çok uzağında kalmıştır. Kentsel dönüşüm faaliyetleri ve bu alandaki yasal düzenlemeler, eski imar planlarının ve çarpık kentleşmenin tümünden düzenlenebilmesine çözüm fırsatı sunmaktadır. Ancak kentsel politikalar ve uygulamalar; sağlıklı kentleşmeyi, toplum yararını, temel hak ve özgürlükleri hedeflemesi gerekirken; toplum nezdinde yerleşmiş özel mülkiyet anlayışı, rant beklentisi gibi iç içe geçmiş pek çok kısıtlama ve engelle karşılaşmaktadır. Mülkiyet ve rant gibi konuların bu girift ve birbirlerini etkileyen yapısı nedeniyle, şehirlerin daha sağlıklı, planlı ve sürdürülebilir olması için gerekli eylem adımları ağırlaşmakta ve zorlaşmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Mülkiyet, rant ve kentsel planlama ilişkisi

Kentsel dönüşüm faaliyetleri ile birlikte, mülkiyet ve rantın sürekliliği ya da kısıtlanması üzerindeki yasal durumlarının araştırılması ve değerlendirilmesi gerekliliği açıktır. Ayrıca bu durumların kentsel alanlar üzerinde yarattığı ve yaratabileceği etkilerin kentsel sürdürülebilirlik ve dayanıklılık kavramları üzerinden değerlendirilmesi, gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm uygulamalarına referans olabilmesi açısından önemlidir.

Özel mülkiyetin kentsel dönüşüme etkilerinin irdelenmesi

Türkiye’de mülkiyet kavramı, özel mülkiyet anlayışına uygun olarak düzenlenmiş olup; mülkiyet hakkı, Anayasa’nın 35. Maddesine göre malikin malını ve toprağını ancak toplum yararı ile ters düşmüyorsa dilediği gibi kullanabileceği şeklinde tanımlanmıştır (Anayasa Mahkemesi, 2019).

Özel mülkiyetin kentle ilgili alınacak her türlü kararda en önemli rolü oynaması, kentsel planlama çalışmalarını doğrudan etkilemektedir. Özellikle günümüzde taşınmaz mülkiyetinin hala miras bırakılacak bir yatırım aracı olarak görülmesi ve ekonomik bir güvence olarak algılanması, planlama faaliyetleri ve kentsel tasarım üzerinde çeşitli baskılar yaratan durumların başında gelmektedir. Kentsel alanlardaki özel mülkiyetin, ailenin altsoylarına miras bırakılan bir yatırım aracından çıkarılarak kentlerimizin sürdürülebilirlik ilkeleri gelecek kuşaklara bırakılan bir dünya mirası haline getirilmesi gerekmektedir. Özel mülkiyetin maksimum faydacı yapısı, kentsel dönüşümün temel ilkeleriyle çeliştiği gibi kentlere zarar da verebilmektedir.

Ülkemizde 6306 Sayılı Kanun (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2012) ve Belediye Kanunu 73. Maddesi (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2010) ile gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri ile ilgili yapılan çalışmalarda, uygulama alanlarının iyileştirilmesi, yenilenmesi, afet riskli alanların dönüştürülmesi gibi amaçların ön planda tutulduğu ancak yerel halkın barınma, konut ve mülkiyet hakları gibi konuların göz ardı edilebildiği ifade edilmektedir (Demirkol ve Bereket Baş, 2013; Mutlu Laboç, 2020; Ökmen ve Bayar, 2016; Şahin, 2015; Tuğcu ve Vural Arslan, 2018). Kocaeli’de gerçekleştirilen çeşitli kentsel dönüşüm uygulamaları incelendiğinde mülkiyet değişimi açısından farklı uygulamalar görülmektedir. Örneğin 2011 yılında alınan karar ile 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 73. Maddesine göre gerçekleştirilen, (Bakanlar Kurulu, 2011) Kocaeli’nin ilk kentsel dönüşüm uygulamasının 1. Etabı olan İzmit Erenler Cedit Kentsel Dönüşüm Projesinde, mülkiyet haklarını korumaya öncelik verildiği yorumu yapılabilir (İnce ve Aslan, 2019). Bu uygulamada, bölge o dönemde çok az yapılaşmış bir alan olup mülkiyetler genellikle arsa sahipliği şeklindedir. Proje, en küçük hisse sahibi vatandaşlara dahi borçlanarak da olsa yeni projeden konut/konutlar alma hakkı tanımıştır. Proje, 1999 Kocaeli Depremi sonrasında; bölge halkının depreme dayanıklı konut sorununu gidermek, yeni konut alanları açmak ve şehrin kuzeye

yöneltilmesi gibi amaçlarla gerçekleştirilmiş; yerel mülk sahiplerinin bölgeden birden fazla konut alabilmesine hak tanımıştır.

Kocaeli'deki bir diğer kentsel dönüşüm uygulaması olan Gölcük Deniz Evler Kentsel Dönüşüm projesi mülkiyet değişimi açısından incelendiğinde ise, ortaya daha farklı bir tablo çıkmaktadır. Bu proje, 1 Haziran 2015 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanununun 2. maddesine göre gerçekleştirilmiştir (Bakanlar Kurulu, 2015a). Bu karara göre, Deniz Evler Mahallesi riskli alan ilan edilerek imar durumu, konut alanından sanayi alanına dönüştürülmüştür. Deniz Evler Mahallesinde konut sahibi olanlara, Sivritepe rezerv alanından yeni konut alma hakkı sunulmuş; yalnızca arsa sahibi olanlara ise konut hakkı tanınmamıştır. Bu projede yerel halkın özel mülkiyetten doğan haklarının devamlılığı, mevcut konut hakları üzerinden tanımlanmıştır. Erenler Cedit uygulamasında küçük arsa hissesi sahiplerine dahi konut/konutlar alma hakkı tanınırken bu projede sadece konut sahibi olan maliklere, sahip oldukları konut sayısı kadar yeni projeden konut alma hakkı sunulmuştur. Bölgede konut sahibi olan malik sayısı 268 ve sahip oldukları eski konut sayısı 497 iken; uygulama sonrası proje alanından konut almayı tercih eden malik sayısı 100, bu maliklerin aldıkları konut sayısı ise 142 olmuştur. Ancak, rezerv alanında toplam 541 konut inşa edilmiştir. Özetle; kentsel dönüşümde proje şartlarına göre yerel hak sahiplerine yeni proje alanından verilecek konut sayısı 142 iken fazladan 399 konut inşa edilerek, bölgeye dışardan gelecek yeni malikler yaratılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Deniz Evler Kentsel Dönüşüm Projesinde maliklerin Sivritepe Rezerv Alanından konut alma tercihlerinin dağılımı

Kentsel dönüşüm öncesi malik sayısı (Deniz Evler)	558
Kentsel dönüşüm ile konut alma hakkı olan malik sayısı	268
Kentsel dönüşüm öncesi eski konut sayısı	497
Konut alma hakkı olup konut alan malik sayısı	100
Kentsel dönüşüm projesindeki toplam yeni konut sayısı (Sivritepe)	541
Konut alan maliklerin toplam yeni konut sayısı	142

Bu projeler incelendiğinde mülkiyet üzerine tartışılması ve analiz edilmesi gereken pek çok konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, konut sahiplerinin barınma hakkının korunup korunmadığı konusudur. Eski konut sahiplerinin bir kısmının maddi nedenlerle yeni projeden borçlanarak konut alamamaları ve belki de evsiz kalmaları önemli

bir sosyal sorundur. Diğer yandan, kentsel dönüşüm projelerinde fazladan konut üretilerek, satış yoluyla bölgeye yeni maliklerin yerleşmesinin dolayısıyla da bölgede yoğunluğun artmasının önü açılmaktadır. Mülkiyet açısından tartışılması gereken bir diğer konu ise, kentsel dönüşüm sonrasında maliklere tanınan konut haklarının durumudur. 6306 Sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliğinin 13. Maddesi 2. Fıkrasında riskli alan ilan edilerek gerçekleştirilen projelerde, birden fazla konut veya işyeri alınabileceği vurgusu yapılmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012). Bu durum, mülk sahiplerinin kentsel dönüşüm uygulamasından maksimum sayıda konut elde etme arzusuna bir sınırlandırma getirmemektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarında özel mülk sahiplerinin konut haklarının üst sınırları, kentlerdeki yoğunluk artışını önlemek adına mutlaka modellenmeli ve tanımlanmalıdır. Özel mülkiyet hakkının kutsallığı ve korunmasının yanında fazla konut hakkının kentsel dönüşüm uygulamalarının planlaması sürecinde bir baskı unsuru oluşturup oluşturmadığı tartışılmalıdır. Bu nedenle yapılacak kentsel dönüşüm uygulamalarında, özel mülkiyet haklarının ve sınırlarının doğru bir şekilde tanımlanması kentsel sürdürülebilirliğin ve dayanıklılığın önemli ödevlerinden biri olacaktır.

Kentsel rantın kentsel dönüşüme etkilerinin irdelenmesi

Korkut Boratav rant kavramını, toprak ile ilişkili olarak ele almıştır. Boratav'a (2004) göre, verimsiz toprak dışında kalan tüm topraklar devamlı olarak rant yaratır ve talep arttıkça fiyatlar yükselerek rantı da büyütür (Boratav, 2004). Kentleşme aşamasında tarım arazileri arsa haline dönüştürülürken, tarımsal kullanım değeri üzerinden satın alınmakta ve imar sonucunda oluşan fazla değer üzerinden satılmaktadırlar. Buna ek olarak, kentlerde merkezi konumda bulunan ve diğerlerinden daha fazla değere sahip olan arsalar, yüksek gelir grubunun yerleşim yeri haline gelerek sahiplerine fazladan bir güç de kazandırmaktadır. Ancak, planlı kentleşmenin ana amaçlarından birisi, en önemli doğal kaynakların başında gelen toprağın korunmasıdır. Ne yazık ki, imar planları çoğu zaman bu durum üzerinden spekülasyona konu olmaktadır (Çelik, 2007; Ökmen ve Yurtsever, 2010).

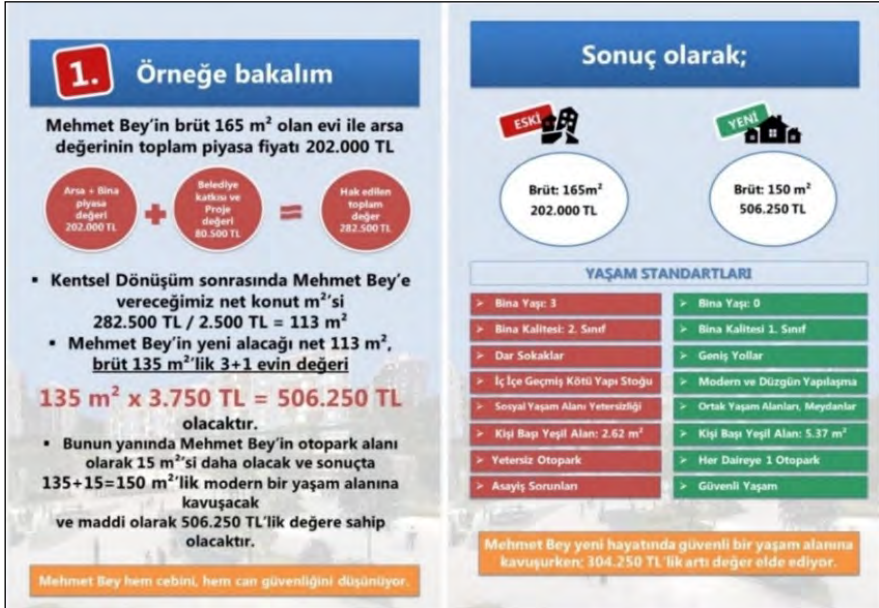
Tarım arazilerinin imara açılması sürecinde kentsel bir rantın oluşması kaçınılmazdır. Ancak önemli olan, imarla elde edilen rantın, daha fazla kamu yararına dönük hale getirilebilmesidir (Sevindik, 2009). Ülkemizde, kentsel alanların günden güne kıymetlenmesi nedeniyle, daha az

arsa kullanılarak daha fazla konut yapma amacı güdülmeye başlanmış; konut ihtiyacını karşılamak amacıyla ne yazık ki imar planlarındaki kat sayılarının arttırılması yoluna gidilmiştir. Böylesi bir yapılaşma şeklini kadastral açıdan ve imar açısından desteklemek, aynı zamanda mülkiyet haklarını da yasal bir zemine ulaştırmak amacıyla 1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Kanunu (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1965), kat ve daire mülkiyetine yasal çerçeve sağlamakla birlikte yapsatçılığı da hızlandırmıştır (Önal, 2010; Turan, 2008). Yapsatçılık; genellikle kat karşılığı olarak elde edilen arsalar üzerinde yapılan konutların en az maliyet ve en yüksek kâr ile satılmasını hedeflediğinden, üretilen binaların altyapısında ve toplumsal hizmet donanımlarında önemli eksiklikler bulunabilmektedir. Ayrıca yapsatçıların ve arsa sahiplerinin, imar haklarının arttırılması için yerel yönetimler üzerinde baskı oluşturarak yapı ve yerleşme yoğunluklarının artmasında pay sahibi oldukları da tartışılan konuların başında gelmektedir. Yapsatçılığın ve rantın kentler üzerindeki doğrudan etkisi; siyaset ve belediyeler, belediyeler dolayısıyla da imar planları ve plan notları üzerinden okunabilir (H. Ş. Haştemoğlu, 2006; Özcan, 2000; Selçuk, 2013; Sevindik, 2009; Tekeli, 1988). Yapılan bir araştırma; 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1985 yılından 1997 yılına kadar yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen plan değişikliklerinin nedenleri ve sonuçları hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Bu çalışma, plan değişikliklerinin çoğunun, farklı imar fonksiyonuna sahip alanların konut alanlarına dönüştürülmesi ve yeni konut alanları açılması üzerine olduğunu göstermiştir. Kamu alanından çıkartma, yapı düzeninde değişim, kat artışı, yol güzergahının değiştirilmesi ve yine kat artışına sebep olan yol genişlemelerine ilişkin değişiklik talepleri de eklendiğinde, plan değişikliklerinin çok büyük bir bölümü, kentlerde yoğunluğun artmasına sebep olmakta ve kentsel rant dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir (Ersoy, 1997). Buradan hareketle, rant arzusunun kentsel planlamayı zorlaştırdığı ve baskıladığı, kamusal alanları daralttığı ve kentleri yoğunlaştırdığı söylenebilir.

Tablo-1'de gösterilen Deniz Evler Kentsel Dönüşüm Uygulamasında maliklerin Sivritepe Rezerv Alanından konut alma tercihlerinin dağılımı yeniden incelendiğinde, Sivritepe'de yapılan 541 konuttan yalnızca 142'sinin bölge sakinlerine verildiği görülmektedir. Fazladan üretilen konutlar ise farklı fiyatlardan satışa sunulmuştur. Eski maliklere m²'si yaklaşık 1150 TL'den verilen konutlar, yeni alıcılara m²'si yaklaşık 2200

TL'den satılmaktadır. Buradan görüleceği üzere, devlet ve TOKİ'nin bu uygulamadan ne derece bir kar elde ettiği kolayca hesaplanabilir.

Yine Kocaeli'nin İzmit ilçesine bağlı Cedit Mahallesinde 2015 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile 6306 Sayılı Kanun'un 2. Maddesine göre riskli alan ilan edilerek uygulanacak olan kentsel dönüşüm projesinin rant konusundaki bilgileri de dikkat çekicidir (Bakanlar Kurulu, 2015b). Eski imar planına göre, 3 kata kadar izin verilen mahallede, kentsel dönüşüm sonrasında yüksek katlı binalar yapılması tasarlanmış ancak yaşanan tartışmalar nedeniyle bu planın uygulanmasından vazgeçilmiştir (İhlas Haber Ajansı, 2020; İşte Kocaeli Gazetesi, 2020). Planı iptal edilen projenin tanıtım broşüründe mülk sahiplerine elde edebilecekleri getiri üzerinden yapılan bazı hesaplamalar, oluşabilecek rantın boyutlarını göstermektedir (Şekil 2). Bu broşürde, hak sahiplerine oluşacak ranttan pay verilerek dönüşümün cazip hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Böylece kentsel dönüşüm ile yüksek katlı binalar ve yoğun kentleşmenin önü açılmakta; rantın, hak sahipleri ve müteahhit arasında "bir şekilde" bölüşümü ile kentin ve kentlilerin geneli konu dışında bırakılmaktadır.

Şekil 2. Cedit Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi kitapçığı (www.izmit.bel.tr)

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nden elde edilen 2018 verilerine göre Kocaeli'nin İzmit ve Gölcük ilçelerinde hane başına düşen nüfus sayısı ortalama 3,19'dur (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019). Kentsel dönüşüm uygulamaları için oluşturulan CBS'deki veri tabanları üzerinden yapılan analizler sonucunda yoğunluk artışı ile ilgili bazı bulgulara ulaşılmış; bu bulgular Tablo 2'de özetlenmiştir. Tablo 2 incelendiğinde tamamlanmış olan her iki kentsel dönüşüm uygulamasında da maksimum eski nüfus yoğunluklarının yaklaşık %25 arttırılarak hektar başına 170'lerden 200'ün üzerine çıkarıldığı görülmektedir. 2019 yılında Türkiye kentlerinin il merkezlerinin kentsel yoğunlukları üzerine yapılan bir çalışmada (Sılaydın Aydın ve Kahraman, 2019) Kocaeli ilinin kentsel yoğunluğunun hektar başına 113,8 kişi olduğu tespit edilmiştir. Ancak yapılan kentsel dönüşüm uygulamalarının bunun neredeyse iki katına çıkaracak şekilde bir yoğunluk artışına sebep olduğu bulgusuna da ulaşılmaktadır. Bu yoğunluk artışlarının önemli sebeplerinden biri, daha fazla rant için üretilen fazla konut sayılarıdır.

Tablo 2. Kocaeli'den çeşitli kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yoğunluğa etkisi

	1. Kentsel Dönüşüm Projesi (İzmit)	Deniz Evler ve Sivritepe Kentsel Dönüşüm Projesi (Gölcük)	Cedit Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Planlanan) (İzmit)
Eski imar planına göre tahmini maksimum konut rezervi	4100	1100	484
Yeni imar planına göre tahmini konut rezervi	4906	541	-
Eski imar planına göre tahmini maksimum nüfus	13079	3509	1549
Yeni imar planına göre tahmini nüfus	15650	1726	-
Eski alan (ha)	76.89	19.90	12.62
Yeni alan (ha)	76.89	7.45	-
Eski maksimum yoğunluk (nüfus/ha)	170.1	176.3	12274
Yeni yoğunluk (nüfus/ha)	203.5	231.6	-
Yoğunluk artışı (%)	19.7	31.4	-

Tüm bu örneklerde görüldüğü gibi, 6306 Sayılı Kanun ile riskli alan ilan edilerek gerçekleştirilen projelerde, müteahhitlerin satış amaçlı olarak fazladan ne kadar konut üretebileceklerine dair herhangi bir sınır konmamıştır. Kentsel alanlarda yoğunluğun daha fazla arttırılmaması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda bu tip bir kısıtlamanın bulunmaması, rant arzusunu daha da tetikleyebilmektedir. Ayrıca, 6306 Sayılı Kanun ve Belediye Kanunu 73. Maddesi üzerinden yapılan kentsel dönüşüm uygulamalarında yerel mülk sahiplerinin anlaşma imkânları daraltılarak, uygulamalardaki şeffaflık da ortadan kaldırılmıştır. Ortaya çıkan sonuç ürünüde hak sahiplerinin gerçek payı bilinmemektedir. Yüksek rant amacıyla, yerel mülk sahiplerine bir miktar pay verilerek çok yüksek katlı, yoğun ve kırılğan kentlerin oluşmasına yol açan uygulamaların olduğu görülmektedir. Toplam rantın ne kadar olacağı ve bunun kaçta kaçının yerel mülk sahiplerinin hizmetine sunulacağı tümüyle belirsizdir. Bu tür projelerde elbette ki kentsel rant kaçınılmazdır. Ancak oluşabilecek kentsel rant modellenebilir ve denetlenebilir olmalı; bunun yerel mülk sahiplerine ve tüm kente dağıtımı da düzenlenebilmelidir.

Ülkemizdeki kentsel dönüşüm uygulamalarında kat ve konut sayısındaki artışlar, kentsel rantı desteklemekte; bu durum kentlerin daha yoğun, sıkışık, sürdürülemez ve kırılğan alanlar haline gelmesine neden olmaktadır. Kentlerin daha sürdürülebilir ve dayanıklı hale gelebilmesi için özel taşınmaz mülkiyeti ile rant arzusunun ehlileştirilmesi ve kentler üzerindeki baskısının azaltılmasının gerekliliği açıktır. Diğer bir deyişle; kentsel dönüşüm uygulamaları, kente özgü belirlenecek olan optimal kent yoğunluğu göz önünde bulundurularak planlanmalıdır. Kentsel yoğunluğun aşırı artışı, sağlık ve ulaşım gibi hizmetlerin yetersiz kalmasına neden olabileceğinden COVID-19 salgını gibi beklenmedik krizler karşısında kentlerin cevap verebilme kapasitesini düşürebilmektedir. Kentsel yoğunluğun kentsel dönüşüm uygulamaları ile optimal hale getirilmesi, kamusal alanların da etkin şekilde planlanmasına olanak sağlayabilir. Optimal yoğunluk ve kamusal alanların birlikte planlanması, özellikle altyapı, sağlık ve ulaşım hizmet kapasitelerinin geliştirilmesine ve kentlerin yeni hizmet modellerine uyum sağlama becerilerine katkı sağlayabilir.

Sonuçlar ve Öneriler

Günümüzde etkilerini yoğun şekilde yaşadığımız COVID-19 pandemi- siyle birlikte, ülkemizde ve tüm dünya kentlerinde sürdürülebilir ve dayanıklı kentsel alanlar oluşturmak adına, kentsel dönüşüm uygulamalarının önemli işlevler üstlenmesi gerektiği ortadadır. Ancak ülkemizdeki kentsel dönüşüm projelerinin gerek mevzuat gerekse uygulama açısından tartışılan ve eleştirilen birçok yönü bulunmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinin, sürdürülebilirlik ve dayanıklılık adına belli amaçları gerçekleştirebilmesi için bazı ölçütlerin tanımlanması, bazı sınırlamaların getirilmesi ve bazı hakların net olarak korunması gereklidir. Tüm bu sınırlama, hak ve ölçütler yasal mevzuat ile desteklenmeli; projelerin uygulama aşamalarında da bu yasal mevzuata uyulmalıdır. Önerilecek bu ölçüt, sınırlama ve haklar aşağıdaki şekliyle vurgulanabilir:

- Kentsel dönüşüm projeleri hayata geçirilirken; kentin genel yapısına ve mevcut imar planlarına uygunluk mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

- Her kent için kentsel sürdürülebilirlik ve dayanıklılık ölçütleri tanımlanmış olmalıdır. Kentlerin dokusu, işlevi, yapı ve nüfus yoğunluğu, geleceğe yönelik hedefleri vb. birbirinden farklı olduğundan sürdürülebilirlik ve dayanıklılık hedefleri de farklılıklar gösterecektir. Bu nedenle belirlenecek hedef ve ölçütler her kent için aynı ve tek tip değil, kente özgü şekilde tanımlanmalı ve uyulması yasalar ile zorunlu hale getirilmelidir. Çöküntü haline gelen kentsel alanlardaki dönüşüm uygulamaları, tanımlanmış olan bu kentsel sürdürülebilirlik ve dayanıklılık ölçütlerini sağlayacak şekilde planlanmalıdır.

- Ülkemizde çoğunlukla depreme dayanıklı yapı üretme odaklı kentsel dönüşüm projeleri beraberinde kentlerde hızla artan bir rant beklentisinin de önünü açmaktadır. Ancak, rant beklentisi az olan kentsel alanlarda dönüşüm ve yenileme çalışmaları geri plana itilebilmektedir. Bu durum deprem riski altındaki yapıların varlığını sürdürmesine ve kentsel kırılmanın devam etmesine sebep olmaktadır.

- Dünyada ve ülkemizde yaşanan COVID-19 salgını ve salgının nüfus yoğunluğu ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda kentsel dönüşüm projelerinde mutlaka optimal bir nüfus ve yapı yoğunluk kriteri/sınırı getirilmelidir. Bu kriterlerin hangi kentler için ne kadar olması gerektiğine pek çok disiplinden uzman, sivil toplum kuruluşu ve yerel yönetim birlikte karar vermelidir. Kentin ekonomik, sosyal, demografik ve topografik yapısı da optimal kent yoğunluğunun belirlenmesinde dikkate alınmalıdır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının belirlenen opti-

mal kent yoğunluğu dikkate alınarak planlanması kentlerin salgınlar gibi beklenmedik tehditler karşısında kırılganlığını azaltacağı gibi bu tür tehditlere cevap verebilme kapasitesini de arttıracaktır.

- Yine COVID-19 salgını ile birlikte akıllı kent modelleri, yeni ulaşım ve altyapı ağları vb. birçok kentleşme stratejisi de günümüzde yoğun şekilde tartışılır hale gelmiştir. Kentsel dönüşüm uygulama alanlarının planlanmasında özellikle ulaşım, altyapı, yeşil alan, eğitim ve sağlık alanları gibi kamusal alanların, salgınlar da dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yeni kentleşme stratejilerinin geliştirilmesi için daha fazla kamusal alana ihtiyaç duyulacaktır. Dönüşüm alanlarında kentsel yoğunlukla birlikte konut alanlarının azaltılması, kamusal alanların artırılarak temel altyapı hizmetlerinin daha dayanıklı tasarlanmasına olanak sağlayacaktır. Sonuç olarak, salgınlar karşısında da dayanıklı kalabilecek kentlerin yeniden düzenlenmesinde kamusal alanlar, yeni fonksiyon ve yeterlilikler ile tekrar tanımlanabilecektir.

- Kentsel dönüşüm ve yenileme çalışmaları artık, hem bir mülkiyet dönüşüm projesi hem de kentsel rantın yeniden üretildiği ve paylaşıldığı bir alan haline gelmiştir. Bu nedenle, çöküntü haline gelmiş ya da işlevini yitirmiş kentsel alanlarda gerçekleştirilen dönüşüm projelerinde, sürdürülebilir ve dayanıklı kentler oluşturabilmenin başarıya ulaşmasındaki en büyük engel, özel taşınmaz mülkiyeti ve kentsel ranttır. Yeni kent modellerinin planlanmasında oluşabilecek yapı ve nüfus yoğunluğunu kontrol altına almak adına getirilecek kısıtlamalar ile özel mülkiyet ve rant arzusu çelişmektedir. Bu çelişkinin önüne geçilmeli, toplum yararı gözetilerek mülkiyet dönüşümü ve adaletli rant paylaşımı sağlanmalıdır. Bu nedenle, mülkiyet ve rant; planlama aşamasında tanımlanacak optimal yapı ve nüfus yoğunluğuna ait amaç fonksiyonları ile sınırlandırılmalıdır.

- Sürdürülebilir ve dayanıklı yeni kent modelleri için maliklerin özel taşınmaz mülkiyeti maddi bir kayba uğratılmaksızın sınırlandırılırken, diğer yandan mülk sahiplerinin, uygulama sonrasında en az bir konuta sahip olabilmeleri gibi barınma hakkını zedelemeyecek çeşitli kısıtlamalar da esas alınmalıdır. Kentsel dönüşüm uygulamaları özel mülk sahiplerinin barınma hakkını garanti altına almalı; ancak özel mülkiyete bazı sınırlamalar getirirken, adalet duygusunu da zedelememelidir. Ayrıca, kentsel dönüşüm uygulamalarındaki özel mülkiyet için bir üst sınır tanımlanmalı; bu üst sınır, yeni planlamanın amaç fonksiyonları olan kamusal alan alt sınırını ve kentsel yoğunluk üst sınırını tehdit etmeyecek şekilde modellenmelidir.

- Kentsel dönüşüm uygulamaları, mülk sahipleri ve müteahhitler açısından yeni bir rant kapısı olmaktan çıkarılmalıdır. Müteahhitlerin yeni projelerden elde edecekleri paylar mutlaka yasayla sınırlandırılmalıdır. Oluşacak kentsel rant; müteahhit, mülk sahipleri ve kente ilişkin diğer paydaşlar arasında sürdürülebilir ve dayanıklı kentsel alanlar yaratmak adına adaletli şekilde paylaşılmalıdır. Adaletli rant paylaşımı mutlaka yasal güvence altına alınmış olmalıdır.

Extended Abstract

An Overview of Private Property and Rent in Urban Regeneration Projects in Terms of Urban Sustainability and Resilience

*

Burcu Aslan Okat

ORCID: 0000-0001-5796-5127

Cankut Dağdal İnce

ORCID: 0000-0001-5954-2478

Since the second half of the 20th century, increasing urban sprawl and urban density, and uncontrolled energy consumption have caused a significant increase in environmental problems especially in cities. Therefore, momentous decisions regarding the need for more sustainable planning of cities were taken in the United Nations Human Framework Conference held in Stockholm in 1972 and in the UN Environment and Development Conference, known as the Rio Conference in 1992, with the Agenda21. Serious difficulties and problems are encountered such as managing rapid urbanization, supporting increasing populations, ensuring competence in housing and infrastructure policies, reducing the environmental effects of urban spillage and vulnerability to disasters, and the necessity of developing policies that can solve these problems is discussed in many cities around the world.

Throughout history, natural disasters and crises such as earthquakes, floods, volcano eruptions, and epidemics affected directly the life and economy in the city with serious damage. In the 20th and 21st centuries, planning cities more resistant to natural disasters and crises were also added to the sustainability discussions with the advances in technology.

A sustainable and resilient urban planning is easier and simpler in areas that have just started urbanization than in existing collapsed areas of cities. However, it is argued that zoning plans and applications may be insufficient in reconsidering urban areas that have collapsed in economic, physical, and social terms. There may be problems such as vulnerable

structures to disasters, insufficient public spaces, complex property statuses and demographic problems in these kind of urban areas. In addition, because of the urban rent expectations can be high in these areas, urban solutions may get difficult. For this reason, urban regeneration projects are used as an important tool in the reconstruction of cities and in solving various urban problems, as well as regional and city plans.

Urban regeneration projects have become a current issue in Turkey after the 1999 Marmara earthquake. These regeneration projects have been mostly earthquake-oriented and urban regeneration-related laws primarily aim to produce earthquake-resistant mass housing. In recent years, Law No. 6306 has accelerated urban regeneration projects in disaster risk areas or structures. However, it is obvious that cities are at risk in many issues such as not only earthquakes but also epidemics nowadays, and earthquake-oriented regenerations will not be sufficient. Throughout history, epidemics have affected the history of urbanization as much as natural disasters or wars. In the 20th century, there were plenty of epidemics such as Spanish flu, Asian flu, AIDS, and Ebola. Even in the first 20 years of the 21st century, numerous new epidemics such as H5N1 bird flu, Asian flu, SARS, MERS, Zika were encountered; and today the dramatic effects of the Covid-19 pandemic are still felt intensely in Turkey and all over the world. Various discussions and studies about the preventions to be taken in this process, urbanization, infrastructure, and transportation models continue. When the distribution of the Covid-19 cases in Turkey and the world cities are examined, it can be seen that the disease spreads rapidly in locations where urban density is high and access to basic services is low. Although there are studies indicating that urban density is not directly related to the number of cases or deaths, it would not be incorrect to declare that urbanization policies are at the center of the problems caused by the inadequacy of public spaces as a result of population density. According to this, it is clear that urban areas should be reorganized to be prepared for new diseases and disasters. The reorganization of public spaces in a way that makes transportation, infrastructure, education, and health services must be much more effective and must reduce the urban density, as well as prevents urban sprawl; somehow a balance must be struck between them. At this point, the concept of optimal city size and optimal density comes into prominence. Although there are different definitions and studies on determin-

ing the optimal city size or density, the issue of what these criteria will be is still not clearly defined when the literature is examined.

Various urban models are discussed and implemented in order to create sustainable and resilient cities in the world. Although these models are also used in Turkey, their practices are quite limited and few in number. Since urban regeneration projects are one of the most important tools in all kinds of decisions regarding urbanization today, these projects are expected to contribute to urban sustainability and urban resilience. However, urban regeneration projects in Turkey, limiting the people's property rights, removal of living space, forced to live in high-rise buildings, and sharing the resulting rent in an unfair way have led to discussions on many issues.

Urban regeneration activities and legal regulations in the collapsed areas of cities provide a solution opportunity for the complete regulation of old zoning plans and unplanned urbanization. However, urban policies and practices; while it should target healthy urbanization, social benefit, fundamental rights, and freedoms; it is faced with many intertwined constraints and obstacles such as private property insight and rent expectation. Due to this intricate and mutually influencing nature of issues such as property and rent, the necessary action steps for cities to be healthier, planned, and sustainable are getting heavier and more difficult.

This article is written to discuss the negative effects of private property and urban rent in urban regeneration projects in areas that became collapsed, on this regeneration and indirectly on urban sustainability and resilience. For this purpose, the Law No. 6306 and the 73rd Article of the Municipality Law are examined and tried to explained in terms of the status of private property and rent, new regulating needs are discussed, in this study. In the discussion, information on three urban regeneration projects in Kocaeli, two of which have been completed and one at the planning stage, are used as an example. A database is created on the Geographical Information System by associating the parcel, owner, and share information of these applications with each other. In the light of the analysis and findings made for property and density over GIS, it is discussed how private property and urban rent can be handled in urban regeneration, what the constraints can be and how they can be included in legal regulations.

Kaynakça/References

- Akcar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batıdaki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*, 2(36), 29–38. http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/edebb6e872f539b_ek.pdf#page=29 adresinden erişildi.
- Akyıldız, A. ve Girgin, K. (2017). İstanbul'un kentsel dönüşümü için üretilen binaların deprem güvenliklerinin araştırılması. *Journal of Science and Engineering*.
- Aldegheishem, A. (2019). Success factors of smart cities: A Systematic review of literature from 2000-2018. *Tema. Journal of Land Use, Mobility and Environment*, 12(1), 53–64.
- Anayasa Mahkemesi. (2019). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)*. (Y. E. Yılmazoğlu ve İ. E. Perdecioğlu, Ed.) (2. Basım.). Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları. www.anayasa.gov.tr adresinden erişildi.
- Arıcan, T., DüNDAR, Z. B. ve Güven, E. (2018). *Denizevler Kentsel Dönüşüm Projesi Coğrafi Bilgi Sistemi*. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Arnott, R. (1979). Optimal city size in a spatial economy. *Journal of Urban Economics*, 6(1), 65–89. doi:10.1016/0094-1190(79)90017-2
- Aslan, B. (2017). *Kentsel dönüşümde mülkiyet ilişkilerinin regresyon analizleri ile izlenmesi: Erenler Cedit örneği*. Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Ayman Güler, B. (1992). *Yerel yönetimler*. Ankara: TODAİE Yayını.
- Bakanlar Kurulu. (2011, 23 Ekim). Bakanlar Kurulu Kararı - Karar Sayısı: 2011/2316 . *Resmi Gazete*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111023-18.htm> adresinden erişildi.
- Bakanlar Kurulu. (2015a, 1 Haziran). Bakanlar Kurulu Kararı - Karar Sayısı: 2015/7608. *Resmi Gazete*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150601-10.htm> adresinden erişildi.
- Bakanlar Kurulu. (2015b, 10 Temmuz). Bakanlar Kurulu Kararı - Karar Sayısı: 2015/7858. *Resmi Gazete*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150710-29.htm> adresinden erişildi.
- Başkaya, C. (2019). *Cedit Mahallesi'nin kentsel dönüşüm öncesi Coğrafi Bilgi Sistemi ile mevcut durumunun analizi*. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Batty, M. (2020). The Coronavirus crisis: What will the post-pandemic city look like? *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*. doi:10.1177/2399808320926912
- Birleşmiş Milletler. (2018). Sürdürülebilir kalkınma amaçları | UNDP Türkiye. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> adresinden erişildi.

- Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (3.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boterman, W. R. (2020). Urban-Rural polarisation in times of the Corona outbreak? The early demographic and geographic patterns of the SARS-CoV-2 Epidemic in the Netherlands. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 111(3), 513–529. doi:10.1111/tesg.12437
- Çahantimur, A. ve Turgut Yıldız, H. (2008). Sürdürülebilir kentsel gelişmeye sosyokültürel bir yaklaşım: Bursa örneği. *İTÜDERGİSİ/a*, 7(2). http://www.itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_a/article/view/166 adresinden erişildi.
- Carozzi, F., Provenzano, S. ve Roth, S. (2020). Urban density and COVID-19. *IZA Institute of Labor Economics*, (13440), 1–27. www.iza.org adresinden erişildi.
- Çelik, K. (2007). Tarım topraklarının kentsel arsa olarak imara açılmasının getirmiş olduğu sorunlar. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 2-6 Nisan 2007 içinde . Ankara.
- Çelikkilek, A. ve Öztürk, Ç. (2017). 6306 Sayılı Kanun kapsamında yürütülen kentsel dönüşüm çalışmaları ve İzmir uygulamaları. *Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3(2), 187–213.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2012, 15 Aralık). Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği. *Resmi Gazete*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121215-1.htm> adresinden erişildi.
- Chen, C., Xu, L., Zhao, D., Xu, T. ve Lei, P. (2020). A new model for describing the urban resilience considering adaptability, resistance and recovery. *Safety Science*, 128. doi:10.1016/j.ssci.2020.104756
- Cotella, G. ve Brovarone. (2020). Questioning urbanisation models in the face of COVID-19. *Tema. Journal of Land Use, Mobility and Environment*, 105–118. doi:10.6092/1970-9870/6869
- Cusack, P. T. E. (2017). Physical economics and optimum population density. *Journal of Global Economics*, 05(01), 1–6. doi:10.4172/2375-4389.1000244
- Demirkol, S. ve Bereket Baş, Z. (2013). Kentsel dönüşümün, 6306 Sayılı Yasa kapsamında hak ve özgürlükler açısından ele alınması. *TBB Dergisi*, (108), 23–70. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-108-1305> adresinden erişildi.
- Desai, D. (2020). Urban densities and the Covid-19 pandemic: Upending the sustainability myth of global megacities. *Observer Research Foundation*, 244(May), 1–38.
- Donnison, D. (1993). The challenge of urban regeneration for community development. *Community Development Journal*, 28(4), 293–298. doi:10.1093/cdj/28.4.293

- Ersoy, M. (1997). İmar plan değişiklikleri ve yargı denetimi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 17(1-2), 53-73.
- Gargiulo, C., Gaglione, F., Guida, C., Papa, R., Zucaro, F. ve Carpentieri, G. (2020). The role of the urban settlement system in the spread of Covid-19 pandemic. The Italian case. *Tema. Journal of Land Use, Mobility and Environment*, (Special Issue Covid-19 vs City-20 Scenarios, insights, reasoning and research), 189-212. doi:http://dx.doi.org/10.6092/1970-9870/6864
- Granger, R. (2010). What now for urban regeneration? *Proceedings of the Institution of Civil Engineers Urban Design and Planning* 163, (1), 9-16. doi:10.1680/udap.2010.163.1.9
- Güzey, Ö. (2016). The last round in restructuring the city: Urban regeneration becomes a state policy of disaster prevention in Turkey. *Cities*, 50, 40-53. doi:10.1016/j.cities.2015.08.010
- Hamidi, S., Sabouri, S. ve Ewing, R. (2020). Does density aggravate the COVID-19 pandemic?: Early findings and lessons for planners. *Journal of the American Planning Association*, 86(4), 495-509. doi:10.1080/01944363.2020.1777891
- Haştemoğlu, H. ve Özgen, L. (2017). 1960'larda sürdürülebilirlik ve kentleşme; Isparta İstasyon Caddesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1), 69-76.
- Haştemoğlu, H. Ş. (2006). 1960'larda sürdürülebilirlik ve kentleşme; Isparta İstasyon Caddesi örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Honey-Rosés, J., Anguelovski, I., Bohigas, J., Chireh, V., Daher, C., Konijnendijk, C., ... Nieuwenhuijsen, M. (2020). The impact of COVID-19 on public space: A Review of the Emerging Questions. *Cities & Health*, (April), 1-17. doi:10.1080/23748834.2020.1780074
- İhlas Haber Ajansı. (2020, 21 Mayıs). İzmit Cedit'teki kentsel dönüşümü Bakanlık ve Büyükşehir yapacak . *Haberler.com*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.haberler.com/izmit-credit-teki-kentsel-donusumu-bakanlik-ve-13246973-haberi/> adresinden erişildi.
- Ince, C. D. ve Aslan, B. (2019). Monitoring the effects of land sizes on private property transformation in an urban regeneration project by regression analysis: Erenler Cedit case study, Kocaeli. *Sustainable Cities and Society*, 50. doi:10.1016/j.scs.2019.101632
- İşte Kocaeli Gazetesi. (2020, 21 Mayıs). Cedit'teki Kentsel Dönüşüm İçin Yeni Protokol. *İşte Kocaeli Gazetesi*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.istekocaeli.com/haber/4580405/ceditteki-kentsel-donusum-icin-yeni-protokol> adresinden erişildi.
- Jones, P. ve Evans, J. (2008). *Urban regeneration in the UK: Theory and practice*. London.

- Karasu Asnaz, M. (2019). Sürdürülebilir ve çok yönlü akıllı kent kavramının temel taşları. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*. doi:10.17100/nevbiltek.568261
- Kasapoğlu, Ç. (2020, 26 Mart). Koronavirüs: Salgın hastalıklar tarihi uzmanı Prof. Snowden'a göre "daha insani ve dirençli" bir toplum yaratabiliriz. *BBC News Türkçe*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52046490> adresinden erişildi.
- Kaya, H. E. ve Taylan Susan, A. (2020). Sürdürülebilir bir kentleşme yaklaşımı olarak, ekolojik planlama ve eko-kentler. *İDEALKENT-Kent Araştırmaları Dergisi*, 11(30), 909–937. doi:10.31198/idealkent.533730
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. (2019, 20 Şubat). İlçelerin ortalama hanehalkı büyüklüğü. *Sayılarla Kocaeli*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/pages/ilcelerin-ortalama-hanehalki-buyuklugu/885> adresinden erişildi.
- Kocaeli Ses Gazetesi. (2020, 27 Mayıs). 235 kişi virüsten ölmüş. *Kocaeli Ses Gazetesi*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.seskocaeli.com/haber/4725826/235-kisi-virusten-olmus> adresinden erişildi.
- Korkmaz, C. ve Balaban, O. (2020). Sustainability of urban regeneration in Turkey: Assessing the performance of the North Ankara Urban Regeneration Project. *Habitat International*, 95(October 2019), 102081. doi:10.1016/j.habitatint.2019.102081
- Lohrey, S. ve Creutzig, F. (2016). A 'sustainability window' of urban form. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 45, 96–111. doi:10.1016/j.trd.2015.09.004
- Mattoni, B., Pompei, L., Losilla, J. C. ve Bisegna, F. (2020). Planning smart cities: Comparison of two quantitative multicriteria methods applied to real case studies. *Sustainable Cities and Society*, 60, 102249. doi:10.1016/j.scs.2020.102249
- Meerow, S., Newell, J. P. ve Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*. doi:10.1016/j.landurbplan.2015.11.011
- Mutlu Laboç, Ö. (2020). *Türkiye'de kentsel dönüşüm, riskli yapılar ve mülkiyet hakkına etkisi*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Nesticò, A. ve Sica, F. (2017). The sustainability of urban renewal projects: a model for economic multi-criteria analysis. *Journal of Property Investment and Finance*, 35(4), 397–409. doi:10.1108/JPIF-01-2017-0003
- Ökmen, M. ve Bayar, C. (2016). *Kentsel dönüşüm ve insan hakları*.
- Ökmen, M. ve Yurtsever, H. (2010). Kentsel planlama sürecinde oluşan kamusal rantın vergilendirilmesi. *Maliye Dergisi*, (158), 58–74.
- Önal, N. E. (2010). Cumhuriyet tarihi boyunca toprak mülkiyetinin dönüşümü.

- Toplum ve Hekim Dergisi*, 25(2), 103–115.
- Özcan, Ü. (2000). *İmar mevzuatının ve kentsel toprak mülkiyetinin irdelenmesi*. Ankara.
- Öztaş Karlı, R. G. ve Çelikyay, S. (2020). Akıllı kentlerin gelişiminde Covid-19 etkisi. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 321–338. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyusbed/772092> adresinden erişildi.
- Peng, Y., Lai, Y., Li, X. ve Zhang, X. (2015). An alternative model for measuring the sustainability of urban regeneration: The way forward. *Journal of Cleaner Production*, 109, 76–83. doi:10.1016/j.jclepro.2015.06.143
- Pontrandolfi, P. ve Manganello, B. (2018). Urban regeneration for a sustainable and resilient city: An experimentation in Matera. *Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics)* içinde (C. 10964 LNCS, ss. 31–43). Springer Verlag. doi:10.1007/978-3-319-95174-4_3
- Roberts, P. ve Sykes, H. (2000). *Urban regeneration: A handbook*. <http://libris.kb.se/bib/20693927> adresinden erişildi.
- Şahin, Ç. (2015). Türkiye’de kentsel dönüşüme dayalı inşaat odaklı ekonomi modeli ve toplumsal maliyeti: En temel insan hakları, sosyal haklar, çevre hakkı ve kent hakkı açısından eleştirel bir değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları*, 51(1), 51–81. doi:10.18368/iu/sk.09445
- Salama, A. M. (2020). Coronavirus questions that will not go away: interrogating urban and socio-spatial implications of COVID-19 measures [version 1; peer review: 3 approved]. *Emerald Open Research*, 2(14). doi:10.35241/emeraldopenres.13561.1
- Saunders, W. S. A. ve Becker, J. S. (2015). A discussion of resilience and sustainability: Land use planning recovery from the Canterbury earthquake sequence, New Zealand. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 14, 73–81. doi:10.1016/J.IJDRR.2015.01.013
- Sayın, Ö. ve Bozkurt, V. (2020). Pandemiye küresel kentte yaşamak: İstanbul’un COVID-19 deneyimi. D. Demirbaş, V. Bozkurt ve Y. Sayın (Ed.), *COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* içinde (1. bs., ss. 204–216). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi. doi:10.26650/B/SS46.2020.005.13
- Selçuk, H. (2013). *Mülkiyet hakkı -Kamu yararı- Plan kararları ilişkisinin sorgulanması: İstanbul - Kadıköy - Merdivenköy örneği*. Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sevindik, S. (2009). İmar planlarıyla oluşan kentsel rantın kamuya kazandırılması için ülkemizde kullanılan araçlar. *Mahalli İdareler Dergisi*, 175(Mart), 53–64.
- Shen, L.-Y., Ochoa, J. J., Shah, M. N. ve Zhang, X. (2011). The application of urban sustainability indicators - A comparison between various practices.

- Habitat International*, 35(1), 17–29. doi:10.1016/j.habitatint.2010.03.006
- Sılaydın Aydın, M. B. ve Kahraman, E. D. (2019). Kompakt kent ölçütlerinden biri olan yoğunluk tespiti ve değerlendirmesi: Türkiye kentleri (İl merkezleri) örneği. *Planlama Dergisi*, 29(2), 171–183. doi:10.14744/planlama.2019.86547
- Tekeli, İ. (1988). Mülkiyet kurumu, kamu yararı kavramı ve imar planları üzerine. *Planlama Dergisi*, 2, 6–13. http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/9ae49a23f67c759_ek.pdf adresinden erişildi.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası. (2020, 24 Mart). Halk sağlığı aynı zamanda toplumsal mekan ve kamucu planlama sorunsalıdır. *TMMOB Basın Açıklaması*. 11 Şubat 2021 tarihinde <http://www.tmmob.org.tr/icerik/spo-halk-sagligi-ayni-zamanda-toplumsal-mekan-ve-kamucu-planlama-sorunsalidir> adresinden erişildi.
- Tuğaç, Ç. (2020). Kentsel sürdürülebilirlik ve kentsel dirençlilik perspektifinden tarihteki pandemiler ve Covid-19 pandemisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 259–292. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1210578> adresinden erişildi.
- Tuğcu, P. ve Vural Arslan, T. (2018). Kentsel dönüşüm konulu tez çalışmalarında (1999-2017) öne çıkan konular, sorunlar ve öneriler. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 87–127. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/paradoks/issue/41450/467612> adresinden erişildi.
- Tümler, S. S. ve Karagüler, M. E. (2020). Türkiye’de kentsel yenileme. *Hazır Beton Dergisi*, (Ocak-Şubat), 73–76. http://www.thbb.org/media/411766/hazir_beton_dergisi_makale_turkiyed_e_kentsel_yenileme_157.pdf adresinden erişildi.
- Turan, A. (2008). *Türkiye’de kentsel rantın oluşumu ve bölüşümü: Devlet mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş süreci*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. Kat Mülkiyeti Kanunu. Resmi Gazete (1965). Türkiye. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.634.pdf> adresinden erişildi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun. Resmi Gazete (2010). Türkiye. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100624-2.htm> adresinden erişildi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. Resmi Gazete (2012). Türkiye. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm> adresinden erişildi.
- Ulubaş Hamurcu, A. ve Aysan Buldurur, M. (2017). Sürdürülebilir kentsel

- dönüşüm için performans göstergeleri. *Planlama Dergisi*, 27(3), 222–235. doi:10.14744/planlama.2017.30074
- United Nations Human Settlements Programme. (2020). *World Cities Report 2020 - The Value of Sustainable Urbanization*. Nairobi. doi:10.18356/c41ab67e-en
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2009). *Resilience. 2009 UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction*. 11 Şubat 2021 tarihinde <https://www.undrr.org/terminology/resilience> adresinden erişildi.
- Yalçın Ercoşkun, Ö. (2018). *Sürdürülebilir kentsel planlama ve tasarım- Dünya örnekleri*. Gazi Kitabevi.
- Yaman-Galantini, Z. D. (2021). Kentsel dayanıklılık perspektifinde salgınlarla mücadele. *Mimarlık*, 58(417), 31–34.
- Yaman Galantini, Z. D. (2018). *Urban resilience as a policy paradigm for sustainable urban planning and urban development: The case of Istanbul*. papers2://publication/uuid/512EBCE8-D635-4348-A67D-22DD52988F4C adresinden erişildi.
- Yaman Galantini, Z. D. (2019). Catching on “Urban Resilience” and examining “Urban Resilience Planning”. *İDEALKENT-Kent Araştırmaları Dergisi*, 10(28), 882–906. doi:10.31198/idealkent.621492
- Yang, Z. (2020). Development of optimal city size theory: A critical view. *Journal of Resources and Ecology*, 11(1), 100. doi:10.5814/j.issn.1674-764x.2020.01.010
- Yarmohammadian, N., Asgary, A., Akbari, N. ve Movahedinia, N. (2014). Optimal and sustainable city size by estimating surplus function for metropolitans of Iran. *International Journal of Business and Development Studies*, 6(1), 21–38.
- Yıldız, S., Kıvrak, S. ve Gültekin, A. B. (2015). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm. *2nd International Sustainable Buildings Symposium, Turkey* içinde .
- Zheng, H. W., Shen, G. Q. ve Wang, H. (2014). A review of recent studies on sustainable urban renewal. *Habitat International*, 41, 272–279. doi:10.1016/j.habitatint.2013.08.006

Merkeziyetçi Temayüller ve Trabzon'da Modern Kamusal Yapıların İnşası (1937-1944)

*

Evrım Düzenli¹

ORCID: 0000-0003-0658-2403

Öz

Trabzon, 1930-1940 yılları arasında, geniş kapsamlı bir modernleşme hareketinin içinde yerini alır. Bu, gerek “su işi”, “plan işi” ve diğer altyapı çalışmaları, gerekse kamusal yapıların inşası ile bir biçimselliğe kavuşur. 1940'lara kadar, çıkarılan yasalar, vilayet ve umumi müfettişlik gibi kurumlar tarafından yapılan yönlendirmelerin yanı sıra, belediyenin iç koşulları, şehirdeki bu faaliyetler üzerinde merkeziyetçi bir vurgunun oluşmasında etkilidir. Bununla beraber 1930-1940 tarihleri arasında tutulan Trabzon Belediye Meclisi Zabıtları'na göre, faaliyetlerin bütünüyle bu çizgide sürdürüldüğünden bahsetmek zordur. Nitekim bu dönemde şehrin ihtiyaçlarını karşılamaya dönük Numune Hastanesi (1938), Trabzon Lisesi (1938), Stadyum (1942), Erkek Sanat Okulu (1944) yapılarının inşasına dönük çalışmalar başlarken, inşai koşullar, şehirde “bir başka” modernlik deneyiminden daha bahsetmeyi mümkün kılar.

Çalışmada öncelikli olarak, şehirde bu merkeziyetçi koşullar ve bu koşulların kamusal alandaki bayındırlık faaliyetleri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. İkinci olarak; söz konusu kamusal yapılar, aynı dönemlerde şehirde büyük dönüşümler ön gören Lambert planı ile ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir. Son olarak, inşai süreç, her bir yapı için ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu şekilde, mimarlığın ve kentin görünür simgelerinin yerel bir bağlamı nasıl ürettiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Trabzon, merkeziyetçilik, mimarlık, kamusal yapılar.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, E-mail: evrim.duzenli@samsun.edu.tr

Centralized Tendencies and Construction of Modern Public Buildings in Trabzon (1937-1944)

*

Evrım Düzenli²

ORCID: 0000-0003-0658-2403

Abstract

Trabzon takes place in a comprehensive modernization movement between the years 1930-1940. This movement attains a physical form through with infrastructures and the construction of public buildings. Until the 1940s, as well as the directives of the government, the internal conditions of the municipality, were effective in creating a centralist emphasis on its activities. However, according to the Trabzon Municipal Council Minutes held between 1930 and 1940, it is difficult to mention that the activities were carried out entirely in this line. As a matter of fact, while the works for the construction of Numune Hospital(1938), Trabzon High School(1938), Stadium(1942), School of Craftmanship(1944) to meet the needs of the city, the constructional conditions make it possible to talk about "another" experience of modernity. The study focused on these centralized conditions in the city and the effect of these conditions on the public space. Secondly; the public buildings in question have been handled in relation to the Lambert plan. Finally, the construction process is handled separately for each building. In this way, it is aimed to reveal how architecture and visible symbols of the city produce a local context through the activities of public buildings.

Keywords: Trabzon, centralization, architecture, public buildings.

² Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, E-mail: evrim.duzenli@samsun.edu.tr

Giriş

Erken Cumhuriyet dönemi, merkezsel düşünüş tarzının her yer için benzer görünümler ortaya koyduğu bir mimarlık tarihi yazım geleneği ve homojenleştirici, ölçülebilir tüm kabullerinin yanında, bütün çelişkileri, karmaşıklıkları içinde barındıran çevresel bir modernlik deneyimine daha işaret eder. Bu, Türkiye’de yakın zamanlara kadar daha çok tekil bir olgu olarak değerlendirilen modernitenin, öteki’’liklerinin de eklenmesi ile ortaya çıkan bir başka çevre imgesi üzerinde düşünmeye imkân tanır. Çalışmanın ilk problematiğini, bu “bir başka çevre imgesi” oluşturur. İkinci bir problem alanı ise; merkeze meşruiyet sağlayan “eski müşterek değerler”in, Cumhuriyet’in ilanı ile beraber, merkezi konumunu kaybetmesi ile ortaya çıkan meşruiyet sorunudur.³ Kamusal alan, bu argümanlar için bir zemin ortaya koymaktadır. Üçüncü bir problem alanı ise; endüstri devrimi yaşamamış bir toplumda, modernliğin ölçütünü ortaya koyma gerekliliğidir. Ankara’nın başkent olması ve imarı ile burada gerçekleştirilen faaliyetler üzerinden bu sorun çözümlenmeye çalışılır. Çalışma, söz konusu problem alanları ile temas halindeki bir çevre imgesi üzerinde odaklanmaktadır. Bu, bir taraftan, Şerif Mardin’in merkez-çevre paradigması üzerinden bir “çevre” ya da “taşra” olarak Trabzon şehri, diğer taraftan Trabzon “kamusal alan”ını içerir.

Esasen Trabzon’da, merkezin kamusal alandaki modern yapı inşa faaliyetleri, 19.yüzyılda Osmanlı döneminde başlar. Ortahisar’da hükümet konağının, valilik konutundan ayrı müstakil bir birim olarak inşa edilişi, kışlaların inşası gibi daha önce şehir geleneğinde mevcut olmayan yeni tür kamusal yapıların ortaya çıkışı, şehirdeki modern merkezîyetçilik deneyimine ilişkin önemli örneklerdir. Bununla birlikte 19. Yüzyıl boyunca şehirde büyük ölçekli değişimler ortaya koyan müdahalelerden bahsedilemez.⁴ 20. Yüzyıl başlarında, şehirde gerçekleştirilen iki önemli müdahaleden biri; 1916’da Trabzon’un Ruslar tarafından işgali sırasında gerçekleşir (Düzenli, 2020). İkinci olarak; 1938 tarihli Lambert planı, Trabzon’da, şehircilik ve mimarlık alanın-

³ “Müşterek değerler”in merkez-çevre ilişkileri kapsamındaki değerlendirmeleri için bkz. (Mardin, 1995).

⁴ Böyle bir dönüşüm, Trabzon’a bağlı Canik Sancağı’nın merkezi olan Samsun için çok erken bir tarih olan 19.yüzyılda başlar. Büyük tarımsal potansiyeli, coğrafi elverişlilikler, Karadeniz’in uluslararası ticarete açılması ile bu dönemde, Fransa başta olmak üzere, ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleri için bir hammadde kaynağı ve pazar olarak görülen Samsun’un ticari önemi, Trabzon’a göre büyük oranda artar. Bu, şehirde, 1869’dan itibaren hızlı ve büyük dönüşümleri beraberinde getirir. Daha fazla bilgi için bkz. (Dıñoğlu, 2011).

daki en kapsamlı müdahale teşebbüsüdür. Plan, her ne kadar tam olarak uygulanmamış olsa da, plandan önce ve sonrasında inşa edilen yapılar ve mekânsal düzenlemeler, imar revizyonları ile bu dönemde kamusal mekânın ideolojik düzlemi, şehirdeki merkeziyetçi temayüller ve inşai süreç arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Doğu İllerinden Sorumlu Üçüncü Umumi Müfettişlik'in girişimleri ile hazırlanan Lambert planı, bu dönemde gerçekleştirilen diğer imar faaliyetleri ile beraber merkeziyetçi bir düzlem ortaya koyar. Bu düzlemin ortaya çıkışı, bir yerel yönetim birimi olarak belediyenin de o dönemdeki koşullarından bağımsız ele alınamaz.

Çalışmada, 1930-1940 yılları arasında şehir mekânındaki merkeziyetçi etkinlik ve söylemler çerçevesinde gerçekleştirilen modern kamusal yapı inşa faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Bunun için, öncelikli olarak, şehirdeki "merkeziyetçilik" ve ideolojik argümanlarını ortaya koyan koşullar, bir yerel yönetim birimi olarak belediyenin şehirde gerçekleştirdiği imar faaliyetleri üzerinden değerlendirilmektedir. İkinci olarak; merkez ve (modern merkeziyetçi idealler çerçevesinde) belediye tarafından finanse edilen kamusal yapılar, aynı dönemde, şehirde büyük dönüşümler ön gören Lambert planı düzleminde ele alınmaktadır. Son olarak, bu dönemde inşa edilen kamusal yapıların, tekil olarak, bu koşullar içindeki yeri değerlendirilmektedir. Bu şekilde, şehrin ve mimarlığın görünür simgelerinin, yerel bir bağlamı nasıl ürettiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Çalışmanın temel kaynaklardan bir tanesini; 1930-1940 yılları arasındaki Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri oluşturur. Döneminin Yeniyol (1934-1945 yılları arası) ve Halk (1942-1956 yılları arası) Gazeteleri, Trabzon Halkevi'nin yayın organı olan İnan ve Akın dergileri, 1938 Lambert plan raporu, kullanılan diğer birincil kaynaklardır. Bunların yanı sıra, çeşitli dergi, kitap, makale, tez, bildiri ve resmi raporlardan oluşan diğer yazılı ve görsel literatür kullanılmıştır. Çalışma, alanında, söz konusu birincil kaynaklara dayalı yapılmış ilk çalışmadır.

Merkeziyetçilik Ekseninde Bir Belediye Ve Şehrin İmarı

1930-1940 yılları arasında, belediye, şehirde, merkeziyetçi ideallerin gerçekleştirilmesindeki lokomotiflerden biridir. Bu dönemde bayındırlık faaliyetleri, çıkarılan merkezi yasalar⁵ aracılığıyla çizilen çerçeve ve vilayet aracılı-

⁵ 1930'dan 1936'ya kadar birbiri ardına çıkarılan yasalar ile kurumsal düzen pekiştirilmeye çalışılır (Tekeli, 2010, s.78). Bunlar; 1930'da çıkarılan 1580 Sayılı Belediye Kanunu, 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 18 Haziran 1933'te çıkarılan 2290 Sayılı Belediye Yapı Yollar

ğında yapılan yönlendirmeler doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Trabzon Belediye Meclis Zabıtnameleri'ne göre bu, vilayet tarafından gönderilen müzekkere ve tezkereler aracılığıyla sağlanır. Bu çerçevede, 1936'da vilayetin taleplerinden biri, şehirde inşa edilecek hastanenin finansmanı ile ilgilidir. Vilayet ve Umumi Müfettişlik arasında yapılan görüşmeler sonunda, gönderilen bir müzekkere ile, şehirde, Sıhhat Vekâleti tarafından yaptırılan hastanenin finansmanı için belediyeden, 200bin lira katkı yapması talep edilir (Trabzon Belediyesi [TB], 1936a). Bununla birlikte kurulacak hastanenin sağlıklı bir biçimde çalışabilmesi için temiz su temini veya diğer altyapı sistemlerinin henüz oluşturulmamış olması, hastane inşa edildikten sonra, işleyişte sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1938 tarihinde inşa edilmesi düşünülen halkevi için Taksim mezarlığının üst kısmındaki arsanın halkevine tahsisi ve mülkiyetinin Halk Partisi'ne devri, bu dönemdeki taleplerden bir diğeridir⁶ (TB, 1938a; 1938b).

1930 tarihli Belediye Kanunu'nun 123.maddesine göre, Vilayet, Belediye bütçesi üzerinde yetki sahibidir. Vilayet tarafından, belediyenin bütçe programında yapılan tadilatlar ile, bayındırlık faaliyetleri üzerindeki merkezîyetçi denetim sürdürülür.⁷ 1932'de Vilayet tarafından gerçekleştirilen bütçe tadilatı ile, bütçede kaldırılan şehir planı tahsislerinin, bütçeye yeniden eklenmesi, bu çerçevede yapılan müdahalelerden biridir⁸ (TB, 1932a). Belediyenin, şehirde inşa edilmesi düşünülen umumi tuvaletlerin inşası için ayrılan istim-

Kanunu, 24 Haziran 1933'te tarih ve 2301 sayılı, Belediye Bankası'nın kuruluş kanunu, 9 Haziran 1934'te çıkarılan 2722 Sayılı İstimlak Kanunu, 7 Haziran 1935'te Belediyeler Kanunu'na ek olarak çıkarılan 2763 sayılı kanun, 12 Haziran 1936 tarihinde çıkarılan 3042 sayılı kanundur (Tekeli, 2010, s.78-86).

⁶ 1930'lu yıllar boyunca gönderilen müzekkere ve tezkerelerin bir bölümü şu şekildedir: Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları için ek tahsisat talebi (TB, 1933ç). Atatürk Köşkü'nün tamir ve tefrişi için Özel İdare ile Belediyenin tarafından yapılması istenen bütçe tahsisi için Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in bildiğinin yer aldığı, vilayet makamından gönderilen müzekkere (TB, 1936c). Şehir planının hazırlanmasından önce, en büyük mülki amir başkanlığında bir heyetin toplanması ve bu heyetin düzenleyeceği raporun bakanlıkça onayından sonra imar planının yarışma ile yaptırılması hakkında bayındırlık bakanlığından gelen ve vilayet makamından tebliğ edilen müzekkere (TB, 1936ç). Şehir Kulübüne 300 lira yardım yapılması ile ilgili tezkereler (TB, 1936d).

⁷ Her çalışma döneminin başında, Belediye Maliye Encümeni tarafından hazırlanan bütçe, belediye meclisinde tartışılır, karara bağlanır ve değerlendirilmek üzere vilayete gönderilir. Vilayette onaylanmayan bütçe için "fevkalade" toplantılar yapılarak revizyon gerçekleştirilir. Onaylanan bütçe İçişleri Bakanlığı'na gider. Bütçe, İçişleri Bakanlığı'na gönderilmeden evvel, Vilayet tarafından tasdik edilmelidir.

⁸ Belediyedeki uzman eleman eksikliği ve henüz bir kent haritasının hazırlanmamış olması gerekçeleriyle o dönem gerçekleştirilemeyeceği düşünülen plan işi belediye bütçesinden kaldırılır. Nitekim plan işinin çözümlenmesi 1937'leri bulur.

lak bütçesi ile, plan bütçesinden 3000, cenaze otomobili bütçesinden 500 liranın, aydınlatma ve ısıtması bütçesine aktarımını kabul ettiği bütçe kararı ise, 6 Nisan 1932 tarihli belediye meclisi toplantısında okunan müzekkereye göre Vilayet tarafından uygun bulunmamıştır (TB, 1932b).

Belediye, idari açıdan merkez denetimi altında olması ile beraber, üç mesele ile de ilişkili olarak merkeziyetçilik eksenine girer. Bunlardan *birincisi*; belediyedeki uzman eksikliğidir.⁹ 1930'lu yıllar boyunca belediyede, şehre "su işi", "şehir haritası işi", "plan işi" gibi temel altyapı ihtiyaçları için çözüm geliştirecek bir mühendis ya da plancı bulunmamaktadır.¹⁰ Belediye meclis kayıtlarına göre, mühendis eksikliği, planın yapıldığı 1937'de devam etmektedir.¹¹

İkincisi; belediyenin iç işleyişinin gerçekleştirilmesinde belediyenin, bir devlet deneyimine sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır.¹² Belediye'nin 1934'te, şehir sınırları içindeki Milli Emlak'a ait binalara 340 ve 934 seneleri¹³ arası için 8700 lira vergi çıkarması, bununla ilgili örneklerden biridir. Belediye tarafından alınmak istenen vergi, hükümet emlağından vergi verilmeyeceği gerekçesiyle alınamamıştır (TB, 1934a). Yapılması düşünülen Atatürk Anıtı, su işi, plan işi, şehrin toprak kaldırımlardan kurtarılması için parke kaldırımı inşası gibi birçok faaliyet için Belediyeler Bankası'ndan alınmasına karar verilen kredi meselesi, bunlardan diğeridir (TB, 1934b; 1934c). Alınması düşü-

⁹ Trabzon Vilayet Salmaları'na göre belediyede bir mühendisin istihdam edildiği 1895'ten, salnamelerin sona erdiği 1904 tarihine kadarki dokuz yıl, belediyedeki tek mühendis İzidor Efendi isimli bir gayrimüslimdir (Emiroğlu, 2007; 2008) Bu dönemde gayrimüslimlerin, şehrin eğitimli işgücü ihtiyacını karşıladığı görülüyor. Memleket Hastanesi tabibi, karantina tabibi, tabib, hekim olarak kayıtlı doktorlar, vilayet mühendisi gayrimüslimlerden oluşur. 1918'de Ruslar'ın şehirden çekilmesi ve 1923'ten itibaren gerçekleştirilen mübadele hareketleri ile şehirden giderek azalan bu nüfus, şehirde eğitimli işgücü eksikliğinin de ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Nitekim 1935'e kadar belediyenin bayındırlık işleri, bir fen memuru ile sürdürülür. Belediye Meclisi'nin 06.06.1935 tarihli fevkalade toplantısında, fen memurluğunun lağvedildiği ve mühendis arayışı içine girildiği, bu nedenle bütçeye mühendis ücreti için tahsisat koyulduğu ifade edilmektedir.

¹⁰ Belediye Meclisi'nin 27.04.1936 tarihli toplantısında, mühendis ihtiyacı için, Vilayet vasıtası ile Nafia Bakanlığı'na müracaat edildiğinden, Bakanlık, elde mevcut mühendis ve fen memuru bulunmadığından, mektepsiz ve ehliyetnameli fen memurlarının geçici olarak istihdam olunması gerektiği ifade edilmektedir (TB, 1936b).

¹¹ 30.04.1937 tarihli Belediye Meclis toplantısında, Vilayet tarafından Trabzon Lisesi'nin mimarı Bruno Taut ile beraber bir su mühendisinin de şehre geleceğinin bildirildiğinden bahsedilir (TB, 1937d).

¹² İlhan Tekeli'nin Cumhuriyet dönemi'nde kent planlamanın tarihini ele aldığı kitabında, erken Cumhuriyet belediyeleri için yine böyle bir "devlet deneyimi eksikliği"nden bahseder (Tekeli, 2010).

¹³ Belediye Meclisi'nin 12.11.1934 tarihli toplantı kayıtlarında geçen tarihlerin ilk rakamı kullanılmamıştır. Dolayısıyla "340" olarak kayıtlı tarih; Rumi "1340", Miladi "1924" olmalıdır. Kayıtlarda geçen "934" ise Miladi "1934"tür.

nüen 30bin liralık kredinin de eklenecek hazırlanmış bütçe, banka ile mukavele yapılmadan ve para temin edilmeden önce vilayet onayına sunulduğundan, vilayet tarafından onaylanmamıştır.

Üçüncüsü; belediye bütçesinin yetersizliğidir. Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'ne göre 30'lu yıllar boyunca; banka kredileri, mezbaha ve iskele gibi kentte gelir getiren inşa ve tadilatlar, verilen imar ve tadilat ruhsatları ile belediye bütçesi arttırılmaya çalışılır. Buna ek olarak oktruva resmi¹⁴, 01.01.1934'te 2259 sayılı kanunla muhtarlıkların ilgası¹⁵ gibi Belediyelere sağlanan kanuni haklar ve Özel İdare tarafından yüklenilen bayındırlık faaliyetleri¹⁶ aracılığıyla, beledî faaliyetler merkez tarafından da desteklenir. Bununla beraber, o dönemde toplam maliyeti 3 milyon lirayı bulan "su işi" başta olmak üzere, plan, aydınlatma gibi altyapı ihtiyacının karşılanmasında ve Atatürk Anıtı'nın inşası, Atatürk Köşkü'nün tadilatı gibi ideolojik temsillerin inşasının gerçekleştirilmesinde, bütçe önemli bir engel teşkil etmektedir. Buna ek olarak 1930'lu yıllar boyunca gerçekleştirilmeyi bekleyen istimlaklardan bazılarının gerçekleştirilmesinde de bütçe kısıtlılığı nedeniyle zorluk yaşanmıştır.¹⁷

1930-1940 döneminde, uzman eleman eksikliği ve belediyenin yaşadığı ekonomik sıkıntılar ile ilişkili olarak, belediyenin kendi imkanlarıyla gerçekleştirdiği işler, küçük çaplı altyapı faaliyetleri ile sınırlıdır. Bunlar üç başlık altında ele alınabilir. *Birincisi*; şehrin modern gündelik yaşantısını sürdürebilmesini sağlayan altyapı faaliyetleridir. Bunlar; su yolu tamir ve yapımı, yol yapımı, onarımı ve Gazipaşa Caddesi'nin, Maraş Caddesi ve Uzun Sokak'ın genişletilmesi, kaldırım keşif, tamir, döşenmesi, duvar inşası, köprü, lağım, menfez, aydınlatma, çeşme yıkımı, umumi helaların inşası, park, bahçe, asri mezarlık tesisidir. *İkincisi*; Belediyenin gelir getiren mülkleri için altyapının teminidir. Değirmendere'deki Koyun iskelesinin tadilatı ve Moloz'da bir iskele inşası, Değirmendere'deki mezbahanın tadilatı, Mumhaneönü'ndeki hal ve Sipahipazarı'ndaki balıkhanenin inşası, bu tür işlerdir. *Üçüncüsü*; yer isimlerinin değiştirilmesi ve numaralandırma yoluyla fiziksel çevre içinde

¹⁴ Oktruva resmi, iç piyasadaki tüketim mallarından alınan vergidir.

¹⁵ Muhtarlıkların ilgası ile, muhtarlık hizmetlerinden elde edilen harç bedeli belediyede kalır.

¹⁶ 1935'te Özel İdare, şehrin en büyük caddesi olan Maraş Caddesi'nin tamir ve ıslah işini yüklenir (TB, 1935). 1933'te Özel İdare tarafından Belediye'ye 10bin liralık yardım yapılmıştır (TB, 1933c) Bununla beraber Özel İdare'nin Belediye'nin gelir getiren mülklerinden iskeleden istifade ediyor oluşu, bu yardımların gerekçelerinden biridir.

¹⁷ 1933'te 900 lira olan istimlak bütçesinin 1500 lira olması gerektiği ifade edilmektedir (TB, 1933a). Bununla beraber, aynı yıl, şehirde sıklıkla inşa edilmesi gerektiği ifade edilen umumi tuvaletler için istimlak bütçesinden, aydınlatma ve ısıtma bütçelerine aktarma yapılması kararıyla bu istimlak bütçesinin biraz daha azaldığı fark ediliyor (TB, 1932a).

yapılan diğer düzenlemelerdir. Ev ve dükkanların latin alfabesi ile numaralandırılması (numrotaj) (TB, 1932c), sokakların isimlerinin Türkçeleştirilmesi (TB, 1934ç), “İnönü Meydanı'nın Cumhuriyet Meydanı” (TB, 1934d; Trabzon Belediyesi Yazı İşleri, 1933-1934), “Reşadiye Caddesi'nin Koraltan Caddesi” (TB, 1939a; 1939b) olarak değiştirilmesi gibi yer isimleri ile ilgili düzenlemeler, park, bahçe ve bunlar arasında özellikle belediye bahçesinin Atatürk Alanı olarak düzenlenmesi ve burada bir Atatürk Anıtı'nın inşa edilmesi, Atatürk Köşkü'nün Müze'ye dönüştürülmesi ve tefrişi, bunlar arasındadır. Bu dönemde gerçekleştirilen şehre fenni suyun getirilmesi (Atasu) ve şehir planının (Lambert planı) yapılması gibi büyük ölçekli işler, Umumi Müfettişlik'in desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

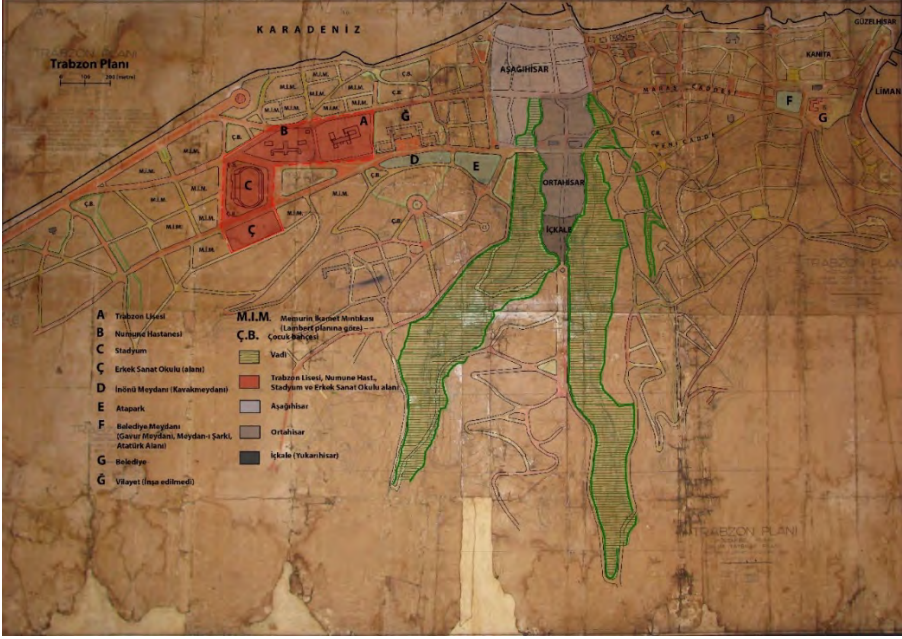
Sonuç olarak; 1930'dan itibaren, Belediye Kanunu başta olmak üzere yapılan yasal düzenlemeler ve diğer müdahaleler ile, şehirdeki bayındırlık faaliyetleri merkez tarafından yönlendirilmeye çalışılır. Müdahaleler, bu dönemdeki uzman, donanım ve bütçe eksikliğinden dolayı, belediye için bir kaynaktır. Öteki taraftan, belediye üzerindeki merkeziyetçi gücü etkinleştirir.

Merkeziyetçiliğin İki Düzlemi: Lambert Planı ve Kamusal Yapılar

Şehirde bir plan ihtiyacı, 1930 tarihinde çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun şehirlere imar planı yapma zorunluluğu getirmesiyle gündeme gelir ve 1932'den 1937'ye kadar belediye bütçesine her yıl koyulan tahsisatlar ile plân işi sürekli olarak Belediyenin gündeminde yer almıştır. Diğer taraftan plan, belediyede plançı olmadığından hazırlanamaz. Plan hazırlanıncaya kadarki süreçte, şehirdeki imar faaliyetlerinin, valinin başkanlığındaki heyet aracılığıyla yürütülmesine karar verilir.¹⁸ 1936'da yarışma ile belirleneceği ifade edilen imar planından önce hazırlanması gereken mesai imar programı raporunun ise, şehrin en büyük mülki amirinin başkanlığında toplanacak bir heyet tarafından hazırlanması, sonrasında Nafia Bakanlığı tarafından onaylanması gerekliliği Bakanlık tarafından bildirilmektedir. 1937'de Üçüncü Umumi Müfettişlik'in girişimleriyle, Fransız plançı J. H. Lambert, şehir planını yapmak üzere görevlendirilir. Lambert'in şehre gerçekleştirdiği iki kısa ziyaret sonunda, 1937'de, plan esaslarını anlatan bir rapor, rapora ek olarak 5

¹⁸ Diğer taraftan, plan hazırlanıncaya kadarki dönemde, Belediye meclisi tarafından oluşturulan ve zabitanın görevlerinin tanımlandığı talimatnamenin “Meskenlere Ait Sıhhi Şartlar” bölümünde, ruhsatsız yapı inşası yasaklanarak, şehirdeki inşa faaliyetleri, kanunla belirlenen çerçeveye çekilmeye çalışılır (TB, 1934ğ). Bununla beraber, plan yapılmadan önce inşaat ruhsatlarının keyfi bir biçimde verilmesi imar planının uygulanabilirliği ve merkeziyetçi denetim açısından önemli bir sorundur.

sayfalık 1/2000 ölçekli plân, 17 sayfalık 1/1000 ölçekli avan proje hazırlanmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. 1/2000 ölçekli Lambert planında Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi, Stadyum ve Erkek Sanat Okulu yerleşim alanı¹⁹ (Lambert, 1937a).

Lambert planı, Trabzon'da, şehircilik ve mimarlık alanındaki en kapsamlı müdahale teşebbüsüdür.²⁰ Bütünüyle uygulanmamış olsa da, modern merkezîyetçi şehircilik politikalarının bir aracı olarak gerçekleştirilen mekânsal önerilere ev sahipliği yapması açısından önem taşır.

Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'ne göre, plan 1938'de daha hazırlanmadan önce, şehirde gerçekleştirilmesi düşünülen istimlak, yıkım, kamusal yapı inşaları, planın alacağı muhtemel biçim üzerinden gerçekleştirilir. Gâvur Meydanı veya Meydân-ı Şarkî olarak bilinen alanın, Turan Sinesması'nın yıktırılması (tartışmalarının başlaması 1939) ile genişletilerek *Atatürk Alanı*'nın açılması ve burada *Atatürk Anıtı*'nın inşası (anıt konuşmaları

¹⁹ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

²⁰ Lambert planına göre şehir dört işlevsel bölgeye ayrılır. Bunlar; merkezî Atatürk Alanı'nın oluşturduğu ve limanın da içinde olduğu *ticaret bölgesi*, şehrin doğusundaki Değirmendere çevresindeki *sanayi bölgesi*, şehrin batısındaki Kavakmeydanı ve onun doğusuna doğru gelişen *spor ve oyun sahalarının olduğu bölge*, batıda ise ikamet alanlarının yer aldığı *yeni şehirdir*. Bknz. (Düzenli, 2019, s. 158-175).

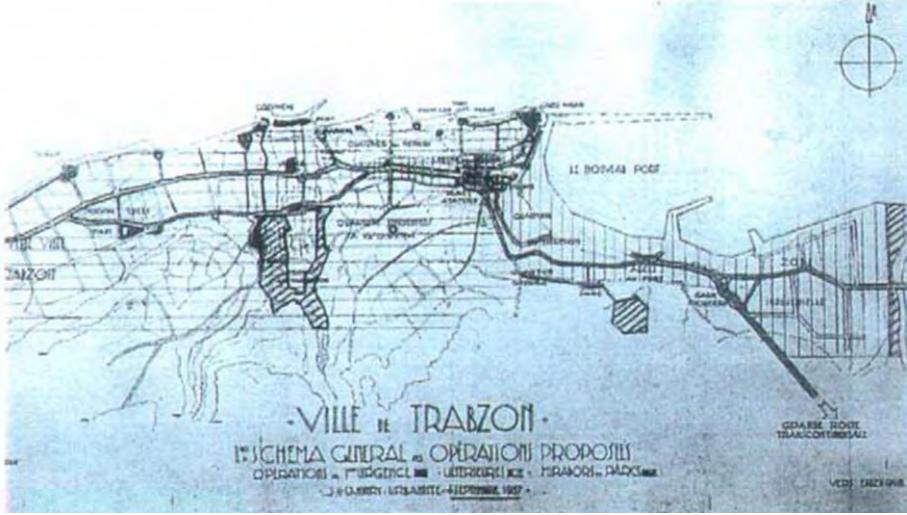
nun başlaması 1934), 1931'de Sipahipazarı'nda Balıkxane veya 1935'te Mumhaneönü'nde Hal'in inşa edilmesi kararları, kamusal mekânda, planla girilen bu tür bir ilişkiyi örneklendiren çalışmalardır. Diğer taraftan Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'nde, 1938'lerde imar ve tadilat ruhsatlarının keyfi verildiği ile ilgili ifadeler göz önünde bulundurulduğunda, özel mülkiyet alanları için bu tür bir tavrın geçerli olmadığından bahsedilebilir.

Lambert planının hazırlandığı bu dönemde, şehirde inşa kararı alınan veya kendisine yer tahsis edilen dört kamusal yapı bulunur. Bunlar; Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi, Stadyum ve Erkek Sanat Okulu'dur. Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'ne göre yapılardan Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi ve Stadyum, Üçüncü Umumi Müfettişlik aracılığıyla inşa edilmiş yapılardır. Şehrin eğitim, sağlık, kültürel ihtiyaçlarını karşılayan bu yapılar, yeni bir yapım sistemi, donanım, işlevsel organizasyona sahiptir ve yeni toplumsallaşma biçimlerini de beraberinde getirirler.²¹ Bu şekilde, kamusal yapıların inşası ile, plan yapılmadan önce, şehrin görünür sembolleri de üretilmeye başlanır. Bununla beraber, elde edilen veriler doğrultusunda, Lambert planı ile aynı dönemlerde gerçekleştirilen yapıların, doğrudan plan ile gerekçelendirildiğini söylemek ise zor görünüyor. Buna göre;

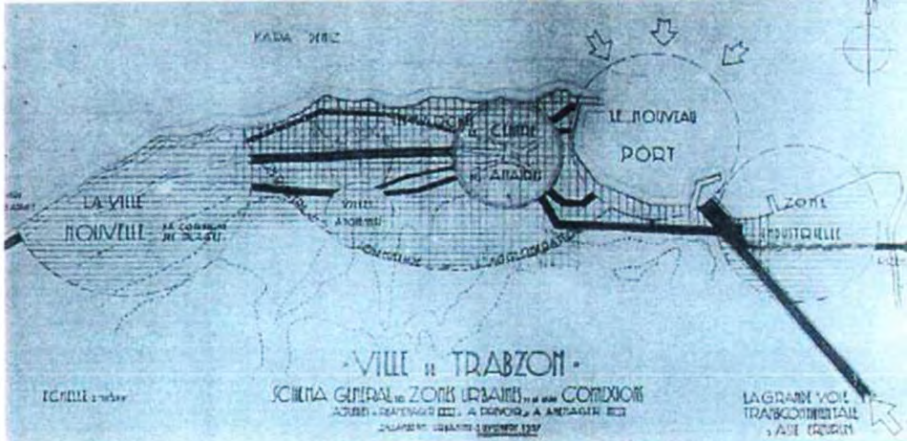
- Kavakmeydanı'ndaki Trabzon Lisesi'nin yeniden inşası için, Üçüncü Umumi Müfettişlik'in çabasıyla Bruno Taut şehre getirilmiş ve ona yeni bir proje hazırlanmıştır. Taut'un deniz tarafından yapılan incelemeler sonrasında, şehrin plan sonrası muhtemel gelişimini göz önünde bulundurarak liseyi tasarladığı ifade edilmektedir. Bununla beraber Trabzon Lisesi, plan hazırlığının yapıldığı 1937-1938'de, plan ile ilgili detaylar henüz ortaya çıkmadan inşa edilir.
- Numune Hastanesi, Lambert planında "İkamet Mintakası" olarak görünen alanın bir kısmını da içine alacak bir biçimde konumlandırılmıştır. Numune Hastanesi plan hazırlığının yapıldığı 1937-1938'de, plan ile ilgili detaylar henüz ortaya çıkmadan inşa edilir.
- Kavakmeydanı'nda Erkek Sanat Okulu'nun inşası, 1938 tarihli Lambert planında yer alan Memurin Mahallesi'ndeki tadilatlar ile gerçekleştirilmiştir. Bu, o döneme kadar gerçekleştirilen plan tadilatlarının ilkidir (TB, 1942).

²¹ Örgütsel olarak, bunların arasında Trabzon Halkevi ve Sergievi de eklenebilir. Halkevi, 1932'de, eski bir kilisenin yerine inşa edilen Ziraat Bankası'nın karşısındaki iki katlı bir binada faaliyetlerine başlar. 1938'de yeni bir bina inşa edilmesine ilişkin düşünceler ortaya çıksa da bina inşa edilmez. Sergievi, 1946'da, daha sonraları Trabzon Şehir Tiyatrosu'nun inşa edildiği yerde projelendirilir. Ancak inşa edilmez.

- Planın hazırlandığı 1937’de istimlak edilen mezarlık alanı, Stadyuma tahsis edilmiştir (TB, 1937a; Trabzon Belediyesi Yazı İşleri, 1936-1937). Ancak burada bir stadyumun inşa edileceğine ilişkin ilk kayıtlara, plandan önce, 1933’de rastlanır. Bölgede inşa edilmesi planlanan stadyum için 1933 yılında 1000 lira ve 1934’te 300 lira tahsis edilmesi kabul edilir (TB, 1933a; 1933b; 1934e).

Şekil 2. Lambert plan eskizi; önerilen işlemler (Lambert, 1938).

Şekil 3. Lambert plan eskizleri; işlevsel bölgeler (Lambert, 1938).

Dolayısıyla plan ve kamusal yapı inşa faaliyetleri, ortak bir merkez tarafından yönlendiriliyor olsa da, inşaların, bütünüyle, plandan referans aldığı söylenemez. Bununla beraber Lambert'in 1937'de şehre gelişi ile yerleşim ve aynı

dönemlerde gerçekleştirilen bu inşa faaliyetleri ile ilgili Lambert'in bilgilendirilmiş olduğu muhtemel gözüküyor. Nitekim mevcut 1/2000 ölçekli Lambert planında; Trabzon Lisesi ve Numune Hastanesi ve Stadyum vaziyet planı düzeyinde işlenmiştir. Bununla beraber, Lambert planında *Sanayi Mıntakası* olarak belirtilen Değirmendere'deki liman çevresinde, daha 1900'lü yılların başlarında bir balıkyağı fabrikası, soğukhava deposu ve silo yapılarının, 1930'lu yıllarda ise gazhane ile mezbaha ve balıkyağı fabrikası gibi kokulu iş yerlerinin yer aldığı biliniyor.²² 1934'te Dibağhane de bu bölgeye taşınmak istenmiştir (TB, 1934f; 1934g). Dolayısıyla plandan çok daha evvel, burada silo ve fabrikalar ile tanımlı bir sanayi bölgesi oluşmaya başlamıştır (Şekil 2, 3).

Plan hazırlandıktan sonra ise, plandaki işlevsel bölgelere işlerlik kazandırmaya dönük yoğun yapı-inşa faaliyetinden bahsedilemez. Bununla birlikte bölgesel kararların uygulamasına ilişkin en önemli çalışmalar; daha önce Gâvur Meydanı veya Meydân-ı Şarkî olarak bilinen alanın genişletilerek *Atatürk Alanı*'nın açılması; 1958'de Yeni Şehir olarak ifade edilen ikamet bölgesinde *yeni konutların* inşasıdır.

Modern Kamusal Yapılar (1937-1944)

1930'lu yıllardan 1940'lu yılların başlarına kadar şehirdeki modern kamusal yapılar, Kavakmeydanı (İnönü Meydanı)'nda inşa edilir. Bu dönemde, burada dört kamusal yapı inşası gerçekleştirilir. Bunlar; Trabzon Lisesi (temel atma 1938), Numune Hastanesi (temel atma 1938), Stadyum (keşif tarihi 1942) ve Erkek Sanat Okulu (temel atma 1944)'dur. Trabzon Lisesi ve Numune Hastanesi'nin temeli aynı tarihlerde (1938) atılmıştır. 1932'li yıllardan itibaren şehrin bir ihtiyacı olduğu dile getirilen Stadyumun keşfinin yapılması ise 1942'leri bulur. 1944'te Erkek Sanat Okulu için yapılmasına karar verilen yeni bina inşası, 1940'lu yılların başlarında gerçekleştirilen bir iş olarak bu kapsamda ele alınmaktadır.

Yapılar, 1937 sonrası ve 1940'lu yılların başlarına kadarki yaklaşık on yıl içinde, aynı bölgede, benzer merkeziyetçi koşulların ortaya koyduğu üretimlerdir. Bu, her biri kendi tikelliklerine sahip sonuç ürünler olan yapılar üzerinden, şehrin bu döneminde etkili olan modernlik temayüllerinin belirlenmesine imkân tanır.

²² Bu yapılar, Tarakçıoğlu (1986) ve Şimşek (1993)'in Trabzon'un Rus işgaline ilişkin kitaplarından derlenmiştir.

Trabzon Lisesi

Yer yer yıkılmaya başlayan lisenin yeniden inşası, 1933 yılında, Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın okulu ziyareti sırasında dikkatini çekmesiyle gündeme gelmiş, lise tahliye edilmiş, okulun orta kısmı geçici olarak eski Askerlik Dairesi'nin bulunduğu binaya, lise kısmı da Öğretmen Okulu Binasına taşınmıştır (Albayrak, 2008, s. 203). 1936 yılında lisenin ihtiyaç duyduğu tamirat için esaslar hazırlanmıştır (Yeni Yol, 1937a). Bununla birlikte 1937 yılında üçüncü umumi müfettişlik mıntıkasında yapılmasına karar verilen dört adet okuldan bir tanesi Trabzon Lisesi'dir (Yeni Yol, 1937b). Eski lise binası yıkılarak yeniden inşa edilecektir. Yeni Yol gazetesine göre, Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in, titiz çalışmalarının ve sıkı takibinin de sonucu olarak, şehre gelecek bir mimarın lise binasının inşası için hazırlıklara başlanacaktır (Yeni Yol, 1937c). TB'ında, haber doğrulanır. Vilayet makamının, Tahsin Uzer tarafından çekilen telgrafını da içeren 27 Nisan 1937 tarih ve 1189/369 sayılı tezkere-sine göre Uzer, beraberindeki su mühendisi ve lisenin planını hazırlayacak olan Profesör Bruno Taut (Bronot olarak yazılmıştır) ile beraber şehre gelecektir (TB, 1937ç).

Proje alanını yerinde görüp incelemeler yapmak üzere şehre gelen Taut, daha geldiği gün Kültür Müşaviri Reşit ve Kültür Direktörü Necdet tarafından Lise'ye götürülerek kendisine istediği her türlü izahat verilmiş, daha sonraki günlerde liman şirketinin motoru ile Yalı Mahallesi'nin hizasından inşaat mahalinin denizden fotoğraflarını almıştır (Yeni Yol, 1937d). Arazi etüdü, iklim şartları ve şehirde renk konusu ile ilgili incelemeler ve şehrin gelecekte alacağı biçim ile ilgili ön görüşler yapan Taut, değerlendirmeleri sonunda lise binası ile ilgili bir program belirlemiş ve 21 Mayıs Cuma günü şehirden ayrılmıştır (Yeni Yol, 1937d). Taut'un şehirden ayrılışından yaklaşık altı ay sonra, vilayetten gelen tezkereye göre yeni lise inşaatı için, "...*eski binanın doğu ve batısındaki bazı gayri menkullerin istimlakı ile İmaret yolunun tevsii için İmaret mezarlıkları başındaki ev ve arsaların istimlakı...*" yapılacaktır (TB, 1937b). Söz konusu arsaların kıymet takdiri için Çulhaoğlu Hüseyin, Selimoğlu Hüseyin ve Ali Budağ bilirkişi (ehlivukuf) olarak belirlenmiştir. Yeni Yol Gazetesinde eski lise binasının yıkma eksiltmesi ile ilgili duyurulara yer verilir ve 13 Haziran 1938 günü Uzer'in de hazır bulunduğu bir tören ile yeni lise binasının temeli atılır²³ (Yeni Yol, 1937e; 1938a) (Şekil 4).

²³ Albayrak, bu yeni lise binasının temel atma törenini 16 Haziran 1938 olarak aktarmaktadır (Albayrak, 2008, s. 205).

Şekil 4. Kavakmeydanı'ndaki (İnönü Meydanı) Trabzon Lisesi'nin Lambert planı içindeki konumu²⁴

1945 tarihli Halk gazetesinde “Memleketin imarı için konan her taş kaledir.” denilmektedir (Halk, 1945a). Yeni lise, şehirde çoğunluğa sahip olan eski yapı stoğunun içinde, Cumhuriyet modernliğini temsil eden nadir yapılardan biridir. Diğer taraftan okul tasarlama konusundaki deneyimli bir mimar olan Taut’un “modernlik” ve “yerel” kavramlarının sentezi ile ilgili denemelerinden birini temsil etmesi açısından da önemlidir. Taut’un modernlik ve yerellik arasında bir sentez geliştirme çabası, Lise binası’nın biçimlenişinde etkili olmuştur (Şekil 5).

²⁴ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 5. Trabzon Lisesi (Trabzon Kanuni Eğitim ve Araştırma Hastanesi arşivi, 2021, 15 Nisan)

Taut'un , binanın yapımını takip eden süreç içinde bahçedeki manzara etkisinin kaybolmaması ve denizden gelen serin hava ve rüzgârın okul bahçesine her daim alınabilmesi amacıyla, Maraş Caddesi üzerinde bulunan arsanın istimlâki için Maarif Vekâleti'ne yaptığı ısrarlı talep sonucunda, bu alan da istimlâk edilerek okul sahası içine alınmıştır (Albayrak, 2008, s. 205). Burada dört adet tarihi çınar ağacı bulunmaktadır. Taut, inşaat alanı henüz kurulurken, burada bulunan manolya ağacının kesilmemesi amacıyla okulun temelini kuzeye kaydırmış olması dolayısıyla, Lise burada bulunana tarihi manolya ağacıyla anılır (Albayrak, 2008, s. 205).

O sıralar modern mimaride sıklıkla tercih edilen düz çatı ve çatı bahçesi uygulamalarında farklı olarak, kırma çatı ve saçak kullanımı, yapının belirgin özelliklerinden biridir.²⁵ Binanın güneydeki ana girişi iki kolon üzerinde yükselen sade bir saçak ile örtülmüştür. Kuzeyde bahçeye açılan dış cephe boyunca, hemen giriş katı üzerinden binayı saran geniş saçak ise kullanıcılarını bölgenin iklimsel koşullarının olumsuzluklarına karşı koruyan bir mimari eleman olarak göze çarpar. Saçağın örttüğü yarı açık alan birkaç basamak ile yükseltilerek bahçe kotundan ayrılmıştır. Yine iklimsel gerekçeler ile derslik-

²⁵ Yerel bir üslup arayışı içindeki Bruno Taut, Trabzon Lisesi için çatı saçakları tasarlararken, 1937 yılı içinde Belediye Meclisi'ndeki kayda değer meselelerden bir tanesi, yine çatı saçaklarıdır. Dükkân ve mağazaları yağmur ve güneşten koruyan saçaklar, dar olan şehir sokaklarına hava girmesine engel olduğu ve binaların, şehrin güzelliğini bozduğu, yeni binalarda da zaten bulunmadığı gerekçesiyle kaldırılmak istenmektedir (TB, 1937e).

lerin hepsi güneye yerleştirilmiş, güney ışığının rahatsız edici etkileri, cep hede kullanılan güneş kırıcı elemanlar ile ortadan kaldırılmak istenmiştir. Pencereelerde ritmik bir düzen hâkimdir. Modern üslupta inşa edilen diğer birçok yapıdan farklı olarak, genel olarak, küçük tutulmuşlardır. Pencereelerde, beton güneş kırıcılar kullanılmıştır.

Bina, bodrum ile birlikte dört katlıdır. Plan geometrisi, ortadaki lineer dik-dörtgene iki uçtan eklenmiş, iki dikdörtgen (kanat) ile oluşturulmuştur. Bu kanatlar arasında oluşturulan bahçe denize yönelmiştir. 1938'li yıllarda şehirde yeni yapılmaya başlayan kaloriferli binalardan biri olan Lise için Taut, kalorifer kazanlarının Almanya'dan ithal edilmesini sağlamıştır (Albayrak, 2008, s. 205).

Numune Hastanesi

250 yatak kapasitesine sahip olan Numune Hastanesi, şehirde, erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiş en büyük inşa faaliyetidir. Beker, hastanenin, bu dönemde bölge halkının sağlık ve esenliği için çok önemli bir ihtiyacı karşılayacağı, bununla beraber, şehrin ekonomik olarak kalkınmasına imkân verecek olan işlerinden biri olduğundan bahseder (Beker, 1935; 1936). Bu açıdan, hastane, şehirdeki su, liman, transit yol, lise, otobüs, gübre fabrikası gibi memleketin irfan, iktisat, sağlık ve imar bakımından inkişaf ve kalkınmasını sağlayan işler arasında yer almaktadır,²⁶ (Kulaksızoğlu, 1939).

Kentte Numune Hastanesi'nin inşasına ilişkin ilk haberler, 1936 Hazine'de Yeniyol Gazetesi'nde çıkmaya başlar. Sıhhat Vekâleti'nden gönderilen vekâlet mimarı Fuat, incelemelerini tamamlamış, hastanenin Kavakmeydanı'nda yapılmasına karar verilmiştir (Yeniyol, 1936.) (Şekil 6, 7). Ankara'ya dönen mimar, projeleri tamamladıktan sonra proje eksiltmeye konulacaktır. Bununla birlikte Yeniyol Gazetesi'nin 24 Haziran 1936 Çarşamba tarihli sayısında inşaata sonbaharda başlanacağı ifade edilse de, böyle olmaz. Numune Hastanesi'nin toprak ve tesviye işlerine başlanması ve temellerinin atılması 1938 yılının başlarını bulmuştur (Yeniyol, 1938b; 1938c). Bu yılın sonlarına doğru hastanenin ikinci kısım inşaat eksiltmesini yüzde on, yetmiş beş noksan ile Mehmet Doğan ve Mimar Nizamettin almışlardır (Yeniyol, 1938ç).

²⁶ O dönemde bölgede birçok bulaşıcı hastalığa rastlanmaktadır. Hastane ve doktor sayısı, mevcut hastanelerin sağladığı imkânlar yeterli olmadığından hastalar uzun bir yolu göze alıp İstanbul'a gitmek zorundadır. Bu nedenle şehirde öncelik verilen işlerden biri; şehir merkezine temiz suyun getirilmesidir. Bu şekilde hastalıkların önü kesilmek istenmiş, yol yapımı ve şehirde bir tam teşekküllü Numune Hastanesi yapımı ile herkesin bu imkândan faydalanması sağlanmıştır (Yeniyol, 1939).

Şekil 6. Kavakmeydanı'ndaki (İnönü Meydanı) Numune Hastanesi'nin Lambert planı içindeki konumu²⁷

Vilayet ve Umumi Müfettişlik arasında yapılan görüşmeler sonunda, Sıhhat Vekâleti'nin büyük yardımlarıyla inşa edilecek hastanenin finansmanına belediye dahil edilir. Konu, vilayetten gelen 7 Aralık 1936 tarih ve 5538/662 sayılı yazı üzerine, vali Rifat Danışman'ın da katılımıyla, aynı gün gerçekleştirilen fevkalâde toplantı ile belediye meclisi gündemine taşınır (TB, 1936a). Vilayetten gelen yazıda: “Halkın Sıhhat ve Hayatının korunması için Trabzon’da bir milyon liraya mal olacak bir hastanenin inşasına istikraz suretile yapılacak ikiyüz bin lira yardımın Gümrük İdaresince tahsil edilen Yirmi beş bin lira Belediye namuna ikiyüz bin lira verileceği Belediyeler Bankası İdare Meclisince kararlaştırılmış olduğundan mukaddema Bankanın her tarafa gönderdiği cetvel ve mazbata suretlerinin imla edilerek Vekâlet vasıtasile Belediyeler Bankasına gönderilmesi Ankarada bulunan Sayın Müfettişimiz Bay Tahsin Uzerden aldığım 3/12/1936 tarih ve 138 sayılı tel yazısında iş’ar buyrulmuştur. İstikraz taksitleri her sene Huhusi İdarece tediye edileceği cihetle Meclisin hemen içtima davetle gereken kararın verilmesi ve cevap yazılmak üzere karar suretinin gönderilmesi rica olunur.” denilmektedir. Buna göre, 1.000.000 (bir milyon) liraya mal olacak Numune Hastanesi için, öncelikli olarak, Gümrük İdaresi’nce tahsil edilen %10 oranındaki belediye hissesi (22-25bin lira), kredi teminatı olarak gösterilmek suretiyle Belediyeler Bankası’ndan Belediye adına 200.000 (ikiyüzbina) lira kredi alınacaktır. Bu para aynı koşullarda Özel İdare’ye borç verilecektir (TB, 1936a).

²⁷ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 7. Numune Hastanesi (Çulfaz, 2009).

Hastane, 1937 yılının Nisan ayında, istimlak edilen arazisi ile yeniden meclis gündemine gelir. Hastane için istimlak edilmek istenen Hamamıade İhsan Bey ve Abdullah Kalafatoğlu arazilerinin sahipleri tarafından, düşük değer biçildiği gerekçesiyle itiraz edilmiştir. İstimlak meselesinin görüşüldüğü toplantıda, Abdullah Kalafatoğlu ve Hamamıade İhsan Bey'in avukatı Faik Ahmet Barutçu da yer alır. Barutçu, yer ölçümünün bilirkişiler tarafından yapılmadığı, ayrıca İstimlak Karamamesi'nin 6.maddesi gereğince Kıymet Takdir Komisyonu'nda yeminli olması gereken kişilerin yeminli olmadığı ve bu komisyonda bulunması gereken Asliye Hukuk Mahkemesi'nden üyenin bulunmadığı gerekçesiyle, arazisi için verilen değeri reddeder,²⁸ (TB, 1937c). Diğer taraftan, toplantı kayıtlarına göre, Barutçu'nun, "...Lise'nin tekrar eski yerinde inşa olunacağını ve Hastanenin de bu mahalde kurulması ile Kavakmeydanı semtinin çok şeref-leneceğini ve bu itibarla diğer mümasil hane ve tarlaların daha fazla değer kazanacaklarından, İhsan Hamamıoğluna aid arazi ve hanelerin cüz'i bedellerle istimlak edilmesinin mantıklı ve vicdani mülahazalarla da doğru olamayacağını...", şeklindeki düşünceleri, yeni inşaların şehirdeki, spekülatif etkisini ortaya koyar.

Numune Hastanesi, 1940 yılının ortalarında şehre gelen Sıhhat Vekâleti mütehassıslarından Seyfettin Alevcan ve Nafia Vekâleti mimarlarından hastanenin projesini hazırlayan yüksek mimarı Erip Erbil ve 1944 yılında ve vekâletin tesisat yüksek mühendisi Veysel Güroy tarafından tetkik edilmiştir

²⁸ Barutçu, Hamamıade İhsan Bey'e ait her biri ikişer kat üzerine inşa edilmiş kagir binalar (konutlar) olduğunu ve bunların onar lira aylıkla kiraya verildiklerini, konutların 3800 lira sarfedilmek suretiyle tamir edildiğini, Lise'nin Kavakmeydanı'ndan kalkmasıyla kiralar düştüğünden, bu evlerin yıkılıp yalnız enkazı satılacak olsa istimlak bedelinden fazla tutacağından bahseder (TB, 1937c).

(Yeniyol, 1940a; Halk, 1944a). Hastane 1944 yılına gelindiğinde neredeyse tamamlanmak üzeredir. Eksik kısımların ihalesi yapılmış, inşaat için gerekli malzeme gelmeye başlamış, ayrıca inşaatı idare edecek teknik elemanlar hafta içinde şehre gelmiş ve çalışmalar başlamıştır (Halk, 1944b). 1945 yılı içinde tamamlanan hastanenin bakanlık temsilcilerine teslimi için gerekli hazırlıklar aynı yıl içinde yapılmıştır (Halk, 1945b). Hastanenin tesellüm heyeti içinde olan bakanlık elektrik mütehasısı Tahir Onuk, kalorifer ve sıhhi tesisat mütehasısı Adil Erinç, hastanenin üçüncü ve dördüncü kısımları inşaat müteahhidi Fahri Arel şehre gelmiş, bakanlık Yapı ve İmar İşleri Reis Muavini Hüsnü Tümer'in şehre gelmesi beklenmektedir (Halk, 1945c). Ayrıca Trabzon Bayındırlık Müdürü Mahmut da bu komisyona katılacaktır (Halk, 1945c). İnşaatına 1938 yılında başlanan hastane, nihayet, 1 Ocak 1947 Çarşamba tarihinde kullanıma açılmıştır (Halk, 1947a). İlk açıldığında haftanın Salı ve Cuma günleri muayene hizmeti vermektedir (Halk, 1947b). Bununla birlikte Hastane'nin eleman ve araç-gereç açısından da eksikliklerinin bulunması, şehirde başlangıçta olumsuz değerlendirilmelerin yapılmasına neden olmuştur (Halk, 1947c). Eksiklikler, merkez tarafından giderilmeye çalışılmaktadır. Öyle ki 5 Mayıs 1947 Pazartesi tarihli Halk gazetesine göre, Numune Hastanesi'nin doktor kadrosunu ele alan bakanlık, hastaneye yeniden iki operatör muavini, bir doğum mütehasısı, iki asistan ve birçok hemşire atamıştır ve (Erzurum 'da bulunan ve Erzurum elektriğinde kullanılmayan) "Zeis" marka yeni vaziyette bir röntgen makinesinin buraya gönderilmesi düşünülmektedir (Halk, 1947ç). Bununla birlikte hastanenin teçhizat ve personel açısından birçok eksiği vardır (Halk, 1946a). Hastane, gerek tekil olarak gerekse köşe yazılarıyla yerel basında geniş yer alır. Bununla birlikte bina inşa edildiğinde bile bölgede altyapı sorunları giderilebilmiş değildir. 1938'de temeli atılan 1945 yılında tamamlanan hastanenin, 1946 yılına gelindiğinde henüz yolu bulunmamaktadır (Halk, 1946b).

Stadyum

Trabzon'da 1932 yılından itibaren bir spor sahasının inşa edilmesi ile ilgili beklentiler dile getirilmeye başlanmıştır. Akın Dergisi'nin (1 Mayıs) 1932 tarihli sayısında bu ihtiyaç şu şekilde ifade edilmektedir:

"Trabzon'da yapılacak bir spor sahası daha ilerde klüplerimizin feyizli bir faaliyet göstermesinde müessir olacak ve her tarafı deniz olan şehrimizde maalesef vasıtasızlıktan hiç meşgul olunmayan fakat en faydalı spor şubesi; denizcilikle gençliğin daha alakadar bir surette çalışmasını da temin edecektir." (Rıza, 1932).

Daha sonraları stadyumun inşa edileceği “İdman Mıntıkası”nın ismi, Belediye Meclisi’nde ilk defa, 1933’te, belediyenin buraya yapmayı planladığı maddi yardımlar ile geçer. Bölge için, 1933 yılında 1000 lira ve 1934’te 300 lira tahsis edilmesi kabul edilmiştir (TB, 1933a; 1933b; 1934e). Bununla birlikte 1937 Şubat’ında Tahsin Uzer’in İstanbul gazetelerine verdiği beyanat stadyumun gerçekleşmesi yönünde atılan ilk adım olarak değerlendirilebilir (Yeniyol, 1937f). Uzer, 1937 yılının yaz aylarında stadyum inşaatının başlayacağı müjdesini verirken, yine bu yıl içinde genel merkezden şehirde bir stadyum inşası için Uzer’in beyanatını destekleyecek önemli miktarda tahsisat gönderilmiştir (Yeniyol, 1937b). Bunun akabindeki Nisan ayında belediye meclisinde Kavakmeydanı’ndaki futbol sahasını genişletmek amacıyla, sahaya bitişik bulunan metruk mezarlığın spor bölgesine tahsisi kabul edilir. Buna göre Trabzon Spor Bölgesi Başkanlığının 08.04.1937 tarih ve 60 sayılı tezkeresi ve haritası çıkarılacak, tapusu belediyeye geçen metruk mezarlıklardan olan bu yerin memleket gençliğinin ihtiyacının temini amacıyla “Spor Mıntıkası”na terk, tefzi (ihale) ve firağ (çekilme) işlerinin yapılması için temsilci gönderilmesine karar verilmiştir (Yeniyol, 1937b). Yine bu toplantıda, meclis üyelerinden Temel Nücumi Bey’in mezarlığın ücretsiz devredilmesi ile ilgili teklifi çoğunluğun oyuyla kabul edilir.

Meclisin Kasım 1937’de başlayan sonraki devresinde, stadyum inşası için istimlakine karar verilen Kavakmeydanı’nda Süleyman Necip, Mehmet Yenis ve Lütfü Dilikoğlu’nun eşi Şuhude’ye ait gayri menkullere, kıymet takdir komisyonu tarafından konulmuş istimlak bedellerine, Süleyman Necip ile istimlak yapacak olan Spor Bölgesi Başkanlığı tarafından itiraz edildiği ifade edilmektedir (TB, 1937ç). Aynı bölgedeki iki arsadan birinin dönümüne 250, diğerine ise 275 lira değer biçilmiştir. Süleyman Necip, istimlak edilen yerde bulunan kuyu ve tütün damına kıymet konulmadığı gerekçesiyle, Spor Bölgesi Başkanlığı ise istimlak bedelinin fazla olduğu, itirazlara konu olan meselelerdir. Süleyman Necip, istimlak bedelinin çıkarılması için arazinin dönüm miktarının hesap edilmesini talep etmektedir. Ancak kıymet takdir komisyonundaki üyeler, bu tür bir toprak meselesi ile ilgili karar verebilecek uzmanlığa sahip değildir. Stadyum inşası için belediye ve Özel İdare bütçelerine konulan tahsisatlar ve Ankara’dan gönderilen para ile işe başlanacaktır. Fakat bunun 5000 lirasının istimlake verildiği takdirde geri kalan para, stadyum inşaatı için yeterli olmayacaktır (TB, 1937ç). Karar, Kıymet Takdir Komisyonu ve Spor Bölgesi temsilcileri ile Süleyman Necip’in dinlenmesi için 11 Kasım 1937 tarihine ertelenir. Sonuç itibarıyla Süleyman Necip’in arazisinin, dönümü 250 liradan istimlakine karar verilmiştir (TB, 1937b).

Stadyum, Lambert'in hazırladığı şehir planında, spor muntakası olarak belirlenen alan içinde inşa edilir (Şekil 8, 9). Ancak teknik eleman eksikliğinden dolayı proje inşaatı çok sonraları gerçekleşir. 17 Nisan 1940 Çarşamba tarihli Yeni Yol Gazetesi'nde, stadyumun kaç metre yükseleceği bilinemediğinden inşaatına başlanamadığı, yakında geleceği düşünülen şehirci Lambert'e sormanın uygun görüldüğünden bahsedilmektedir (Yeni Yol, 1940b). 1942 tarihli Halk gazetesine göre, Vali Salim Günday'ın büyük bir ilgiyle ele aldığı stadyum işinin keşfini yapmak üzere, Nafia Müdürü Mahmut Yonat çalışmalarına başlamıştır (Halk, 1942a). Yine bu tarihlerde alınan 20 bin lira tahsisat ile futbol sahası ve koşu pistinin yapılması düşünülmektedir (Yeni Yol, 1942a). Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Trabzon'da stadyumu ziyaretinden sonra, eksikliklerin giderilmesi amacıyla 50 bin lira daha havale ettirmiştir (Yeni Yol, 1942b; 1943). Stadyumun toprak tesviyesi işi, 6 İcincikanun 1944 Pazartesi günü müteahhit Miraç Işıl'a 44668 liraya ihale edilmiş, bu işten sonra ise futbol sahası ve koşu pisti etrafına çekilecek olan duvar, kapalı zarf usulü eksiltmeye koyulacaktır (Yeni Yol, 1944a). Bununla birlikte Çulha, ihalesi yapılan ve ilk günler büyük bir hızla inşaatı devam eden stadyumun tamamlanması için artık eski gayretin gösterilmediğinden, daha hızlı hareket etmek gerektiğinden bahsetmektedir (Yeni Yol, 1944b). 1945'te, Ziraat Müdürlüğü, yeni yapılmakta olan stadyumun bazı kısımlarının ağaçlandırılması için hazırlık yapmaya başlar (Halk, 1945ç). 1946'da ise, drenaj kısmı ihale edilen stadyumda çalışmaların devam ettiği haberleri ifade edilmektedir (Halk, 1946c).

Şekil 8. Kavakmeydanı'ndaki (İnönü Meydanı) Stadyum'un Lambert planı içindeki konumu²⁹

²⁹ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 9. Stadyum (Trabzon Kanuni Eğitim ve Araştırma Hastanesi arşivi, 2021, 15 Nisan)

Erkek Sanat Okulu

Trabzon'da Erkek Sanat Okulu, 1943 yılının sonlarına doğru geçici olarak Maraş Caddesi'ndeki eski Ticaret Okulu Binası'nda 200 öğrenciyle eğitim hayatına başlamıştır. Tesviye, demir ve ahşap işleri atölyeleri bulunmaktadır. Bina, okulun bu faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için elverişsizdir. Erel, tesviye, demir işleri ve ağaç işleri atölyelerini ziyaretinden izlenimlerini aktardığı yazısında, okulun şehir ekonomisi için önemli bir işgücü ve üretim katkısı sağlayacağından bahsederken, diğer taraftan da mevcut atölye mekanlarının ihtiyacı karşılamadaki yetersizliği üzerinde durur:

...Ağaç işleri atelyesine geçiyorum. Okul binasının darlığı bu atölyede daha ziyade göze çarpıyor. Bununla beraber öğleden evvel 30 öğleden sonra da 30 talebe çalışabiliyormuş. Çocukların şimdiye kadar gördükleri temrinleri takviye edecek şekilde okulun ve atölyelerin ufak tefek işlerini de yapabilecek bir duruma yetiştirdiklerini öğreniyorum... (Erel, 1944).

Sanat okulu, açılan yıllık sergiler ile çalışmalarını şehir halkı ile paylaşmaktadır. Civar köylerde kurslar açarak köylülerin eğitimine de katkı sağlamaktadır. Halk gazetesindeki bir habere göre köy ihtiyaçlarını yerinde temin maksadı ile Of'un Kadahor bucağında Erkek Sanat Enstitüsü tarafından marangozluk ve demircilik dershanesi açılmıştır (Halk, 1945d; 1945e).

1944 tarihinden itibaren ihtiyaçlara cevap vermekte yetersiz kalan mevcut bina yerine yenisinin yapılması gündeme gelmiş, bu iş için Kavakmeydan Mahallesi, Zeytinlik Mevkii'nde istimlâkler yapılmaya başlanmıştır (Halk, 1944c) (Şekil 10, 11). Enstitünün temel atma töreni, Üçüncü Umumi Müfettiş Nazif Ergin'in katılımıyla Kavakmeydanı'nda yapılmıştır (Yeniyol, 1944). Bir yıl sonra, 1945 tarihinde eksiltmeye konan 700 küsur bin liralık iki atölyenin

ihalesini, Ankara'dan, üç ortak müteahhitin aldığı ile ilgili haberler bulunmaktadır (Halk, 1945f; 1945g).

Şekil 8. Kavakmeydanı'ndaki (İnönü Meydanı) Erkek Sanat Okulu'nun Lambert planı içindeki konumu³⁰

Okul, birbirine paralel yerleştirilmiş tek katlı dört bloktan (atölyeler) oluşur. Bu bloklarda; ahşap atölyesi, tesviye atölyesi, kaynak atölyesi ve demir atölyeleri yer alır. En doğuda yer alan bloğa eklenmiş tek katlı ve düz çatılı bir yapı daha bulunur. Burada; idareci, eğitici ve doktor odaları ile depolar yer alır.³¹

Bloklar kırma çatılıdır. Her biri yaklaşık 10x30 metrelik dikdörtgen tabanlar üzerine oturtulmuştur. Betonarme taşıyıcıların arası taş örgüsü ile doldurulmuştur. Duvar boyu yükselen kolonlar, çatı formunu alarak mahyada birleşir. Kaynak atölyesinde, diğer atölyelerden farklı olarak, çatının kırıldığı en üst noktada, mahya boyunca bırakılan boşluk, kaynak ile ortaya çıkan dumanın tahliyesini sağlamaktadır.

³⁰ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

³¹ Bu yapı kompleksi, daha sonraları çevresinde inşa edilen diğer yapılar ile beraber günümüzde Trabzon Endüstri Meslek Lisesi bünyesinde kullanılmaya devam edilmektedir.

Şekil 11. Erkek Sanat Okulu (Trabzon Endüstri Meslek Lisesi Arşivi, 2009).

Erkek Sanat Okulu, 1951'de eski Ticaret Mektebi'nden yeni binasına taşınır (Halk, 1951). En büyük sorun ise, Numune Hastanesi, Trabzon Lisesi gibi yeni yapıların da inşa edildiği şehrin bu bölümünde, altyapı çalışmalarının henüz gerçekleştirilmemiş olmasıdır. 1946 yıllarına kadar şehrin batı bölümünde inşa edilen Numune Hastanesi'nin yolu, Erkek Sanat Okulu'nun yolu ve kanalizasyon tesisatı bulunmamaktadır (Halk 1946). Halk gazetesine göre, bu dönemde Erkek Sanat Okulu'nun önünden geçen yol, bir balçık deryasını andırmaktadır (Halk, 1947d).

Sonuç

1930-1940 yılları arasında çıkarılan yasalar, vilayet ve umumi müfettişlik gibi kurumlar tarafından yapılan yönlendirmelerin yanı sıra, belediyenin iç koşulları da, şehirdeki bayındırlık faaliyetleri üzerinde etkilidir. Bu dönemde belediye imkanları ile yalnızca küçük ölçekli işler gerçekleştirilebilmektedir. Şehrin modern bir işleyişe sahip olması için tamamlanması gereken büyük işler ise, merkezî kaynaklarla desteklenir. Plan işi, bunlar arasındadır. 1940'lara kadar plan, bu dönemde gerçekleştirilen diğer kamusal inşa faaliyetleri için de belirleyici olmuştur. Bununla birlikte belediyede keyfi verildiği ifade edilen ruhsatlar ile ilişkili olarak (TBMUMR, 1935-1936), özel mülkiyet alanları için bu söylenemez.

1940'lı yılların başına kadar, dönemin koşulları ile de ilişkili olarak belediye, merkez tarafından yürütülen bayındırlık faaliyetlerine, arazi devri ya

da bütçe tahsisi yoluyla katılır. Bu çerçevede, 1937'den 1940'lı yılların başlarına kadar, şehirde dört kamusal içerikli yapı inşa edildiği görülür.³² Bunlar; Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi, Stadyum ve Erkek Sanat Okulu'dur. Yapılar, merkezin modernleşme idealleri ile uyumlu yeni, bir şehircilik ve toplumsallaşma biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Bununla beraber, şehirde eski ve mevcut yapı ve mekanla girilen ilişki, daha çok, "yıkamak" üzerine kuruludur. Atatürk Alanı'nın tesisi için, Turan Sineması'nın yıkılışı³³, Atapark'ın tesisi için İmaret Mezarlığı ve Medresesi'nin kaldırılması, bu kapsamda ele alınabilir. Nitekim Lambert'in 1937'de Halkevi'nde yaptığı konuşmasında, tarihi Ortahisar bölgesinin bütünüyle korunması ile ilgili düşünceleri de plan raporunda yer almaz.³⁴

Yapılar, Cumhuriyet'in ilk onbeş yılı içinde, 1938'den 1944'e kadar, şehrin az yoğunluklu Kavakmeydanı bölgesinde inşa edilirler. Lambert planı'na göre burası, ağırlıklı olarak ikamet bölgelerinin yer aldığı şehrin yeni yerleşim alanıdır. TB'ye göre yeni yapılacak vilayet binasının da burada (İncirlik) olacağı düşünülmektedir.³⁵ Lambert planı başta olmak üzere, yeni yapılan veya yapılması düşünülen binalar, şehrin bu bölgesindeki toprak değerinin spekülatif bir biçimde artışında etkili olmuşlardır. 1937 tarihli TB'nda, eski Trabzon Lise'nin Kavakmeydanı'ndan kalkmasıyla kiralara düşeceği ya da hastane istimlak bedellerinin arttırılması için mülk sahipleri tarafından gerçekleştirilen başvurudaki ifadeler, bu tür bir etkiyi ortaya çıkarır³⁶ (TB, 1937c).

Yapıların tamamı, betonarme olarak inşa edilmiştir. Avrupa modernizminin o dönemlerdeki sıklıkla gerçekleştirilen uygulamalarında olduğu gibi, Sanat Okulu'nda da, dış duvar malzemesi açıkta bırakılmıştır. Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi ve Erkek Sanat Okulu binaları, bölgesel koşullara

³² İnşa edilen yapıların bilgisine, Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri ve dönemin yerel gazetelerinden ulaşılmıştır.

³³ Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'nde imar ve yıkım ile ilgili en dikkat çekici görüşler, Turan Sineması'nın yıkımı ile ilgili olandır: "*İmar yıkmakla olur. Bir memlekette yıkmak olmazsa imar da olmaz. Biz bu şehri baltalamazsak hiçbir şey yapamayız. Her kafadan bir ses çıkacak, herkes başka başka fikir beyan edecektir. Hâlbuki bunun bir çıkar tarafını bulmak lazımdır. Madem ki heykel burada yapılacaktır, o taktirde şehrin bir kısmını genişletmek icap eder...*" (TB, 1939a).

³⁴ 1937'de Koruma Kurulu adına Trabzon'a gelen sanat tarihçisi Sedat Çetintaş'ın şehirde birinci ve ikinci derecede korunması gereken Hıristiyanlık ve İslamiyet döneminden kalma 33 yapı belirlemiştir. Bunlar arasında konutlar yer almaz (Düzenli, 2008).

³⁵ Lambert planında, Trabzon Lisesi'nin yanında yer alan yapının, İncirlik bölgesinde yapılması planlanan vilayet binası olduğu düşünülmektedir.

³⁶ 1937'de Belediye Meclisi'ne yapılan söz konusu başvuru, "Numune Hastanesi" başlığı altında alıntılanmıştır.

bağlı olarak kırma çatılıdır. Vekaletten gelen mimarlar tarafından biçimlendirilmiş olan Numune Hastanesi ve Erkek Sanat Okulu ve Stadyum'un inşasında, iklimsel, ekonomik, işlevsel zorunluluklar önemli bir belirleyicidir. Bununla beraber, bölgeselciliğin bir üslup olarak ele alındığı tek yapı, Bruno Taut tarafından tasarlanan Trabzon Lisesi'dir. Bu yapının yerleşim yerinin belirlenmesinden, saçak uzunluğuna, açık alan düzenlemeleri ve güneş kırıcılarının biçimlendirilmesine kadarki birçok detayda kendini gösterir.

Sonuç olarak, 1937'den sonra, kamusal yapı inşaları aracılığıyla şehrin görünür sembolleri de üretilmeye başlanır. Bununla beraber, yapıların, inşai süreç ve birer somut ürün olarak tekil bir modernist söylem içinde konumlandırılmak zor görünüyor. Bu yapılar, modern merkeziyetçilik etkisindeki bir şehir ve mimarlık profilinin oluşturulması açısından önem taşır.

Extended Abstract

Centralized Tendencies and Construction of Modern Public Buildings in Trabzon (1937-1944)

*

Evrin Düzenli

ORCID: 0000-0003-0658-2403

The early Republican period points to an architectural history writing tradition, in which the central way of thinking has similar appearances everywhere, and besides all its homogenizing and measurable assumptions, it also points to a peripheral modernity experience that includes all contradictions and complexities. This makes it possible to think about another image of a periphery that emerged with the articulation of "local" and "other" forms of modernity, which was considered as a singular phenomenon until recently in Turkey. This "another image of the periphery" constitutes the first problematic of the study. Second is the legitimacy problem that arose when the "ancient common values" that gave legitimacy to the center, lost their central position with the declaration of the Republic. The public space provides a basis for these arguments. A third problem area is the necessity of introducing the criteria of modernity in a society that has not ever experienced an industrial revolution. This problem is tried to be solved through the reconstruction of Ankara and the activities carried out here. The study focuses on an environmental image in relation with these problem areas. This includes, on the one hand, the city of Trabzon as an "periphery" through the center-periphery paradigm of Şerif Mardin, and on the other hand, the Trabzon "public space".

Essentially, in Trabzon, the center's modern building construction activities in the public space started in the 19th century during the Ottoman period. The emergence of new types of public structures that did not exist in the city tradition before, such as the construction of the Government Mansion in Ortahisar as a separate unit of the governorship residence, the construction of

Trabzon Barrack, are important examples of the modern centralization experience in the city. However, it is not possible to talk about the interventions that brought about large-scale changes in the city during the 19th century. At the beginning of the 20th century, one of the two important interventions takes place during the Russian occupation of Trabzon in 1916. Secondly; the Lambert plan (1937) is the most comprehensive intervention attempt in the field of urbanism and architecture in Trabzon. The Lambert plan is the most comprehensive intervention attempt in the public space in Trabzon. Although the plan has not been fully implemented, it is important in terms of revealing the relationship between the buildings and spatial arrangements built before and after the plan, the zoning revisions and the ideological plane of the public space in this period, the centralist tendencies in the city and the construction process. The Lambert plan, along with other public works carried out during this period, lays down a centralist plane. The emergence of this plane cannot be considered independent of the conditions of the Trabzon Municipality at that time.

In addition to the laws enacted between 1930 and 1940 and the orientations made by the provincial and general inspectorate institutions, the internal conditions of the municipality also affect the public works activities in the city. During this period, only small-scale works can be carried out with the means of the Municipality. Major works that need to be completed in order for the city to have a modern functioning are supported by central resources. "Water" and "plan" works are among these. Until the 1940s, the plan was also determinant for other public construction activities carried out during this period. However, this cannot be said for private property areas.

Until the beginning of the 1940s, the municipality participates in the public works activities carried out by the center through land or budget allocation. In this context, from 1937 to the early 1940s, four public buildings were built in the city. These were; Trabzon High School(1938), Numune Hospital(1938), Stadium(1942), School of Craftmanship(1944) . They were built under similar conditions in about a decade after 1937 and up to the early 1940s. This enables to identify the modernity tendencies that were effective in this period of the city through these buildings, each of which is a unique product. As a result, after 1937, visible symbols of the city are also started to be produced through public building constructions. These are important in terms of creating a city and architecture profile under the influence of modern centralism.

In the study, modern public building construction activities carried out between 1937 and 1944s are emphasized in the context of centralized tendencies and discourses in the city space. For this, first of all, the conditions of "centralization" and the ideological arguments in the city were evaluated through the urban development activities carried out by the municipality as a local government unit. Secondly; The public buildings, financed both by the center and the local administrations were handled in the plane of the Lambert plan, which proposed major transformations in the city in the same period. Finally, the positions of these public buildings, individually has been evaluated in these conditions. In this way, it is aimed to reveal how the visible symbols of the city and architecture produce a local context.

One of the main sources of the study; is the Trabzon Municipal Council Minutes which were held between the years 1930-1940. The local newspapers of the period such as *Yeniyol* (1934-1945) and *Halk* (1942-1956), İnan journals, which are the media organs of the Trabzon Community Center (Halkevi), and the 1938 Lambert plan report, are among the other primary sources. In addition to these, other written and visual literature consisting of various journals, books, articles, theses, papers and official reports were used.

Kaynakça/References

- Albayrak, H. (2008). *Tarih içinde Trabzon valileri (1461-2007)*. Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 203-205.
- Beker, B. S. (1935, 5 İlkteşrin). Bir Numune Hastanesi çok önemli bir ihtiyacın karşılığıdır. *Yeniyol Gazetesi*.
- Beker, B. S. (1936, 29 Şubat). T. Uzer'in müjdeleri. *Yeniyol Gazetesi*.
- Çulfaz, M. (Haz.). (2009). *Trabzon Nümune Hastanesi: Kuruluş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık, V-7-8-10-12-15.
- Diğiroğlu, F. (2011). *XIX.yy Karadeniz'inde yeni bir ticari merkez: Samsun*. (Doktora Tezi). YÖK Tez merkezi, No:315770.
- Düzenli, H. İ. (2008). Sedat Çetintaş Trabzon'da: Yıl 1937. *Arredamento Mimarlık*, 232, 98-105.
- Düzenli, E. (2019). *Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1960) modernite düşüncesinin mekânsal kuruluşu: Merkez-periferi dinamikleri bağlamında Trabzon örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). YÖK Tez merkezi, No: 244657.
- Düzenli, E. (2020). Trabzon'da kentsel hafızanın inşası ve Lambert Planı. G. K. Heinz ve D. Yaşar (Der.), *Mimari Yansımalar* içinde (ss. 323-338). İstanbul: YEM Yayınları.
- Erel, N. (1944, 5 Mayıs). Erkek Sanat Enstitüsünde neler gördüm. *Halk Gazetesi*.
- Halk. (1942a, 29 Mayıs; 1924b, 3 İkinciteşrin). Trabzon.
- Halk. (1944a, 15 Birincikanun; 1944b, 18 İkincikanun; 1944c, 26 Mayıs). Trabzon.

- Halk. (1945a, 18 Eylül; 1945b, 18 Mayıs; 1945c, 08 Haziran; 1945ç, 30 Mart; 1945d, 29 Mayıs; 1945e, 05 Haziran; 1945f, 13 Şubat; 1945g, 08 Mayıs). Trabzon.
- Halk. (1946a, 04 Kasım; 1946b, 27 Kasım; 1946c, 10 Mayıs). Trabzon.
- Halk. (1947a, 02 Ocak; 1947b, 14 Ocak; 1947c, 08 Şubat; 1947ç, 05 Mayıs; 1947d, 05 Şubat). Trabzon.
- Halk. (1951, 23 Ekim). Trabzon.
- Kulaksızoğlu, B. S. (1939, 18 İkincikanun). Başarılan büyük işler. *Yeniyol Gazetesi*.
- Lambert, J. H. (1937a). Trabzon imar planı. Trabzon: Belediyesi Arşivi.
- Lambert, J. H. (1937b). Lambert imar planı raporu. Trabzon: Belediyesi Arşivi.
- Mardin, Ş. (1995). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rıza, M. (1932). Sporcularımızın dertleri. *Akın Dergisi*.
- Şimşek, R. (1993). *Trabzon belediye tarihi 1 (Osmanlı Dönemi)*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 105-106.
- Tarakçıoğlu, M. R. (1986). *Trabzon'un yakın tarihi*. Trabzon: K.T.Ü. Basımevi, 20-22.
- Tekeli, İ. (2010). *Türkiye'nin kent planlama ve kent araştırmaları tarihi yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 78-86.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1932a, 03 Mart; 1932b, 06 Nisan; 1932c, 18 Haziran). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1933a, 22 Mayıs; 1933b, 23 Mayıs; 1933c, 11 Mayıs; 1933ç, 25 Temmuz). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1934a, 12 Kasım; 1934b, 22 Nisan; 1934c, 06 Haziran; 1934ç, 07 Kasım; 1934d, 05 Şubat; 1934e, 29 Nisan; 1934f, 24 Kasım; 1934g, 29 Kasım; 1934ğ, 19 Kasım). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1935, 22 Nisan). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1936a, 07 Aralık; 1936b, 27 Nisan, 1936c, 11 Şubat; 1936ç, 29 Nisan; 1936d, 30 Nisan). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1937a, 09 Nisan; 1937b, 22 Kasım; 1937c, 06 Nisan; 1937ç, 08 Kasım; 1937d, 30 Nisan; 1937e, 14 Nisan). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1938a, 12 Nisan; 1938b, 27 Nisan). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1939a, 12 Nisan; 1939b, 13 Nisan; 1939c, 08 Mayıs). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1942, 25 Eylül). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi Yazı İşleri Müdürlüğü. (1933-1934; 1935-1936; 1936-1937). *Trabzon belediyesi umumî mesai raporu*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Endüstri Meslek Lisesi Arşivi (2009). Trabzon.

- Trabzon Kanuni Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivi (2021). 15 Nisan 2021 tarihinde <https://trabzonkanunieah.saglik.gov.tr/TR,98519/hastanemizin-tarihcesi.html> adresinden erişildi.
- Trabzon Vilayeti. (1869/2007-1904/2008). *Trabzon vilayet salnameleri* (Cilt. 1-26). K. Emiroğlu, (Haz.). Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Yeniyol. (1936, 24 Haziran). Trabzon.
- Yeniyol. (1937a, 1 İkincikanun; 1937b, 09 Mart; 1937c, 29 Nisan; 1937ç, 30 Nisan; 1937d, 22 Mayıs; 1937e, 27 İkinciteşrin, 1937f, 16 Şubat). Trabzon.
- Yeniyol. (1938a, 11 Haziran; 1938b, 23 Şubat; 1938c, 16 Mart; 1938ç, 21 İkinciteşrin). Trabzon.
- Yeniyol. (1939, 18 İkincikanun). Trabzon.
- Yeniyol. (1940a, 31 Temmuz; 1940b, 17 Nisan; 1942a, 09 Haziran; 1942b, 16 İkinciteşrin). Trabzon.
- Yeniyol. (1943, 30 Haziran). Trabzon.
- Yeniyol. (1944a, 8 İkincikanun; 1944b, 21 Birinciteşrin). Trabzon.

Alternatif Gıda Ağları ve Türkiye’de Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri

*

Emel Karakaya Ayalp¹
ORCID: 0000-0001-9469-9657

Öz

Bu makale Türkiye’de yaklaşık son on beş yıldır örgütlenmekte olan, alternatif gıda ağları (AGA)’nı tarihsel olarak ele almakta ve Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri (YTGİ)’ni Türkiye ölçeğinde tartışmaktadır. Bu amaçla AGA yazını derlenmiş ve YTGİ’nin Türkiye’deki mekânsal örüntüsü ortaya konmuştur. Böylece hem mekânsal dağılım ve yığılmalar hem de ortaya çıkış tarihlerine göre inisiyatiflerin görünümü sunulmuştur. Keşifsel araştırmaya dayalı olarak kullanılan veri kaynakları; sosyal medya taramasına, katılımcı gözlem yöntemine, yapılandırılmamış görüşmelere ve kısa iletişimlere, internet üzerinden ulaşılabilen kaynaklara ve raporlara ve diğer ikincil veri kaynaklarına dayanmaktadır. Araştırma 2016-2020 yılları arasında toplanan verilere dayanarak 80 adet inisiyatifi kapsamına almıştır. Araştırmanın sonuçları göstermiştir ki Türkiye’de YTGİ mekânsal olarak çeşitli yığılmalar biçiminde gelişme göstermiştir. Türkiye’de inisiyatiflerin yer seçimlerine ve niteliklerine bakıldığında bu durum karşılık bulmaktadır. Bunu, inisiyatiflerin kent içerisindeki yer seçimleri de desteklemektedir. Türkiye’de ortaya çıkan inisiyatiflerin neredeyse yarısının İstanbul’da bulunması ve diğer dağılımın da kıyılarda yoğunlaşmış olması çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlardandır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Gıda Ağları, Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri, Topluluk Destekli Tarım, Tüketim Kooperatifleri, Türkiye.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, E-mail: emellkarakaya@gmail.com

Alternative Food Networks and Civic Food Initiatives in Turkey

*

Emel Karakaya Ayalp²
ORCID: 0000-0001-9469-9657

Abstract

This article handles Alternative Food Networks (AFNs) which have emerged approximately in the last fifteen years in Turkey and discusses Civic Food Initiatives (CFIs) in a historical manner in Turkey. For this, study reviews AFS literature and presents spatial pattern of CFIs in Turkey. Thereby, an image of CFIs' emergence dates, spatial distribution and agglomerations are exhibited. The data is collected through social media scanning, participatory observation, unstructured interviews and short contacts, internet sources and reports and other secondary sources. The data is collected between 2016 and 2020 and includes 80 initiatives. Results show that CFIs in Turkey points out spatial agglomerations. The location choices and qualities of the initiatives in Turkey support this and the location choices of the initiatives within the city have similar tendencies. Also, almost half of the initiatives emerging in Turkey are located in Istanbul and the other distribution is concentrated on the coastal line.

Keywords: *Alternative Food Networks, Civic Food Initiatives, Community Supported Agriculture, Consumer Cooperatives, Turkey.*

² Assistant Professor Dr., İzmir Democracy University Faculty of Architecture Department of City and Regional Planning, E-mail: emellkarakaya@gmail.com

Giriş

Dünyada ve bir süredir de Türkiye’de, geçmişte hiç konuşulmadığı kadar yerel, sağlıklı, doğal, ekolojik, organik gıda kavramlarını konuşuyoruz. Burada kullanılan kavramları kuşkusuz çoğaltmak mümkün. Gündemimizde gıdanın giderek artan düzeyde yer almasına yol açan çeşitli nedenler var. Bunlardan ilki, bir temel insan hakkı olan gıdanın diğer tüm tüketim malları gibi metalaşmış ve finansallaşmış olması. Diğer bir sebep hem üretici hem de tüketicilerin mevcut tarımsal gıda sistemi içerisinde değişen-dönüşen konumları ve özellikle tüketicilerin tükettikleri gıdanın üretim koşullarına, besleyiciliğine ve ne düzeyde sağlıklı olduğuna dair şüpheleri. Ayrıca, “iyi ve temiz” gıdaya erişim her gelir grubunun karşılamadığı ya da erişemediği bir tüketim malına dönüşmüş durumda. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (2007)’ne göre, dünyanın birçok yerinde artan nüfus, tüketilen gıdanın güvensizliği ile ilgili kaygılar, yoksulluk ve yetersiz beslenme dünyanın birçok yerinde alternatif tarım-gıda stratejilerinin geliştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Popüler medya ve popüler kültürün de güncel alternatif gıda politikaları üzerindeki etkisi yadsınmaz (Phillipov ve Kirkwood, 2019). Bunların yanında, üreticiler için tohumdan sulama sistemine kadar çok sayıda tarımsal girdi ve teknoloji harcamasının mecburi hale gelmesi ve toplam girdi maliyetlerinin üretici üzerinde ağır bir yük oluşturması, devlet tarafından üreticileri desteklemek üzere var olan mekanizmaların ortadan kalkmış, biçim değiştirmiş ya da zayıflamış olması, kooperatifçiliğin şirketleşmiş biçimlerinin yaygınlaşması ve devletin toplu satın alım yapan, alım garantisi veren kurumlarının ortadan kalkmış olması neticesinde köylülerin ve çiftçilerin içine düştüğü çıkmaz, bir tür yeni örgütlenmenin de doğmasının koşullarını yaratmıştır.

Bu bağlamda makale, Türkiye’de yaklaşık olarak son on beş yılda güçlenmekte olan alternatif gıda ağları (AGA)’nı tarihsel olarak ele almakta ve bu yazın içerisinde ilk olarak Renting, Schermer ve Rossi (2012) tarafından ortaya atılan yurttaş temelli gıda ağları kavramsal tartışması çerçevesinde Türkiye vakasını mekânsal dağılımlar bakımından incelemektedir. Dünya yazınında mikro ölçekteki örgütlenmeler “inisiyatif”, mezo ölçekteki örgütlenmeler “ağ yapı ya da ağ”, makro ölçekteki örgütlenmeler “sistem” biçiminde ifade edilmektedir. Bilali (2019)’ye göre, sürdürülebilir tarım-gıda örgütlenmeleri içerisinde “fail” e atıfla yapılan çalışmalar sınırlıdır. Sürdürülebilir tarım-gıda sistemi tartışmalarını ve alternatif gıda

ağlarını da kapsayan *sürdürülebilir geçişim*³ yazınında yapı-fail ilişkisi mikro, mezo ve makro ölçeklere referansla ele alınmaktadır (bakınız Geels, 2002). Bu kavramsal çerçeveye dayanarak, bu makale, mikro ölçekli örgütlenmeler olan inisiyatifleri ele almaktadır. Bilali (2019)'nin araştırmasının bir başka bulgusu sürdürülebilir tarım gıda sistemi ve örgütlenmelerinde mekansallık ve coğrafyanın yapılan çalışmalarda eksikliğidir. Bu çerçevede, bu makale hem mikro ölçekli yurttaş temelli inisiyatifleri ele alarak hem de bu inisiyatifleri mekânsal/coğrafi açıdan Türkiye vakası kapsamında değerlendirerek yazına katkı vermeyi hedeflemiştir.

Çalışma, Türkiye yazınında çok sınırlı sayıda çalışmanın gündeminde olan AGA nedir, neyi kapsar, ne tip örnekleri vardır gibi soruları kavramsal düzeyde ve dünya yazınındaki tartışmalara dayanarak ele almaktadır. Ardından, YTGİ'ler Türkiye ölçeğinde değerlendirilerek tartışmaya açılmakta ve kuruluş yeri ve yılı bilgilerini içerecek biçimde mekânsal haritalanması gerçekleştirilmektedir. Böylece hem mekânsal dağılım ve yığılmalara hem de ortaya çıkış tarihlerine göre inisiyatiflerin bir görüntüsünü ortaya koymak mümkün olmuştur.

Dünya'da yaklaşık son otuz yılda, Türkiye'de ise son on beş yılda ortaya çıkmış olan bu örgütlenmenin yukarıda bahsedilen bir görüntüsünün sunulabilmesi çeşitli kısıtları aşmakla mümkün olabilmektedir. Öncelikle, toplam gıda tüketimi içinde niceliksel olarak payı düşük olan bu tip örgütlenmeler niteliksel olarak üretim ve tüketim sistemi içerisinde dönüştürücü etki yapabilme potansiyeline sahiptir. Ancak veri kaynaklarına erişimde ve örgütlenmenin toplam potansiyelini ortaya koymakta önemli kısıtlılıklar vardır. Veri kaynakları neredeyse yok denecek kadar az olduğundan, verinin üretimi ancak sistemli olarak ve örgütlenmenin gelişimini takip ederek yapılabilmektedir. Türkiye'de inisiyatifler Avrupa örneğinde olduğu gibi (URGENCEI benzeri) kapsamlı bir ağ yapıya dönüşmediğinden, istatistiksel olarak veriler toplanmadığından ve güncellenmediğinden ve bir veri seti oluşturabilmek için kişisel girişimlerle kişisel bağlantıların rolü mecburi olduğundan hem AGA hem de YTGİ Türkiye yazınında çok az sayıda araştırmanın gündeminde yer almıştır. Bu kapsamda makale Türkiye yazınında gelecekte yer alacak çeşitli çalışmalar için de bir veri kaynağı olmayı hedeflemiştir. Bunun yanında, bahsi geçen dönüştürücü potansiyelin gelişimi ve yayılımı da bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

³ Sustainability Transitions kavramının yazar tarafından Türkçeleştirilmiş ifadesidir.

Keşifsel araştırmaya dayalı olarak, kullanılan veri kaynakları; sosyal medya taramasına, katılımcı gözlem yöntemine, yapılandırılmamış görüşmeler ve kısa iletişimlere, internet üzerinden ulaşılabilen kaynaklara ve diğer ikincil veri kaynaklarına dayanmaktadır. Son dönem yazın, AGA örgütlenmesinde ve gıda aktivizminde sosyal medyanın rolünün önemli olduğunu göstermektedir (Bos ve Owen, 2016; Martindale, 2020; Schneider, Eli, Dolan ve Ulijaszek, 2018). Sosyal medya taraması ile Türkiye’de etkinlik gösteren YTGİ’lerin sosyal medya hesaplarının derinlemesine incelemesi 2016-2020 yıllarını kapsayacak biçimde yapılmıştır. ‘Katılımcı gözlem’ gerçekleştirilen etkinlikler; 2016 yılında yapılan ve ulusal ölçekte çağrıya çıkan gıda çalıştayları ile İzmir yerelinde gerçekleştirilen gıda çalıştayları/buluşmaları, yazarın doğrudan konuşmacı ya da tartışmacı olarak katıldığı gıda örgütlülüğü toplantıları, “gıda hareketini büyütmek” örgütlenmesi, topluluk destekli tarım inisiyatifleri gıda dağıtım günleridir. Ayrıca ikincil veri kaynakları içinde gıda toplulukları web sayfası⁴, eko harita⁵ ve ortaklaşa web sayfası⁶; ilki 2016 yılında gerçekleştirilmiş olan Gıda Çalıştayları ve çalıştay raporları; akademik çalışmalar içerisinde, Türkiye’deki 40 farklı örgütlenmeyi inceleyerek İzmir’deki üç örgütlenmeye odaklanan Karakaya (2016), Türkiye’deki 55 alternatif gıda inisiyatifi üzerine inceleme yapan Kadirbeyoğlu ve Konya (2017), İstanbul-Umut Mekanları Haritası (Doğançayır, 2018) ile İstanbul’daki çeşitli inisiyatiflerle söyleşileri içeren Doğançayır ve Kocagöz (2018)’ün çalışmaları önemlidir. Araştırma kapsamında 2016 yılından bu yana ilgili örgütlenmelere yönelik veri güncellenmektedir.

Bu makale kapsamında ele alınan yurttaş temelli gıda inisiyatifleri, ilgili yazında çeşitlenmektedir. Gıda toplulukları/topluluk destekli tarım grupları, tüketici kooperatifleri, çiftlikten okula (farm to school), satın alma kulübü (buyer’s club), köylü pazarları ile ekolojik pazarlar, kent bahçeleri, bireysel girişime dayalı çeşitli örgütlenmeler vb. yazında bu başlık altında tartışılmaktadır (Anderson, McDonald, Gardiner ve McLachian, 2014). Ancak, makalenin kapsamı topluluk destekli tarım grupları, gıda toplulukları, katılımcı garanti sistemi grupları ve tüketim kooperatifleri ile sınırlıdır. Bu sınırlamanın nedeni, yurttaş temelli gıda inisiyatifleri kavramını ilk olarak ortaya atan çalışmanın (Renting vd., 2012) vurgu yaptığı üzere tüketici yurttaşların ve sivil toplumun örgütlenmedeki rolünün bu

⁴ http://gidatopluluklari.org/?page_id=103, 20 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

⁵ <https://www.ekoharita.org/>, 20 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

⁶ <http://ortaklasa.org/>, 20 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

makale kapsamında ele alınmış olan örgütlenmelerde başat oluşudur ve öne çıkmasıdır.

Türkiye’de AGA’ya yönelik birleştirici bir örgütlenme ve/veya kapsayıcı bir ortamın eksikliğinden ve erişilebilir veri kaynaklarının dağınık ve sınırlı olmasından ötürü çalışmada en önemli zorluk veri toplamaya ilişkindir. Bu eksikliği gidermek amacı ile bu çalışma olabildiğince kapsayıcı bir YTGİ haritası ve görüntüsü sunsa da Türkiye’deki tüm yurttaş temelli gıda inisiyatiflerini kapsamış olma iddiasını taşımamaktadır. Çalışmada, Türkiye ölçeğinde ve toplam 80 tane YTGİ listelenmiş, haritalanmış ve değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları göstermiştir ki, dünyadaki eleştirel gıda çalışmaları yazınında ele alınan tartışmalar Türkiye örneğinde de kısmen karşılık bulmaktadır. Türkiye vakası mekânsal olarak çeşitli yığılmaları ortaya koymaktadır. Yazında eleştirilen, AGA’nın orta sınıf/üst sınıf, kentsoylu ve beyaz yakalı bir sosyal profile sıkışmış olması, Türkiye’de YTGİ’lerin yer seçimlerine bakıldığında karşılık bulmaktadır. Ayrıca bu durumu, üç metropol kent içindeki yer seçimlerinin dağılımı da desteklemektedir. Türkiye’de ortaya çıkan inisiyatiflerin neredeyse yarısının İstanbul’da bulunması ve Türkiye’deki diğer dağılımın da Ege kıyılarında yoğunlaşmış bir süredir Akdeniz kıyılarında ortaya çıkıyor olması çalışmanın bulguları arasındadır.

Alternatif Gıda Ağları: Kavramlar, Kapsam ve Tartışmalar

Bu bölümde, Alternatif Gıda Ağları’nın ortaya çıkışının arkasında yatan tarihsel ve yapısal koşullar ve güncel üretim-dağıtım-tüketim mekanizmalarının işleyişine değinilmiş, ardından AGA kavramına yönelik yazındaki tartışmalar ve hareketin gelişimi aktarılmıştır.

Alternatif Gıda Ağları

“Alternatif” kavramının tarım-gıda sistemindeki örgütlenmelere yönelik ilk kullanımı Whatmore ve Torn (1997)’un çalışmasında “alternatif gıda coğrafyası” biçiminde görülmektedir. Daha sonra “alternatif gıda zincirleri” (Marsden, Banks ve Bristow, 2000) olarak yazında tartışılmış olan kavram “alternatif gıda ağları” (Renting, Marsden ve Banks, 2003) biçiminde kullanılmış ve Corsi, Barbera, Dansero ve Peano (2018)’ya göre yerleşmiştir. Yazında zaman zaman alternatif gıda sistemi, alternatif gıda ağları ve alternatif gıda inisiyatifleri kavramları birbirlerinin yerine

kullanılsa da bu makalede en yaygın olan ve yerleşik biçimde kullanılan “Alternatif Gıda Ağları” (AGA) kavramı tercih edilmiştir.

Renting, Marsden ve Banks (2003) AGA’yı; endüstriyel, yerleşik, yaygın ve standartlaştırılmış gıda sistemi karşısında alternatif üretme hedefi olan tarımsal üreticilerin, tüketicilerin, tüketici gruplarının ve gıda tedarik sisteminde sürece katılan aktör gruplarının oluşturduğu ağ yapısı olarak tanımlar. Örnekleyecek olursak, AGA; nitelik bakımından farklılaşmakla birlikte belirli biçimlerde ortaklaşan; organik üretim ve tüketim ağları, topluluk destekli tarım ağları, adil ticaret ağları, tarımsal zanaat ağları, yeniden yerleşen ya da yeniden bölgeselleşen gıda ağları, kentsel tarım ağları vb. çok sayıda ağlaşmış yapının kolektifleşmiş isimler dizisi olarak tanımlanabilir (Whatmore, Stassart ve Renting, 2003). Jarosz (2008), AGA’yı; üretici ve tüketici arasındaki mesafeyi kısaltan, büyük ölçekli ve endüstriyel tarımsal üretim yöntemlerine karşıt çiftçilik yöntemleri kullanan, sürdürülebilirlik ilkesine bağlı ve yeni dağıtım kanalları (tüketim kooperatifleri, topluluk destekli tarım, çiftçi pazarları vb.) sunan bir sistem olarak tanımlar. Bu yönleriyle, AGA, kapsayıcı bir kavramdır. Kapsayıcı olmasına karşın, bu kapsayıcılık AGA’nın kafa karıştırıcı, politik ve kuramsal olarak saçaklanmış ve dağınık yapısına netlik kazandırmaz (Karakaya Ayalp, 2020).

AGA genellikle toplumsal hareketlerle ve çevre hareketleriyle anılmakta, tarımın sürdürülebilirliği, kırsal sosyal adalet, tüketici sağlığı ve gıda “güvenliği” gibi kaygılarla betimlenmektedir (Qazi ve Selfa, 2005). Bu bakımdan AGA’nın ana akım, endüstriyel ve/veya konvansiyonel gıda sisteminden farklılaşarak küçük ölçekli üretimi, aile çiftçiliğini ve küçük toprak sahipliğine dayalı üretimi kapsadığı kabul edilmektedir. Ayrıca, gıdayı yeniden sosyalleştirme, yeniden mekansallaştırma kapasitesi olduğu (Venn vd., 2006); gıdanın üretimine yönelik örtük bilgiyi açığa çıkardığı (Renting vd., 2003); gıdanın niteliğine dair bilgiyi ortaya koyduğu ve gıdanın değerine ve özgüllüğüne yönelik üretici ile tüketici arasında iletişim kanalları oluşturduğu (Marsden, Banks ve Bristow, 2000) ifade edilmektedir. Bu açıdan, Venn ve diğerleri (2006) AGA’nın tüketim kültürünü ve tüketim biçimini dönüştürebilecek, yeni bir kırsal kalkınma biçiminin nüvesi olabilecek bir tarımsal reform potansiyeline sahip olduğunu aktarır.

Hakim yazında AGA; “konvansiyonel gıda sistemine” karşıt bir sistem olarak karşımıza çıksa da (Holloway vd., 2006; Kizos ve Vakoufaris, 2011), karşıtlığın içeriğinin net olmadığı aktarılır. Bu bakımdan çok güvenilir ol-

mamakla ve eşitsiz ekonomik ilişkiler içerisinde gerçekleştirdiği girişimler incelendiğinde ana akım rejim ile uyumluluk sergilemekle eleştirilmiştir (Holloway vd., 2010). Öte yandan, Tregear (2011), kavramın ne olduğunun ortaya konulmasından çok yazında yer alan hali ile “konvansiyonel” olandan ayrıışan ve farklılaşan anlamında, bir bakıma hasmına referansla açıklandığını vurgulamıştır.

Tregear (2011)’ın bahsettiği kapsamla uyumlu olarak; AGA yazınının ve pratiklerinin temel iddiası konvansiyonel ya da endüstriyel üretim, dağıtım ve tüketim mekanizmalarından ekoloji, sağlık, hayvan refahı, sürdürülebilirlik vb. kaygılarla farklılaşan pratikleri temsil ettikleridir. Öte yandan, böylesi bir çatallanmanın var olup olmadığına ilişkin tartışmalarda; aslında her iki sistemde de ekonomik, ekolojik ve politik koşullar bakımından temel motivasyonların oldukça yakın olduğu, çoğu alternatifin aslında endüstriyel üretim, dağıtım ve tüketim mekanizmaları ile benzeştiği ya da mevcut sistemin araçları ile zaten bir alternatif üretilmeyeceği iddia edilmektedir (Ilbery, Watts, Simpson, Gilg ve Little, 2006; Slee ve Kirwan, 2009). Friedmann (2005: 31) ise, üçüncü gıda rejiminin “konvansiyonel” gıda sistemi ile “alternatif” gıda sistemi arasındaki ayrışmanın özel bir sonucu olarak, sermaye birikiminin yeni bir devresinin açılmasını teşvik ettiğini ve bir tür “yeşil kapital” yarattığını ifade etmektedir. Diğer yandan, McMichael (2008), tarım sorunsalına dair yeni tartışmaların güncel üretici ve köylü hareketleri üzerinden yürütülmesini önermekte ve alternatif olarak bu örgütlenmeleri tarif etmektedir.

Alternatifler; Küresel Ölçekte Ağ Oluşumları

Alternatif Gıda Ağları (AGA) kavramı küresel şirketleşmiş gıda rejiminin hakimiyeti döneminde ortaya çıkmış olsa da tarihsel kökleri ve örgütlenmenin ortaya çıkışı kalkınmacı gıda rejimi dönemine, 2. Dünya Savaşı sonrası tarımsal üretimde kimyasal kullanımının etkilerinin görüldüğü ve artmaya başlayan çevre yıkımına karşı tabandan gelen bir direncin olduğu 1950’lerin ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Bu bölümde küresel ölçekte örgütlenmiş, yaygınlaşmış ve akabinde ağ oluşturmuş olan bir kısım gıda hareketinin tarihsel arka planına değinilmiştir.

İlkin küçük yerelliklerde ortaya çıkmış olan farklı sivil toplum kuruluşları, gönüllü topluluklar, hayır kurumları, vb. yerel ölçeğin ötesinde örgütlenmiş, bölgesel ve küresel ölçekte ağ yapılarına dönüşmüştür. Burada bazı örneklerden bahsedebiliriz. Eko-gastronomik hareketlerden olan SlowFood ve en bilindiklerden organik tarım hareketi (Holt ve Amilien,

2007), yerel gıda hareketleri (Grauerholz ve Owens, 2015), yerelcil hareketi (locavore movement), etik tüketicilik, topluluk destekli tarım (TDT), kent bahçeciliği ve permakültür pratikleri (Lawson, 2005), Fair Trade (Adil Ticaret) hareketi (Hutchens, 2009), gıda milleri hareketi (Harris, 2009) ve daha çok sayıda hareket küresel ya da bölgesel ölçekte örgütlenmiştir. Bu örgütlenme daha sonra yerel ya da bölgesel ölçekteki inisiyatiflerin ağ yapılarına dönüşmesine de olanak tanımıştır.

Yukarıda bahsi geçen örgütlenmelerin tarihselliğine bakacak olursak, bir kısmının kalkınmacı gıda rejimi döneminde (2. Dünya Savaşı ile geç 1970’ler arası) yerel olarak ortaya çıkıp küresel şirketleşmiş gıda rejimi döneminde (geç 1970’lerden günümüze) çeşitli ağ yapılar kurarak ya da ağ yapılarına entegre olarak 2000’li yıllara gelindiğinde küresel ölçekte yaygınlaşmış olduğunu görürüz. Yerelde ortaya çıkan inisiyatiflerin ağ yapılar oluşturup daha sonra küresel ölçekte örgütlenmesine verilebilecek önemli örneklerden biri organik tarım hareketidir. Sivil toplum örgütleri olan İsveç Biyodinamik Derneği (1940), Avustralya Organik Tarım ve Bahçecilik Cemiyeti (1944), Rodale Enstitüsü (ABD, 1947), Güney Afrika Toprak Derneği ve Toprak Derneği (İngiltere, 1946) bir araya gelerek, daha sonra kısa adı IFOAM (International Federation of Organic Agriculture- Uluslararası Organik Tarım Federasyonu) olan ve 1980 sonrası organik tarımda sertifikasyon ve yetkilendirme kuruluşuna dönüşen küresel örgütü oluşturduklarını görürüz. Bir başka örgütlenme, “Fair Trade” (Adil Ticaret) oluşumu, “gıda adaleti hareketi” iddiasıyla bir hayır kurumu olarak küresel güneydeki üreticiler için adil tedarik zinciri ve emek piyasası oluşturmak üzere 1950’lerin ortasında ortaya çıkarak 2000’lerin başında küreselleşmiştir. İş bölümü ve niş ürün/katma değerli üretim piyasasını besleyen ana akım gıda rejiminin bir etiketlendirme/ sertifikalandırma biçimine dönüşen, bir iş modeli olarak işleyen bu oluşum, Hutchens (2009) tarafından mevcut piyasa işleyişine uyumlanmış bir örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca, 1970’li yıllarda organik tarım örgütlenmesi “yerel gıda” söylemini de içine alarak güçlenmiştir. Holt ve Amilien’e göre (2007), bu söylemin kullanılmasının, günümüzde yerel gıdanın organik gıdadan daha yeşil (ekolojik) olarak görülmesinde etkisi büyüktür. Smith (2006)’e göre ise, organik tarım hareketi bir yeşil niş olarak ortaya çıkmış ancak ana akım rejimle bütünleşerek körelmiş, kapitalist ana akım düzenin katma değerli bir niş pazarına dönüşmüştür. Bu tartışmalar, Holloway vd. (2010) ile Friedmann (2005) tarafından AGA’ya yönelik yapılmış olan yukarıdaki tespitleri desteklemektedir.

Küresel şirketleşmiş gıda rejiminin dünya üzerinde etkisinin görülmeğe başlaması sonrasında tarihlenen örgütlenmeler ve ağ oluşumları da vardır. 1970'lerde Japonya'da Teikei ismiyle örgütlenmeye başlayıp 2000'li yıllar boyunca uluslararası ölçekte ağ yapıya dönüşerek URGENCI (Uluslararası Topluluk Destekli Tarım Ağı) çatısı altında bir araya gelen Topluluk Destekli Tarım (TDT), Katılımcı Garanti Sistemi (KGS), satın alma kulüpleri vb. oluşumları kapsayan hareket, temel misyon olarak üreticilerle tüketiciler arasında yerel dayanışma temelli iş birlikleri oluşturmayı hedeflediğini beyan etmektedir. Henderson'a göre (2010, Şubat), Fransa'da TDT gruplarının ulusal ağı olan AMAP'a üye olan üretici sayıları, tarımsal üretim ve dağıtım mekanizmalarındaki küresel rekabet ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'ndan kaynaklı baskılar sonucu büyük ölçüde artmıştır. Ayrıca, 2000'li yıllar "locavore" (yerelcil) hareketinin de ortaya çıktığı dönemdir.

Öte yandan yine 1980'li yıllar boyunca ilk olarak İtalya'da ortaya çıkan ve yerel tatları korumak üzere hem yerel tarımsal biyoçeşitliliğe hem de yere özgü/endojen tarımsal üretim bilgisine sahip çıkma iddiasında olan SlowFood örgütü, 2000'li yıllar boyunca küresel ölçekte çok sayıda ülkede "convivium" adını verdikleri yerel örgütlerin sayısını arttırarak bölgesel ve uluslararası ağını genişletmiş, yeryüzü pazarlarının açılmasına öncülük etmiş ve çeşitlenen koruma programları yürütmüştür. SlowFood hareketinin, küreselleşmenin yerel potansiyelleri destekleyebileceği yönünde yeni bir bakış açısına katkı verdiği yazındaki tartışmalar arasındadır (Leitch, 2013).

Alternatif Gıda Ağları: Alt Kavramlar

AGA'nın çok sayıda, farklılaşan, farklı yerelerde farklı biçimde örgütlenme ve pratiği barındıran ve ancak parçalı, dağınık ve bütünlük göstermeyen bir kavram olduğu yazında sıkça ifade edilmektedir. Bu kavram kapsamındaki pratikler, dünya yazınında çeşitli alt kavramlarla ifade edilmektedir. Bunlar içerisinde öne çıkanlar; kısaltılmış gıda tedarik zinciri, yerleşen gıda sistemi, yeni köylülük ve yurttaş temelli gıda ağları (YTGA⁷)'dır. Bu alt kavramlar bütünüyle birbirinden ayrıksı örgütlenmeleri tarif etmediği gibi büyük ölçüde girift ve birbiri yerine ikame edebilen

⁷ Yazında örgütlenmenin (örgütlenmelerin) mikro ölçekteki yapılanmalarına inisiyatif, mezo ölçekteki ağ yapılarına ağ ve makro ölçekteki örgütlenmeye sistem ifadesi kullanılmaktadır (bakınız giriş bölümü). Bu makalenin ilerleyen bölümlerinde yurttaş temelli gıda inisiyatifleri kavramı kullanılmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri çalışma kapsamında ağ yapının değil mikro

kavramlardır. Özellikle kısa gıda tedarik zinciri kavramı tedarik zincirine odaklandığından diğer kavramlarla doğrudan ilişkilenebilir. YTGİ tüketicilerin ve kentlilerin örgütlenmedeki rolüne odaklanırken yeni köylülük üretici, çiftçi ve köylüyü odağına alır.

Renting ve diğerlerinin (2003) ifadesiyle, kısa gıda tedarik zinciri tarımsal ürünlerin dağıtım zinciri içerisinde kat ettikleri mesafeyi kısaltırken üreticilerle tüketiciler arasında tarladan çatala aracı mekanizmaları ortadan kaldırmayı hedefler. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi’nin 2013 tarihli 1305 sayılı yönetmeliğinde kısaltılmış gıda tedarik zinciri; sınırlı sayıda ekonomik operatör ile iş birliği, yerel ekonomik kalkınma ve üreticiler, işleyiciler ve tüketiciler arasındaki yakın coğrafi ve sosyal ilişkilere adanmış olan tedarik zinciri olarak tanımlanmıştır. Van der Ploeg ve diğerlerine göre (2002), kısa tedarik zincirleri ticarete bağlı, uzun mesafeli ve çok aktörlü gıda sistemlerinin tarımsal modernizasyonuna, sanayileşmesine ve küreselleşmesine karşı ortaya çıkmış olan üretici ve tüketici direnci örneklerindedir. Bir bakıma, kısa/kısaltılmış gıda zincirlerinin uzun tedarik zincirlerinden ayrılan anahtar özelliği birincil üretici ile (çiftçi, köylü vb.) son kullanıcıyı (tüketici) birbirine doğrudan bağlayan ilişki biçimidir. Bu ilişkiyi Malak- Rawlikowska vd. (2019) yakınlık [proximity] kavramı ile üç başlıkta açıklamaktadır;

- Coğrafi Yakınlık: ürünün üretim mekânından tüketiciye ulaşana dek kat ettiği mesafe.
- Sosyal Yakınlık: üretici ve tüketici arasındaki sosyal yakınlık ve alışverişte karşılıklı duyulan güvenin derecesi.

Marsden, Banks ve Bristow (2000), üretici ve tüketici arasındaki sosyal ilişkilerin değer ve anlam üretmek biçiminde bir rolü olduğunu savunur.

- Örgütsel Yakınlık: ilk üretici ile son kullanıcı arasındaki aracıların sayısı. Kısa tedarik zincirinde en çok bir aracı olarak tarif edilir.

Kısa/kısaltılmış gıda zinciri uygulamaları kapsamında ortaya çıkan güncel tartışmalar yeni bir kavramı işaret etmektedir. Yeni içiçe-yuvalanan pazarlar [new nested markets] kavramı belirli tedarikçiler ile belirli

ölçekteki inisiyatif yapılarının araştırma öznesi olarak ele alınmış olmasıdır. Ancak yazındaki tartışmalarda inisiyatifler ile ağlar nitelik bakımından büyük ölçüde birlikte tartışılmış, farklılaştırılmamıştır. Bu nedenle, bu makalede, yazına dayalı olarak yapılan tartışmalarda zaman zaman bu iki kavram birbiri yerine kullanılmaktadır.

tüketiciler arasında belirli işlemlerin gerçekleştiği belirli yerleri ifade eder (Van der Ploeg vd., 2012).

Yerleşen ya da yeniden yerleşen gıda sistemleri; coğrafi ve ekonomik boyutları ile doğrudan üretim, dağıtım, tüketim ve atık yönetimi ağları üretmeyi hedefleyen, yerel kaynakların kullanımını teşvik eden, aracı mekanizmaların, karbon ayak izinin ve ulaşım maliyetlerinin azaltılmasına dönük, güncel tartışmalara göre sürdürülebilir ve gıdanın sosyal, kültürel vb. değerlerini ön planda tutan gıda sistemleri olarak tanımlanabilir. Yerleşen gıda sistemi; küçük ve orta büyüklükteki sanayi bölgelerine yönelik olarak geliştirilmiş olan kalkınma stratejilerine dayanarak üretilmiş bir tür yerel kırsal kalkınma modeli olarak ortaya çıkmıştır. Temel iddiası “endüstriyel” gıda sisteminin karşıtı ve alternatifi olmak olsa da Sforzi ve Mancini (2015) yerleşen gıda sistemleri uygulamalarını endüstriyel kalkınma kuramlarının tarım-gıda sistemine uyarlanmış biçimi olarak tarif eder. Öte yandan, Requier-Desjardins (2010) endüstriyel kümelenme kuramının kırsal yerel sistemlerdeki uygulaması olarak aktarır. Yerleşen gıda sistemlerine dönük uygulamalar ve tartışmalar 1990’lı yıllarda yaşanmış olan kırsal toplum krizine paralel olarak ortaya çıkmış ve bir araç olarak geliştirilmiştir. Tartışmalar ve yeniden kavramsallaştırma girişimleri kırsal mekanın ve bölgelerin kaynak potansiyellerinin de yeniden ele alınması ile geliştirilmiştir (Sonnino ve Marsden, 2006).

Kavramın “yerel” değil “yerleşen” ifadesine vurgu yapması; yerleşen gıdanın mekan ve yere dair boyutlarının sosyal, tarihsel, kültürel faktörlerle ilişkisi varken “yerel” gıda ile fiziki mekanın sadece tanımlı bir mekandaki üretimi işaret etmesi ile açıklanabilir (Holt ve Amilien, 2007). Muchnick’e göre (2009, Mayıs) yerleşen gıda sistemleri;

- Somut olarak tanımlı bir coğrafyada inşa edilmiş olan görünür tarım-gıda aktivitelerini
- Yerel kaynakların geliştirilmesine yönelik eylemleri bir arada yürütür.

Bunu gerçekleştirmek üzere dört farklı stratejiyi eyleme dönüştürür; yere dair bağlantıları üretmek üzere stratejiler, kaynakların aktif kullanımını ve uzmanlaşma stratejileri, uzmanlaşma stratejileri ile yere dair stratejileri birlikte yürütmeye dönük stratejiler ile gıda sistemi ile pazarın ilişkisini kurmaya dönük stratejiler.

Muchnik (2009, Mayıs), bu kavramsal yaklaşımın özünde ekolojik üretim biçimlerini değil piyasa- yönelimli pratiklere dayanarak yerel kırsal

kalkınmayı önceliklendirdiğini ifade eder. Bunun yanında, uygulamaların doğrudan bölgesel rekabetçilikle ilişkilendiği (Bele, Norderhaug ve Sickel, 2018) de yazında aktarılmıştır. Born ve Purcell (2006), “yerellik” söyleminin çok güçlü bir söylem olarak gıda sisteminde küresel olana karşıt olması iddiası ve ölçek vurgusu ile daha ekolojik, daha sürdürülebilir ve daha “iyi” olduğu yönündeki pazarlama stratejisinin bir yerel tuzak olarak karşımıza çıktığını ifade etmektedir.

Yeni köylülük kavramı Van der Ploeg (2008) tarafından yazına kazandırılmıştır. Tarımsal üreticileri tarım-gıda rejimi içerisinde bağımlılık süreçleriyle ilişkili olarak tarım-gıda rejimindeki sömürü karşısında verilen bağımsızlık ve gelişme mücadelesi açısından ele alır. Diğer bir deyişle, Van der Ploeg (2008), “imparatorluk” olarak ifade ettiği küresel tarım-gıda sistemi ve şirketleşmiş gıda rejimi karşısında savaş veren yapıları “yeni köylülük” biçiminde kavramsallaştırmıştır. Aydın’a göre (2016, s. 34) “köylülükleri yaptıkları mücadele ile eşdeğer tutan” bir yaklaşımı benimser. Üreticilerin ana akım tarım gıda rejiminin dayattığı girdi piyasasını aşarak kurdukları dayanışmacı ve yaratıcı mücadele biçimlerini derleyerek aktarır. Küçük ölçekli üretimi ve topraksız çiftçiliği de kapsayan ekolojik ve agro-ekolojik üretime ya da bilge köylü tarım pratiklerine dayalı alternatif sürdürülebilir kırsal kalkınma modellerini tarifler (Karakaya Ayalp, 2020).

Bu çerçeve, üç tür tarımsal üreticilik/çiftçilik tanımlanmıştır; girişimci çiftçilik, kapitalist çiftçilik ve köylü çiftçilik. Van der Ploeg (2008)’a göre, köylü tarımı/köylü çiftçilik emeğe dayalı bir yoğun tarım modelidir⁸ ve işsizlik, gıda kıtlığı ve açlık sorunlarıyla başa çıkmada ümit vadeden bir güzergahı temsil eder. Köylü tarımı, kapitalist çiftçilik ve girişimci çiftçilikten farklı olarak doğa ile doğrudan ilişki kurar, tarımsal üretim sürecinde köylülerin aktif olarak ve içsel bir tutarlılıkla uyguladıkları yöntemlerle öz denetime ve öz yönetime dayalı bir doğal kaynak yönetimini yaratıp geliştirebilirler. Van der Ploeg, her türlü köylü tarımının bir yeni köylülük olduğunu savunmaz, tersine, “imparatorluk” olarak ifade ettiği tarım-gıda rejiminin boyunduruğuna girmekle ilgili çiftçilerin, tarımsal üreticilerin ve köylülerin üzerinde kurulan baskıya atıfla yeni köylülüğü direniş/mukavemet, doğa ile kurulan ilişki, tarımsal emek süreçlerinde doğal kaynakların öz yönetimi ile ilgili yaratılan yeni yöntemler ve çok

⁸ “Labour-driven intensification”

işlevli tarım ile ilişkilendirir. Ayrıca, bu kavramsal çerçevede iki temel teorik ayaktan bahsetmek mümkündür;

- Tarımsal emek süreçleri doğası gereği kapitalist metalaştırmadan bütünüyle ayrışan “köylü tarımı”nu gerçekleştirmeye uygundur, bunu gerçekleştirebilir

- Köylü üreticiler tarafından kazanılmış ya da sürdürülebilmiş olan “otonomi”; “ilerlemenin peşinde” bir “direniş/mukavemet” olarak anlaşılmalıdır.

Son olarak, yurttaş temelli gıda inisiyatiflerini ele alacak olursak, Renting ve diğerlerinin (2012)'nin aktarımı ile, üreticilerle tüketiciler arasında kurulan, küresel gıda sisteminin trendlerine ve baskın küreselleşmeye karşıt, özgün ve yeni bir örgütlenme şeklidir. Somut örnekleri topluluk destekli tarım grupları, katılımcı garanti sistemleri, tüketim kooperatifleri, satın alma kulüpleri, kutu projeleri, kolektif kent bahçeleri ve kendin yetiştir grupları gibi topluluk, girişim ve örgütlenmelerdir. Kentli ve tüketici örgütlenmeleri bu kapsamda önemli yer tutar. Bu bakımdan da gıda hareketi çoğunlukla beyazlar tarafından örgütlenen alanlar olarak eleştirilir. Bu kavram da burada bahsi geçen diğer kavramlar gibi AGA içinde tanımlayıcı bir alt kategoridir (Renting vd., 2012) ve aşağıdaki özellikleri kapsar (Karakaya, 2016);

- Üreticilerle tüketiciler arasında kurulan yeni ilişkiler ile gıda yurttaşlığının yeni biçimlerini,
- Gıda üretim-tüketim ve dağıtım pratiklerinde dar kapsamlı vakalardan ziyade geniş ağ yapıları ile, farklı aktörlerin yeni iş birliği biçimleri,
- Sivil toplumun artan rolüne paralel olarak tarımsal gıda yönetiminde değişen mekanizmalar,
- Tarımsal gıda ağları ile kır-kent arasında değişen ilişkiler,
- Tarımsal üretim yöntemlerinde permakültür, kendin yetiştir gibi aktörler arası etkileşim yoluyla geliştirilen ve paylaşılan farklı uygulamalar,
- Toplumsal hareketler ve kavramsal yeniliklerle kurulan yeni bağlar ve bunun üzerine yeni bir gıda sisteminin inşa edilmesi üzerine kurulan söylem.

Anderson ve diğerleri (2014), yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin diğer AGA biçimlerinden; bağımsızlık yerine iş birliğinin vurgulanması, hiyerarşi yerine demokratik yönetime odaklanması ve katılımcılar için hem sosyal hem de ekonomik işlevlere hizmet edilmesi bakımlarından farklılaştığını ifade eder.

Tüketiciler bu yaklaşım dahilinde proaktif yurttaş tüketiciler olarak tanımlanırlar (Renting vd., 2012). Örgütlenmedeki yurttaş üreticiler ve yurttaş tüketiciler gıdanın anlamının yalnızca bir meta ve ekonomik işlem nesnesi olmanın ötesine geçerek gıdanın “anlamını” değiştirmede doğrudan rol alan aktörlerdir (Psarikidou ve Szerszynski, 2012). Bu bağlamda, Türkiye’de de bazı gıda topluluklarında tüketiciler kendilerini tüketici ve üretici kelimelerinden türetilmiş yeni bir kavramla “türetici” olarak ifade etmektedir. Bunun yanında, örgütlenmede kadınların rolü yazında vurgulanmaktadır (Grasseni, 2013). Kadınların örgütlenmenin geliştirilmesi ve sürdürülmesinde güvene dayalı ilişkinin inşası, yüz yüze iletişim becerileri, çevre duyarlılığının temel değer olarak ele alınması, liderlik pozisyonlarındaki becerileri vb. açılardan önemli roller üstlendikleri belirtilmiştir (Jarosz, 2000). Bu durum, Türkiye’deki örgütlenmelerde de görülmektedir.

Yukarıda tarif edilen alt kavramlar bir şemsiye kavram olan AGA’nın belirli özelliklerini ya da belirli örgütlenme biçimlerini ele almaktadır. Bu alt kavramların uzlaşıda olduğu üç ana husus vardır (Karakaya, 2016);

- Piyasa aktörlerine karşın ortaya çıkan *yeni aktörler*: sivil toplumun bir yönetim mekanizması olarak AGA içinde yer bulmasına vurgu yapar.
- Piyasa değer sistemine karşın *yeni bir değer sistemi*; değer tanımamasının çevre, sürdürülebilirlik, nitelik ve kolektif üretim gibi yeni kavramlara dayanmasını ifade eder.
- *Yeni ifade biçimleri*; gıda vatandaşlığı, gıda demokrasisi, gıda egemenliği, tohum egemenliği gibi yeni ifade biçimleri ile gıda pratikleri ve piyasa arasındaki ilişkileri yeniden biçimlendirmeye yönelik bir pozisyonlanma tarifler. Bu pozisyonlanma zaman zaman bir topluluğa, gruba ya da kimliğe aidiyet biçiminde de ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen alt kavramların iddiası ana akım gıda rejimi karşısında tabandan gelen bir direnci farklı yöntemlerle uygulamak üzere

temsil etmesidir. Bu temsiliyette kuşkusuz tüketici örgütlenmesinin kapladığı alan oldukça geniştir. İlerleyen bölümde sivil toplum, tüketici ve yurttaşların örgütlediği ve AGA örgütlenmesinde geniş yer tutan yurttaş temelli gıda inisiyatifleri (YTGİ) üzerine tartışılarak Türkiye’deki inisiyatifler ortaya konmaktadır.

Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri

Yurttaş Temelli Gıda İnisiyatifleri (YTGİ) kavramı Renting ve diğerleri (2012) tarafından ortaya atılmıştır. Topluluk destekli tarım gruplarını, gıda topluluklarını, tüketici kooperatiflerini, satın alma kulüplerini, kolektif kent bahçelerini, kendin yetiştir gruplarını, katılımcı garanti sistemi gibi alternatif sertifikasyon sistemlerini kapsayan küresel gıda sistemine karşıt üretici-tüketici iş birliklerini tarif eder ve tüketicinin rolünü vurgular. YTGİ, farklı yerelliklerde farklı tipte, yerelin ihtiyaçlarına duyarlı ve toplumun dinamiklerine göre esneyebilen örgütlenmeler için alan açabilir. Toplumun belirli kesimlerinin gıdanın kökeni, niteliği gibi doğrudan deneyim ve algı pratiklerinin konvansiyonel gıda sistemi tarafından ortadan kaldırılmasına karşı verdiği kültürel tepki yurttaş temelli gıda ağlarının gelişimine katkı sağlamıştır (Psarikidou ve Szerszynski, 2012).

Alaboz ve Yıldız Sarı (2017, s. 9)’ya göre gıda toplulukları “etik, sağlıklı, doğal üretim yapıp, gerçek gıda üreten ‘üreticiler’ ile tükettiği gıdanın nereden geldiğini bilmek isteyen, üretim için harcanan emeğin parçası olmaya gönüllü ‘tüketiciler’ arasında bağ kurmayı hedefler. Böylece tüketiciler, ‘türetici’ ya da ‘eş-üretici’ye dönüşür”. Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu (2014), topluluk destekli tarım örgütlenmesinde bir ya da birden fazla çiftlik ve destekleyici bir tüketici topluluğun doğrudan bağ kurabildiğini aktarır. Topluluk destekli tarım bir dizi ortak özelliğe sahip olabileceği gibi bu özelliklerin bir kısmını da taşıyor olabilir. Belirli periyodlarla dağıtım, topluluğa ve yerelliğe vurgu ve üretim sezonları başlamadan önce üreticilerle tüketiciler arasında yapılan satış anlaşmaları/paylaşımları gibi örgütlenme özellikleri vardır. YTGİ’nin esnek yapısına atıfla, topluluk destekli tarım grupları ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye örgütlenme farklılıkları göstermektedir. Üreticinin ya da üreticilerin tüm üretim sezonu boyunca ürettikleri ürünleri bir yazılı anlaşma aracılığıyla ya da sözlü anlaşmaya dayanarak satın alma garantisi veren ve üretimle ilgili tüm riskleri paylaşan gruplar olduğu gibi belirli ürünleri satın alan ya da satın alma garantisi vermeyen gruplar da vardır (bakınız Tablo 1).

Tablo 1. Farklı ülkelerde topluluk destekli tarım grupları ve özellikleri (Kaynak: Parot (2015)’ dan yararlanılarak yazar tarafından Türkçeleştirilmiş ve genişletilmiştir).

Ülke	İsim	Yazılı Anlaşma	Ödeme Zamanı	Organik Sertifika Zorunluluğu
Japonya	TEIKEI	Yok	Düzenli	Var
ABD	CSA	Var/yok	Düzenli; 6 ay, 1 yıl	Var
Kanada	ASC	Var	6 ay	Var
Almanya	SOLAWI	Var	6 ay, 1 yıl	Var
İtalya	GAS	Yok	3 ay, sipariş zamanı	Yok
Fransa	AMAP	Var	6 ay, 1 yıl	Yok, KOS
İngiltere	CSA	Var	6 ay, 1 yıl	Yok
Türkiye	TDT	Yok	Sipariş Zamanı	Yok

Özden (2020, s. 88-89) tarafından Türkiye ve İzmir’deki topluluk destekli tarım (TDT) grupları incelenmiş ve TDT grupları 3 alt kategoride ele alınmıştır;

- Kimin tarafından organize edildiğine göre TDT grupları: Bir veya birden fazla üretici tarafından organize edilebildiği gibi tüketiciler tarafından da oluşturulabilmektedir.
- Katılımcı çiftlik sayısına ve üyelerin katılımına göre TDT grupları: Tek çiftlikli TDT grupları olabildiği gibi ürünleri birden fazla çiftlik ya da üretici tarafından temin edilen gruplar da vardır.
- Ekonomik güvencenin derecesine göre TDT grupları: Sezon ya da satış öncesinde peşin ödeme ile çalışan ve böylece üreticiye ürün planlaması, kredi ödemeleri vb. konularda büyük destek sağlayan sistemler olduğu gibi çıkan ürünleri teslimat öncesi sipariş edip teslimatta ödemenin yapıldığı gruplar da vardır.

Satın alma kulüpleri TDT gruplarından farklıdır ve üretici/ler kargo ya da doğrudan teslim yolu ile bireysel tüketicilere dağıtım yaparlar. Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu (2008)’nin resmi tanımlamasına göre Katılımcı Garanti Sistemi (KGS); yerel odaklı kalite güvence sistemleridir ve paydaşların etkin katılımı ile üreticileri güven, sosyal ağlar ve bilgi paylaşımı temelinde sertifikalandırır (IFOAM, 2008). Türkiye’de tanımlı ve Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu tarafından onaylanmış tek bir katılımcı garanti sistemi grubu vardır; Ankara’da Doğal Bilinçli Beslenme (DBB). Katılımcı garanti sistemi, bir üçüncü taraf alternatif sertifikasyon sistemidir. Kuralları ve işleyişi Uluslararası Organik

Tarım Hareketi Federasyonu tarafından tanımlanmıştır. Tüketim kooperatifleri; tüketiciler tarafından oluşturulmuş, demokratik biçimde yönetilen bir girişim olup üyelerinin ya da paydaşlarının ihtiyaç ve arzularını karşılamayı hedefler ve özel sektör girişimleri ya da devlet teşebbüslerinden farklı yapılardır (European Community of Consumer Co-operatives, 2008). Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (2013, 10 Temmuz), tüketici kooperatiflerini benzer tüketim ihtiyaç ve ilkeleri olan bir grup insanın bir araya geldiği ve üreticilerden doğrudan alım ile temin ettiği tarımsal ürünleri ortaklarına dağıtması ilkesine dayandırır. Türkiye'deki tüketim kooperatifi örnekleri çeşitlenmekle birlikte çoğunluğu fiziki mekanda kooperatif dükkanı olarak kurulmuştur. Topluluk destekli tarım gruplarından farklı olarak bütünüyle gönüllü emeğine dayanmaması, dağıtım periyodlarına ihtiyaç duymaması ve belirli bir fiziki mekana sahip olması, tüzel kişiliğe sahip olması, ortakların/katılımcıların yasal olarak sorumlulukları olması gibi özelliklerle diğer YTGİ örgütlenmelerinden ayrılır.

YTGİ kavramsallaştırması; gıda demokrasisi, gıda yurttaşlığı ve gıda egemenliği temeline dayandığını iddia eder. Ancak Türkiye örneğinde gıda güvenliği ve gıda güvencesini temel alan örgütlenmelere rastlamak da mümkündür. Temel olarak üç ortak özellikten bahsedilebilir; sosyal öğrenme, üretici ve tüketici arasında yeni ilişki biçimleri ve esnek koordinasyon biçimleri (Karakaya, 2016). Proaktif yurttaş-tüketiciler aynı zamanda ortak üretim (co-production) süreçlerine dahil olmaları ile tüketicisi (*prosumer*) biçiminde anılır. Renting ve diğerleri (2012), tüketicilerin ve yurttaş üreticilerin (çoğunlukla köylü üreticiden farklı olarak kentsoylu tarımsal yetiştiricilerce temsil edilir) gıdanın mevcut ekonomik sistemdeki sıradan bir meta ya da ekonomik değişimin bir nesnesi olma anlamının ötesine geçmesinde büyük rolü olduğunu savunur. Öte yandan, gıda adaletini sorunlaştırmayan gıda güvenliği ve gıda güvenilirliği kavramları da örgütlenmelerin zaman zaman gündemlerine aldıkları kavramlardır. Türkiye'de faaliyet gösteren tüketim kooperatiflerinin çoğunluğu gıda egemenliğine dayanma iddiası taşımaktadır. Topluluk destekli tarım gruplarında ise gıda güvenliği, gıda güvenilirliği, gıda yurttaşlığı gibi temeller de baz alınmaktadır.

Türkiye'de Yurttaş Temelli Gıda İnisyatifleri

Özden (2020) tarafından yapılan sınıflamaya göre bu çalışma tek üretici ile kurulmuş ve üretici tarafından organize edilmiş olan örgütlenmeleri çalışmanın dışında bırakmıştır. Araştırmanın kısıtları Türkiye'de

YTGİ’nin ulusal bir örgüt ya da birlik altında toplanmış olmaması nedeni ile, parçalı ve dağınık yapısından ötürü ve ulaşılabilir kaynak sayısı kısıtlı olduğundan bu çalışmanın erişebildiği 80⁹ adet inisiyatifi dahil etmesine olanak vermiştir. Çalışma kapsamında ele alınamamış olan inisiyatiflerin varlığı olasıdır.

Bu bölüm, Türkiye’deki YTGİ coğrafyasını zamansal olarak ortaya koymakta ve mekânsal dağılımlarını incelemektedir. Şekil 2’de her bir inisiyatif bulunduğu il üzerine işaretlenerek ifade edilmiştir ve her işaret noktası inisiyatifin ortaya çıktığı yılı göstermektedir. Haritada aktif olan ve olmayan inisiyatiflere yer verilmiştir. On bir inisiyatif ya artık aktif değil ya dağılmış, sona ermiş ya da bilgisine ulaşamıyor durumdadır. Ayrıca İstanbul’da bulunan dört inisiyatifin kuruluş tarihlerine ulaşılamamıştır (bakınız Şekil 3).

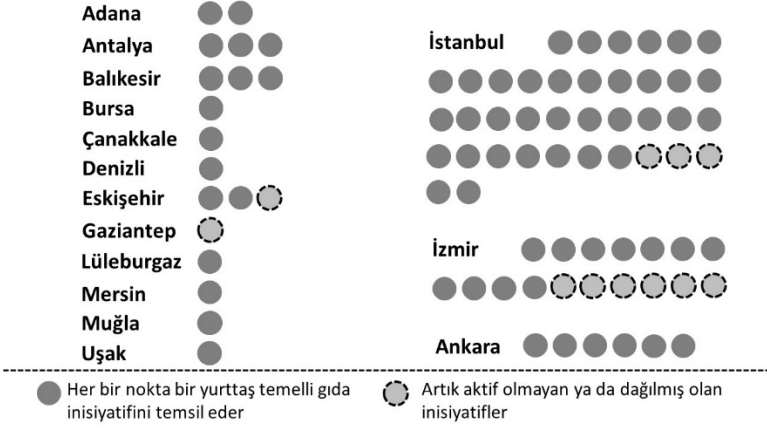
Şekil 2. Türkiye’de yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin kentlere göre dağılımı haritası (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 2’de, Şekil 3’te ve Şekil 4’te görüldüğü üzere inisiyatiflerin neredeyse yarısı (38 tanesi) İstanbul’dadır. İstanbul’dan sonra en fazla inisiyatifin kurulduğu kent İzmir’dir ve Ankara İzmir’i takip etmektedir. Ankara’da Doğal Bilinçli Beslenme grubunun Ankara genelini kapsamaması, inisiyatifin ana yapısı içerisinde alt gruplar olarak mahalle ve işyeri gruplarının kurulmasına olanak tanıyan bir örgütlenmesi olması ve katılımcı sayısının genel olarak topluluk destekli tarım grupları vb. inisiyatiflerin örgütlenme sınırı olarak koyduğu (yaklaşık) 40 tüketici/türetici sınırını temel almayıp çok daha genişletebilmesi vb. nedenlerle Ankara’daki inisiyatiflerin toplam sayısı yanıltıcı olabilir. Bu üç anakent dışındaki kentlerde inisiyatif sayısı 3’ü geçmemektedir.

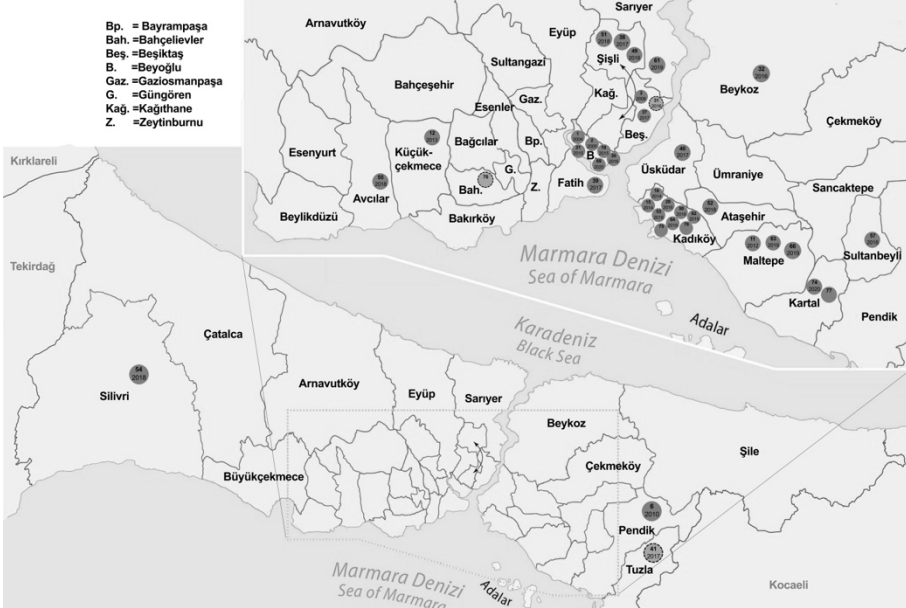
⁹ Şekil 2’de İzmir Yerel Tohum Derneği tek bir işaretleme ile gösterilmiştir. Ancak inisiyatifin İzmir Konak’ta artık aktif olmayan 3 TDT grubu kurduğu bilinmektedir. Bu nedenle Şekil 2’de inisiyatif sayısı 78 olarak görünmektedir ancak toplam rakam 80’dir.

- 1** **Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi**
Toplam 3 kooperatif vardır; Okmeydanı (BeYOğu-2004), Yavuz Selim (Sultanbeyli-2018) ve Gülerusu (Maltepe-2019). Lüleburgaz kooperatifi kapatılmıştır.
İSTANBUL-BEYOĞLU-OKMEYDANI
- 2** **Bir Ümit Demerji - Gıda Çalışma Grubu**
Dar gelirli üreticilerle dar gelirli tüketicileri bir araya getirmeye ve doğal/sağlıklı gıdaların dar gelirli olanları için haklı ödününe dayanarak örgütlenmeleridir.
İSTANBUL-BEYOĞLU
- 3** **BÜKÖP- B.Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi**
İSTANBUL-BEŞİKTAŞ-BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 4** **Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Ajrı (DBB)**
Katılım Onay Sistemi (KOS)
ANKARA
- 5** **Başka Bir Gıda Mümkün Girişimi**
Balıkesir kırsalında geleneksel yöntemlerle buğday, su damgınlamına un ve ekmeke üretimi temeldir.
BALIKESİR
- 6** **Güzelay Gıda Topuluğu**
İSTANBUL-PENKÖK
- 7** **Yaşam Dostu Ürün Dayanışma Üretim ve Paylaşım Grubu**
Balıkesir'deki ve dışındaki üreticilere ürün göndermektedir.
BALIKESİR
- 8** **DÜTEG (Doğal Ürün Talep Edilenler Grubu)**
Artık aktif değil, dağılımı, sona ermiş ya da bilgisine ulaşılmamıştır.
ESKİŞEHİR
- 9** **ÇAYEK (Çanakakale Ekolojik Yaşam İnisiyatifi)**
Gıda ve ekolojik temelli faaliyetlerinin yanı sıra üretici ile tüketiciyi buluşturan girişimdir.
ÇANAKKALE
- 10** **Yeni Ev**
2016 yılında bu yana aktif değil.
GAZİANTEP
- 11** **Küçükçekirdek Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-MALTEPE-KÜÇÜKÇEKİRDEK
- 12** **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
İSTANBUL-SEFAKÖY
- 13** **Tarım Ekonomisi Desteği Topuluğu (Tarm Ekonomisi Bölümü)**
Ege Üniversitesi Topluak Desteği Tarm Grupları
İZMİR- BORNNOVA- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 14** **Halk Sağlığı TDT grubu**
Ege Üniversitesi Topluak Desteği Tarm Grupları
İZMİR- BORNNOVA- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 15** **Kadıköy Tüketim Kooperatifi**
Kooperatif girişiminin kuruluşu 2014, kooperatifin kuruluşu 2015 tarihindedir.
İSTANBUL-KADIKÖY
- 16** **Kadıköy Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KADIKÖY-GÖZTEPE
- 17** **BİTÖT (Batı İzmir Topuluğu Desteği Tarm Grubu)**
İZMİR-URLA
- 18** **Banaduru Gıda Topuluğu**
Adana'da kurulmuş ilk gıda topluluğudur.
ADANA
- 19** **DÜRTÜK (Direnen Üretici Tüketici Kolektifi)**
İstanbul kent bostanlarını destekler.
İSTANBUL-BEYOĞLU
- 20** **İzmir Yehor Toplu Demerji TDT Grupları**
Toplam 3 grup vardır. Artık aktif değil, dağılımı, sona ermiş ya da bilgisine ulaşılmamıştır.
İZMİR- KONAK
- 21** **HALK-BES-KOOP**
2013 yılında Aksaray'da üretime başlamış, 2015 yılında İstanbul Taksim mekânında ve 2018 yılında Ankara Balıkesir mekânında Tüketim Kooperatifi etkinliğe başlamıştır. Halkeveri tarafından desteklenmektedir.
İSTANBUL-BEYOĞLU-TAKSİM
- 22** **GETO (Gezici Ekolojik Topuluğu)**
İzmir Karşıyaka'da kurulmuştur ve kuzey İzmir'de faaliyet gösterir.
İZMİR-KARŞIYAKA
- 23** **İktisat Bölümü TDT grubu**
Ege Üniversitesi Topluak Desteği Tarm Grupları
İZMİR- BORNNOVA- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 24** **Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi**
Artık aktif değil.
LÜLEBURGAZ
- 25** **Tıbbi Patoloji TDT Grubu**
Ege Üniversitesi Topluak Desteği Tarm Grupları
İZMİR- BORNNOVA- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 26** **KİTO (Kiraz Ekolojik Topuluğu)**
Artık aktif değil, dağılımı, sona ermiş ya da bilgisine ulaşılmamıştır.
İZMİR-BAYINDIR
- 27** **HOMEROS Gıda Topuluğu**
İZMİR-BORNNOVA
- 28** **Buca Doğal Ürünler Tüketim Kooperatifi**
İzmir ve çevresindeki tarımsal üretici kooperatiflerinin ürünlerini satışa sunar. Tarımsal ürünlerin bir kısmı ekolojik yöntemlerle üretilmiştir.
İZMİR-BUCA
- 29** **Koşuyolu Kooperatif Girişimi**
İSTANBUL-KADIKÖY-KOŞUYOLU
- 30** **Taksim Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-BEYOĞLU-TAKSİM
- 31** **Petekler Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-BEŞİKTAŞ-LEVENT
- 32** **Permakamp Rıva Tüketim Kooperatifi**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-BEYOĞLU
- 33** **100. Yıl Gıda Topuluğu**
ANKARA- ÇANKAYA- YÜZÜNCÜ YIL
- 34** **ÇİTTA (Çukurova İnsan, Tohum, Toprak Aktifleri)**
İlk Kuruluşu 2014, aktif gıda topluluğu haline gelmesi 2017'dir.
MERSİN
- 35** **Antalya Gıda Topuluğu**
ANTALYA
- 36** **Eskişehir Gıda Topuluğu**
ESKİŞEHİR
- 37** **Beşiktaş Tüketim Kooperatifi**
Kooperatif girişiminin ortaya çıkması 2017; Kooperatifin resmen kuruluşu 2020 tarihidir.
İSTANBUL-BEŞİKTAŞ
- 38** **Temiz Hasat Tüketim Kooperatifi**
İSTANBUL-BEŞİKTAŞ
- 39** **Çekirdek Üretici Gıda Topuluğu**
İSTANBUL-FATİH-SURUÇ
- 40** **Kuzguncuk Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-ÜSKÜDAR-KUZGUNCUK
- 41** **Koc Oskutan Gıda Topuluğu Girişimi**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
Artık aktif değil, dağılımı, sona ermiş ya da bilgisine ulaşılmamıştır.
İSTANBUL- TUZLA
- 42** **Orjinn Gıda Topuluğu**
Co-working mekânı olarak kurulmuştur.
İZMİR-BORNNOVA
- 43** **Ekin Besin Düşün Gıda Topuluğu Girişimi**
Aktif değil.
İZMİR- KONAK
- 44** **Teknopark TDT Grubu**
Ege Üniversitesi Topluak Desteği Tarm Grupları- Aktif değil.
İZMİR- BORNNOVA- EGE ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
- 45** **Kuzey Adana Gıda Topuluğu**
ADANA
- 46** **Topal Karınca Tüketim Kooperatifi**
Pandemi nedeniyle aktiviteyi duraklatmıştır.
ANKARA- ÇANKAYA- YÜZÜNCÜ YIL
- 47** **Bardacak Gıda Topuluğu**
İzmiri Bardacak sokakları alır.
ANKARA-KUÇUKESAT-BARDACIK SOK.
- 48** **HALK-BES-KOOP**
2013 yılında Aksaray'da üretime başlamış, 2015 yılında İstanbul Taksim mekânında ve 2018 yılında Ankara Balıkesir mekânında Tüketim Kooperatifi etkinliğe başlamıştır. Halkeveri tarafından desteklenmektedir.
ANKARA-YENİMAHALLE-BATIKENT
- 49** **Bostan'dan Tatavira'ya Gıda Topuluğu**
İstanbul kent bostanlarını destekler.
İSTANBUL-ŞİŞLİ
- 50** **Göztepe Kooperatifi**
İSTANBUL-KADIKÖY-GÖZTEPE
- 51** **Şişli Tüketim Kooperatifi Girişimi**
İSTANBUL-ŞİŞLİ-MAÇKA
- 52** **Ataşehir Tüketim Kooperatifi**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
Kooperatif girişiminin ortaya çıkması 2018; Kooperatifin resmen kuruluşu 2020 tarihidir. Yerli Demerji'nin gıda topluluğundan kooperatifi dönüştürmüştür.
İSTANBUL-ATAŞEHİR
- 53** **Bahçeşehir Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KADIKÖY
- 54** **Silivri Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-SİLİVRİ
- 55** **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
İSTANBUL-ANILCI
- 56** **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
UŞAK
- 57** **Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi**
Toplam 3 kooperatif vardır; Okmeydanı (BeYOğu-2004), Yavuz Selim (Sultanbeyli-2018) ve Gülerusu (Maltepe-2019). Lüleburgaz kooperatifi kapatılmıştır.
İSTANBUL-SÜLEYMANİYE-LÜLEBURGAZ
- 58** **Yıldıztepe Kooperatifi**
ESKİŞEHİR
- 59** **Parmakkale Gıda Topuluğu**
Pandemi nedeniyle aktiviteyi duraklatmıştır.
DENİZLİ
- 60** **Bursa Gıda Topuluğu**
BURSA
- 61** **Büyükdere Gıda Topuluğu**
İSTANBUL-SARIER-BÜYÜKDERE
- 62** **Yerdeniz Kooperatifi**
İSTANBUL-KADIKÖY
- 63** **Maltepe Kooperatif Girişimi**
İSTANBUL-MALTEPE
- 64** **Yerli Demerji**
Yerli Demerji'nin TDT Gruplarından sonra kurduğu örgütlenmelerdir. Kuruluşunda Yedigözü Demerji de destek vermiştir.
İSTANBUL-KADIKÖY-BOSTANCI
- 65** **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
İZMİR-NAKILDERE
- 66** **Anadolu'da Yaşam Tüketim Kooperatifi**
Toplam 3 kooperatif vardır; Okmeydanı (BeYOğu-2004), Yavuz Selim (Sultanbeyli-2018) ve Gülerusu (Maltepe-2019). Lüleburgaz kooperatifi kapatılmıştır.
İSTANBUL-MALTEPE-ÇÜLEKUSU
- 67** **Kentekodu Tüketim Kooperatifi**
OOTD ve Yüzüncü Yıl Mahallesi'nde öğreni girişimidir.
ANKARA-ÇANKAYA-YÜZÜNCÜ YIL
- 68** **Güzel Gıda Topuluğu**
İZMİR-GÜZELBAHÇE
- 69** **Bayoğlu Gıda Topuluğu**
Kuşe Yemek Kolektifi'nin deneyimine sahip çıkmaktadır.
İSTANBUL-BEYOĞLU
- 70** **Ayvakk Gıda Topuluğu**
BALIKESİR-AYVALIK
- 71** **Fethiye Gıda Topuluğu**
MUĞLA-FETHİYE
- 72** **Batı Antalya Gıda Topuluğu**
ANTALYA
- 73** **Doğu Antalya Gıda Topuluğu**
ANTALYA
- 74** **Dayanışma Kooperatifi**
İki 2013'te kurulan ve İstanbul'da üç, İzmir ve Uşak'ta birer tane olmak üzere toplam 5 kooperatif vardır. Gıda Egemeliğini savunur.
İSTANBUL-KARTAL
- 75** **Momo Anaokulu Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KADIKÖY-GÖZTEPE
- 76** **Merter Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
Artık aktif değil.
İSTANBUL-BAHÇELİEVLER-MERTER
- 77** **Kartal Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KARTAL
- 78** **Saadıye Gıda Topuluğu**
Yerli Demerji Gıda Topuluğu
İSTANBUL-KADIKÖY-SUADIYE

Şekil 3. Şekil 2'de gösterilen inisiyatiflerin isimleri ve açıklaması
(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 4. Türkiye’de yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin kentlere göre dağılımı (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 5. İnisiyatiflerin İstanbul kent içinde dağılımları (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

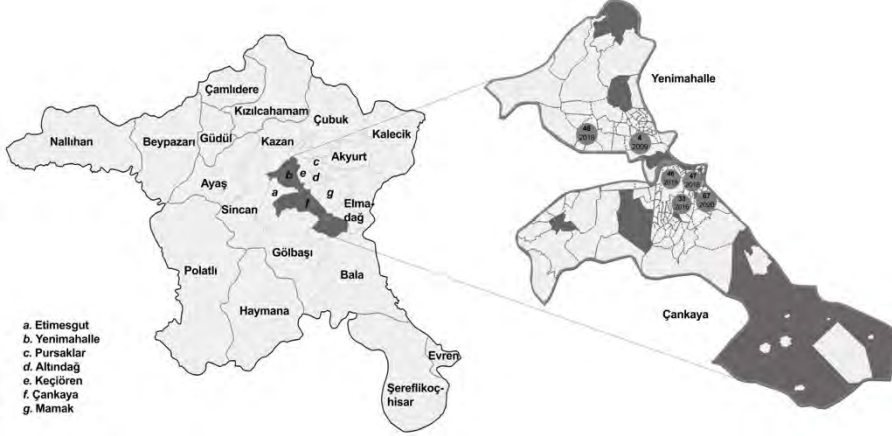
Ankara, Eskişehir ve (artık aktif olmayan) Gaziantep kentleri dışında, Türkiye’deki tüm inisiyatifler Ege, Marmara ve Akdeniz bölgesinde, özellikle de kıyı kentlerinde, ortaya çıkmıştır. İnisiyatiflerin en çok yoğunlaştığı üç kent incelendiğinde, yoğunluğun kentlerin çekirdek alanları olan kent merkezinde ve kent merkezinin çevresindeki yerleşmelerde olduğu görülmektedir (Şekil 5, Şekil 7 ve Şekil 8).

Şekil 6. İstanbul'da yurttas temelli gıda inisiyatiflerinin kentteki dağılımı (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

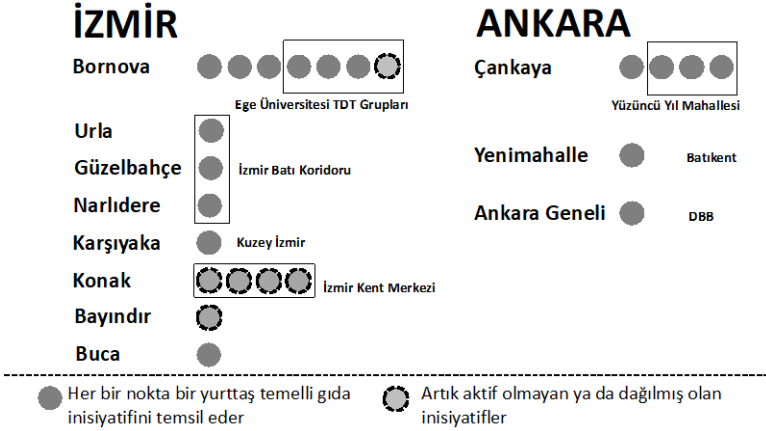

Öte yandan İstanbul’daki inisiyatiflerin İzmir’den farklı olarak kentin çekirdek alanında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Özellikle Şekil 5’te ve Şekil 6’da görüldüğü üzere Kadıköy ve Beyoğlu yoğunlaşmanın olduğu yerlerdir.

Şekil 8. İnisiyatiflerin Ankara kent içinde dağılımları
(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Ankara’da ise Yüzcüncü Yıl Mahallesi’nde kentteki tüm inisiyatiflerin yarısı yer seçmiştir. İzmir’de kurulduktan sonra sürdürülebilmiş olan inisiyatiflerin yarı kırsal alanlarla ilişkili ve üreticileri de örgütlenmeye aktif dahil edebilen örgütlenmeler olduğu görülmektedir.

Şekil 9. İzmir’de ve Ankara’da yurttaş temelli gıda inisiyatiflerinin kentteki dağılımı
(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Tablo 2. İstanbul, Ankara ve İzmir’de YTGİ’lerin kuruluş yıllarına göre dağılımları (Aktif olmayan inisiyatifler gri renkle gösterilmiştir. Kısaltmalar: GT; Gıda Topluluğu, Koop: Kooperatif, TK: Tüketim Kooperatifi, TDT: Topluluk Destekli Tarım Grubu, KG: Kooperatif Girişimi). (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

Yıl	İstanbul	İzmir	Ankara
2004	Anadolu'da Yaşam		
2005	Bir Umut		
2008	BÜKOOP		
2009			DBB
2010	Güzelyalı GT		
2012	Küçükyalı GT		
2013	Dayanışma Koop	Tarım Ekonomisi TDT	
2014	1. Kadıköy GT 2. Kadıköy TK	1. Halk Sağlığı TDT 2. BİTOT	
2015	1. DÜRTÜK 2. HALK-BES-KOOP	1. İktisat Bölümü TDT 2. Yerel Tohum TDT 3. GETO	
2016	1. Taksim GT 2. Petekler GT 3. Permakamp 4. Koşuyolu KG	1. Tıbbi Patoloji TDT 2. KİTO 3. HOMEROS 4. Buca Doğal Ürünler TK	100. Yıl GT
2017	1. Kuzguncuk GT 2. Koç Okulları GT 3. Beşiktaş TK 4. Temiz Hasat TK 5. Çekirdek Türetici GT	1. Teknopark TDT 2. Origin GT 3. Ekin Besin	
2018	1. Ataşehir TK 2. Bahçeşehir GT 3. Silivri GT 4. Bostan'dan Tatavla'ya 5. Göztepe GT 6. Şişli KG 7. Dayanışma Koop 8. Anadolu'da Yaşam	1. Buca Doğal Ürünler TK 2. BBOM Renkli Gökkuşuğu GT	1. HALK-BES-KOOP 2. Topal Karınca TK 3. Bardack GT
2019	1. Büyükdere GT 2. Yerdeniz TK 3. Maltepe KG 4. Yeryüzü KOOP 5. Anadolu'da Yaşam	Dayanışma Koop	
2020	1. Beyoğlu GT 2. Dayanışma Koop	Güzel GT	Kentekonu TK

Tablo 2’de İstanbul, İzmir ve Ankara’da inisiyatiflerin kuruluş yıllarına göre dağılımları, Tablo 3’te üç ana kent dışında inisiyatiflerin bulunduğu illerde kuruluş yıllarına göre dağılımlar görülmektedir. İstanbul’da kuruluş tarihlerine ulaş-

lamamış olan dört inisiyatif hariç tutularak, özellikle 2015 yılını izleyen dönemden sonra inisiyatiflerin göreceli olarak daha yoğun biçimde kurulduğu görülmektedir. Ankara ve İzmir’de İstanbul’daki sayıda inisiyatif olmadığından doğrudan karşılaştırma yapmak çok olanaklı görünmese de İzmir’de 2017 yılından sonra bir duraklama, Ankara’da ise aynı dönemde bir hareketlenme görülmektedir.

Tablo 3. İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki kentlerde Türkiye’deki YTGİ’lerin kuruluş yıllarına göre dağılımları (Aktif olmayan inisiyatifler gri renkle gösterilmiştir. Kısaltmalar: GT; Gıda Topluluğu, Koop: Kooperatif). (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

	2009	2012	2014	2015	2017	2018	2019	2020
Adana			Banadura GT			Kuzey Adana GT		
Antalya					Antalya GT			1.Batı Antalya GT 2.Doğu Antalya GT
Balıkesir	Başka Bir Gıda	Yaşam Dostu						Ayvalık GT
Bursa							Bursa	GT
Çanakkale		ÇAYEK						
Denizli							Pamukkale GT	
Eskişehir		DÜTEG			Eskişehir GT		Yıldıztepe Koop	
Gaziantep		Yeşil Ev						
Lülebur- gaz				Dayanışma Koop				
Mersin					ÇİTTA			
Muğla								Fethiye GT

İstanbul, İzmir ve Ankara dışındaki kentlerde kuruluş yıllarına göre inisiyatifler incelendiğinde, Başka Bir Gıda Mümkün (Balıkesir) inisiyatifi hariç tutulduğunda, 2012 yılı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca 2012, 2017,

2019 ve 2020¹⁰ yılları diğer yıllarla karşılaştırıldığında inisiyatiflerin sayısı ve ortaya çıktığı kentlerin çeşitliliği bakımından dikkat çekicidir.

Genel olarak denilebilir ki, 2016 yılından sonra hem Türkiye'deki inisiyatif sayısı artmış hem de inisiyatiflerin görüldüğü kent sayısında artış olmuştur. Bunun nedenleri arasında gıda çalıştaylarının başlangıç tarihinin 2016 yılı olması gösterilebilir. Gıda çalıştayları, tarım-gıda sistemine dönük ve ekolojik kaygıları olan gruplar için yeni bir örgütlenme kanalı olarak gıda toplulukları, tüketim kooperatifleri, topluluk destekli tarım gibi oluşumların olduğunu ve bu oluşumların kurulması ve sürdürülmesi için nelerin önemli olduğunu farklı kitlelere hem toplantılarla hem de toplantıların sosyal medya ve diğer kanallar aracılığı ile duyurulan sonuçları ile aktarmıştır. Bu bakımdan örgütlenme hevesine sahip olan gruplar için bu toplantıların ilham verici olduğu söylenebilir. Kimi inisiyatiflerin İzmir'de yapılan çalıştaylardaki paylaşımların desteğiyle kurulmuş olması bu durumu desteklemektedir (Özatağan ve Karakaya Ayalp, 2021). Ayrıca bu buluşmalar vasıtası ile inisiyatifler arasında bilgi alışverişi, bazı ürünler için ekolojik üretim yapan üreticilere ulaşabilme şansı, işleyişte kullanılan bazı yöntemlerin ve kaynakların paylaşılması gibi pratiğe dönük bilginin müşterekleşmesi de kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Fonte (2008)'nin aktarımı ile bu tip yerel ağlar vasıtasıyla herhangi bir kitaptan ya da okuldan öğrenilemeyecek olan yerel üreticilerin örtük bilgisinin paylaşımı mümkün olabilmiştir. Yine bu toplantılar kentsel ölçekte de yerel buluşmalar yapılmasının önünü açmıştır. Bir diğer neden kurulmuş olan inisiyatiflerin yeni inisiyatiflere kaynaklık etme potansiyelidir. Özellikle, İstanbul'da, Ankara'da ve İzmir'de 2016 yılı ve öncesinde kurulmuş olan bazı örgütlenmeler 2016 yılı sonrasında kurulmuş olanlarla dayanışma gösterebilmiştir. Diğer yandan, 2016 yılı ve sonrasında inisiyatiflerin görünürlüğüünün sosyal medya kanallarındaki artışı da önemlidir. Bu durum daha geniş kitlelerin dikkatini çekmek bakımından önemli olmuştur.

Türkiye'de YTGİ'lerin ortaya çıkmaya başladığı tarihlerin yaklaşık 15 yıl öncesine dayandığı düşünüldüğünde yukarıdaki değerlendirmelerin ancak bu zaman kesiti hakkında bilgi verebildiği ve üst anlatılar yapmak için bu sürenin yetersiz kalacağı açıktır. Türkiye'deki YTGİ'lerin 2016 yılından bu yana gerçekleşmekte olan buluşmalar ve örgütlenmelere bakıldığında bir dayanışma ağına doğru evrildiği söylenebilir. Ayrıca, özellikle üç ana kentte ortaya çıkmış olan inisiyatiflerin yer seçimleri, İstanbul'da

¹⁰ 2020 yılında küresel ölçekte etkisini gösteren COVID-19 salgını ve pandemi süreci ile inisiyatifler fiziki mekanda bir araya gelemediğinden yeni inisiyatiflerin kurulması süreci aksamıştır.

Gezi olaylarını takip eden mahalle forumları ve benzeri örgütlenmelerin bir kısmının ilerleyen dönemde kent ve gıda savunusuna yöneldiği¹¹ ve bu örgütlenme dinamiklerinin bir kısmının başka kentlerde de benzer izlekleri takip ettiği söylenebilir. Kadirbeyoğlu ve Konya (2017)’nin analizleri göstermektedir ki, Türkiye’de alternatif gıda hareketi üç sürecin sonucu olarak ortaya çıkma eğilimi göstermiştir; çevre ihtilafları karşısında verilen mücadeleler, sendikal mücadelelerle ilişkili biçimde sendikal aktivizm ve sağlıklı, erişilebilir gıda için kişisel ya da kolektif talepler.

İnisiyatifler arasında, özellikle, alt gelir gruplarının da adil ve sağlıklı gıdaya erişimine odaklanan ya da odaklandığını iddia eden, bu sorunu merkezine alan inisiyatiflerin sayısı çok sınırlı olmakla birlikte bu inisiyatiflerin görece daha marjinal bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. HALK-BES-KOOP, Bir Umut Derneği, Dayanışma Kooperatifi ve Anadolu’da Yaşam Kooperatifi bu örnekler arasında sayılabilir. Bu inisiyatiflerin kentlerde ya da Türkiye’de yer seçimine de bakıldığında farklılık gösterdiği görülmektedir. Yanı sıra, tüm inisiyatiflerin zaman zaman dile getirdiği ancak yazında yer bulamamış bir başka konu da bu örgütlenmeler aracılığı ile tüketiciye ulaşan gıdaların fiyatlarının piyasa fiyatlarından daha yüksek olduğudur. Çoğunlukla fiyatlar market, pazar vb. kanallarla satılan piyasa fiyatlarından daha yüksek, “organik pazar”larda satılan ürün fiyatlarından daha düşüktür. (Bakınız Tablo 4). Bu da doğrudan alt gelir grubundaki tüketicilerin bu örgütlenmeler aracılığı ile sunulan “sağlıklı, ekolojik ve sürdürülebilir” gıdaya erişimini zorlaştırmaktadır.

¹¹ İstanbul’da Kadıköy’de ortaya çıkan mahalle forumları Kadıköy Tüketim Kooperatifinin kurulmasına kaynaklık eden örgütlenmelerdendir (Karakaya, 2016).

Tablo 4. İnisiyatifler, zincir süpermarketin sanal satış mağazası ve organik pazar fiyatları karşılaştırması (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir)¹².

ÜRÜN	İNİSİYATİF A-İZMİR		İNİSİYATİF B-ANKARA		İNİSİYATİF C-İSTANBUL		ZİNCİR SÜPERMARKET SANAL SATIŞ MAĞAZASI		ORGANİK PAZAR A-İSTANBUL	
	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük
Zeytinyağı (LT)	45	26	90	40	65	46	51,5	26,9	110	60
Elma Sirkesi (LT)	60	20	60	50	72	14	25	4,7	50	40
Kuru Üzüm (KG)	60	38	60	50	X	X	58	38	125	
Üzüm Pekmezi (KG)	80	35	62	40	56	51	72,5	22,5	78	52
Patates (KG)	7		7		7		11,8	2,25	12	
Kuru Soğan (KG)	7		7		6		15,75	1,5	12	
Erişte (KG)	30	15	20		36	23	33,5	10	55,5	30
Tam Buğday Unu (KG)	X	X	24	11	10	8,5	8,9	4,75	7	10
Kereviz (KG)	8		24		9		5,95		15	
Kıvrıkcık-Marul (ADET)	5		10	6	6		3,45		10	8
Bulgur (KG)	X	X	39	20	24	22	11,9	4,95	22	10
Domates Salçası (KG)	50	20	45		34	12	40	7,5	79,5	30
Çiçek Balı (KG)	110	65	200	110	113	82	105	32,35	242	70
Ekmek-Tam Buğday (600-700 GR)	20	17	18		26	16	13,65	6	35	27
Yumurta (ADET)	2,5	1,5	2,1	1,75	1,6		2,4	0,86	2	1,5

Ek olarak, Türkkkan (2019)'a göre; AGA'ya yönelik ayrımcılık tartışmaları çerçevesinde İstanbul'daki inisiyatiflerde kendilerini gıda aktivisti olarak tarif eden, varsıl ve kendilerinin ya da partnerlerinin hamileliği döneminde bir inisiyatife dahil olmuş olan "temiz ve taze gıda" ile ilgilenen "anneler", annelik rolü üzerinden kendilerini hem daha alt sınıf annelerden hem de anne olmayan gıda aktivistlerinden ayırmaktadır. Bu durum

¹² Fiyatlar ürünlerin sağlık, besleyicilik, hayvan refahı vb. açılardan niteliğini yansıtmamaktadır. Tabloda sadece ürünlerin en yüksek ve en düşük fiyatlarına TL cinsinden yer verilmiştir. Ürünler Mart 2021 fiyatlarını yansıtmaktadır. İnisiyatiflerde her dönem her ürün satışa sunulmadığı için bu tabloda yer verilen ürünler Mart 2021'de tabloda yer alan örgütlenme ve satış kanallarında ortaklaşan ürünler arasından yaygın tüketim ürünleri ve mevsimsel ürünler olması önceliğine göre seçilerek dahil edilmiştir.

Karakaya (2016)’nın “yeni aktörler, yeni bir değer sistemi ve yeni ifade biçimleri” aktarımında bir tür alt kimlik inşası biçiminde karşılık bulmaktadır.

Gelir gruplarına yönelik tutumla ilişkili olarak, üç ana kentte inisiyatiflerin ortaya çıktığı yerleşmeler YTGİ’ye yöneltilen “kentsoylu, orta sınıf ya da üst sınıf, beyaz yakalı olgusu” olma halini destekler niteliktedir. İstanbul’da Kadıköy ve Beyoğlu, Ankara’da ODTÜ ve hemen yanındaki Yüzüncü Yıl Mahallesi ön plana çıkmaktadır. İzmir’de ise diğer iki kentten farklı olarak tarımsal üretimin sürekliliği inisiyatiflerin yer seçiminde önemli bir etken olarak görülmektedir. Kent merkezinin çeperinde ancak kırsal alanlarla fiziksel ve sosyal ilişkileri olan Bornova, Urla, Güzelbahçe ve Gediz havzası girişindeki Karşıyaka gibi yerleşmeler örgütlenmelerin yer seçtiği alanlardır. Bu yerleşmelerin ortak özellikleri; sosyo-ekonomik yapı, ilçeler arası gelişmişlik sıralaması gibi nitelikler bakımından İzmir’in görece “gelişmiş” yerleşmeleri olmalarıdır.

Bir başka dikkat çekici konu üç kentte ilk ortaya çıkan inisiyatiflerde üniversitelerin rolüdür. İstanbul’da 2004 yılında ortaya çıkan Anadolu’da Yaşam Tüketim Kooperatifi’nden sonra BÜKOOP (Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi)’dur. İzmir’de Ege Üniversitesi topluluk destekli tarım gruplarıdır. Ankara’da DBB örgütlenmesinin kurucu ekibinde ve koordinasyon ekibinde ODTÜ mensubu akademisyenlerin olduğu düşünüldüğünde her üç ilde de ilk örgütlenmelerde akademisyenlerin girişimi görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de de yaklaşık son on beş yılda ortaya çıkmış olan Alternatif Gıda Ağları (AGA)’na ve Yurттаş Temelli Gıda İnişiatifleri (YTGİ)’ne yönelik olarak yapılan keşifsel araştırma sunulmaktadır. Çalışmada, dünya yazınındaki tartışmalar kavramsal olarak ele alınmış, derlenmiş ve YTGİ Türkiye vakası ortaya konmuştur. Bu kapsamda 80 adet inisiyatifin hem Türkiye’deki hem de örgütlenmelerin yoğunluk bakımından öne çıktığı üç metropol kent olan İstanbul, Ankara ve İzmir’deki yer seçimleri tartışmaya açılmıştır.

Türkiye’de ortaya çıkmış olan inisiyatifler; yer ve kuruluş yılı bilgileri ile çeşitli niteliklerini kapsayacak biçimde Türkiye ölçeğinde haritalanmış ve mekânsal dağılımları değerlendirilmiştir. Çalışmada, topluluk destekli tarım grupları, gıda toplulukları, katılımcı garanti sistemi grupları ve tüketim kooperatifleri ele alınmıştır. Türkiye’de inisiyatifler yaklaşık son 15 yılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle, çalışmanın bulguları ancak

bu kısıtlı zaman dilimine yöneliktir. Bu bakımdan, Türkiye’de YTGİ örgütlenmesine dönük meta anlatılar üretmek yanlış olacaktır. Gelecekte yapılacak olan çalışmaların bu araştırmanın bulgularını derinleştirerek sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, güç ve siyaset ilişkileri, sivil toplum ve toplumsal hareketler, tüketici ve üreticilerin rolleri, toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi konularda da yeni açınımlar üretmesi Türkiye vakasına dönük birikimi derinleştirecektir.

Araştırma sonuçları göstermiştir ki; Türkiye’de ulusal ölçekte ve kent- sel ölçekte YTGİ’lerin yer seçimi çeşitli belirli alanlarda yoğunlaşmalar göstermektedir. Öncelikle, inisiyatiflerin neredeyse yarısı İstanbul’dadır. İzmir ve Ankara kentleri İstanbul’u takip etmektedir. Bu üç metropol kentin dışında, kentlerde ortaya çıkan inisiyatif sayısı üçü geçmemektedir. Türkiye’de İstanbul dışında ortaya çıkan inisiyatiflerin neredeyse tamamı Ege ve Akdeniz bölgesinde ve özellikle kıyı kentlerindedir. Bu kentlerin büyük kısmı kentleşme oranı, sivil toplum hareketliliği, sosyo-ekonomik gelişmişlik vb. bakımlardan Türkiye’nin önemli kentleri arasındadır. İnisiyatiflerin en fazla sayıda olduğu üç kent incelendiğinde, yoğunluğun kent merkezlerinde ya da kent merkezinin çevresindeki yerleşmelerde olduğu görülmektedir. Dünyada da tarım-gıda sistemini dönüştürmek üzere örgütlenen tabandan gelen hareketlerin ve inisiyatiflerin yer seçimleri benzer özellikler göstermektedir. Kentlerin nitelikleri gıda pratiklerini biçimlendirmekte ve dönüştürmekte önemli role sahiptir (Cohen ve Lieva, 2015) ve kentler yeni bir gıda sistemine dönüşümde anahtar özellikte mekanlardır (Moragues-Faus ve Morgan, 2015). Bu bakımdan, Lawhon ve Murphy (2012), coğrafyanın örgütlenmenin ortaya çıkmasında ve gelişim sürecinde belirleyici olduğunu aktarmışlardır.

AGA, temelde mevcut ana akım tarım-gıda sisteminden ayrışma iddiasını taşıdığı sürdürülebilirlik, ekolojik olma, yerel olma vb. bakımlarından incelendiğinde bulanık bir görüntü ortaya koymaktadır. Bunun yanında, ana akım sisteme “alternatif olma” iddiasının gerçekliği de eleştiri konularındandır. Türkiye’deki YTGİ’lerde alternatif olma hali; ana akım, ekosisteme zarar veren ve neoliberal olana direnç göstermeyi ve ondan ayrışmayı temsil etmektedir. Bu bakımdan söylemde de alternatif kavramlara başvurulur. Bunlardan bir tanesi olan agroekoloji, Türkiye’deki örgütlenmelerde, toplantılarda, uygulamada ve anlatılarda sıkça başvurulan ve kullanılan bir kavramdır. Agroekoloji, neoliberal politikalara ve baskın tarım-gıda sistemine karşı bir mücadele aracı olarak görüle de güç

ilişkileri agroekolojinin baskın rejime uyum sağlamak zorunda mı kalacağını yoksa onu dönüştürmekte başarılı mı olacağını belirleyen ana unsurdur (Levidow vd., 2014). Gopalan (2001)’a göre, mevcut hali ile agroekoloji küçük ölçekli tarımsal üreticileri savunmak ve endüstriyel tarım sistemi karşısında bir alternatif olarak durmak bakımından idolleştirilerek hikayeleştirilmiştir. Ancak politik ve kurumsal güç kazanırsa ve tüketicinin gücünü arkasına alırsa dönüştürme gücüne sahip olabilecektir (Bilali, 2019). 2020 yılında pandemi sürecinde Türkiye’de ulusal ölçekte örgütlenen ve online toplantılar aracılığı ile bir araya gelen, çok sayıda inisiyatifin ve üreticinin katılım gösterdiği “Gıda Hareketini Büyütmek” toplantılarında tartışmaya konu olan politikleşme, politik söylem üretme ya da gıdanın politik ekonomisini tartışmaya açma girişimleri kısmen “çekinceli” bir karşılık bulabilmiştir ve baskın olan eğilimin “güvenli alan yaratmak”¹³ olduğu söylenebilir. Bunun yanında, Hazar-Kalonya ve diğerlerine göre (2020), Türkiye’de agroekoloji kavramının ana akım endüstriyel tarım savunucusu olan politika yapıcı ve uygulayıcılar tarafından da kullanılmaya başlanması kavramın içeriğinin boşaltılması riskini gündeme getirmiştir.

Türkiye’de alternatif gıda hareketi, üst örgütlenmesi olan bir yapı değildir. Türkiye’de faaliyet gösteren inisiyatifler arasında küresel ölçekte örgütlenmiş olan URGENCI gibi örgütlerle ilişkili olanların sayısı da sınırlıdır. Bu parçalı örgütlenme hali, inisiyatiflerin gıda egemenliği, gıda adaleti, gıda güvenliği ve gıda güvencesi gibi kavramlar bağlamında fi-kirsel ve ilkesel dayanaklarındaki farklılaşma ile birlikte düşünüldüğünde, Türkiye’de gıda hareketinin ortak bir hedefe yönelmesini zorlaştırmaktadır. Yukarıda bahsi geçen agroekoloji bağlamındaki tartışmaya paralel olarak bu durum, hem inisiyatiflerin bütününe güçlü bir dayanışma kuramaması, hem de bireyselleşmesi ile sonuçlanma riski barındırmaktadır. Ayrıca, bütüncül bir örgütlenmeyi kuramamak, inisiyatifleri – olası bir yasal düzenleme ile bu tip örgütlenmelere yönelik ortaya çıkacak herhangi bir olumsuzluk karşısında- kırılğanlaştırma riski de taşımaktadır. Diğer yandan, 2016 yılından bu yana süren çalıştaylar ve ulusal ölçekte fi-lizlenmeye başlayan örgütlenme girişimleri de hem inisiyatiflerin sayıca artmasında hem de dayanışmanın yol almasında önemli rol oynamıştır.

İnisiyatiflerin örgütlenme yapısındaki bir diğer kırılğanlık da ücretsiz gönüllü emeğine dayalı olarak kurulmuş olmalarıdır. Türkiye’de kapanan

¹³ Bu güvenli alan, örgütlenmeler için hem inanılan ve savunulan ilkelerin korunması hem de örgütlenmenin kendi yaygınlaşma ve büyüme dinamiğini üretebilmek için yaratılan bir güvenli alandır.

ya da sürdürülemeyen inisiyatiflerin bir kısmı gönüllü ekşiği ve tüm örgütlenme yükünün küçük bir çekirdek grup ya da birkaç kişi tarafından yürütülmesi nedeniyle bu şekilde bir son ile neticelenmiştir. Bir diğer kırılma ise farklı ürünler için, özellikle de taze sebze ve meyve için, yerel ve ekolojik üreticilerin bulunamamasıdır. İnisiyatiflere göre, hem bu türden üreticiler nadirleşmiş hem de “temiz” üretim yapılabilecek olan toprak varlığı daralmıştır.

Türkiye’de YTGİ’lerin örgütlenmesine, gelişimine ve bu makalenin konu ettiği mekansal dağılımına dair görüntüyü ortaya çıkaran bir diğer unsur da güç ilişkileridir. Bilali (2019)’ye göre, sürdürülebilir geçişim doğası gereği politiktir ve güç dağılımı ile eşitlik konuları alternatif gıda inisiyatiflerinin her türünde merkezi bir konumdadır. Görülmektedir ki, kentsel gıda peyzajı¹⁴ farklı kamusal yapıların, sivil toplumun ve şahısların etkileşimi ile biçimlenen bir yapı olarak; örgütlenmede güç ilişkilerinin varlığına dayalı bir politik meşruiyet kurar (Moragues-Faus ve Morgan, 2015). Bu meşruiyetin kurulmasında güçlü aktörlerin varlığı elzemdir (Hermans vd., 2013). Türkiye’de siyasa yapıcı yahut siyaset içinden aktörlerden henüz YTGİ örgütlenmesine dönük bir girişim görülmemiştir¹⁵ ve Türkiye’deki aktörlerin tamamı ya tabandan gelen hareketler biçiminde ortaya çıkmış, ya ekoloji savunusunu temel alan sivil toplum örgütleri tarafından desteklenerek ortaya çıkmış ya da üretici gruplarının girişimleri/destekleri ile görünür olmuştur. Bu bakımdan, Türkiye’deki YTGİ’lerin hem örgütlenme sürecinde hem de görünürlüğü sağlamasında görece “tanınmış” olan sivil toplum örgütleri, üretici örgütleri, sivil inisiyatifler, akademik gruplar ve benzerlerinin yer alması; bu örgütlenmenin yaygınlaşmasında olumlu etki üretmektedir. Diğer yandan görece marjinal konumda olan, alt gelir gruplarının da sağlıklı ve adil gıdaya erişimini dert edinen, fakat kaba bir ifade ile “popülerliği” daha düşük olan inisiyatiflerin görünürlüğü de daha düşüktür. Bu durumu hem ortak katılımlı gıda çalıştaylarında, hem ‘Gıda Hareketini Büyütmek’ toplantılarında hem de Türkiye’deki alternatif örgütlenmeleri haritalayan ya da listeleyen kanallarda gözlemek mümkündür.

Dünya yazınında sıkça alt gelir gruplarının erişimi bağlamında eleştirilen ve bir kentsoylu, orta/üst sınıf örgütlenmesi olarak değerlendirilen YTGİ’ye Türkiye’deki bağlamında bakacak olursak, örgütlenmenin

¹⁴ “Foodscapes” kavramının karşılığı olarak yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹⁵ Bu durumun tek istisnası Bursa Nilüfer Belediyesi tarafından Mayıs 2021’de kurulmuş olan Nilüfer Belediyesi Gıda Topluluğu’dur.

mekânsal dağılımı değerlendirilip, alt gelir gruplarını hedef alan inisiyatiflerin sayısına bakıldığında bu eleştirinin karşılık bulduğu söylenebilir. Üç ana kentte ilk örgütlenme örneklerinden olan inisiyatiflerin ya akademisyenler tarafından kurulmuş ya da akademisyenlerin desteği ile kurulmuş olması da inisiyatiflerin içinde yer alan tüketicilerin sosyo-ekonomik profiline dair fikir vermektedir. Yanı sıra, tüketicilere ulaştırılan gıdaların piyasa fiyatlarının üstünde olması da yine bu örgütlenmeleri alt gelir grupları için erişilemez duruma getirmektedir. Bu durumu, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir’de inisiyatiflerin mekânsal yer seçim örüntüsü desteklemektedir. Yer seçimi örüntüsü ilçeler düzeyinde incelendiğinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında (Yılmaz vd., 2019) üst sıralarda bulunan Beşiktaş, Kadıköy, Bornova, Konak, Çankaya gibi ilçeler öne çıkmaktadır.

Extended Abstract

Alternative Food Networks and Civic Food Initiatives in Turkey

*

Emel Karakaya Ayalp
ORCID: 0000-0001-9469-9657

Alternative Food Networks (AFNs) are defined as the network structure formed by agricultural producers, consumers, consumer groups and other actor groups participating in the food system to produce alternatives for the industrial, established, mainstream and standardized food system. Therefore, they are characterized as a part of the system that shortens the distance between producers and consumers by adhering to the principles of sustainability and by offering new procurement channels such as consumption cooperatives, community supported agriculture, farmers' markets, buyers' clubs and so on. In relation to its oppositional attitude towards mainstream industrial food regime, it has gained remarkable importance during the last three decades in the world. Turkey as being no exception to this process, AFNs became more widespread particularly during the last decades in Turkey.

AFN is often associated with social and environmental movements and is qualified with concerns such as the sustainability of agricultural production, social justice for rural and for peasants, consumer health, animal welfare, food sovereignty, food security and food safety. In this perspective, it differs from conventional food system and covers small scale agricultural production, family farming and small holder production. Additionally, it is claimed to have the capacity to re-socialize and re-spatialize food, to reveal the information about the quality of food and to create communication channels between the producers and consumers. It is also emphasized that AFNs have the potential to transform consumption culture and consumption style and to be at the core of a new rural development paradigm. However, criticism raised against the potentials and oppositional attitude of AFNs towards mainstream industrial food system, AFNs are not very reliable for competing

with the mainstream agro-food regime when the inequalities in economic relations are examined. It is open that AFNs conception covers diverse, varying practices that can be organized in different localities, but the concept is also fragmented, dispersed, and does not have clarity.

The practices in the scope of the concept are expressed with sub-concepts in the literature. Shortened food supply chains, localized agro-food system, new peasantry, and civic food networks (CFNs) are primary of these sub-concepts. CFNs and its micro scale organization, civic food initiatives (CFIs) are original and new forms of organization established between producers and consumers, opposed to the trends of the global food system and to the globalization of food. Examples of such initiatives are community supported agriculture groups, participatory guarantee systems, consumer cooperatives, buyers’ clubs, purchasing groups, box projects, collective urban gardens and grow up yourself groups. Civil society and consumer organizations have an important place in CFIs. It contributes to develop relation between urban and rural, consumer and producer and to shorten distance from farm to fork. It triggers new forms of food citizenship, new forms of cooperation between different actors in food production, procurement, processing, and consumption. It also can positively influence the dissemination of new and sustainable agricultural production techniques and the new discourse to construct a new food system.

Related to discussions above, this article tackles with AFNs which have emerged approximately in the last fifteen years in Turkey and discusses Civic Food Initiatives CFIs in a historical manner in Turkey. For this purpose, the research reviews AFS literature, discusses the history of organization and presents spatial pattern of CFIs in national scale in Turkey. Thereby, an image of CFIs in terms of their emergence dates, spatial distribution and spatial agglomerations are exhibited.

The study primarily aims at contributing the literature by examining agency in the alternative agro-food networks through research on micro scale organizations as initiatives, and by fulfilling the lack of spatiality and geography in sustainable agro-food system and organizations. Therefore, this article targets to contribute to the literature of alternative food networks by both addressing micro-scale civic initiatives and by evaluating these initiatives within the scope of Turkey case from a spatial/geographical perspective.

Depending on exploratory research, the data sources, which are restricted with CFIs, used in the study are composed of social media scanning, partici-

patory observation, unstructured interviews and short contacts, those resources and reports that can be accessed on the internet and other secondary sources. Research depends on the data that is collected between 2016 and 2020 and includes 80 initiatives.

The most important limitation and challenge of the research can be defined as accession to data sources and collection of data due to the lack of a unifying organization and/or inclusive environment for AFNs in Turkey, and the scattered and limited data sources. Since data sources are almost non-existent, the data can only be collected by systematically following the development of initiatives and due to the lack of an inclusive network of initiatives in Turkey, the role of personal relations and contacts of the researcher are mandatory to create a data set. In this respect, the other contribution of this study to the related field is being a data source for further studies in Turkey case.

Results of research show that CFIs in Turkey points out spatial agglomerations. In line with spatial agglomerations, the discussions in the literature of critical food studies are partially observed in the case of CFIs in Turkey. The fact that CFIs is stuck in the middle class/upper class, bourgeois and white-collar profile, mentioned in the literature, is reflected in the location choices and qualities of the initiatives in Turkey. This is also supported by the location choices of the initiatives within the city. One of the results of the study is that almost half of the initiatives emerging in Turkey are located in Istanbul and the other distribution is concentrated on the coastal line.

Kaynakça/References

- Alaboz, M. ve Yıldız Sarı, S. E. (2017). *Gıda toplulukları çalıştay sonuç raporu*, Yeryüzü Derneği - 6. 18 Ekim 2018 tarihinde https://drive.google.com/file/d/0B9kr66xU_6faRG9KtKlZNW5FLVU/view adresinden erişildi.
- Anderson, C. R., McDonald, W., Gardiner, J.-L., ve McLachlan, S. M. (2014). Navigating the fault lines in civic food networks. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 4 (3), 79–99. doi: <http://dx.doi.org/10.5304/jafscd.2014.043.009>
- Aydın, Z. (2016). Çağdaş tarım sorunu ve yeni köylülük. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43, 43–63.
- Bele, B., Norderhaug, A. ve Sickel, H. (2018). Localized Agri-Food Systems and Biodiversity. *Agriculture*, 8 (22).
- Bilali, H., E. (2019). Research on agro-food sustainability transitions: A systematic review of research themes and an analysis of research gaps. *Journal of Cleaner Production*, 221, 353–364.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) (2007) *Profitability and sustainability of urban and peri-urban agriculture. Agricultural Management, Marketing and Finance Occasional*

- Paper. Roma, İtalya, FAO. 10 Kasım 2020 tarihinde <https://ruaf.org/assets/2019/11/Profitability-and-Sustainability.pdf> adresinden erişildi.
- Born B. ve Purcell M. (2006). Avoiding the local trap: Scale and food systems in planning research. *Journal of Planning Education and Research*, 26(2), 195-207.
- Bos, E. ve Owen, L. (2016). Virtual reconnection: The online spaces of alternative food networks in England, *Journal of Rural Studies*, 45, 1-14.
- Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKÖOP) (2013, 10 Temmuz). Tüketim kooperatifi nedir? (BÜKÖOP Toplantı Notları), *Zehirsiz Ev*.
- Cohen, N. ve Ilieva, R.T. (2015). Transitioning the food system: a strategic practice management approach for cities, *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 17, 199-217.
- Corsi, A., Barbera, F., Dansero, E. ve Peano, C. (Der.). (2018). *Alternative food networks. An interdisciplinary assessment*. İsviçre: Palgrave Macmillan.
- Daigle, M. (2019). Tracing the terrain of indigenous food sovereignties. *Journal of Peasant Studies*, 46 (2), 297-315. doi: 10.1080/03066150.2017.1324423.
- Doğançayır, C. M. (2018). Umut Arşivi: Alternatif gıda mekanları haritası, *Beyond İstanbul*, 3, 112-118.
- Doğançayır, C. M. ve Kocagöz, U. (2018). Alternatif gıda inisiyatifleriyle söyleşi, *Beyond İstanbul*, 3,72-112.
- European Community of Consumer Co-operatives (EuroCoop) (2008). *Consumer cooperatives*. 12 Aralık 2020 tarihinde https://web.archive.org/web/20120325010525/http://www.eurocoop.org/dmdocuments/publication_report/ConsumerCooperatives08.pdf adresinden erişildi.
- Fonte, M. (2008). Knowledge, food and place. A way of producing, a way of knowing. *Sociologia Ruralis*, 48(3), 200-222.
- Friedmann, H. (2005). From colonialism to green capitalism: social movements and emergence of food regimes. F. H. Buttel ve P. McMichael (Der.), *New directions in the sociology of global development* içinde (ss. 227-264), Amsterdam: Elsevier.
- Geels, F., W. (2002). Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case study, *Research Policy*, 31(8-9), 1257-1274.
- Gopalan, C. (2001). Achieving household nutrition security in societies in transition: an overview. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*, 10, 4-12.
- Grasseni, C. (2013). *Beyond alternative food networks. Italy's solidarity purchase groups*. Londra, Sydney, New Delhi, New York: Bloomsbury.
- Grauerholz, L. ve Owens, N. (2015). Alternative food movements. J. D. Wright (Der.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* içinde (ss. 566-572). Orlando: Elsevier.
- Guthman, J. (2008). Bringing good food to others: Investigating the subjects of alternative food practices. *Cultural Geographies*, 15(4), 431-447.
- Harris, E. (2009). Neoliberal subjectivities or a politics of the possible? Reading for difference in alternative food networks, *Area*, 41 (1), 55-63.

- Hazar-Kalonya, D., Ayalp, E., Karakaya Ayalp, E., Candan Demirkol, E., Özden, F., Yıldız, M.Y. vd. (2020). Korona günlerinde tarım ve gıda politikalarını yeniden düşünmek. İ., Olgun, S. Dinç, K. Çılgın ve E. Turgut (Der.), *Spektrum 02 tasarım rehberleri, pandemide ve post-pandemide toplum ve mekan: görüşler, öngörüler, öneriler içinde* (ss. 117-121).
- Henderson, E. (2010, Şubat). Community supported foods and farming. Urgenci konferansında sunuldu. Kobe, Japonya. 6 Ocak 2021 tarihinde <http://urgenci.net/csa-history/> sayfasından erişildi.
- Hermans, f., Van Apeldoorn, D., Stuvier, M. ve Kok, K. (2013). Niches and networks: explaining network evolution through niche formation process, *Research Policy*, 42, 613-623.
- Holloway, L., Cox, R., Kneafsey, M., Dowler, E., Venn, L. ve Tuomainen, H. (2010). Are you alternative? 'Alternative' food networks and consumers' definitions of alterity. D. Fuller, A., E., G. Jonas ve R. Lee (Der.), *Interrogating alterity: alternative economic and political spaces içinde* (ss. 161-175). Farnham: Ashgate.
- Holloway, L., Cox, R., Venn, L., Kneafsey, M., Dowler, E. ve Tuomainen, H. (2006). Managing sustainable farmed landscape through 'alternative' food networks: A case study from Italy. *The Geographical Journal*, 172, 219-229.
- Holt, G. ve Amilien, V. (2007). Introduction: from local food to localised food, *Anthropology of Food, Special Issue on Local Food Products and Systems*. 16 Mayıs 2018 tarihinde <https://aof.revues.org/405?lang=fr> adresinden erişildi.
- Hutchens, A. (2009). *Changing big business: the globalisation of the fair trade movement*. Cheltenham: Edward Elgar.
- IFOAM (Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu) (2008). *Participatory guarantee system*. 16 Ocak 2021 tarihinde [https://www.ifoam.bio/our-work/how/standards-certification/participatory-guarantee-systems#:~:text=%22Participatory%20Guarantee%20Systems%20\(PGS\),Official%20D](https://www.ifoam.bio/our-work/how/standards-certification/participatory-guarantee-systems#:~:text=%22Participatory%20Guarantee%20Systems%20(PGS),Official%20D) adresinden erişildi.
- Ilbery, B. ve Maye, D. (2005). Alternative (shorter) food supply chains in specialist livestock products in the scottish-english borders. *Environment and Planning A*, 37(5), 823-844.
- Ilbery, B., Watts, D., Simpson, S., Gilg, A., & Little, J. (2006). Mapping local foods: evidence from two english regions. *British Food Journal*, 108 (3), 213-225.
- Jarosz, L. (2000). Understanding agri-food networks as social relations. *Agriculture and Human Values*, 17, 279-283.
- Jarosz, L. (2008). The city in the country: Growing alternative food networks in metropolitan areas. *Journal of Rural Studies*, 24, 231-244.
- Kadirbeyoglu, Z. ve Konya, N. (2017). Alternative food initiatives in Turkey. F. Adaman, B. Akbulut ve M. Arsel (Der.), *Neoliberal Turkey and its discontents: Economic policy and the environment under Erdogan içinde* (ss. 2017-230). Londra: I.B. Tauris.
- Karakaya, E. (2016). *Agro food system transitions? Exploring alternative agro food initiatives in İzmir, Turkey* (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir.
- Karakaya Ayalp, E. (2020). Tarımsal gıda sistemleri dönüşüyor mu? İzmir'de alternatif tarımsal gıda inisiyatifleri. *Toplum ve Bilim*, 153, 49-81.

- Kizos, T. ve Vakoufaris, H. (2011). Alternative agri-Food geographies? Geographic indications in Greece. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 102, 220–235.
- Lawhon, M. ve Murphy, J.T. (2012). Socio-technical regimes and sustainability transitions: insights from political ecology, *Progress in Human Geography*, 36, 354-378.
- Lawson, L., (2005). *City bountiful: A century of community gardening in America*. Los Angeles: University of California Press.
- Leitch, A. (2013). Slow food and the politics of virtuous globalization. C. Counihan ve P. van Esterik (Der.), *Food and culture:a reader* içinde (ss. 409-425). New York: Routledge.
- Levidow, L., (2015). European transitions towards a corporate-environmental food regime: agroecological incorporation or contestation? *Journal of Rural Studies*, 40, 1127-1155.
- Malak-Rawlikowska, A., Majewski, E., Waş, A., Borgen, S., O., Csillag, P., Donati, M., Freeman, R., Hoang, V., Lecoer, J-L., Mancini, M., C., Nguyen, A., Saïdi, M., Tocco, B., Török, Á., Veneziani, M., Vittersø, G. ve Wavresky, P. (2019). Measuring the economic, environmental, and social sustainability of short food supply chains. *Sustainability*, 11 (15).
- Marsden, T., Banks, J. ve Bristow, E., G. (2000). Food supply chain approaches: exploring their role in rural development. *Sociologia Ruralis* 40(4), 424–438.
- Martindale, L. (2020). “I will know it when I taste it”: trust, food materialities and social media in Chinese alternative food networks, *Agriculture and Human Values*. <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10155-0>.
- McMichael, P. (2008). Peasants make their own history, but not just as they please. *Journal of Agrarian Change*, 8(2-3), 205-228.
- Moragues-Faus, A. ve Morgan, K. (2015). Reframing the foodscape: the emergent world of urban food policy. *Environment and Planning: Economy and Space*, 47, 1558-1573.
- Muchnick, J. (2009, Mayıs). *Localised agrifood systems: concept development and diversity of situations*. Annual Meetings of the Agriculture, Food, and Human Values Society and the Association for the Study of Food and Society’de sunuldu, State College, Pensilvanya.
- Özatağan, G., Karakaya Ayalp, E. (2021). Sustainable futures of agro-food? İzmir’s sustainable agro-food transitions in the making. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 40, 283-295.
- Özden, F. (2020). Gıda etiği bağlamında topluluk destekli tarım modeli üzerine bir inceleme. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 7 (3), 84-98.
- Parot, J. (2015). *AMAP, the French CSA model: Business as usual or social movement?* (Urgenci International Network Working Paper Series No. 2). 10 Ocak 2021 tarihinde http://urgenci.net/wp-content/uploads/2015/02/PAROT_CASS_ARTICLE_2015.pdf adresinden erişildi.
- Phillipov, M. ve Kirkwood, K. (Der.) (2019). *Alternative food politics. From the margins to the mainstream*. Londra: Routledge.
- Psarikidou, K. ve Szerszynski, B. (2012). The moral economy of civic food networks in Manchester. *The International Journal for the Sociology of Agriculture and Food*, 19 (3), 309-317.

- Qazi, J. A. ve Selfa, T. L. (2005). The politics of building alternative agro-food networks in the belly of agro-industry. *Food, Culture and Society: an International Journal of Multidisciplinary Research*, 8(1), 45-72.
- Renting, H., Marsden, T. K. ve Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and Planning A*, 35, 393-411.
- Renting, H., Schermer, M. ve Rossi, A. (2012). Building food democracy: exploring civic food networks and newly emerging forms of food citizenship. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19 (3), 289-307.
- Requier-Desjardins, D. (2010). *The evolution of LAS debate: an economist 's view*. Conference of Réunion du réseau SYAL'da sunuldu, Stockholm. 9 Mayıs 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/281747149_The_evolution_of_LAS_debate_an_economist%27s_view adresinden erişildi.
- Schneider, T., Eli, K., Dolan, C. ve Ulijaszek, S. (2018). *Digital food activism*. Londra: Routledge.
- Sforzi, F. ve Mancini, M., C. (2015). A reinterpretation of the agri-food system and its spatial dynamics through the industrial district. M., C., Mancini ve M., Donati (Der.), *Local agri-food systems in a global world: market, social and environmental challenges* içinde (ss. 9-29). New Castle: Cambridge Scholars Publishing.
- Slee, B. ve Kirwan J. (2009) *Exploring hybridity in food supply chains*. M. Canavari, N. Cantore, A. Castellini, E. Pignatti ve R. Spadoni (Der.), *International marketing and trade of quality food products* içinde (ss. 131-150). Hollanda: Wageningen.
- Smith, A. (2006). Green niches in sustainable development: the case of organic food in the United Kingdom. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 24, 439-458.
- Sonnino, R. ve Marsden T. (2006). Beyond the divide: rethinking relationships between alternative and conventional food networks in Europe. *Journal of Economic Geography*, 6, 181-199.
- Tregear, A. (2011). Progressing knowledge in alternative and local food networks: Critical reflections and a research agenda. *Journal of Rural Studies*, 27, 419-430.
- Türkkan, C. (2019). Clean foods, motherhood and alternative food networks in contemporary Istanbul. *Gender, Place and Culture*, 26 (2), 181-202.
- Van der Ploeg, J. D. (2008). *The new peasantries: struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization*. Londra: Earthscan.
- Van der Ploeg, J., D., Jingzhong, Y. ve Schneider, S. (2012). Rural development through the construction of new, nested, markets: comparative perspectives from China, Brazil and the European Union. *Journal of Peasant Studies*, 39 (1), 133-173.
- Van der Ploeg, J., D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., De Roest, K., Sevilla-Guzmán, E., ve Ventura, F. (2002). Rural development: from practices towards theory. *Sociologia Ruralis*, 40(4), 391-408.
- Venn, L., Kneafsey, M., Holloway, L., Cox, R., Dowler, E. ve Tuomainen, H. (2006). Researching European 'alternative' food networks: some methodological considerations. *Area*, 38(3), 248-258.

- Whatmore, S., Stassart, P. ve Renting, H. (2003). What's alternative about alternative food networks?. *Environment and Planning A*, 35, 389-391.
- Whatmore, S. ve Thorne, L. (1997). Nourishing Networks. Alternative geographies of food. D. Goodman, M. Watts ve M. J. Watts (Der.), *Globalising food: agrarian questions and global restructuring* içinde (ss. 211–224). London: Routledge.
- Yılmaz, F., Acar, S., Bilen Kazancı, L., Gültekin, L., Meydan, M.,C., Özsan, M.,E. ve Işık, M. (2019). *İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması* (Araştırma Rapor Sayı: 2). Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.

Kamusal Alanlar Arasındaki Mikromobilitayı Destekleyecek Kişiselleştirilmiş Ulaşım Modeli Önerisi*

*

Esma Selen Aksoy¹
ORCID: 0000-0002-8373-9737

Şehnaz Cenani²
ORCID: 0000-0001-8111-586X

Gülen Çağdaş³
ORCID: 0000-0001-8853-4207

Öz

Kentte bir buluşma noktası olan kamusal alanlar, farklı bireylerin karşılaştıkları ve birlikte zaman geçirdikleri yerlerdir. Bu alanlara ulaşım seçenekleri ise bireylerin değişen taleplerine göre her zaman aynı olmayabilir. Tercihlerin aynı olmaması ve aynı seçeneğe yönlendirilmemesi de kamusal alan kullanımında çeşitliliğin sağlanması için oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada, kamusal alanların kent içinde önemli duraklar olduğu kabul edilerek, iki kamusal alan arasında kişiselleştirilmiş bir ulaşım modeli önerilmiştir. Çalışmada yöntem olarak Analitik Hiyerarşi Süreci ve Bayes Ağları kullanılmıştır. Analitik Hiyerarşi Süreci yönteminde değerlendirilecek olan ulaşım seçenekleri, mikromobilita çalışmaları kapsamında ele alınmıştır. Bisiklet, elektrikli scooter ve yürüme eylemi için örnek rotalar oluşturulmuştur. Rotaların tercihini belirleyen kriterler için literatür incelemeleri yapılmış ve eşik değerler çıkarılmıştır. Ancak kullanıcıların farklı tercihlerine göre kriterlerin önemi ve buna bağlı olarak da rotaların uygunluğu da değişebilmektedir. Bu nedenle kriterlerin ağırlığının belirlenmesinde kullanıcı tercihlerinin dinamik değişkenliğini gözlemleyebileceğimiz Bayes Ağları modele dahil edilmiştir. Kullanıcıların tercihlerine göre, Bayes Ağları ile kriterlerin ağırlıkları belirlenmiş ve bu kriterler Analitik Hiyerarşi Süreci ile değerlendirilmiştir. Bayes Ağları ile kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi Analitik Hiyerarşi Süreci yönteminde verilerin tutarlılığını sağlamış ve sistemi daha esnek hale getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV), Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), Bayes Ağları, Mikromobilita.

* Bu makale "5. Kent Araştırmaları Kongresi"nde aynı başlıkla sunulan bildirinin geliştirilmiş ve hakem sürecinden geçmiş halidir.

¹ Doktora Öğrencisi, İTÜ, E-mail: aksoye@itu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üye., İstanbul Medipol Üniversitesi, E-mail: sdurmazoglu@medipol.edu.tr

³ Prof. Dr., İTÜ, E-mail: cagdas@itu.edu.tr

Personalized Transportation Model Proposal to Support Micromobility Between Public Spaces

*

Esma Selen Aksoy⁴

ORCID: 0000-0002-8373-9737

Şehnaz Cenani⁵

ORCID: 0000-0001-8111-586X

Gülen Çağdaş⁶

ORCID: 0000-0001-8853-4207

Abstract

Public spaces are a meeting point in the city, where different individuals meet and spend time together. Transportation options for these areas may not always be the same due to the changing demands of individuals. It is important that the preferences are not the same and not directed to the same option in order to ensure diversity in the use of public space. For this reason, in the study, a personalized transportation model between two public spaces is proposed. Analytical Hierarchy Process and Bayesian Networks are used as methods in the study. The transportation options that will be evaluated in the Analytical Hierarchy Process method are discussed within the scope of micromobility studies. Sample routes have been created for cycling, electric scooters and walking action. Literature reviews have been made for the criteria determining the choice of routes and threshold values have been removed. However, the importance of the criteria and the suitability of the routes may also change according to the different preferences of the users. For this reason, Bayesian Networks, where we can observe the dynamic variability of user preferences in determining the weight of the criteria, are included in the model.

Keywords: *Multi Criteria Decision Making, Analytical Hierarchy Process (AHP), Bayesian Networks, Micromobility*

⁴ PhD. Student, İTÜ, E-mail: aksoye@itu.edu.tr

⁵ Asts. Prof., İstanbul Medipol University, E-mail: sdurmazoglu@medipol.edu.tr

⁶ Prof. Dr., İTÜ, E-mail: cagdas@itu.edu.tr

Giriş

Kentteki ulaşım sistemleri kentsel mekânı şekillendiren önemli unsurlardır. Yeni sistemlerle birlikte değişen ulaşım alışkanlıkları ise kentlerde yeni ilişkiler üretmektedir. Kamusal alanlar kentteki ilişkilerle biçimlenmekte olan ve kentte yaşayan her bireyin eşit erişim hakkının olduğu karşılaşma noktalarıdır. Gehl (2006)'in de belirttiği gibi kamusal alanların birbiri ile erişilebilirliği, ekolojik yeşil köprülerin oluşması ve sosyal ilişkilerin aktarılması açısından da önemlidir. Ancak kamusal alanlara erişilebilirlik kullanıcıların tercihine göre farklılık gösterebilir ve erişilebilirliğin çeşitlendirilmemesi kamusal alanın sürdürülebilirliği açısından problem teşkil edebilmektedir. Bu alanlara ulaşırken kullanıcılara aynı rotaları önermek, kullanıcıların kamusal alana erişim seçeneklerini sınırlamakta ve sosyal ilişkilerin çeşitlenmesinde ve aktarılmasında tektipleşmeye neden olmaktadır. Bir diğer problem ise bu alanların birbiri ile erişiminde çevreci rotaların ön plana çıkarılmamasıdır. Bu nedenle çalışmada, farklı tercihleri olan kullanıcılara kamusal alanlar arasındaki ulaşım için, mikromobilitiyi destekleyen kişiselleştirilmiş bir model önerilmiştir. Mikromobilité terimi, bisiklet paylaşım sistemleri, elektrikli bisikletler ve elektrikli scooterlar gibi çevreye duyarlı bireysel ulaşım modları için kullanılmaktadır (DuPuis, Griess ve Klein, 2019). Mikromobilité araçlarının farklı rotalara uyarlanabilen esnek kullanımı da kent içi ulaşımlarda birçok yarar sağlamaktadır. Bu çalışmada çözüm olarak mikromobilitenin sağladığı esneklik, bireyselleşme ile azalan kamusal alan kullanımını arttırmak için kullanılmıştır. Çalışmanın yönteminde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), Bayes Ağları ile desteklenmiştir. Çalışmada bireysel tercihlere yönelik bir ulaşım seçimi için mikromobilité araçlarından en çok tercih edilen bisiklet ve e-scooter seçilmiştir. Yürüme seçeneği de kamusal alanlar arası ulaşımda, rotalardaki kentsel hareketliliği zenginleştireceği ve mevcut rotaların değerlendirilmesi için fayda sağlayacağı düşünülerek, ulaşım seçeneklerine eklenmiştir. Sunulan yöntemin uygulandığı alan çalışması olarak İstanbul, Taksim'de bulunan Gezi Parkı ve Maçka Parkı arasındaki rota seçilmiştir. Bu alan Henri Prost'un, 1940'larda kent için tasarladığı II Nolu Park olarak tasarlanmış bir alandır. Günümüzde parçalanmış bu alanın yeşil koridor etkisini sürdürmek ve mikromobilité kavramını değerlendirmek için uygun olacağı düşünülmüştür.

Yöntem

Bu çalışmada problem olarak belirlenen; kamusal alana erişim seçeneklerinin sınırlı olması ve kamusal alanların birbiri ile erişiminde çevreci rotaların oluşturulmaması durumu için kişiselleştirilmiş ve mikromobilitate destekli bir rota önerisi sunulması hedeflenmektedir. Örnek alan olarak seçilen Maçka Parkı ve Gezi Parkı arasından 3 rota belirlenmiştir. Ancak rota seçiminde farklı kullanıcıların olması ya da aynı kullanıcıların farklı zamanlarda, farklı önceliklere sahip olması Analitik Hiyerarşi Süreci içindeki anket ve ikili karşılaştırma çalışmaları ile her zaman tutarlı sonuçlar vermeyebilir. Bu nedenle yöntem olarak Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), Bayes Ağları ile birlikte kullanılmıştır.

Çalışmada kullanıcıların rota seçimi sırasındaki amacının, o anki sağlık durumu ya da günlük programının ve psikolojik durumunun etkilerinden yola çıkılarak bazı değişkenlerin belirlenmesi ve bu modların birlikteliğine göre kriterlerin ağırlık değerlerinin değişme durumu Bayes Ağları kullanılarak çalışılmıştır.

Analitik Hiyerarşi Süreci ve Bayes Ağları

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) Saaty tarafından karar verme problemleri için bir yöntem olarak geliştirilmiştir. Analitik Hiyerarşi Süreci amaç, ana ölçütler ve varsa alt ölçütler, sonrasında da karar seçeneklerinden oluşmaktadır. Bu yöntemde karar vericiler kullanılan tüm ölçütleri ve alt ölçütleri değerlendirmede 1-9 ölçeği ile hazırlanan tabloları doldurarak seçeneklerin karşılaştırmasını yaparlar ve öncelik sıralamasında bulunurlar (Saaty, 2000).

Özetle, bu amaç doğrultusunda ana ölçütlerin belirlenmesi ve karar seçeneklerinin oluşturulması, ikili karşılaştırmaların yapılması ve sonrasında tutarlılık oranlarının belirlenmesi ile en uygun kararın verilmesi Analitik Hiyerarşi Sürecinin uygulama adımlarını oluşturmaktadır. Analitik Hiyerarşi Sürecinde 1 ile 9 arasında değerler kullanılarak, ölçütlerin kendi içinde karşılaştırıldığı matrisler oluşturulur (Şekil 1).

$$\begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ 1/a_{21} & 1 & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ 1/a_{n1} & 1/a_{n2} & \cdots & 1 \end{bmatrix}$$

Şekil 1. Saaty tarafından geliştirilen ikili karşılaştırma matrisi (Almeida vd., 2019).

Karar matrisindeki ikili karşılaştırmanın sonucunun tutarlılık durumu oldukça önemlidir. Saaty tarafından tanımlanan tutarlılık oranının en üst limiti 0.10 olarak belirtilmektedir (Saaty, 2000). Analitik Hiyerarşi Sürecinde, karar verici, uzman ya da kullanıcının ikili karşılaştırma yöntemi ile kriterleri puanlaması, alternatif seçiminde karmaşık sistemleri basitleştiren bir yöntem olsa da tutarlılık oranı karar vericinin hassasiyeti ve o anki koşula bağlı kalmaktadır. Bu nedenle gündelik hayata dahil edebileceğimiz değişken karar vericiye sahip karar destek sistemlerinde Analitik Hiyerarşi Sürecini başka yöntemlerle ya da farklı ara yüzlerle desteklemek gerekmektedir.

Bayes Ağları matematiksel olarak Bayes Teoremi'ne dayanmaktadır. Bayes Teoremi olasılığa dayalı sınıflandırma yöntemidir. Bayes Teoremi'nin olasılık formülü Formül 1'de belirtilmektedir. Bayes Teoremi bir sonucun, hangi olasılıklarla, hangi kaynaktan geldiğini bulmaya yardımcı olur. Ağdaki koşullu olasılık değerlerinin çarpılmasıyla elde edilen zincir kuralı ise bir Bayes Ağ'ındaki tüm ilişkilerin nasıl oluşacağını görebileceğimiz bir kuraldır (Yücebaş, 2006). Bayes Zincir Formülü'ndeki tüm ağa ait olasılık verelerinin hesaplanması ise Formül 2'de gösterilmektedir. Bu ağlar Bayes Olasılık Kuralı ile çalışan bir karar destek sistemidir (Dereli, 2012).

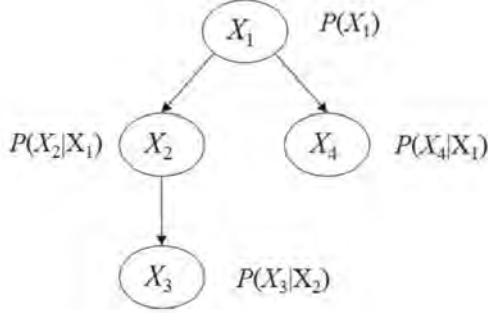
$$P(X1| X2) = P(X1) \times P(X2| X1) / P(X2) \quad (1)$$

Bayes koşullu olasılık formülünde;
 $P(X1| X2) = X2$ koşulunda $X1$ olasılığı,
 $P(X1) = X1$ olayının olasılığı,
 $P(X2| X1) = X1$ koşulunda $X2$ olasılığı,
 $P(X2) = X2$ olayının olasılığını ifade eder.

$$P(X1, X2, \dots Xn) = P(Xn| X1, \dots Xn-1) \times P(X1, \dots Xn-1) = P(Xn| X1, \dots Xn-1) \times P(Xn-1| X1, \dots Xn-2) \times P(X1, \dots Xn-2) \quad (2)$$

Bayes Ağları ya da Bayes İnanç Ağları (Bayesian Belief Networks) değişkenleri belirten düğümlerden ve değişkenler arasındaki koşullu olasılık durumlarını gösteren diyagramlardan oluşmaktadır. Düğümler, çocuk düğümler ve ilişkileri belirleyen oklar ve kendilerine hiç ok yönlendirilmemiş kök düğümler olarak sınıflandırılabilir. Bayes Ağları'nın yapay zekadaki olasılıksal devrimi ve akıl yürütme sistemlerinin çeşitli özelliklerinin olasılıksal çıkarımla nasıl elde edilebileceği Judea Pearl tarafından geliştirilmiştir. Pearl (1982), olasılık modellerinin kısa gösterimleri olarak ağaç yapılı ağları ve ilişkilerin düzenlenmesi için bir algoritma tanımlamıştır. Bayes Ağları genellikle

değişkenler arasındaki ilişkilerin grafik olarak gösterilmesi ile koşullu olasılıkların belirlendiği bu ilişkileri ve belirsizliklerin incelenebilmesini sağlamaktadır. Şekil 2’de, dört değişkenden oluşan örnek bir Bayes Ağı gösterilmiştir.

Şekil 2. Dört değişkenden oluşan Bayes Ağı gösterimi (Çinicioğlu, Önsel, Uluengin, 2015).

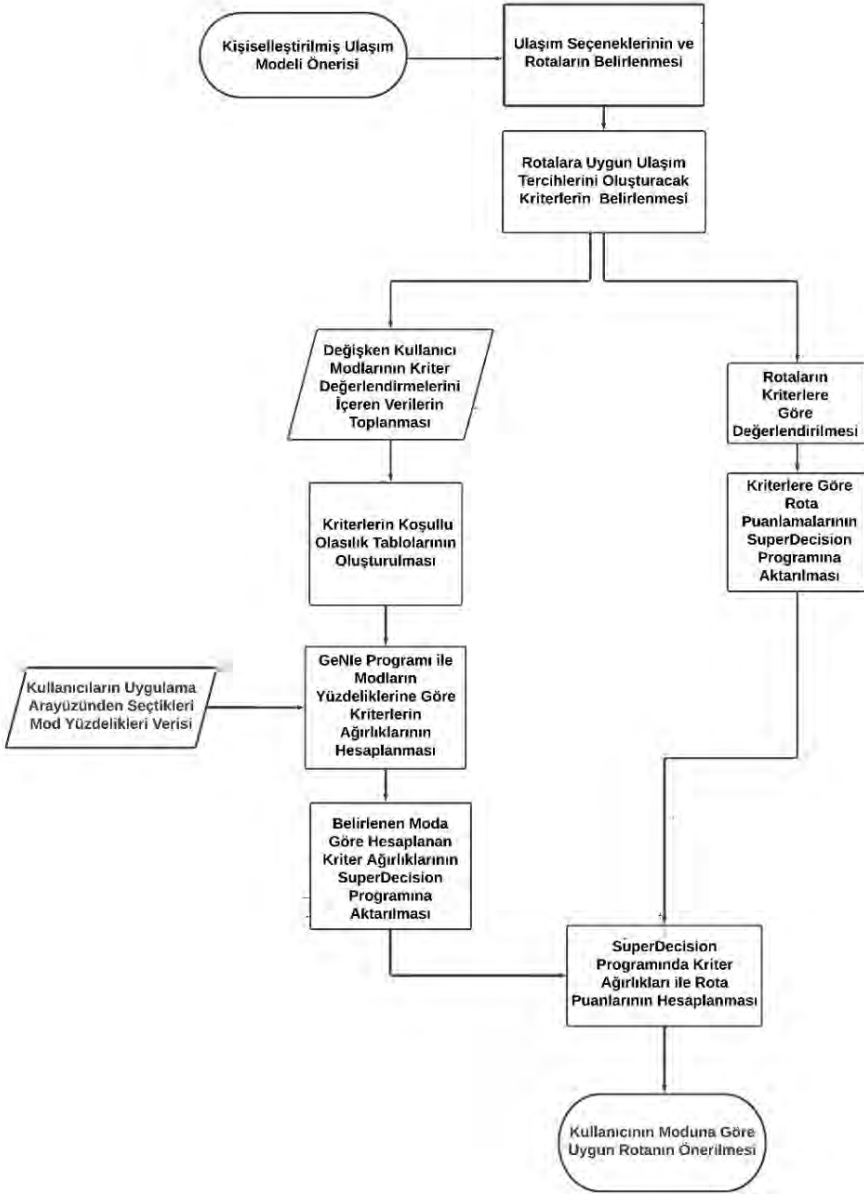
Bayes Ağları’nda ağ yapısı, nedensel ilişkiler dikkate alınarak ve veri setinden öğrenilerek oluşturulabilmektedir. Nedensel Bayes Ağları’nın bu noktadaki avantajı, ele alınan problemleri sadece olasılığa değil aynı zamanda nedenselliğe dayandırmasıdır (Çinicioğlu vd., 2015). İncelenen çalışmalarda, Bayes Ağları’nın, farklı kullanıcıların ürün seçimi tahmininde de kullanıldığı görülmüştür. Ji-Chun Quan and Sung-Bae Cho (2014)’nin bir çalışmasında Bayes Ağları ve Analitik Hiyerarşi Süreci kullanan çoklu kullanıcılar için akıllı bir TV programı önerme yöntemi sunulmaktadır. Önerilen yöntem, her kullanıcının tür tercihini yanı sıra program tercihini çıkarmak için Bayes Ağlarını kullanır ve grup türü tercihlerini tahmin etmek ve önerilen programları seçmek için AHP’yi kullanılmıştır. Bayes Ağ modelinin doğruluğu, kullanıcıların izleme geçmişinden, makine öğrenmesi ile, parametre öğrenerek geliştirilmiştir. Predrag M. vd. (2015)’in çalışmasında ise AHP, karar vericilerin kararlarını nesneleştirilmesine ve karar sürecinin resmileştirilmesine izin veren bir Bayes süreci olarak düşünülmüştür. Bayes Teoremi, Stanković ve Milić (2015)’in çalışmasında aposteriori olasılıklar, yani göreceli olasılıklar elde etmek için kullanılmıştır. Şirketin faaliyetlerini ön görece kriterlerin önemi farklı strateji olasılıkları ile birlikte değerlendirilmiştir ve AHP’deki kriterlerin öncelikleri bu stratejiler ile çakışan olasılık matrisleri yaratılmıştır. İncelenen çalışmalarda Bayes Ağları’nın hesaplanması için ve nedensel grafiklerin okunması için genellikle Netica (Norsys, 2020) ve GeNle (Bayesfusion, 2020) programları kullanılmaktadır. Ağları ve etki diyagramlarını modellemek için geliştirilen bu yazılımlar ücretli ve ücretsiz deneme sürümlerine sahiptir. Bu

yazılımlar ile modelin oluşturulma sürecinde, temel özelliklerin programlara girilmesinden sonra her düğümün farklı kombinasyonlarının farklı olasılık-taki gerçekleşme durumları her bir düğüme ait bölüme girilmektedir. Veri girişinin ve ilişkilerin esnek bir şekilde yapılabildiği bu programlarda zor olan kısım ikiden çok ebeveyni olan düğüm örneklerinde koşullu olasılıkların uzmanlar tarafından değerlendirilmesi, anketlerin doldurulması ve hesapların sisteme girişlerinin zorluğu olarak belirtilmiştir (Dereli, 2015).

AHP'nin girdi verilerinin doğruluğunu arttırmak için Bayes formülü tarafından elde edilen olasılıkları kullanabileceği bilinmektedir (Saaty ve Vargas, 1998). Analitik Hiyerarşi Süreci, ölçütlerin göreceli önem derecelerinin belirlenmesinde, karar vericilerin sıralamalarına ihtiyaç duyulan bir yöntemdir. Bu yöntem ile hiyerarşik yapının oluşturulması aşamasında amaç ve amaç doğrultusunda saptanan ölçütlerin belirlenmesi ve bu ölçütlere göre en iyi alternatifin seçilmesi mümkündür. Bu nedenle kamusal alanlar arası ulaşımda mikromobilteyi destekleyecek rota seçimi bu yöntem çerçevesinde, Superdecision (Superdecision, 2020) programı kullanılarak yapılmıştır. Bayes Ağları çalışması ise *GeNIe* üzerinden yürütülmüştür. Bu yöntemler çerçevesinde kişiselleştirilmiş bir ulaşım modeli önerilmiştir.

Kişiselleştirilmiş Ulaşım Modeli Önerisi

Bu çalışma Analitik Hiyerarşi Süreci çerçevesinde Bayes Ağları kullanarak kullanıcı tercihlerine göre bir rota seçme modeli oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda ilk önce karar verme sürecinde değerlendirilecek kriterler oluşturulmuştur. Bu kriterlerin ağırlık ölçütünün belirlenmesi için de Bayes Ağları kullanılmıştır. Modelin akış diyagramı şekildeki gibidir (Şekil 3).

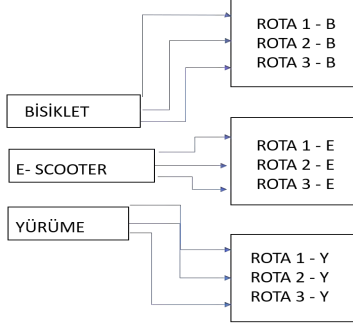
Şekil 3. Akış diyagramı

Çalışmanın Analitik Hiyerarşi Süreci çerçevesinde, öncelikle iki kamusal alan arasında mikromobilityi desteklemek için e-scooter, bisiklet ve yürüme seçeneği ile bu seçeneklere uygun rotalar belirlenmiştir.

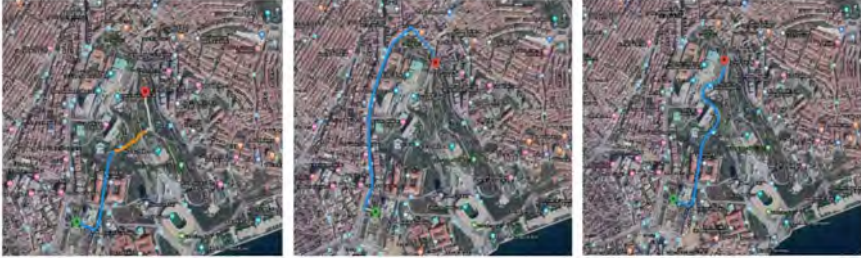
Bisiklet yolu tasarımı ve kent ölçeğinde uyulması gereken bazı kurallar olmasına rağmen tüm yollar bisiklet ve elektrikli scooter gibi saatteki hızı 10-25 km/sa arasında olan bireysel ulaşım araçları için uygun düzenlemelere ve kentsel bir ulaşım ağına sahip olmayabilir. Bu nedenle bölgesel düzenlemeler ile kentlerde bireysel ulaşım sorunları çözülmeye çalışılmaktadır. Uygun yol koşulları ve düzenlemeler sağlansa bile kentteki her bireyin rotalardan beklentileri ve ulaşım amaçları aynı değildir. Farklı kullanıcı profilleri ya da aynı kullanıcıların farklı ulaşım amaçları rota tercihinde oldukça etkilidir. Cimler (2013)'in de çalışmalarında belirttiği gibi, farklı kullanıcı profillerinin araç ya da rota seçiminde kullanılan Analitik Hiyerarşi Süreci ile geliştirilen modellerde birçok durum kararı etkilemektedir. Sürücülerin trafikteki durumunun, sabırlı, sabırsız, tecrübeli ya da tecrübesiz gibi sınıflandırıldığı sistemlerle yapılan çalışmalar, farklı sürücü türlerinin ve kriterlerin tartışılması için zemin hazırlamıştır (Cimler, 2013). Ayrıca sosyo-ekonomik faktörler de ulaşım aracı tercihi ve rota tercihini etkilemektedir (Amine, 2018). Kullanıcının mesleği, yaşı, zaman ve para tasarrufu açısından özel ya da toplu ulaşım seçeneğini tercih etmesi ve bunun da mevcut rotanın trafik yoğunluğunu etkilemesi birçok çalışmada görülmüştür. Bunun dışında Dotoli vd. (2017)'nin yaptığı bir çalışmada çevre duyarlılığı, varış süresi, aktarma durumu ve araçların doluluk durumu da kriterlere eklenerek çok katmanlı ve birbiri ile etkileşimli esnek bir sistem geliştirilmiştir.

Mevcut rotalardan birinin seçimi kullanıcılar için her zaman kolay olmamaktadır, trafik yoğunluğunu gösteren uygulamalar ile bir destek sağlansa da kullanıcının o anki ruhsal durumuna, sağlık durumuna, gündelik amacına yönelik tercihler çok fazla belirgin değildir. Sunulan karar destek sistemleri genellikle en hızlı rotayı sunmak üzerine odaklanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada kamusal alanlar arasında bisiklet ve e-scooter gibi araçlar ile yürüyüş rotaları için uygun yollar tanımlarken farklı kullanıcı durumlarına yönelik bir rota tavsiye modeli geliştirilmesi hedeflenmiştir. Kamusal alanların kentteki farklı kullanıcıların karşılaşma noktaları olduğu düşünülerek belirli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalarla çeşitlenen hareketlilik kamusal alanların da sürdürülebilirliğini arttırmayı hedeflemektedir. Çok çeşitli hareketlilik seçenekleri sunmak, daha sürdürülebilir kamusal alanların yaratılmasını teşvik edebilmektedir.

Çalışmada örnek bir model oluşturmak amacı ile sadece 3 rota sisteme dahil edilmiştir. Bu rotalar her bir ulaşım seçeneği için farklı bir alternatif olarak ayrılmıştır (Şekil 4). Çalışma için seçilen örnek alanlar; Taksim Gezi Parkı ve Maçka Parkı arasında tek yönlü rotalar BikeRoll (2020)'un uygunluk rotasına göre oluşturulmuştur (Şekil 5). Proje örnek senaryosu için seçilen 3 rota belirlendikten sonra rotaların belirlenen kriterlere göre puanlamaları yapılmıştır.

Şekil 4. Ulaşım seçenekleri içinde ikili karşılaştırılma yöntemi ile değerlendirilecek olan rotalar

Şekil 5. Rota 1; Mete Cad., Taşkışla Cad. Maçka Parkı iç yol, Rota 2; Cumhuriyet Cad. ve Valikonağı Cad., Rota 3; Mete Cad., Taşkışla Cad.

Rotalara Uygun Ulaşım Tercihlerini Oluşturacak Kriterlerin Belirlenmesi

Seçilen iki alan arasındaki rotalardan birine karar verme sırasında gereken kriterlerin belirlenmesi için, bisiklet, e-scooter ve yürünebilirliğe yönelik literatür araştırmaları yapılmıştır. Bisiklet yolları planlanırken uyulması gereken kurallar e-scooterlar için de oldukça önemlidir. Mevcut yolların motorlu taşıt trafiği için yapılmış olması bu kriterleri ve kuralları kısıtlamaktadır. Ancak karışık trafik rotalarına, şeritle ya da banket ile ayrılarak eklenen bisiklet yolları bulunmaktadır. Bunun gibi durumlarda sağ şeridin genişliği 1.00-1.30 m arttırılarak ayrılan alan bisiklet kullanımına uygun hale getirilebilmektedir

(Uz ve Karaşahin, 2004). İncelenen çalışmada bu yolların uygunluğunu belirleyen kriterler ise, güvenlik önceliği olan yol genişliği, tasarım hızı görüş mesafesi, eğim ve dönüş kurbu olarak belirtilmiştir. (Uz ve Karaşahin, 2004).

Bölgesel Güvenli Bisiklet Yolları Projesinde ise güzergâh seçimi aşamasında, ilgili kentin topoğrafyasına, kullanıcı eğilimlerine, güzergâh uzunluğuna, sokak genişliklerine, nüfus dağılımına, ana kentsel kullanımlara dikkat edilmiş ve bu kriterlere göre rotalar belirlenmiştir (Öztaş, vd. 2016). Bu çalışmalar dikkate alındığında, rotaların eğimi ve genişliği güvenliği, uzunluğu ise yol durumunu belirleyen önemli kriterlerdir. Kullanıcının eğilimleri ve nüfus durumu ise rotaların bulunduğu çevresel etkilerle ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Önerilen modelde mevcut yollar üzerinden değerlendirme yapılacağı için, eğim, genişlik uzunluk kriterleri belirlenmiştir. Sürenin farklı kullanıcı tercihleri için önemli olacağı düşünülerek kriterlere eklenmesi ise uygunluğu da kriterlere dahil olmasına neden olmuştur.

Kamusal alanlar ve kentsel hareketlilik arasındaki ilişkinin dengelenmesi için yapılan bazı araştırmalarda, kamusal alanlar arasındaki ulaşım ağlarının daha cazip hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Ravazolli ve Torricelli (2017)'nin makalesinde kamusal alanların sürdürülebilirliği, kentsel hareketlilik çerçevesinde incelenmiş ve Danimarka'nın başkenti Kopenhag, yürüyüş ve bisiklete binmenin yaygın olduğu yerlerde bir kamusal alan ağının nasıl daha sürdürülebilir olacağı örnek olarak verilmiştir. Ayrıca bu makalede sürdürülebilir hareketlilik tanımı, toplumun özgürce hareket etme, erişim elde etme, iletişim kurma ihtiyaçlarını ekolojiden ve insani gerekliliklerden ödün vermeden sağlaması olarak belirtilmiştir (Ravazolli ve Torricelli, 2017). Bu noktada kamusal alanların ve çevresindeki ağın devamlılığı için rotaların yaşayan mekanlar olması ve yeşil alanlarla ilişkisi önem kazanmaktadır. Bu nedenle çalışmada rotaların belirlenmesinde çevresel etki kriterleri yeşil alanların ve çevre mekanların canlılığı kapsamında değerlendirilmesine karar verilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucu belirlenen bu kriterler aynı zamanda Bayes Ağları'nda değişken kullanıcıların değerlendirdiği kriterlerdir.

Bu çalışma kapsamında uygulanacak modelde;

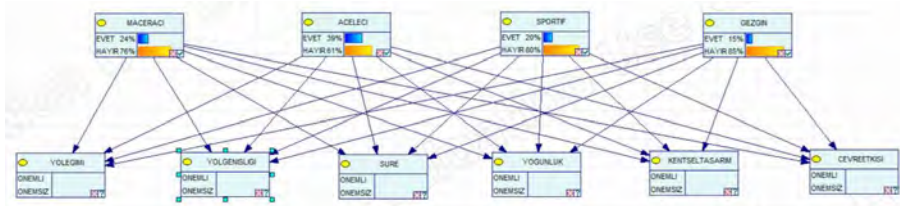
- Güvenlik kapsamında ele alınacak kriterler:
 - Yol Eğimi: Araç yolunun ya da varsa seçilen ulaşım tercihi için ayrılmış özel yolun eğimi,
 - Yol genişliği: Araç yolunun ya da varsa seçilen ulaşım tercihi için ayrılmış özel yolun genişliği;
- Rotalara yönelik kişisel tercihler için oldukça önemli olan kriterler:
 - Süre: Uzaklık ve hız değerlerine göre değişen süre,

- Yoğunluk: Trafik yoğunluğu;

- Kamusal alanların kentsel hareketlilikle olan çift yönlü ilişkisini belirleyen kriterler:
 - Kentsel tasarım, park ve yeşil alan durumu;
 - Çevre koşulları, mekânsal canlılık.

Değişken Kullanıcı Modlarının Belirlenmesi

Akış diyagramında da görüldüğü gibi çalışma Bayes Ağları ve Analitik Hiyerarşi Süreci iki ayrı koldan sürdürmektedir. Bayes Ağları bölümünde öncelikle kullanıcıların rota tercih sistemini en kolay ve etkin kullanabilmesi düşünülmüştür. Bayes Ağları ile kullanıcıların kendi modlarını belirli yüzdeler ile farklı kombinasyonlar oluşturarak verdiklerinde bu yüzdelerin kriterlerin önemini nasıl belirleyeceği hesaplanabilmektedir. Bu önem değerlerinin oluşturulmasından önce farklı kullanıcı modlarının kriterlere vereceği önem değerlerinin belirlenmesi için uzman görüşüne bağlı Nedensel Bayes Ağları seçilmiştir. Nedensel Bayes Ağı oluşturulurken ve modelde kullanılan değişkenler (değişken kullanıcı modları) belirlenirken, kamusal alanların kullanıcılarına öncelik verilmiştir. Rota seçiminde sağlık ve yaş durumları da önemli olacağı için gezgin (sağlıklı, genç), sportif (aktif, spor amaçlı gezmeyi hedefleyen ya da genç ve sağlıklı), maceracı (gezgin, genç ve korkusuz), aceleci (buluşma noktasına yetişmeye çalışan) olarak, kullanıcılar dört değişken mod sınıfına ayrılmıştır. Bu dört değişkenden oluşan kullanıcı sınıfları, modeli oluşturmak amacıyla seçilmiştir. Değişken kullanıcı modlarının sayıları arttıkça modelin esnekliği artacaktır. Tabloda kriterlerin düğüm olarak tanımlandığı değişken kullanıcı modlarının ise ebeveyn olduğu Nedensel Bayes Ağı oluşturulmuştur (Şekil 6).

Şekil 6. Kriterlerin düğüm olarak tanımlandığı değişken, kullanıcı modlarının ise ebeveyn olduğu Nedensel Bayes Ağı

Değişken Kullanıcı Modlarının Kriter Değerlendirmelerini İçeren Veri Setlerinin Oluşturulması

Belirlenen kriterlerin, kullanıcı tercihlerine göre farklı olasılıklardaki bir aralık durumunu değerlendirebilmek için web üzerinden bir anket oluşturulmuştur (Şekil 7). Bu ankette kullanıcılara farklı modlarda olduklarında hangi kriterleri önemseyecekleri sorulmuş daha sonra elde edilen veriler birleştirilerek koşullu olasılık tablolarına aktarılmıştır. Çevrimiçi yapılan ankette, 20 ile 65 yaşları arasındaki 51 kişiden analizlerde kullanılacak veriler elde edilmiştir. Anket çalışmasında oluşturulan matriste kullanıcıya maceracı olma durumunda önemli olduğunu düşündüğü kriterler, aceleci olma durumunda önemli olduğunu düşündüğü kriterler, sportif hissettiğinde önemli olduğunu düşündüğü kriterler ve gezgin olduğu zamanlarda önemli bulunduğu kriterler sorularak model için eğitici veri seti oluşturulmuştur. Bu anket sonucu her kişinin verileri, farklı modların aynı anda bulunma koşulları üzerinden tek tek değerlendirilerek koşullu olasılıklar tablosuna eklenmiştir.

	YOL EĞİMİ (araç yolu ya da ulaşım tercihine göre ayrılmış yol eğimi)	YOL GENİŞLİĞİ (araç yolu ya da ulaşım tercihine göre ayrılmış yol genişliği)	SÜRE (uzaklık ve ortalama hız)	YOĞUNLUK (trafik yoğunluğu)	KENTSEL TASARIM (yeşil alan ve parklar)	ÇEVRESEL ETKİ (mekansal canlılık)
MÁCERACI	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ACELECI	☐	☐	☐	☐	☐	☐
SPORTIF	☐	☐	☐	☐	☐	☐
GEZGIN	☐	☐	☐	☐	☐	☐

[BİTTİ](#)

Şekil 7. Nedensel Bayes Ağı değişken modu ve kriterler anketi (<https://tr.surveymonkey.com/r/C23G6L7>)

Kriterlerin Koşullu Olasılıklarının Hesaplanması

Koşullu olasılık tablolarının oluşturulması için yapılan anket sonuçlarına göre, kişilerin farklı modlarda önemli buldukları kriterler tabloya girilmiştir. Bu tabloları açıklamak gerekirse, Şekil 9’da görülen yol eğimi koşullu olasılık tablosunda, maceracı olma durumunda yol eğimini önemli bulan kullanıcı sayısı toplamda 30, bulmayan kullanıcı sayısı ise 21’dir. Maceracı olma durumunda, aceleci olma durumunda, sportif ve gezgin olma durumlarında yol eğimini önemli bulanların sayısı 4, bunların hepsinde aynı anda önemli bulmayanların sayısı 26’dır. Bu durumda koşullu olasılık yüzdesi, 0,13 olarak

hesaplanmıştır. Şekil 9'daki tabloda da görüldüğü gibi maceracı, aceleci, sportif olma durumunda yol eğimini önemseyen ancak gezgin olma durumunda bu kriteri önemsemeyenlerin sayısı ise 5'tir. Bu durumun olasılık yüzdesi ise 0,17 olarak hesaplanmıştır. Maceracı, aceleci, gezgin olduğu modlarda yol eğimini önemli olduğunu düşünen kişi sayısı 5, koşullu olasılık yüzdesi 0,17, maceracı ve aceleci olduğunda yol eğimini önemseyen ama sportif ve gezgin olduğunda önemsemeyen kişi sayısı 11'dir; bu olasılığın değeri ise 0,37 olarak hesaplanmıştır. Maceracı ve sportif olduğunda yol öneminin önemli olduğunu düşünen ancak gezgin ve aceleci olduğunda önemsiz olduğu düşünen kişi sayısı 7, koşullu olasılık tablosundaki değeri ise 0,23 olarak hesaplanmıştır. Maceracı ve sportif olduğu durumlarda yol eğimini önemseyen kişi sayısı 15'tir ve olasılık değeri 0,5'tir. Maceracı ve gezgin olduğu durumda yol eğimi kriterini önemseyen ise 9 kişidir burada ise koşullu olasılık 0,3'tür. Sadece maceracı olduğu durumda yol eğimini önemseyen kişi sayısı ise 9 kişi olup buradaki koşullu olasılık durumu 0,3'tür. Bu tablonun diğer kısmında ise yine aynı yöntemle maceracının yol eğimini beğenmediği durumlardaki farklı kombinasyonlar, anket sonucundaki verilere göre hesaplanmıştır. Bu tablo ve diğer kriterlerin tabloları ise aşağıda verilmiştir (Şekil 8), (Şekil 9), (Şekil 10), (Şekil 11), (Şekil 12) ve (Şekil 13). Bu tablolar daha sonra *GeNle* programı üzerinden oluşturulan Nedensel Bayes Ağı ortamındaki düğümlere (nodlara) aktarılmıştır. Anket çalışması sonucu 51 değerlendirme, 6 kriterin koşullu olasılık tablosuna işlenmiştir.

MACERACI	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
ACELECI	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
SPORTIF	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
GEZGIN	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR
ÖNEMLİ	4	3	5	11	7	15	9	9	4	9	6	1	7	0	0	0
ÖNEMSİZ	26	26	26	19	13	15	21	21	17	12	15	30	24	31	31	31
	30								21							

MACERACI	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
ACELECI	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
SPORTIF	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
GEZGIN	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR
ÖNEMLİ	0.13	0.17	0.17	0.37	0.35	0.50	0.30	0.30	0.19	0.43	0.28	0.03	0.23	0.00	0	0
ÖNEMSİZ	0.87	0.83	0.83	0.63	0.65	0.50	0.70	0.70	0.81	0.57	0.71	0.97	0.77	1.00	1	1

Şekil 8. Yol Eğimi Koşullu Olasılık Tablosu

MACERACI	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
ACELECI	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
SPORTIF	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
GEZGIN	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR
ÖNEMLİ	1	3	1	1	1	3	5	2	3	5	10	30	3	5	0	0
ÖNEMSİZ	15	15	13	15	15	13	11	3	32	30	25	5	32	30	35	35
	16								35							

MACERACI	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
ACELECI	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
SPORTIF	EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR		EVET		HAYIR	
GEZGIN	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR
ÖNEMLİ	#DEĞERİ	0.06	0.19	0.06	0.06	0.19	0.31	0.40	0.09	0.14	0.29	0.86	0.09	0.14	0	0
ÖNEMSİZ	#DEĞERİ	0.94	0.81	0.94	0.94	0.81	0.69	0.60	0.91	0.86	0.71	0.14	0.91	0.06	1	1

Şekil 9. Yoğunluk Olasılık Tablosu

MACERACI	EVET								HAYIR								
	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR				
ACELECI	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR				
SPORTIF	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR				
GEZİN	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	
ONEMLI	3	3	3	4	4	3	3	9	6	7	10	10	9	3	3	2	0
ONEMSIZ	14	14	14	13	13	9	8	17	27	24	25	25	31	31	32	34	
17 34																	

Şekil 10. Yol Genişliği Koşullu Olasılık Tablosu

MACERACI	EVET								HAYIR							
	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
ACELECI	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
SPORTIF	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
GEZİN	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR
ONEMLI	0	0	0	7	0	1	0	1	3	14	1	18	3	7	0	0
ONEMSIZ	9	9	9	2	9	8	9	8	39	28	41	24	39	35	42	42
9 42																

Şekil 11. Süre Koşullu Olasılık Tablosu

MACERACI	EVET								HAYIR							
	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
ACELECI	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
SPORTIF	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
GEZİN	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR
ONEMLI	1	1	4	4	9	4	3	0	4	9	9	1	3	3	17	0
ONEMSIZ	16	16	13	13	8	13	14	17	30	25	25	33	31	31	7	34
17 34																

Şekil 12. Kentsel Tasarım Koşullu Olasılık Tablosu

MACERACI	EVET								HAYIR							
	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
ACELECI	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
SPORTIF	EVET				HAYIR				EVET				HAYIR			
GEZİN	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR	EVET	HAYIR
ONEMLI	3	5	3	5	11	4	10	4	3	5	3	1	12	1	8	0
ONEMSIZ	27	25	27	25	19	26	20	26	18	16	18	20	9	20	13	21
30 21																

Şekil 13. Çevre Etkisi Koşullu Olasılık Tablosu

Kullanıcının Değişken Modlarını Belirlemesi

Bu çalışmada Bayes Ağında değişken olarak belirlenen farklı kullanıcı modları dört sınıfa ayrılmıştır. Ayrılan dört sınıfın Bayes Ağlarındaki koşullu olasılık hesapları sonucu çıkan yüzdelik değerleri daha sonra AHP kullanıcı profilleri olarak dahil edilmiştir. Bu veri seti, Makine Öğrenmesi çalışmalarında Bayes Ağı ile geliştirilen tavsiye sistemlerinde kullanılan, Eğitici Veri Seti (Training Data) olarak düzenlenmiş, algoritmalara girecek hazırladığımız veridir. Veri seti sisteme girildikten sonra kullanıcıların kendi modlarının yüzdeliklerine göre tüm düğümlerin olasılıkları hesaplanarak, kullanıcıların değişken modlarda kriterlere verdikleri önem değerlerine göre bir rota seçimi-

nin sağlanması hedeflenmiştir. Kullanıcılar bir uygulama arayüzü ile değişken modlarını belirleyebilirler ya da her kullanıcı kendi için sabit bir mod kaydedebilir (Şekil 14). Bayes Ağları'nda, kullanıcı modu değişkenlerinin yüzdesinin değişimi ile her kritere farklı ağırlık yüzdesi hesaplanmaktadır ve bu yöntemin karar destek sistemini daha esnek hale getirdiği düşünülmektedir.

Şekil 14. Kullanıcıların değişken modlarını belirleyebileceği arayüz tasarımı

Rotaların Kriterlere Göre Değerlendirilmesi

Çalışmada Bayes Ağları ile kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesine ek olarak Analitik Hiyerarşi Süreci ile bir rota seçimi yapılabilmesi için, rotaların da ağırlık değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Rota seçimini yapabilmek ve rotaların kriterlere uygunluk durumunu puanlayabilmek amacıyla öncelikle bazı temel varsayımlarda bulunulmuştur.

İlk aşamada;

- Mevcut rotada bulunan trafik akışı hızı eş zamanlı olarak çalışmaya dahil edilmemiştir.

- Bisiklet, e-scooter ve yürüme hızı sabit referans değerlerde alınmıştır. Bu değerler bisiklet için 25 km/s, e-scooter için 18km/s, yürüme için 5 km/s olarak kabul edilmiştir.

- Bisiklet ve e-scooterın parklardaki tedarik süresi ve paylaşım sistemi modele dahil edilmemiştir.

- Maçka Parkı'nın sınırlarından, Gezi Parkı'nın ortasındaki havuzlu meydan arasında, karar destek sisteminde kullanılmak üzere 3 rota, eğim ve uygunluk durumuna göre Bikeroll'un hazırladığı haritalar aracılığı ile seçilmiştir.

Kriterlerden, güvenliği belirleyici olan yol eğimi ve yol genişliğinin uygunluğu BikeRoll'un oluşturduğu rotalar üzerinden, yol durumuna ait veriler ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Daire Başkanlığı verilerine göre sisteme girilmiştir (Şekil 15). Kentsel tasarım kriterini oluşturan, tasarlanmış yeşil alanlar ve yolların tasarım durumu, İBB'nin parklar haritasından elde edilmiştir (Şekil 16). Çevresel etki kriteri ise rota üzerindeki twitter verilerinin yoğunluğunu lokasyon bilgisi üzerinden tespit edebildiğimiz Grasshopper Mosquito eklentisi ile yoğunluk akslarının karşılaştırılmasına göre belirlenmiştir (Food4rhino, 2020). Çevresel etki kriterinin anlık verilerle değişebilmesi ve çevrenin yoğunluğunu eş zamanlı ölçebilmek, fiziksel kamusal alan ile sanal kamusal alan verilerini karşılaştırmak adına önemlidir. Bu çalışmada rotaların bulunduğu ana cadde isimleri adres bölümüne girilerek o rotadaki tweet sayısı 100 ile sınırlandırılarak hesaplanmıştır. Veriler, güncel olması için 29.05.2020 de en popüler olan tweet'den girilmiştir. Buna göre rota 1'deki tweet sayısı 80, rota 2'deki tweet sayısı 48 ve rota 3'te bulunan tweet sayısı 52 olarak görülmektedir (Şekil 17), (Şekil 18) ve (Şekil 19). Çevresel etki puanı bu verilere göre tabloya girilmiştir. Çevresel etki verilerinin anlık değişkenliğinden dolayı kullanıcıların gündelik değişken modları ile uyum sağlayacağı için seçilen bu yöntem sonucu değerlendirme sayılar arası kıyaslamaya göre puanlanmıştır.

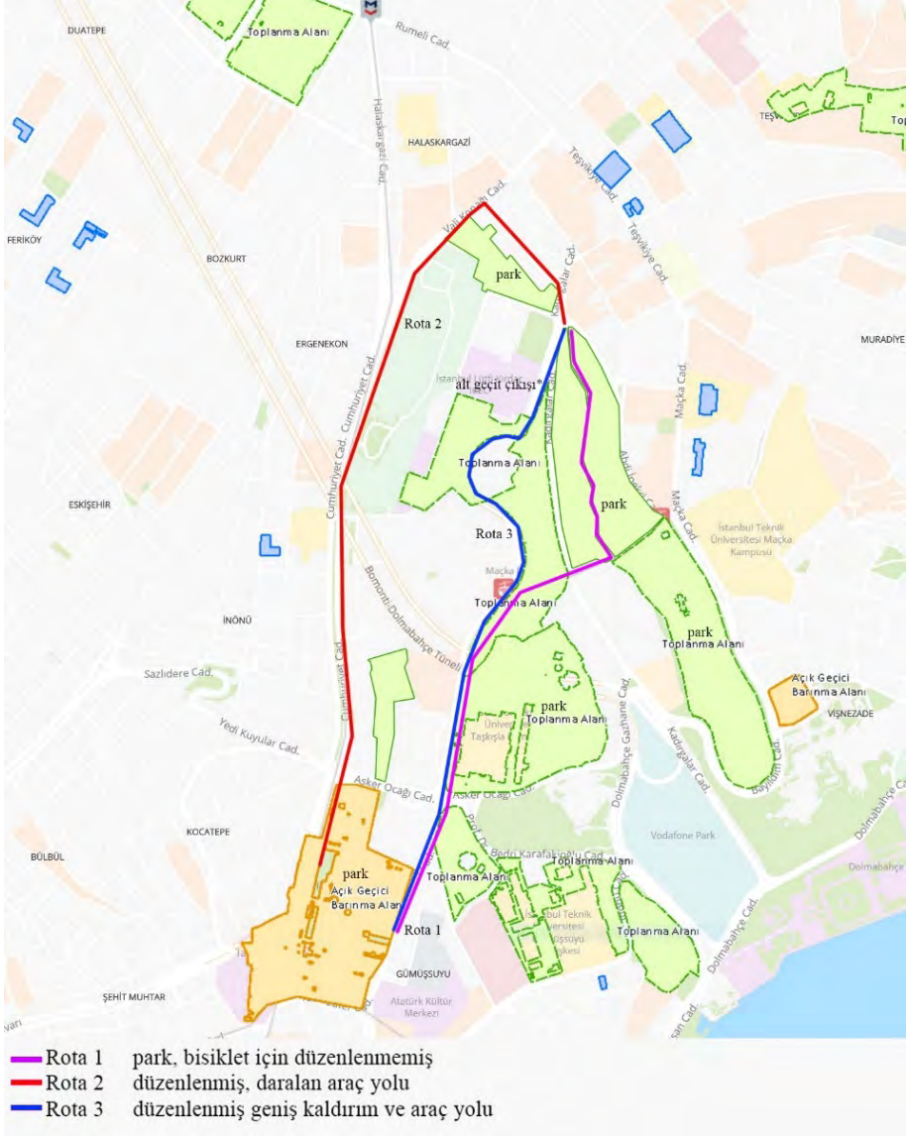
ROTA 2

AB KAP 7 9	BA KAP 7 9	AB PRE 7 9	BA PRE 7 9
1792	1792	32	0

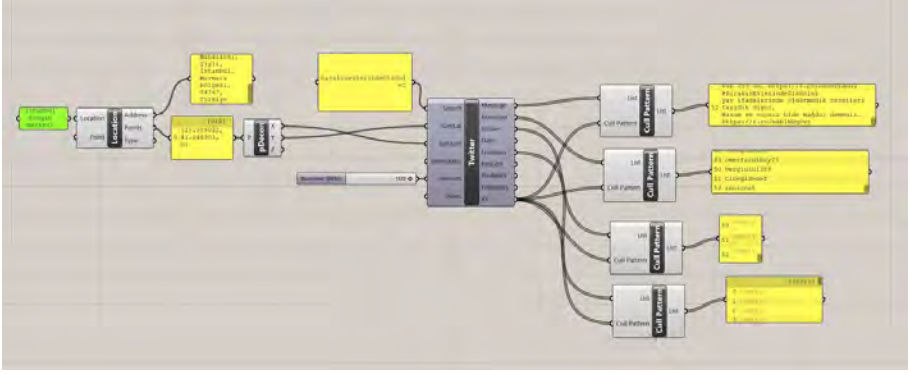
ROTA 3

AB KAP 7 9	BA KAP 7 9	AB PRE 7 9	BA PRE 7 9
5376	0	622,463565	0

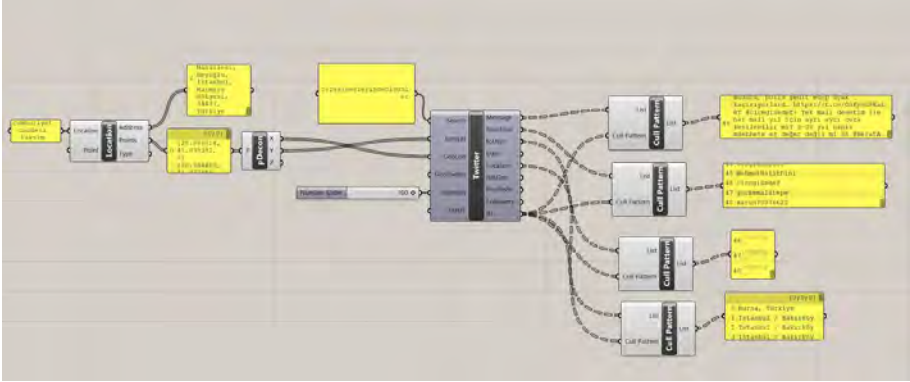
Şekil 15. Rota 3 – Çift yön Araç kapasitesi sa. 1792 araç; Rota 2– Tek yön araç kapasitesi sa. 5376 araç; Rota 1– Mete Caddesi devamında park içine dahil olduğu için az yoğun olarak puanlanmıştır.

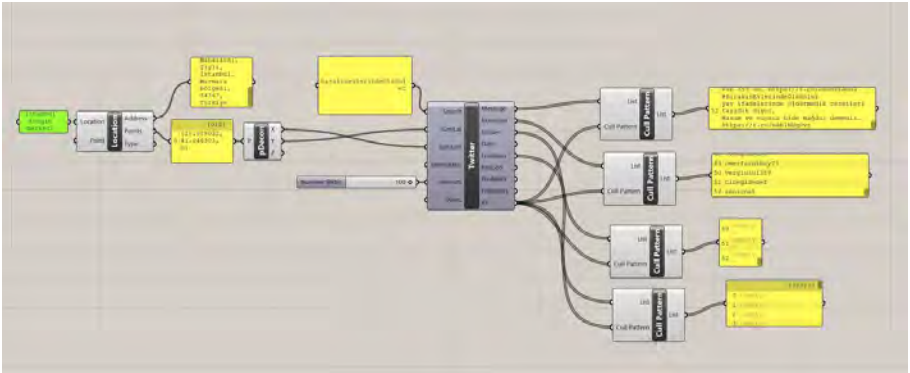
Şekil 16. İBB park ve toplanma alanları haritası üzerinde rotaların durumu.

Şekil 17. Rota 1 Taşkışla Caddesi – Maçka Parkı iç yol

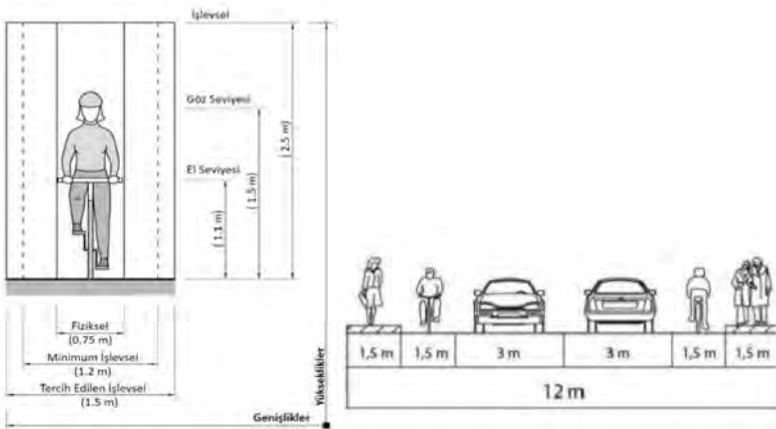

Şekil 18. Rota 2 Cumhuriyet Caddesi

Şekil 19. Rota 3 İstanbul Kongre Merkezi yolu

Bu veriler doğrultusunda rotaların özelliklerine göre kriterlerin puanlanabilmesi için her bir ulaşım seçeneğine göre bazı alt ölçütler belirlenmiştir. Bisiklet ve e-scooter rotaları için eğim durumunun alt ölçütlere göre belirlenen puan tabloları, literatür araştırmalarındaki, araç yolu ve bisiklet yolunun birlikte olduğu ideal çözümlere göre alt ölçütler belirlenmiştir. Bu tablolara göre genişliğin 12 m olduğu durumlar araç ve bisiklet için bisiklet yolu ayrımı ile birlikte bisiklet ve e-scooter kullanımı için dönüştürülmeye uygundur. Tabloda verilen kısaltmalarda YY olarak verilen Yaya Yolu değerleri ve BY olarak verilen Bisiklet Yolu değerleri literatür çalışmalarından alınan minimum değerlere göre düzenlenmiştir. Tercih edilen değer dışında uyarlanabilir bisiklet yolu ve e-scooter yolları için 9 m araç yolu ve 1,2 m bisiklet yolu genişliği olan yollar 7; 6 m araç yolu ve 2,4 m bisiklet yolu genişliği olan yollar 5; 4,5 m araç yolu ve 2,2 m Yaya Yolu genişliği olan yollar üç ve sadece tek araç geçişine izin verilen yollar ise bisiklet ve e-scooter için 1 puan olarak kabul edilmiştir. Bu ölçütlere göre 1-9 arası puanlama ile ulaşım seçeneklerinin rota seçiminde tutarlılık sağlanması amaçlanmıştır (Şekil 20). Bu ölçütlerin puanlama sisteminde her ulaşım seçeneğine göre rotaya uygunluk durumu puana göre belirlenmiştir (Şekil 21). Bu puanlar alternatiflerin içinde her bir rotanın değeri olarak, belirleyici kriterler için "direct " bölümünden girilmiştir (Şekil 22).

Şekil 20. Bisiklet yolu ve araç yolu ilişkisi Küçükpehlivan ve Doğru (2015)

BİSİKLET hız 25 km/ sa

	eğim	genişlik	SÜRE / dk	YOĞUNLUK	kentsel tasarım	çevresel etki
1	%10+	3.5	15+	ÇOK YOĞUN	düzenlenmemiş	0-10 T. kullanıcı
3	%9-%10	4.5 / YY 2	15	BİRAZ YOĞUN	hızlı araç yolu	10-30 T. kullanıcı
5	%6-%8	6 / YY 2.4	10	YOĞUN	düzenlenmiş araç yolu ve y	30-50 T. kullanıcı
7	5%	9 / BY 1.2	4	AZ YOĞUN	yaya yolu - araca kapalı yol	50-100 T. kullanıcı
9	< %2	12 / BY 2.4	3	YOĞUN DEĞİL	park ve düzenlenmiş	100 + T. kullanıcı

ROTA 1	12%	5+ YY2	2.4	YOĞUN DEĞİL	düzenlenmemiş	80
	1	3,5	6	3	1	9

ROTA 2	6%	8	4	YOĞUN	düzenlemiş, araç yolu	48
	5	6	7	5	5	5

ROTA 3	6%	6 + YY2	3.6	AZ YOĞUN	düzenlemiş, araç yolu	52
	5	4,5	5	7	5	7

E-SCOOTER hız 18 km/ sa

	eğim	genişlik	SÜRE / dk	YOĞUNLUK	kentsel tasarım	çevresel etki
1	%10+	3.5	15+	ÇOK YOĞUN	düzenlenmemiş	0-10 T. kullanıcı
3	%9-%10	4.5 / YY 2	15	BİRAZ YOĞUN	hızlı araç yolu	10-30 T. kullanıcı
5	%6-%8	6 / YY 2.4	10	YOĞUN	düzenlenmiş araç yolu ve	30-50 T. kullanıcı
7	5%	9 / BY 1.2	4	AZ YOĞUN	yaya yolu - araca kapalı y	50-100 T. kullanıcı
9	< %2	12 / BY 2.4	3	YOĞUN DEĞİL	park ve düzenlenmiş	100 + T. kullanıcı

ROTA 1	12%	5+ YY2	4	YOĞUN DEĞİL	park ve düzenlenmiş	80
	1	3,5	7	3	9	9

ROTA 2	6%	8	5	YOĞUN	düzenlenmiş araç yolu	48
	9	9	6	5	5	5

ROTA 3	6%	6 + YY2	5.6	AZ YOĞUN	düzenlenmemiş	52
	7	4,5	6	7	1	7

YÜRÜME hız 5 km/ sa

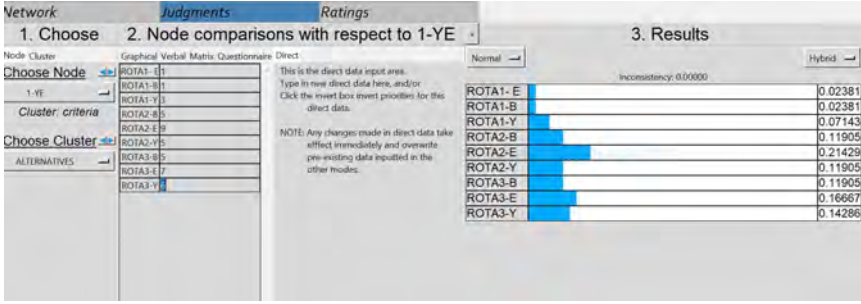
	eğim	genişlik	SÜRE / dk	YOĞUNLUK	kentsel tasarım	çevresel etki
1	%10-%20	yaya yolu yok	30+	ÇOK YOĞUN	düzenlenmemiş	0-10 T. kullanıcı
3	%9-%10	8 + YY2	20	BİRAZ YOĞUN	hızlı araç yolu	10-30 T. kullanıcı
5	%10-%7	7 + YY2	15	YOĞUN	düzenlenmiş araç yolu + y	30-50 T. kullanıcı
7	%5-8 eğim	6 + YY2	10	AZ YOĞUN	yaya yolu - araca kapalı y	50-100 T. kullanıcı
9	< %2	4 + YY2	5	YOĞUN DEĞİL	park ve düzenlenmiş	100 + T. kullanıcı

ROTA 1	12%	5+ YY2	14	YOĞUN DEĞİL	park ve düzenlenmiş	80
	1	8	8	3	9	9

ROTA 2	6%	8+YY2	18	YOĞUN	düzenlemiş, araç yolu	48
	5	3	4	5	5	5

ROTA 3	6%	6 + YY2	3.6	AZ YOĞUN	düzenlemiş, araç yolu	52
	5	7	2	7	5	7

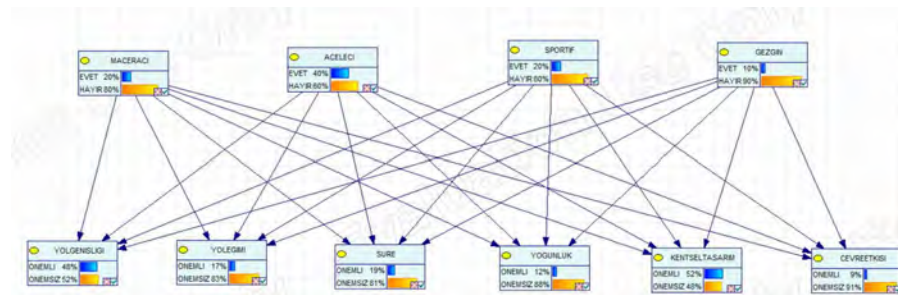
Şekil 21: Rota özellikleri ve alt ölçütlere göre kriterlerin puanlanması

Şekil 22: Kriterlere göre rota puanlamalarının SuperDecision programına aktarılması

Bayes Ağı ile Kriterlerin Ağırlıklarının Hesaplanması

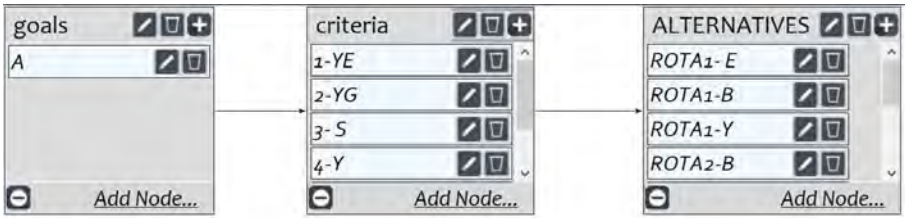
Bu koşullu olasılıklar sonucu tüm düğümlerin ağırlık yüzdeleri ise *GeNle* tarafından hesaplanmıştır ve kriterler Analitik Hiyerarşi Süreci ile değerlendirilmek üzere SuperDecision programına aktarılmıştır. Örnek senaryo incelendiğinde; A kişisi o anki rota seçimi için mevcut modunun, %20 maceracı, %40 aceleci, %20 sportif, %10 ise gezgin olduğunu belirtmiştir. Bu veriler *GeNle* programında Bayes Ağı'na girildiğinde, her düğüme girilmiş olan eğitici veri seti doğrultusunda program her bir kriter için ağırlık yüzdelerini çıkarmıştır. Yani bir kullanıcı %20 maceracı, %40 aceleci, %20 sportif, %10 ise gezgin olduğu için kriterlerinde yol genişliği %12, yol eğimi %17, süre %19, yoğunluk %12, kentsel tasarım %52 ve çevre etkisi %9 önemli olarak hesaplanmıştır (Şekil 23). Yapılan anket sayısının artması ya da bu veri setinin oluşması için sosyal medya verilerinden bilgi alınması öğretici veri setini iyileştireceği için, kriterlerin önem yüzdeleri değişken kullanıcı moduna daha duyarlı hale gelecektir.

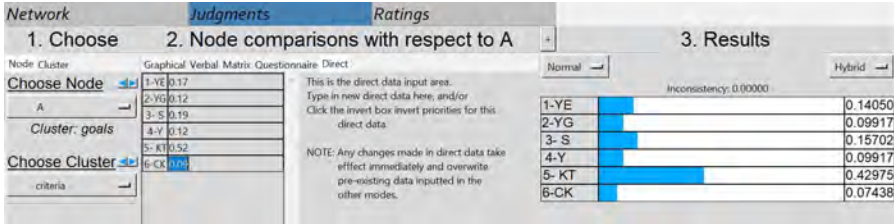
Şekil 23: *GeNle* Programında değişken modların yüzdelerine göre hesaplanan kriterlerin ağırlık yüzdesi

Kullanıcının Moduna Göre Kullanıcıya Uygun Rotanın Belirlenmesi

GeNie programında, kullanıcının değişken moduna göre girilen yüzdeler sonrasında kriterlerin ağırlık yüzdeleri hesaplanmıştır. Bu yüzdeler SuperDecision programında bir A kullanıcısı için oluşturulan alternatif karar modeline aktarılmıştır (Şekil 24). Bu modele aktarılan kriterlerin önem yüzdelerine göre rota puan değerleri ile öneri rota tercihi yapılmıştır (Şekil 25). SuperDecision programında Analitik Hiyerarşi Süreci ile değişken yüzdelliklerin, kriterlerin önemini de değiştirdiği görülmektedir. Yapılan çalışmanın tutarlılık raporu incelendiğinde bu oran 0,1'in altındadır çünkü kriterler sabit puanlar ve önem yüzdeleri girilerek karşılaştırılmıştır. A kullanıcısının değişken moduna göre, Bayes Ağları ve Analitik Hiyerarşi Süreci ile *GeNie* ve SuperDecision programlarında oluşturulan modelin önerdiği ulaşım seçeneği, Rota 2 ve E-scooter olarak belirlenmiştir (Şekil 26).

Şekil 24. A kullanıcısının SuperDecisionda oluşturulan, kriterler ve alternatif karar modeli

Şekil 25. A kullanıcısının değişken moduna göre belirlenen kriter yüzdeleri

Here are the overall synthesized priorities for the alternatives. You synthesized from the network Main Network: DENEME10.sdmod: formulaic: ratings

Name	Graphic	Ideals	Normals	Raw
ROTA1- E		0.939428	0.146549	0.073274
ROTA1-B		0.417142	0.065073	0.032537
ROTA1-Y		0.972735	0.151744	0.075872
ROTA2-B		0.858065	0.133856	0.066928
ROTA2-E		1.000000	0.155998	0.077999
ROTA2-Y		0.818011	0.127608	0.063804
ROTA3-B		0.708172	0.110473	0.055237
ROTA3-E		0.514780	0.080304	0.040152
ROTA3-Y		0.182017	0.028394	0.014197

Şekil 26. A kullanıcısının değişken moduna göre modelin önerdiği ulaşım seçeneği

Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın amacı iki kamusal alan arasında mikromobilitiyi ve yürünebilir rotaların oluşturulmasını destekleyen kişiselleştirilmiş bir model geliştirilmesidir. Çalışmada farklı kullanıcı tiplerinin değişen tercihlerine göre, farklı rotalarda, farklı ulaşım seçeneklerinin sunulabilmesi için bir karar destek sistemi önerilmiştir. Bu çalışma ile kent içinde bireysel kullanıma yönelik, çevreci ve kullanıcı odaklı ulaşım rotaları oluşturulması ve kent içi bireysel ulaşım seçenekleri için kullanıcıya yardımcı bir sistem sunulması hedeflenmektedir. Yöntem olarak Analitik Hiyerarşi Sürecinin içine Bayes Ağları'nın dahil edilmesi kullanıcıların kriterleri değerlendirme sürecini hızlandırmış ve kullanıcıların değişken mod birlikteliklerinin bir arada olma olasılığına göre kriterlerin kendiliğinden ağırlıklandırılmasını sağlamıştır.

Kamusal alanların erişilebilirliğini hem çevreci bir yaklaşım ile hem de sosyal ilişkiler ölçeğinde incelediğimizde aynı kullanıcının bile farklı zamanlarda farklı ulaşım seçeneklerini tercih edebilmesi, kullanıcıya esneklik sağlamak ve uzun vadede kentteki ulaşım alışkanlıklarını değiştirebilir bir yaklaşım sunmaktadır. Çalışma kamusal alanların ulaşılabilirliğini mikromobiliti destekli hale getirirken aynı zamanda farklı kullanıcıların farklı taleplerine göre önerilen ulaşım seçenekleri kamusal alanlardaki farklı kullanıcıları karşılamaktadır. Bu kişiselleştirilmiş ulaşım modeli ile, kullanıcılar otomobil egemen dünyanın sınırlarındırıcılığına göre daha kişisel ve gündelik

taleplerine uygun rotalara yönlendirilebilmektedir. Bu model ile kamusal alanların herkesin tercihlerine göre daha erişebilir olabileceği ve yeşil sistemin içinde daha sürdürülebilir hale geleceği öngörülmektedir.

Çalışmanın geliştirilmesi sürecinde veri madenciliği çalışmaları da modele dahil edilip, kullanıcıların sosyal medya verileri, dinledikleri müzikler ya da tweetlerde tespit edilen içerikler ya da Instagram görüntülerinin işlenmesi ile birlikte mod seçimi sağlanabilir ve ulaşım seçenekleri de buna göre tavsiye edilebilir. Instagram kullanımının kamusal alan üzerinde yarattığı algı nedeni ile kamusal alan kullanımında Instagram görselleri çok fazla yönlendirici olmaktadır. Bu nedenle çalışmanın devamında modların değişken sınıflarının belirlenme sürecinde instagram verileri üzerinden makine öğrenmesi ile geliştirilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda model, kullanıcıların kendilerinin mod seçimi yapmasına gerek kalmadan modların ve bu modlar sonrasında da yine Bayes Ağları ve Analitik Hiyerarşi Süreci ile rotaların tavsiye edildiği bir karar destek sistemine dönüşebilir.

Gelecekte kentsel tasarım ve ulaşım planlama projelerinde disiplinlerarası çalışmaların gerekliliği aşikardır. Bu çalışma kamusal alan kullanımı, kişiselleştirilmiş ve çevreci ulaşım seçenekleri ve makine öğrenmesi gibi farklı disiplinlerin kesiştiği bir alan yaratmaktadır.

Extended Abstract

Personalized Transportation Model Proposal to Support Micromobility Between Public Spaces

*

Eσμα Selen Aksoy⁷
ORCID: 0000-0002-8373-9737

Şehnaz Cenani⁸
ORCID: 0000-0001-8111-586X

Gülen Çağdaş⁹
ORCID: 0000-0001-8853-4207

Introduction and Research Questions & Purpose:

Public spaces are a meeting point in the city, where different individuals meet and spend time together. Transportation options to these areas may not always be the same due to the changing demands of individuals. It is also very important that the preferences are not the same and not directed to the same option in order to ensure diversity in the use of public space. For this reason, in the study, a personalized transportation model between two public spaces is proposed, considering that public spaces are important points in the city. The aim of the study is to create a personalized transportation preference model that supports micromobility among public spaces. With this model, a decision support system will be presented to the user in the selection of environmentally friendly and user-oriented transportation routes for individual use in the city.

Literature Review

As stated by Gehl (2006), the accessibility of public spaces with each other is also important in terms of the formation of ecological green bridges and the

⁷ Doktora Öğrencisi, İTÜ, E-mail: aksoye@itu.edu.tr

⁸ Dr. Öğr. Üye., İstanbul Medipol Üniversitesi, E-mail: sdurmazoglu@medipol.edu.tr

⁹ Prof. Dr., İTÜ, E-mail: cagdas@itu.edu.tr

transfer of social relations. Suggesting the same routes to users while accessing these areas limits the users' access options to the public space. Therefore, in this study, a decision support system is presented where different transportation options are offered to different users. As Cimler (2013) stated in his studies, many situations affect the decision in models developed with the Analytical Hierarchy Process used in the selection of vehicles or routes of different user profiles. Studies conducted with systems in which the status of drivers in traffic are classified as patient, impatient, experienced or inexperienced has laid the groundwork for the discussion of different driver types and criteria (Cimler, 2013). In addition, socio-economic factors also affect the choice of transportation vehicle and route (Amine,2018). However, the decision support systems offered generally focus on providing the fastest or most reasonable route. The aim of this study is to determine the preference possibilities in different situations, rather than just choosing the most appropriate route.

It is known that the Analytical Hierarchy Process can use the probabilities obtained by the Bayes formula to increase the accuracy of input data (Saaty and Vargas, 1998). Bayes Theorem has been used to obtain aposteriori probabilities, that is, relative probabilities in the work of Stanković and Milić (2015). The importance of the criteria that will predict the activities of the company has been evaluated together with different strategy possibilities. The priorities of the criteria in the Analytical Hierarchy Process have also been determined according to these possibilities. In the studies examined, it has been observed that Bayesian Networks are also used in product selection estimation of different users. In a study by Ji-Chun Quan and Sung-Bae Cho (2014), a smart TV program proposal method is presented for multiple users using Bayesian Networks and Analytical Hierarchy Process. In line with these studies, in the proposed model, Bayesian Networks were included in the Analytical Hierarchy Process in order to obtain the importance percentages of the criteria according to the preferences of the users.

Method

Analytical Hierarchy Process and Bayesian Networks are used as methods in the study. The transportation options that will be evaluated in the Analytical Hierarchy Process method are discussed within the scope of micromobility studies. Bayes Networks have been preferred in determining the importance of the criteria that are effective in selecting these routes, in order to increase the accuracy of the input data in the Analytical Hierarchy Process, to change

the importance level of the criteria according to the variable mode of the users and to make the system more flexible. E-scooter, bicycle and walking options and routes suitable for these options were determined to support micromobility between two public spaces. Then, the criteria that affect the users in the process of deciding on one of the routes between the two selected areas were determined. These criteria are also evaluated by variable users in the Bayesian Network. In the study, three routes between two public spaces have been chosen to create an exemplary model. These routes are reserved as a different alternative for each transportation option. After determining nine different transportation preferences with three routes and three transportation options selected for the project sample scenario, the routes were scored according to the determined criteria. For the criteria that will determine the appropriate transportation preferences for the routes, literature studies on bicycle, e-scooter and walkability have been made and the suitability of the routes was scored by taking some threshold values.

Bayesian Networks and AHP are carried out from two different branches in the same process. In the Bayesian Networks section, it is primarily aimed that users can use the route preference system most easily and effectively. Through Bayesian Networks, it can be calculated how the users will determine the importance of the criteria that will affect their preferences in different modes or when different modes are together. To determine the importance values of different users to different criteria, Causal Bayesian Networks were selected based on expert opinion.

In the study, the Causal Bayesian Network was created in which the criteria are defined as nodes and the variable user modes are parents. In order to evaluate the coexistence of different user modes with different probabilities of the criteria determined in the Causal Bayesian Network, a web-based survey was created. In this survey, users were asked which criteria they would consider when they were in different modes. Then, the data obtained were combined and transferred to conditional probability tables. These tables were transferred to the nodes in the Causal Bayes Network environment, created through the GeNIe program. With this method, after the data set prepared as a result of the survey, the change of the percentage of different modes and the calculation of different weight percentage for each criterion that will determine the route and transportation vehicle, flexibility in the decision support system is provided. In the sample scenario created with this flexibility, the percentages of the criteria determined according to the user's mode were transferred to the SuperDecisions program to be evaluated by AHP, where

different transportation preferences were compared with the binary comparison method.

Results

As a result of this study, a recommendation system model has been created in which variable routes are suggested to different users according to their changing demands in daily life. Determining the weights of the criteria according to the modes in line with the conditional probabilities in the data set enabled the criteria to be weighted automatically according to the probability of the variable mode associations of the users with including Bayesian Networks in the Analytical Hierarchy Process as a method. The proposed model will provide the most suitable route to be recommended by rapidly evaluating many criteria by choosing certain modes instead of evaluating the criteria such as traffic density, physical and environmental conditions of the routes one by one. In future studies, in the creation of the educational data set in which the weights of the criteria are determined according to the different modes of the users, the mode selection can be developed by including the data mining studies in the model and can be made recommendations accordingly.

Kaynakça/References

- Bayesfusion (2020). 12 Kasım 2020 tarihinde <https://www.bayesfusion.com> adresinden erişildi.
- BikeRoll. (2020). BikeRoll. 6 Mayıs 2020. <https://bikeroll.net/tr> adresinden erişildi.
- Boy, J. D., ve Uitermark, J. (2016). How to study the city on Instagram. *PLOS One*, 11(6), 612 – 624. doi:10.1371/journal.pone.0158161
- Cimler, R. (2013). *Analytic hierarchy process and agent-based simulation for traffic modeling*. 12. Uluslararası Analitik Hiyerarşi Süreci Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri metni, Kuala Lumpur, Malaysia. doi: 10.13033/isaahp.y2013.022
- Cheliotis, K. (2019). *Agent-Based Modelling of Public Space Activity in Real-Time* (Doktora tezi). https://www.researchgate.net/publication/331770554_Agent-Based_Modelling_of_Public_Space_Activity_in_Real-Time#fullTextFileContent adresinden erişilmiştir.
- Çinicioğlu, E.N., Ekici, Ş.E., ve Ülengin, F. (2015). Bayes ağ yapısının oluşturulmasında farklı yaklaşımlar: Nedensel Bayes ağları ve veriden ağ öğrenme. *Sn. Prof. Dr. Halil Sariaslan'a Armağan Kitabı* içinde (s. 267-284), Ankara: Siyasal Kitabevi. https://openaccess.dogus.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11376/2695/onsel_2015_t.pdf?sequence=1&isAllowed=y erişilmiştir.

- Dereli, B. (2012). *Bayes ağları ile gelecek odaklı konumlandırma analizi: oyun konsolları pazarında bir uygulama.* (Yüksek lisans tezi). <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/5766/1/12349.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Dotoli, M., Zgaya, H., Russo, C., ve Hammadi, S. (2017). A multi-agent advanced traveler information system for optimal trip planning in a co-modal framework. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 18(9), s. 2397-2412. doi: 10.1109/TITS.2016.2645278
- El Amine, S. (2018). *Agent-based modeling of the social and economic factors affecting the choice of transportation mode: Application to the Beirut city* (Doktora tezi). https://www.researchgate.net/publication/331987968_Agent-based_modeling_of_the_social_and_economic_factors_affecting_the_choice_of_transportation_mode_application_to_the_Beirut_city adresinden erişilmiştir.
- Food4rhino (2020). 12 Kasım 2020 tarihinde, <https://www.food4rhino.com/app/mosquito-media-4-grasshopper> adresinden erişildi.
- Hu, Y., Manikonda, L., ve Kambhampati, S. (2014). *What we Instagram: A first analysis of instagram photo content and user types.* 8. ICWSM' de yayınlanmış bildiri, (s. 595 – 598). California: The AAAI Press. <https://scinapse.io/papers/84786028> adresinden erişilmiştir.
- Küçükpehlivan G., ve Doğru, A. (2017). Bisiklet yolu güzergâhlarının ahy ile kullanıcı odaklı olarak belirlenmesi. *Harita Dergisi*, 83(157), 1-8. <https://www.harita.gov.tr/images/dergi/makaleler/4b7591879ca3f83.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Mimović, P., Stankovic, J., ve Milić, V.J. (2015). Decision-making under uncertainty – the integrated approach of the AHP and Bayesian analysis. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 28(1), 868- 878. doi: 10.1080/1331677X.2015.1092309
- Norsys (2020). 12 Kasım 2020 tarihinde, <https://www.norsys.com> adresinden erişildi.
- Öztaş, Ç., İmamoğlu, C., Akı, M., ve Üzümoğlu, T. (2016). *Bölgesel güvenli bisiklet yolları uygulama projesi* Tekirdağ. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33078/xfiles/Trakya_Bolgesi_Bisiklet_Yollari.pdf adresinden erişilmiştir.
- Pearl, J. (1982). *Reverend Bayes on inference engines: A distributed hierarchical approach.* 2. AAAI Konferansı'nda yayınlanmış bildiri, (s. 133 – 136). California: The AAAI Press. <https://aaai.org/Papers/AAAI/1982/AAAI82-032.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Pearl, J. (2000). *Causality: Models, Reasoning and Inference*, Cambridge: MIT Press.
- Ravazzoli, E., ve Torricelli, G. P. (2017). Urban mobility and public space: A challenge for the sustainable liveable city of the future. *The Journal of Public Space*, 2(2), 37-50. doi: 10.5204/jps.v2i2.91

- Saaty, T.L. (2000). *Fundamentals of Decision Making and Priority Theory with the Analytic Hierarchy Process (Analytic Hierarchy Process Series, Vol. 6)*, Pittsburgh: RWS Publications.
- Saaty, T., ve Shuh, H-S. (2009). Structures in decision making: On the subjective geometry of hierarchies and networks. *European Journal of Operational Research*, 199(3), 867-872. doi: 10.1016/j.ejor.2009.01.064
- Saaty T., ve Vargas, L. (1988). Diagnosis with dependent symptoms: Bayes theorem and the analytic hierarchy process. *Operations Research*, 46(4), 491-502. <https://pubsonline.informs.org/doi/abs/10.1287/opre.46.4.491> adresinden erişildi.
- Silva, O., Amoêdo, N., ve Almeida, F. (2019). Urban tourist motivations in the city of Porto, *Ottoman: Journal of Tourism and Management Research*, 4(2), 445-462. doi: 10.26465/ojtmr.2018339521
- Superdecisions (2020). 12 Kasım 2020 tarihinde, <http://www.superdecisions.com> adresinden erişildi.
- Uz, V. E., ve Kardeşahin, M. (2004). Kent içi Ulaşımında Bisiklet. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 49(429), 41-46. http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/613d551d4160a60_ek.pdf?dergi=166 adresinden erişildi.
- Yücebaş, S. C., (2006). *Hipokrat-I: Bayes ağı tabanlı tıbbi teşhis destek sistemi*. (Yüksek Lisans Tezi). <http://dspace.baskent.edu.tr:8080/xmlui/handle/11727/1434> adresinden erişildi.
- Xiana, H. (2017). *Simulation of Pedestrian Flow in Traditional Commercial Streets Based on*

Kent - Yapı İlişkisi Bağlamında Araç Bomba Saldırlara Alınabilecek Önlemlerin AHP Yöntemi ile Değerlendirilmesi*

*

Berru İzel Gökğöz¹
ORCID: 0000-0002-0096-1595

Zeynep Yeşim İlerisoy²
ORCID: 0000-0003-1903-9119

Öz

Kent içinde meydana gelen saldırılarda, kentsel dokunun vazgeçilmez unsurları olan yapılar ve yapıların çevreleri ciddi zararlar almışlardır. Hasarın yayılmasını önlemek ve hasar alacak çevrenin en kısa sürede eski haline getirmek için, bomba riskini göz önüne alan tasarımlar gerçekleştirilmelidir. Bu çalışmada yapılar üzerinde oluşan hasarın, patlamanın hangi tür özelliklerine bağlı olduğu belirlenmiştir. Daha sonra farklı ülkelerin standartları ve uzman görüşlerini de içeren literatür taraması ışığında özellikle araç bomba saldırılarda kent ve yapı ilişkisi bağlamında alınabilecek önlemler belirlenmiştir. Bu önlemler Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) metodolojisinden Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yönteminden yararlanılarak konunun uzmanları tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda kent içindeki bu saldırılarda en önemli kriter Kamu Yollarına Mesafe, en az öneme sahip kriterin ise Diğer Riskli Yapılara Erişim kriteri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kriter ağırlıkları bulunduğundan sonra bu kriterler gözleme dayalı tespit yöntemi ile iki tren istasyonu numunesi üzerinde uygulanmıştır. Sonuç olarak, kent içindeki bombalı saldırılara karşı yapı ve çevresi kapsamında öneriler sunan bu çalışma, bilinçli toplum ve güvenli kentleşmenin temellerinin atılmasına yönelik önem teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Araç Bomba Saldırıları, Kent İçi Bombalı Saldırıları, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), Çevre, Yapı Parseli

* Bu makale çalışması "5. Kent Araştırmaları Kongresi"nde bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, E-mail: berruizel@gmail.com

² Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, E-mail: zyharmanakaya@gazi.edu.tr

Evaluation of Measures in Urban Areas for Vehicle Bomb Attacks in The Context of City-Building Relation with AHP Method

*

Berru İzel Gökğöz³

ORCID: 0000-0002-0096-1595

Zeynep Yeşim İlerisoy⁴

ORCID: 0000-0003-1903-9119

Abstract

Buildings and their surroundings, which are indispensable elements of the urban fabric, are seriously damaged by the city's attacks. Designers should consider the bomb risk to prevent the spread of damage and restore the damaged environment as soon as possible. In this study, it was determined that the damage to the structures depended on the characteristics of the explosion. The measures taken in the interaction between the city and the building, especially in vehicle bomb assaults, were then decided based on the literature research, which included standards from other nations and expert opinions. The subject experts evaluated these measures using the Analytical Hierarchy Process (AHP) method from the Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methodology. Thus, the evaluations, it was concluded that the most important criterion in these attacks in the city is Distance to Public Roads, and the least important criterion is Access to Other Risky Buildings. After the criterion weights were found, these criteria were applied on two train station samples by observation-based detection method. Finally, this study, which offers suggestions against the bomb attacks in the city within the scope of its structure and its environment, is important for laying the foundations of conscious society and safe urbanization.

Keywords: Vehicle-Borne Improvised Explosive Device Attacks, Urban Attacks, Analytical Hierarchy Process (AHP), Environment, Building Parcel

³ Graduate Student. Gazi University, E-mail: berruizel@gmail.com

⁴ Assoc. Prof. Dr. Gazi University, E-mail: zyharmanakaya@gazi.edu.tr

Giriş

1980 sonrası dünyada artan küresel terörizm sebebiyle farklı ölçeklerde birçok bombalı saldırı yaşanmıştır.⁵ Bu saldırılar, başta meydana geldiği yapıya da bölge olmak üzere tüm ülkeyi etkileyen insan kaynaklı afetlerdir. Bu saldırıların dönemsel olarak türleri ve yoğunluğu değişse de bu tür eylemler sonucu maddi ve manevi ciddi kayıplar yaşanmaktadır. Ülkemizde de pek çok patlayıcı esaslı saldırı yaşanmış, hala devam eden terör mücadelesi sebebiyle bombalı saldırı riski ortadan kalkmamıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Reyhanlı'da 11 Mayıs 2013 tarihinde gerçekleşen patlayıcı saldırı (Hürriyet, 2014)

Türkiye'nin son on yıllık yakın geçmişine bakıldığında kentsel alanlarda yaşanan acı saldırılardan 2011'de Ankara-Kumru sokak, 20 Temmuz 2015'te Suluç ve 15 Temmuz 2016'da Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk akla gelenlerdir. Ek olarak, "tarihinin en büyük saldırısı" olarak basında yer alan 10 Ekim 2015 tarihindeki Ankara tren garı terör saldırısı ise kent içinde gerçekleştirilme ihtimali olan saldırılarda güvenlik açığını doğrulayan nitelikte acı bir örnektir (Şekil 2).

⁵ Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim dalında Yüksek lisans tez programı çerçevesinde Doç. Dr. Zeynep Yeşim İlerisoy danışmanlığında sürdürülen Berru İzel Gökğöz'ün tez araştırmasının alan verilerine dayanmaktadır.

Şekil 2. Ankara Tren Garı'nda 10 Ekim 2015 tarihinde gerçekleşen patlayıcı saldırı (Yenimeram, 2015)

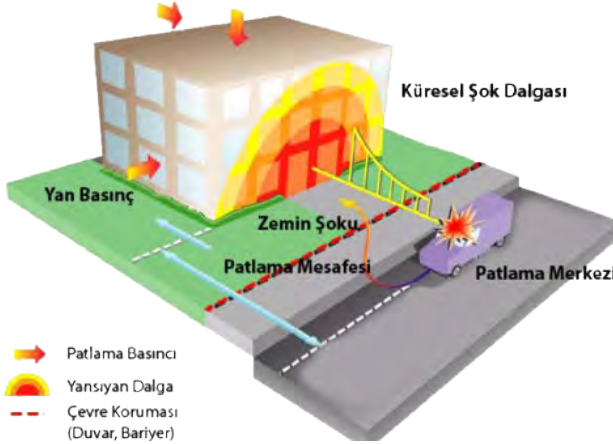
Uluslararası politikayı şekillendiren ve devletlerin güvenlik stratejilerini yeniden gözden geçirmesine sebep olan bu saldırılardan birçok ders çıkartılmış ve halen çıkartılmaktadır. Çıkartılan derslerden en önemlisi, meydana gelen bu bombalı saldırıların kesin olarak engellenemez olduğudur (Intelligence and Security Committee, 2006). Bu duruma en büyük sebep, bombalar için hammadde olarak kullanılan malzemelerin büyük çoğunluğunun çift kullanımlı malzeme olmasıdır. Yani üretim sanayisinde ve tarımda da kullanılmakta olup yasaklanma ihtimalleri yoktur (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2018). Ek olarak, olay anında müdahale edilememesi de engellenememesinde önemli bir sebeptir.

Bombalı saldırıları gerçekleştiren teröristler, yasa dışı stratejik, sosyal ve politik amaçlarını gerçekleştirmek için kamuoyundaki güven duygusunu ortadan kaldırmak ve siyasal istikrarsızlık ortamı oluşturmak amacıyla bombalı saldırı girişimlerinde bulunmaktadır (Ergil, 1992, s. 140; Gençtürk, 2012, s. 5). Bu amaçlarına ulaşmak için saldırılara karşı savunmasız olarak görülen kent içindeki alanlar, yeterli güvenlik önlemlerinin olmadığı düşünülerek hedef olarak seçilmektedirler (Glaeser ve Shapiro, 2002). Bu tür, güvenlik önlemlerinin alınmasının zor olduğu savunmasız alanlar ve yapılar “yumuşak hedef” olarak adlandırılmaktadır. Yumuşak hedefler teröristler tarafından saldırılara bağlı can kaybını arttırmak için seçilmektedir (Karlos, Larcher ve Solomos, 2018). Bu hedeflerde ortaya çıkan potansiyel hasar ve yaşananlar çok boyutlu olmaktadır. Sonrasındaki iyileştirmeler de ileri derecede maliyetli ve zaman gerektiricidir.

Bombalı saldırıların direkt maliyetler dışında bedeli ölçülemeyecek çok ciddi kayıplara sebep olmaları, olası tehditlerin önüne geçmek ve can güvenliğini sağlamak ihtiyacını doğurmaktadır. Bu doğrultuda da yapı ve kent ölçeğinde bombalı saldırılara yönelik gereken önlemleri alınması gündeme gelmektedir. Ancak, önlemlerin alınması için öncelikle bu saldırıların çevresini nasıl etkilediğini bilinmelidir.

Bombalı saldırılar, çevresindeki bireyleri, yapıları ve diğer nesnelere patlama basıncı, darbe hasarı ve ısı yoluyla etkilemektedir. Patlama basıncı, infilak sonrasında oluşan kuvvettir, darbe hasarı ise patlamanın ikincil etkisi olarak cam, beton, tuğla gibi parçacıkların sesten çok daha yüksek bir hızla etrafa saçılmasıdır. Bunların yanı sıra yüksek ısı patlama kaynağı ve yakın çevrenin yanmasına sebep olmaktadır. Patlamanın yapılar üzerindeki hasar boyutları da farklı değişkenlere bağlıdır (FEMA 427, 2003a; Kang ve Lee, 2014; Kang, Park, Heo, Lee ve Lee, 2019). Bu etkileri sıralamak gerekirse (Şekil 3);

- Patlamanın yeri,
- Patlayıcı maddenin türü ve miktarı (ağırlığı),
- Patlama merkezi ile yapı arasındaki mesafe,
- Etkilenecek yapıların özellikleridir.

Şekil 3. Tehdit parametreleri ve tanımları (FEMA 427, 2003a)

Patlamanın yeri ile patlayıcı maddenin türü ve miktarı kestirilememektedir. Yalnızca, patlamanın merkezi ile yapı arasındaki mesafe ile etkilenecek yapıların özelliklerine müdahale edilerek hasarlar azaltılabilir. Patlamanın verdiği hasarlar ve hasarları etkileyen sebepler düşünüldüğünde,

mimari tasarım ile güçlendirilen yapı ve çevresi kapsamında alınacak önlemler bombalı saldırılarla başa çıkabilme yeteneğinde önem teşkil etmektedir. Alınacak önlemler kapsamında ise kentsel yapılaşma, mimari tasarım, yapı parseli, bina biçimlenmesi ve tüm bu aşamalarda tasarım kararlarını etkileyen pek çok kriter bulunmaktadır. Benzer şekilde ele alınan bombalı saldırıların kişi intihar saldırıları, paket bomba saldırıları, araç bomba saldırıları gibi çeşitliliği de alınacak önlemlerde önemli bir değişken olmaktadır. Bu çalışmada söz konusu kriterlerin doğru ve sistematik bir şekilde değerlendirilebilmesi için sınırlıklar getirilmiştir. Öncelikle çalışmada kentlerde gerçekleştirilen saldırılar içerisinde en fazla başvurulan araç bomba saldırılara karşı tasarım sürecinde alınabilecek önlemler ele alınmıştır. Bu noktada ise yapı ve çevresi kapsamında tasarım kararlarının, kentlerde bombalı saldırılara karşı korunma sürecindeki etkileri ortaya koyularak; binalar özetindeki biçimlenme, mimari tasarım ve malzeme kararları kapsam dışında tutulmuştur. Belirlenen sınırlar doğrultusunda tasarım kriterlerini elde etmek için ise öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır.

Bombalı saldırılara karşı tasarıma ilişkin literatür incelendiğinde patlama etkileri ve alınabilecek mimari tasarım önlemleri için çeşitli önerilerde bulunduğu görülmüştür (Coaffee, Moore, Fletcher ve Bosher, 2008; Eskew ve Jang, 2012; Gebbeken ve Döge, 2010; Kang ve Lee, 2014; Smilowitz, 2016). Bu çalışmalara kısaca değinmek gerekirse, Kang ve Lee yapmış oldukları çalışmada, son yıllarda kamu binalarının güvenliğine daha fazla önem verilmesi ile otel, alışveriş merkezleri, metro istasyonları gibi yapılar teröristler için potansiyel olarak daha yumuşak hedef haline geldiği belirtilmiştir. Yüksek yapılara yönelik saldırıların önlenmesi ve azaltılmasında savunma unsurlarının göreceli önemi Analitik Hiyerarşi Prosesi anketi ile belirlenmiştir. Tasarım unsurlarının ağırlıklarına dayanarak koruma seviyesini ve ek etkileri dikkate alan güvenlik açığı değerlendirme modeli geliştirilmiş ve uygulanabilirliği test edilmiştir (Kang ve Lee, 2014). Eskew ve Jang'ın yapmış oldukları çalışmada, geçmişte yaşanmış terörist saldırı örnekleri üzerinden patlama etkileri ve potansiyel etkilerini en aza indirmek için patlamaların temel ilkeleri araştırılmıştır. Bu araştırmaların sonucunda hasarlı bir yapı için analiz teknikleri ile bu teknikleri doğrulamak ve kanıtlamak için kullanılan deneysel yöntemler derinlemesine araştırılmıştır (Eskew ve Jang, 2012). Smilowitz'in yapmış olduğu çalışmada, saldırılarda acil durum hizmetlerinin korunması gibi hu-

suslarda temel tasarım hedefleri arasında sunulmuştur. Tasarım hedeflerinin oluşturulmasından önce patlamanın çevresini nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Bunlara ek olarak yapı tasarımında alınmış sismik önlemlerin patlama etkilerine karşı da koruma sağlayabileceği belirtilmiştir (Smilowitz, 2016). Coaffee ve arkadaşlarının yapmış oldukları çalışmada ise, saldırılara karşı savunmasız görülen kalabalık alanların tasarımı üzerinde durulmuştur. Saldırı tehditlerinin oluşumunu veya etkisini azaltabilecek şekilde yapı tasarlamak için uzman mimar ve mühendislerinde dahil olduğu bir tasarım sürecinin gerekliliğini belirtmişlerdir (Coaffee ve diğerleri, 2008). Gebbeken ve Döge'nin yapmış oldukları çalışmada, patlama dalgası yayılımı ve yansıması hakkında bilgi verilmektedir. Yapılan çalışmaya göre patlama dalgası yayılımı ve yansıması yapının şekli ve boyutuna göre farklılık göstermektedir. Patlama etkilerinin azaltılması konusunda peyzaj modellemesi ile patlayıcı etkilerini sönmüleyici malzemelerin yapılarda kullanılmasının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gebbeken ve Döge, 2010).

Bu çalışmalara ek olarak farklı ülkelerin bombalı saldırılara yönelik geliştirmiş oldukları çalışmalar bulunmaktadır. İngiltere tarafından birçok standart geliştirilmiş olup, çoklu yayınlanan bu standartlar; teknik bilgiler içermemekte, kalabalık mekanlar, oteller, alışveriş merkezleri, iş merkezleri için alınması gereken güvenlik önlemlerine yönelik teorik tasarım önerileri verilmektedir (NaCTSO, 2006, 2008a, 2008b, 2012, 2014). Amerika'da 11 Eylül Saldırısı ile patlayıcı saldırılara yönelik önemli dersler alınmıştır. Bu anlamda birçok kılavuz ve standart geliştirilmiştir (FEMA 426, 2003a; FEMA 427, 2003b; FEMA 428, 2003c; FEMA 452, 2005; FEMA 430, 2007; FEMA 426 BIPS 06, 2011; General Services Administration (GSA), 2013; US Department of Defense, 2005, 2007). Çoklu yayınlanan bu standartlarda dinamik tasarım kriterlerini, yapısal analizleri ve hesaplamaları verilmektedir. Ayrıca farklı yapı türlerini ve kentlerin korunmasını kapsayan, mimari yaklaşımlara yönelik bölümler de bulunmaktadır. Singapur hükümeti, günümüzde artan terör saldırısı tehdidi karşısında yapı güvenliği uygulamaları ve risk değerlendirmelerinin nasıl yürütüleceğine ilişkin kapsamlı bir kılavuz hazırlamıştır (Singapore Ministry of Home Affairs, 2018). Bu kılavuz, teknik bilgiler içermezken, patlama tehditlerini ve yoğun kullanıcı bina ve alanlarda alınabilecek önlemler verilmiştir. Hindistan hükümeti tarafından ise, 1968 yılında bir standart geliştirilmiştir (Bureau of Indian Standards [BIS], 1969). Bu standart, patlamalar için pat-

layıcı yapı tasarımı için statik tasarım kriterlerini içermektedir. Statik tasarıma yönelik, patlama yükleri, etkileri ve hesaplamalarını içermektedir. Son olarak Türkiye’de ise Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) tarafından “Emniyet Yapıları”na yapılan saldırıların artışı neticesinde bu yapılara yönelik bir kılavuz hazırlanmıştır (EGM, 2019). Bu kılavuz, EGM’nin yapmış olduğu istatistikler ile Türkiye’de patlama risk bölgeleri haritasını oluşturmuştur (Şekil 4). Harita, illere göre olası patlama esaslı saldırı ihtimalleri için bir kaynak teşkil etmektedir. Türkiye’deki genel dağılımı yorumlamak gerekirse, riskin batıya doğru azalmasına karşın, özellikle büyük kentler, stratejik önemleri sebebiyle bir üst kademede risk taşımaktadır.

Şekil 4. Patlama Risk Bölgeleri Haritası (EGM, 2019)

Yukarıda bahsedilen literatür taraması ışığında, kent içindeki araç bomba saldırılarına karşı alınacak önlemlere ilişkin tasarımsal kriterlerin belirlenmesinde “Çok Kriterli Karar Verme” (ÇKKV) metodolojisinden Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemine başvurulmuştur. Bunun nedeni, kentlerde bombalı saldırılara yönelik çeşitli ve birlikte değerlendirilmesi gereken çok sayıda tasarım kriterinden oluşuyor olmasıdır. Bu kriterler literatür taraması ve uzman görüşleri neticesinde belirlenmiştir. Süreçteki etkilerinin yanında mertebelerine yönelik tasarım kriterleri arasında hiyerarşik bir sıralama elde edilmiştir.

Yöntem

Çalışmanın amacı, yapıların kent içi bomba saldırılara karşı korunma seviyelerini çevresel tasarım kararları ile karşılaştırma imkânı veren hiyerarşik yapıda bir değerlendirme yöntemi geliştirmektir. Çalışmanın ilk bölümünde literatür taraması ve uzman görüşleri ile belirlenmiş patlayıcı saldırılara karşı kentsel tasarıma ilişkin kriterlere yer verilmiştir. Bu kriterler farklı tecrübe, bilgi, eğitim sahibi bireylerin çalışmasını birleştirerek

ortak bir bulguya ulaştıran Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) metodolojisinden Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. AHP yöntemi, Thomas L. Saaty tarafından bu tür karmaşık çok kriterli karar verme problemlerinde kriterler arasında öncelikleri ve ardından alternatif çözümler elde etmek için birçok yargıyı sentezlemek için kullanılan prosedürleri ve ilkeleri içeren, problemlerle başa çıkmak için tasarlanmıştır (Saaty ve Kearns, 1985, s.19). Bu yöntem temel birkaç adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar (Gökğöz, İlerisoy ve Soyuluk, 2020):

- Karar verme probleminin tanımlanması ve karar probleminin hiyerarşik yapısının oluşturulması
- İkili karşılaştırma matrisi kullanılarak kriter ağırlıklarının belirlenmesi
- Kriterlere göre alternatiflerin ikili karşılaştırılması ve önceliklerinin hesaplanması
- Kriter karşılaştırmaları için tutarlılık oranı hesaplanması

Hiyerarşik yapının oluşturulmasında öncelikle karar probleminin tanımlanması gerekmektedir. Bu çalışmada *kentsel alanlarda araç bomba saldırılara karşı çevresel tasarımı* karar problemidir. Bu probleme ilişkin kriterler arasında ikili karşılaştırmalar oluşturulur. Bu karşılaştırmalarda Saaty'nin 1-9 ölçeği kullanılır.

Tablo 1. AHP Önem Dereceleri

Önem Derecesi	Tanım
1	Eşit derecede önemli
3	Orta derece önemli
5	Kuvvetli derecede önemli
7	Çok kuvvetli derecede önemli
9	Mutlak derecede önemli
2, 4, 6, 8	Ara değerler

İkili karşılaştırmaların uzmanlar tarafından yapıлып, kriterler önceliklerinin hesaplanmasının ardından, ikili karşılaştırmalar uzmanların subjektif değerlendirmelerine dayandığı için oluşabilecek tutarsızlıklar değerlendirilir. Tutarsızlıkların tespiti halinde ikili karşılaştırma adımı tekrarlanır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, gözleme dayalı tespit yöntemi kullanılmıştır. Gözleme dayalı tespit yöntemi, mevcut belge araştırmaları ve yapının mevcut durumuna ilişkin incelemeleri kapsar. Yapının karşı karşıya kaldığı risklerin tespiti için çalışma bölümlere ayrılmış ve bölümler arasında sistema-

tik bir ilişki kurularak, yapıların bir bütün olarak değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmasında veri elde edilme yöntemlerinin sıralı yapılması doğru verilere ulaşmak ve analizlerin tamamlanması için önem arz etmektedir. Bu çalışma ile kent ölçeğinde önem teşkil eden ulaştırma yapılarından yüksek hızlı tren garı yapılarının araç bomba saldırılara karşı güvenlik düzeylerine göre bir karşılaştırılma yapılacaktır. Yüksek hızlı tren garları, diğer ulaşım yapılarının aksine kent içinde bulunan, günün her saati kullanılan yoğun alanlar oldukları için; bu tür saldırılar, yapılar ve yapı çevresinin korunumu için bir endişe kaynağıdır. Bu nedenle yapı çevresinin kent içerisindeki tasarımı son derece önemli olmakta, güvenlik düzeylerinin artırılması kentleşme stratejilerinde hayati değer taşımaktadır.

Çalışmada oluşturulan karşılaştırma yönteminin aynı fonksiyona sahip yapılarda uygulanması, güvenlik düzeyini etkileyen mevcut durum ve tasarım kararlarını ortaya çıkarmakta, ayrıntılı tespiti ihtiyacı duyulan noktaları belirlemektedir. Sonuç olarak, çalışmada yapıların güvenlik durumunun değerlendirilmesine ilişkin bir ön değerlendirme yapılmaktadır.

Değerlendirme Kriterleri

Kent içindeki araç bombalı saldırılara karşı çevresel tasarıma yönelik, uzman görüşleri ve literatür taraması ile iki koruma katmanı ana başlık olarak oluşturulmuştur. Bu koruma katmanlarına bağlı tasarım elemanları da alt parametreler olarak belirlenmiş ve değerlendirmeleri yapılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Ana Kriterler ve Alt Parametreler

Koruma Katmanı	İlave Grup	Tasarım Elemanı
Ç. Çevre ile İlişki		Ç.1. Kent İçindeki Konumu
		Ç.2. Kamu Yollarına Mesafe
		Ç.3. Arsa Çeperindeki Araç Parkları
P. Yapı Parselinin Düzenlemesi	P.A. Parsel Güvenliği	P.1. Çevre Güvenlik Duvarı
		P.2. Araç Kontrol Noktaları
		P.3. Parsel İçi Güvenlik Önlemleri
	P.B. Parsel-Bina İlişkisi	P.4. Bina Yerleşim/Yönlenme
		P.5. Açık Otopark Konumu
		P.6. Diğer Riskli Yapılara Erişim

Ç. Çevre ile İlişki

Çevre ile ilişki, yapı adası dışında kontrolü zor olan hatta kontrol edilemeyen alanları (yolları, kaldırımı, komşu parselleri, komşu yapı adalarını) kapsamaktadır. Bu başlıkta alınacak önlemler çevrenin, yapı parseli üzerindeki riskleri azaltılarak hedef yapının korunması arttırmaktadır. Örneğin, “**kent içinde konumu**” na bağlı olarak, bölgede yüksek yoğunluklu alanlardaki hedefler güvenlik uzmanları için yumuşak hedef olarak değerlendirilmektedir. Yapının “**kamu yollarına mesafe**” sinin arttırılması patlama etkilerini büyük ölçüde azaltarak yapının etkilenme ihtimalini düşürür. Kent merkezlerinde bu parametreyi kontrol etmek oldukça zordur. Ancak yapıları değerlendirirken önem teşkil eder. “**Arsa çeperindeki araç parkları**” ise, araç bomba saldırıları ile teröristlere büyük miktarlarda patlayıcıyı hedefe yaklaştırma fırsatı sunmaktadır (Lew, 2012). Bu nedenle potansiyel risk taşıyan bir uygulama olup, park yasağı getirilmesi ve tasarım kararları ile araçların kontrolsüz bir şekilde konumlanmasının önüne geçecektir.

P. Yapı Parselinin Düzenlenmesi

Arsa sınır ile bina arasındaki alanın iyi tasarlanmış olması, zayıf noktaları azaltarak hedef seçilme ihtimalini düşürür, planlanacak eylemin tespitini kolaylaştırır ve caydırıcı bir kalkan olur. “**Parselin Güvenliği**,” kent ile olan ilişki ve kontrollü erişimi; “**Binanın Parsel ile İlişkisi**” de binanın etkilenme sürecindeki vaziyet planı kararlarını ifade etmektedir. Bu bağlamda belirtilen alt gruplara ait tasarım elemanları da bulunmaktadır. Parsel güvenliği kapsamında, “Çevre Güvenlik Duvarı”, “Araç Kontrol Noktaları” ve “Parsel içi Güvenlik Önlemleri” tasarım elemanları ele alınmıştır. Binanın parsel ile ilişkisi kapsamında ise, “Bina Yerleşimi/Yönlenmesi”, “Araç Kontrol Noktaları” ve “Parsel içi Güvenlik Önlemleri” tasarım elemanları ele alınmıştır.

Alan Çalışması

Çalışma kapsamında geliştirilen karşılaştırma metodu ile, kentlerin gelişmesinde ve kentsel mekânların oluşumunda önemli olan, yoğun kullanıcı bulunan tren garları değerlendirilmek istenmiştir. Yüksek hızlı tren garları, ülkemizde 2009 yılında yüksek hızlı tren kullanımının başlaması ile artan yolcu sayısını karşılamak ve yolcuları çeşitli sosyal donatılarla bir araya getirmek için tasarlanmış yeni nesil tren garlarıdır. Genişleyen ağ

yapısı nedeniyle sayısı artmakta olan tren garları, günümüz modern mimarlık anlayışının önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Yapılan çalışmada ülkemizin iki büyükşehirinde bulunan yüksek hızlı tren garı seçilerek çevresindeki patlayıcı saldırı riskleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Seçilen tren garları, güvenlik hassasiyeti nedeniyle çalışmanın bütününde A Tren Garı ve B Tren Garı şeklinde adlandırılmıştır. Ana arter üzerindeki A Tren Garı, kentsel doku içerisinde merkezi bir konuma sahiptir. B Tren Garı'nın ise konumlandığı alan ve çevresi kentsel dönüşüm alanıdır.

Araştırmada ilk aşama için belirlenmiş olan kente dair tasarım kriterleri dikkate alınarak, yüksek hızlı tren garları tasarımlarının bu kriterlere göre performansları karşılaştırılmış; gar tasarımları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu araştırma sonucu elde edilen veriler ışığında yüksek hızlı tren garları ve çevresi için alınan olumsuz kararlar, yapılan hatalı uygulamalar ve sorunları tespit edilmiş, mevcudu iyileştirmeye ve yeni yapılacak uygulamalara yönelik değerlendirmeler yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

Koruma Katmanları ve Tasarım Elemanlarının Öncelik Dereceleri

Yöntemin ikinci aşamasında, konuya yönelik önceden bilgi ve deneyime sahip olan öğretim üyelerinin yer aldığı uzmanlar grubu tarafından Saaty'nin 1-9 ölçeği (Tablo 1) kullanılarak kente dair tasarım kriterleri ve alt parametreleri için ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmuştur. Karşılaştırılan kriterlerin ve alt parametrelerin önem derecelerini vermek için karşılaştırma matrisleri normalize edilmekte ve değerlendirmelerde herhangi bir tutarsızlık olup olmadığının test edilmektedir. Yapılan bu çalışmada, uzmanlar grubunun yanıtlarının tutarlılık oranları 0,1'den küçük olduğu kabulü ile yapılmıştır. Buna göre ana kriterler ve alt parametrelere ilişkin öncelikli vektörel değerlendirmeler Tablo 3 ile Tablo 7 arasında verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 3. Koruma Katmanlarına İlişkin Öncelikli Vektör Hesabı

Koruma Katmanları	Ç. Çevre ile İlişki	P. Yapı Parselinin Düzenlemesi	Ortalama
Ç. Çevre ile İlişki	0,177	0,173	0,175
P. Yapı Parselinin Düzenlemesi	0,823	0,827	0,825
Toplam	1,000	1,000	1,000

Tablo 3'te en sağda, kriterlerin öncelikler vektörü önemlerini gösteren ortalama değerleri sütunu incelendiğinde Yapı Parselinin Düzenlemesi koruma katmanı 0,825 değeri ile en yüksek öneme sahip olduğu ve Çevre ile İlişki koruma katmanının 0,175 değeri ile izlemektedir.

Tablo 4. Çevre ile İlişki Koruma Katmanı Tasarım Elemanlarına İlişkin Öncelikli Vektör Hesabı

Tasarım Elemanı	Ç.1.Kent İçindeki Konumu	Ç.2 Kamu Yollarına Mesafe	Ç.3.Arsa Çeperindeki Araç Parkları	Ortalama
Ç.1.Kent İçindeki Konumu	0,249	0,256	0,223	0,242
Ç.2.Kamu Yollarına Mesafe	0,591	0,607	0,634	0,611
Ç.3.Arsa Çeperindeki Araç Parkları	0,160	0,137	0,143	0,147
Toplam	1,000	1,000	1,000	1,000

Tablo 4'de en sağda, kriterlerin öncelikler vektörü önemlerini gösteren ortalama değerleri sütunu incelendiğinde Kamu Yollarına Mesafe tasarım elemanı 0,611 değeri ile en yüksek öneme sahip olduğu ve Arsa Çeperindeki Araç Parkları tasarım elemanı 0,147 değeri ile izlemektedir.

Tablo 5. Yapı Parselinin Düzenlemesi Koruma Katmanı Tasarım Elemanlarına İlişkin Öncelikli Vektör Hesabı

Tasarım Elemanı	P.A. Parsel Güvenliği	P.B. Parsel-Bina İlişkisi	Ortalama
P.A. Parsel Güvenliği	0,530	0,530	0,530
P.B. Parsel-Bina İlişkisi	0,470	0,470	0,470
Toplam	1,000	1,000	1,000

Tablo 5'te en sağda, kriterlerin öncelikler vektörü önemlerini gösteren ortalama değerleri sütunu incelendiğinde Parsel Güvenliği tasarım elemanı 0,530 değeri ile en yüksek öneme sahip olduğu ve Parsel-Bina İlişkisi tasarım elemanı 0,470 değeri ile izlemektedir.

Tablo 6. Parsel Güvenliği Tasarım Elemanlarına İlişkin Öncelikli Vektör Hesabı

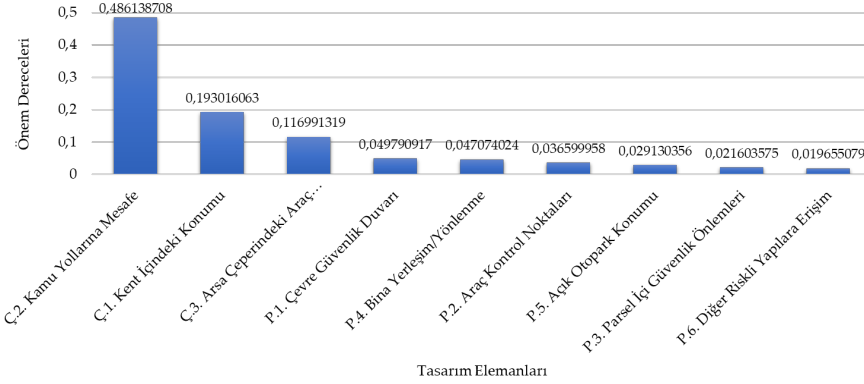
Tasarım Elemanı	P.1. Çevre Güvenlik Duvarı	P.2. Araç Kontrol Noktaları	P.3. Parsel İçi Güvenlik Önlemleri	Ortalama
P.1. Çevre Güvenlik Duvarı	0,451	0,414	0,519	0,461
P.2. Araç Kontrol Noktaları	0,380	0,350	0,287	0,339
P.3. Parsel İçi Güvenlik Önlemleri	0,169	0,236	0,194	0,200
Toplam	1,000	1,000	1,000	1,000

Tablo 6’da en sağda, kriterlerin öncelikler vektörü önemlerini gösteren ortalama değerleri sütunu incelendiğinde Çevre Güvenlik Duvarı tasarım elemanı 0,461 değeri ile en yüksek öneme sahip olduğu ve Parsel İçi Güvenlik Önlemleri tasarım elemanı 0,200 değeri ile izlemektedir.

Tablo 7. Parsel-Bina İlişkisi Tasarım Elemanlarına İlişkin Öncelikli Vektör Hesabı

Tasarım Elemanı	P.4. Bina Yerleşim / Yönlenme	P.5. Açık Otopark Konumu	P.6. Diğer Riskli Yapılara Erişim	Ortalama
P.4. Bina Yerleşim/Yönlenme	0,488	0,471	0,514	0,491
P.5. Açık Otopark Konumu	0,320	0,308	0,284	0,304
P.6. Diğer Riskli Yapılara Erişim	0,192	0,221	0,202	0,205
Toplam	1,000	1,000	1,000	1,000

Tablo 7’de en sağda, kriterlerin öncelikler vektörü önemlerini gösteren ortalama değerleri sütunu incelendiğinde Bina Yerleşim/Yönlenme tasarım elemanı 0,491 değeri ile en yüksek öneme sahip olduğu ve Diğer Riskli Yapılara Erişim tasarım elemanı 0,205 değeri ile izlemektedir. Bu adımların ardından da koruma katmanları ve tasarım elemanlarına ilişkin global ağırlıklar hesaplanmıştır (Şekil 5).

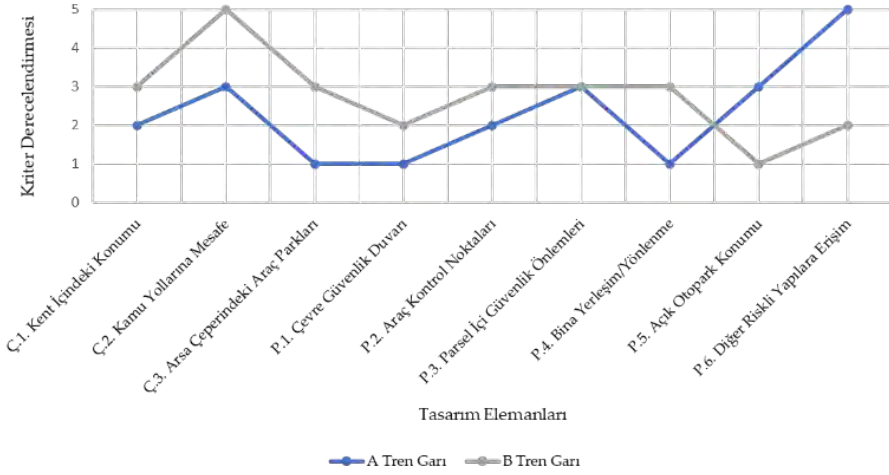

Şekil 5. Tasarım Elemanlarına İlişkin Global Ağırlıklar

Yapılan karşılaştırmalara göre Kamu Yollarına Mesafe tasarım elemanı en yüksek ağırlığa (0,486) sahip olduğu, Diğer Riskli Yapılara Erişim tasarım elemanının ise en düşük ağırlığa (0,019) sahip olduğu tespit edilmiştir.

Seçilen Yüksek Hızlı Tren Garlarının Değerlendirmesi

Tren garlarının kent içindeki bombalı saldırılara karşı performanslarının değerlendirilmesinde belirlenen kriterlere beşli dereceleme sistemi uygulanmıştır. Bombalı saldırılara karşı riskin en az olduğu durum 5 ile derecelendirilirken, riskin en fazla olduğu durum 1 olarak derecelendirilmiştir. Bu derecelendirmeye göre tasarım elemanlarının A-Tren Garı ve B Tren Garı özelindeki değerlendirmeleri Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Tren Garları Tasarım Elemanları Derecelendirmesi

Kent İçindeki Konumu

Yapıların kent içindeki konumları, bölgedeki bina popülasyonuna yönelik kentsel doluluğun bir göstergesidir. Yapılan araştırmalar yoğunluğun fazla olduğu alanların daha fazla suç oranına sahip olduğunu göstermektedir (Booth, Welch ve Johnson, 1976; NaCTSO, 2014). Bu yoğunluk, bu alanları bombalı saldırılara karşı hedef haline getirmektedir. Güvenlik endeksli tasarım çalışmalarında ilk hedef yoğunluk oluşmasını önleyerek, takip edilebilir, kontrol edilebilir alanlar oluşturmaktır. Bu anlamda seçilen tren garları incelendiğinde, A Tren Garı ve çevresi yoğunluk oranı yüksek bir kentsel alanda bulunurken, B Tren Garı ve çevresi yoğunluk oranı nispeten daha az bir alanda bulunmaktadır. Bu nedenle olası saldırılarda A Tren Garı kent içindeki konumundan kaynaklı kullanıcı sayısının ve araç trafiğinin daha fazla olması nedeniyle, B Tren Garına göre daha yu-

muşak hedef niteliğinde olacaktır. Ayrıca etraflarındaki üçüncü tarafların etkilenerek zarar görme riskleri A Tren Garı'nda daha yüksek mertebelerde gözlemlenmektedir. Bunlar doğrultusunda kent içindeki konumu kapsamında B Tren Garı, çevresinin daha güvenli ve emniyetli olmasından dolayı, A Tren Garı'na göre daha yüksek olarak puanlandırılmıştır.

Kamu Yollarına Mesafe

Kentlerde meydana gelen bombalı saldırıların çoğunda hareketli araçlar kullanılmaktadır (Öğünç, 2019). Bu saldırılar çoğunlukla yapılara yönelik saldırılar olup, yolların denetiminin mümkün olmaması araç yoluna mesafenin göz önüne alınmasını gerektirmektedir. Patlama noktası ile hedeflenen yapı arasındaki mesafe, patlama etkisi hesaplarında da kullanılıp, fazla olması patlayıcı maddenin etkilerini hafifleten en önemli faktördür. Bu mesafenin artırılması patlama etkilerini büyük ölçüde azaltarak yapıyı güvenli hale getirmek için önemli kaynak sağlayacaktır. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre bu mesafe 25 metre olarak asgaride güvenlik sınırında kabul edilmektedir (EGM, 2019). Bu anlamda seçilen tren garları incelendiğinde, B Tren Garı, bina arsasının büyük olması sebebiyle yollardan uzak, yeterli uzaklığı sağladığı görülmüştür. A Tren Garı ise, yola ana cephesini vermektedir. Kamu yollarına olan mesafesinin az olması nedeniyle, B Tren Garı daha güvenli ve emniyetli olarak değerlendirilmiş, A Tren Garı ise kamu yollarına mesafe değerlendirmelerinde daha düşük olarak değerlendirilmiştir.

Arsa Çeperindeki Park Alanları

Arsa çeperlerindeki park alanları, indi-bindi eylemi yapacak izlenimi verilerek yapılan eylemler nedeniyle korunmasız alanlardır. Bu alanlara yaklaşıp yapıya çarparak veya bu alanlarda araçların kendisini patlatması sonucu yapıya ve çevresine büyük zararlar verilmektedir (Özçelik, 2016). Bu alanlarda park etmeyi sınırlamak veya kısıtlamak, tehditleri alandan uzak tutmaya yardımcı olabilmektedir (Singapore Ministry of Home Affairs, 2018). Bu bağlamda tren garları incelendiğinde, A Tren Garı'nın çeperindeki park alanlarına indi-bindi nedeniyle tüm araçların park yapabiliyor olması araç bomba saldırı riskini arttırmaktadır. B Tren Garında ise yalnızca izinli araçlar bu alanlara park yapabilmektedir. Bu da B Tren Garı ve çevresinde araç kontrolünü sağlamak açısından olumlu bir özelliktir. A Tren Garı ve çevresinde, araç kontrolünün sağlanamamış olmaması onu

diğer gar yapısı ve çevresine göre daha az güvenli ve emniyetli olacak şekilde değerlendirilmesine neden olmuş ve diğer tren garı ve çevresine göre tehditlerden daha fazla etkilenebilir şeklinde değerlendirilmiştir.

Çevre Güvenlik Duvarı

Yapı ve çevresinin tehditlerden korunması, ayrıca saldırganlara karşı caydırıcı özelliği olması nedeniyle çevre güvenlik duvarları büyük öneme sahiptir. Örnekler güvenlik duvarı uygulaması açısından değerlendirildiğinde, kent içinde konumlanan tren garlarında çevre güvenlik duvarı varlığına rastlanmamıştır. B Tren Garı, yalnızca geniş peyzaj alanı ile arsasını çevreden ayırmış olsa da hiçbir önlem almayan A Tren Garına göre korunma bakımında daha iyi bir tasarım ortaya koymuştur.

Araç Kontrol Noktaları

Vaziyet yerleşimleri, yapının nasıl kullanılacağına ilişkin analize dayalı olarak, ulaşım gereksinimleri ile başlar. Bunun için gerekli erişim noktalarının sayısı ve türü, araç yaklaşımı ve kullanacakları ulaşım metotları incelenir. Bu süreç çalışma kapsamında değerlendirildiğinde araç erişimi için giriş kontrol noktasının yeri; şüpheli araçların kontrol edilmesi, taranması ve engellenmesi bakımından parsel güvenliğinde önemle üstünde durulması gereken bir karardır. Giriş kontrol noktaları için tasarım yapılırken, mümkünse, giriş noktası bina veya tesisin kendisinden uzak bir yerde olmasına dikkat edilmelidir. Erişim yolları, sürücülerini düşük hızda yaklaşmaya zorlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Giriş kontrol noktası, yaklaşan araçların yeterli görsel değerlendirmesini sağlayacak şekilde konumlandırılmalıdır. Güvenlik kontrolünden erişime izin verilmeyen araçlara, beklemek zorunda kalmadan çıkmak için bir yol sağlanmalıdır. Tren garları araç kontrol noktası açısından değerlendirildiğinde, B Tren Garı'nın, araçları ana yoldan ayırarak farklı bir yoldan alıp, kontrolü park alanının girişinde ancak belirli bir görüş mesafesi oluşturarak planlanmaktadır. A Tren Garında ise park alanının girişindeki araç kontrol noktası, direkt hızlı akışa sahip ana arter yol üzerinden almaktadır. Bu durum risklerin tespitinin yapılabilmesi açısından etkili değildir.

Parsel İçi Güvenlik Önlemleri

Kamuya açık alanlarda, olası bombalı saldırılarına karşı koruyucu unsur olarak en yaygın kullanılan elemanlar bariyerlerdir. Bariyerler, yapılarıdaki bombalı saldırıların etkisinin azaltılması, araç bomba saldırılarının

yapılara verdiği zararların en aza indirilmesi için tasarlanmış elemanlardır. Bariyerler, bu özellikleri ile kamuya açık alanlar ile yapılar arasında koruyucu katman özelliği göstermekte ve bu işlevi gerçekleştirirken halk tarafından tedirginliğe neden olmamaktadır. (Gebbeke, Warnstedt ve Rüdiger, 2018). Alan çalışmasındaki tren garları parsel içi güvenlik önlemleri kapsamında değerlendirildiğinde ise her ikisinde de erişimi engelleyen; peyzaj, kent mobilyası uygulamasının kullanıldığı görülmüştür. Birbirlerine göre herhangi bir üstünlük sağlamayan bu uygulama, bombalı saldırı gerçekleştiği durumlarda yayılan enerjiyi sönmüleyebilmektedir.

Bina Yerleşimi/Yönlenme

Yapının bulunduğu alan ile ilişkisini tanımlayan yönlenme kriteri, mimari tasarım sürecinin başlangıcıdır. Çalışma kapsamında patlama esaslı saldırı olabilecek ya da oluşturulabilecek alanları riskten korunmak için en önemli kriterlerden biri olmuştur. Cephenin kontrolsüz bir park alanına, caddeye, bitişik yapılar veya gözlemlenmesi zor olan başka bir parseli yönelik sergileyeceği tavır, olası durumlar için risk oluşturmakta ve etkilenme düzeyini arttırmaktadır. Tren garları bina yerleşimi/yönlenmesi kapsamında değerlendirildiğinde, A Tren Garının çevresinde risk oluşturan ana arterlere doğru daha fazla yüzey sunduğu görülmüştür. Bu durum, olası patlamalarda yapının daha fazla etkilenmesine sebep olacaktır. Bu sebeple diğer tren garına göre zayıf olarak değerlendirilmiştir. B Tren Garı ise ana-uzun cephesinin ana yollara bakması ancak daha uzak mesafede bulunması ve arka cephesinin ana yollara dar bir yüzey oluşturmamasından dolayı daha olumlu etki ettiği görülmektedir.

Açık Otopark Konumu

Açık otoparkların yer seçiminde, saldırı riski nedeniyle bina sınırından kaçınılmalıdır. Yapılamıyor ise, park yeri kontrolden geçirilmiş, izinli araçlarla sınırlandırılmalıdır. Her durumda, savunmasız bir öge olan açık otopark ve bina arasındaki mesafeyi korumak için sönmüleyici bir mesafe bırakılması, mesafe az ise bu alanın patlama yüklerinin binaya ulaşımını engelleyecek donanımı arttırılmalıdır. Yapılar incelendiğinde B Tren Garı bina arsası fazla olmasına rağmen kullanıcılar için açık otopark yapısına kadar dayandığı için olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Bu durum olası patlamalarda büyük hasarlara ortam hazırlamaktadır. A Tren Ga-

rında ise yeterli mesafe korunmamış olsa da diğer yapıya göre açık otopark yapı sınırına yaklaştırılmamış, sağlanan mesafe ile daha olumlu bir tutum sergilemiştir.

Diğer Riskli Yapılara Erişim

Yerleşkesinde birden fazla yapı bulunan alanlarda, yerleşke vaziyet planlarına göre her yapı ve her bir yapının diğer yapılar ile mesafesi etkilenme ve yansıma dalgaları için önemlidir. Eğer ki bu binalarda kullanım amacı olarak farklılaşma var ise bu risk faktörünü yükseltmektedir. Bu bağlamda tren garları incelendiğinde B Tren Garı yarı kentsel alanda bulunuyor olması nedeniyle A Tren Garına göre daha iyi performans sergilemiştir. A Tren Garı kentsel, yoğun bir alanda bulunduğu için risk artmakta, bu da tren garı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Ülkemizde ve dünyada, çoğunluğu saldırı orijinli olmakla birlikte, bir kısmı kaza sonucu meydana gelen olan pek çok patlama gerçekleşmektedir. Patlamaların ne zaman ve ne şiddette olacağı tahmin edilemediği için kentlerin potansiyel patlama olaylarına karşı korunmasına yönelik güvenlik önlemlerinin alınması gerekmektedir. Bu güvenlik önlemleri kent dokusunun önemli öğelerinden olan yapıların mimari ve yapısal tasarımı sırasında alınabilecekken, mevcut yapılara entegre de edilebilmektedir. Bu bağlamda, olası risklerin azaltılması için yapıların patlama yüklerine karşı dayanıklı bir şekilde tasarlanmasında, yapıyı çevrenin oluşturulmasında etkin aktörler olan mimar, mühendis ve şehir plancılarına büyük rol düşmektedir. Yapılan çalışmada, kent içi bombalı saldırılara karşı alınabilecek önlemler farklı ülkelerin bu konuda geliştirmiş oldukları standartlar ve akademik çalışmalar incelenerek kent-yapı ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Sonrasında söz konusu önlemlerin hangi mertebelerde ve ne tür bombalı saldırılara yönelik olacağına dair çalışmaya sınırlandırmalar getirilmiştir. Öncelikle araç bomba saldırılar odak noktası alınarak, bunun dışında kalan ve kimyasal yollar ile yaralayan veya hasar veren saldırılar çalışmanın dışında tutulmuştur. Ayrıca; bina özelindeki biçimlenme, mimari tasarım ve malzeme kararları kapsamında önlemler de çalışma kapsamı dışında tutularak, sadece kent ile ilişki kurulan çevre düzenlemeleri ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında kent dokusu içerisinde yapıların bombalı saldırılara karşı tasarım için farklı ülkelerin geliştirmiş oldukları standartlara ve akademik çalışmalara dayalı literatür incelenmiştir. Farklı ülkelerde geliştirilmiş olan patlama yüklerine karşı kent dokusu içerisinde tasarım standart ve kılavuzları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu karşılaştırmalar sonucunda kent içi bombalı saldırılara karşı yapı çevresi ve kent dokusuna yönelik kriterler elde edilmiştir. Çevresel tasarım süreçlerinde bir arada olması gereken bu kriterlerin beraber değerlendirilmesi bir problem özelliği taşımaktadır. Bu problem özelliğine yönelik ise ÇKKV metodolojisinden AHP yöntemi kullanılarak kriterler arasında hiyerarşik bir sıralama elde edilmiştir. Kriter ağırlıklarının hesaplanması ile patlama yüklerine karşı tasarımda hangi kriterlerin daha büyük öneme sahip olduğuna ulaşılmıştır. Bu noktada kriter ağırlıklarına bakıldığında, ana başlıklar bakımından *yapı parselinin düzenlenmesi* en önemli koruma katmanı olarak görülmüştür. Yapı ile kenti bağlayan, yapı çevresindeki dış boşluğu ifade eden yapı parseli bombalı saldırılarda büyük yıkımlara neden olabileceği gibi alınacak önlemlerle de riski azaltmaktadır. Tasarım elemanı olan alt parametreler bağlamında ise araç bomba saldırılara yönelik en önemli kriter diğer ana başlıktaki *kamu yollarına mesafe olarak* bulunmuştur.

Sonraki aşamada, kriter ağırlıkları göz önünde bulundurularak yüksek hızlı tren garı yapıları gözleme dayalı tespit metodu ile değerlendirilmiştir. Yapı parseli düzenlemesi açısından, A Tren Garının konumu, aynı fonksiyondaki diğer yapıya göre kente daha yakın olduğu için güvenlik seviyesi olumsuz etkilenmiştir. Kente yakınlık hem kullanıcı sayısını hem olası bombalı saldırılardan etkilenecek çevresel faktörlerin sayısını arttırmıştır. Bunlara ek, arsa çevresinde kontrolsüz park alanlarının oluşmasına da sebep olmuştur. Park alanlarının tasarım sırasında belirlenmesi ve özellikle potansiyel risk taşıyan arsa çeperine park yasağı getirilmesi araçların kontrolsüz hareketinin önüne geçecek ve korumaya destek sağlayacaktır. Çevre ile olan ilişki açısından değerlendirildiğinde ise A Tren Garı ve çevresi için mevcut yapılara yönelik değiştirilmesi zor olan parametrelerin olduğu görülmektedir. Ancak yapının kent içindeki konumunun, araç yollarına mesafesinin değiştirilemez olmasına rağmen, çevre ile kuracağı ilişkinin sınırlandırılması risklerin önüne geçecektir. Karşılaştırmalar sonucunda ise B Tren Garı, kentsel tasarım alanında bulunması ve bölgesel olarak bir planlamaya tabi tutulması nedeniyle çevre ile ilişki ve yapı parsel düzenlemesi bağlamında daha az risk teşkil etmektedir. A Tren garı

ise çevre ile ilişki bağlamında fiziksel kayıp etkisine müdahale edilemeyeceğinden daha riskli bulunmuş ve koruma önlemleri ile iyileştirilerek güvenlik açıkları kapatılması öngörülmüştür. Ancak önlem amaçlı sonradan yapılacak müdahalelerin kullanıcılar üstünde tedirginlik oluşturmamasına özen gösterilmelidir.

Tüm kriterler bakımından yüksek hızlı tren garlarının performansları karşılaştırıldığında ise, AHP anketinde en önemli parametre olarak karşımıza çıkan “Kamu Yollarına Mesafe” nde tren garlarının ortalama olarak en iyi performansı sergiledikleri parametre olduğu görülmüştür. Kamu Yollarına Mesafe açısından tren garlarının performanslarının değerlendirme sonucunda istenilen gibi olması, tasarımcı ekibinin bu konudaki hassasiyetinin bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir. Tasarım elemanlarına ilişkin önem derecelerinde dördüncü sırada bulunan “Çevre Güvenlik Duvarı” ise tren garları değerlendirmesinde en kötü performans sergiledikleri parametreler arasında olduğu görülmüştür. Tren garları kentsel alanda bulunmaları ve içerisinde birçok sosyo-kültürel unsur barındırması nedeniyle çevre güvenlik duvarı gibi herhangi bir sınırlandırma getirilememiştir. Bu nedenle de tren garlarında çevre güvenlik duvarının olmaması tren garlarında bir güvenlik zafiyeti oluşturmuştur. Ancak bu güvenlik zafiyetinin önüne geçilmesi “Parsel İçi Güvenlik Önlemleri” kapsamındaki çeşitli tasarım elemanlarınca (bariyerler, peyzaj elemanları... vs) ile sağlanmalıdır.

Yapılan çalışma ile dünyada her dönemde önemli risk teşkil eden, büyük kayıplara yol açan kent içi bombalı saldırılarda yapılara yönelik tehdit unsurlarının nasıl azaltılabileceği kente dair tasarım kararları merceğinde incelenmiştir. Böylece mimarlar, şehir ve bölge planlamacılar, yetkili kurumlardaki personeller gibi kentlerin şekillenmesinde görev alanların dikkatini bu konuya çekmek, güvenlik konusuna yeni bir bakış açısı kazandırmak ve farkındalık düzeylerini arttırmak amaçlanmıştır. Son söz olarak, bilinçli toplum ve güvenli kentleşmenin temellerinin atılmasına yönelik önem teşkil eden bu çalışma, sonraki çalışmalar için daha kapsamlı oluşturulması hedeflenen değerlendirme modelleri ile farklı fonksiyondaki yapıların bombalı saldırılardaki risk düzeyleri ile mimarlık ilişkisinin ortaya konulmasını, tasarım kaynaklı zayıflıkların tartışılmasını ve yapılacak daha detaylı çalışmalara yön verilmesini sağlayacaktır.

Extended Abstract

Evaluation of Measures in Urban Areas for Vehicle Bomb Attacks in The Context of City-Building Relation with AHP Method

*

Berru İzel Gökğöz

ORCID: 0000-0002-0096-1595

Zeynep Yeşim İlerisoy

ORCID: 0000-0003-1903-9119

Due to the increasing global terrorism in the world after 1980, it has been occurred many bomb attacks of different scales. These attacks are man-made disasters that affect the whole country, especially buildings or region in which they happened. Even though the types and intensity of these attacks change periodically, there are serious material and moral losses as a result of such actions. Referring to Turkey's recent history of the last ten years, these bitter attacks have been carried out in the city center and are in the nature of examples confirming the vulnerability. In order to close this security gap and ensure the safety of life, it is crucial to take measures against city and building scale bomb attacks. However, in order to take these precautions, it is necessary to analyze how these attacks affect their environment.

The magnitude of the damage caused by the explosion on structures depends on different variables. To list these effects; (i) The location of the explosion, (ii) The type and quantity (weight) of the explosive, (iii) The distance between the explosion center and the structure, (iv) The design characteristics of the structures to be affected become prominent. The location of the explosion, the type and amount of explosive are variables that cannot be intervened in advance. However, by intervening in the distance between the center of the explosion and the structure and also the design characteristics of the structures to be affected, the damage to be experienced can be reduced.

Within the scope of the measures to be taken, there are many criteria that affect design stage decisions related to urban development, architectural design, building parcel and building formation. In addition to this, the diversity of bomb attacks dealt with, such as individual suicide attacks, package bomb attacks, vehicle bomb attacks, are also important variables for the measures to be taken. Some limitations have been imposed on this study at the aforementioned points. The effects of design decisions regarding the building and its surroundings on the protection process against bomb attacks in cities are revealed and the forming and design decisions for buildings are excluded. In line with these limitations, the criteria and parameters that directly affect the structure and its surrounding against vehicle bomb attacks were analyzed and included in the scope of the research.

First of all, the decision problem, which is important to constitute the hierarchical structure in the method, was determined as "environmental design against vehicle bomb attacks in urban areas". Two main headings (*relationship with the environment, arrangement of the building parcel*) were created through the literature review, expert opinions and 9 parameters were determined under these main headings. *The relationship with the environment* includes areas (roads, sidewalks, neighboring parcels, neighboring blocks) that are difficult to control or even uncontrollable against structures standing outside the building block. Through the measures to be taken under this subject, it is aimed to increase the protection of the target structure by reducing the risks of the environment on the building parcel. *The arrangement of the building parcel* covers the area between the parcel boundary and the building. It reduces the probability of target selection by reducing weak points, makes it easier to identify the action to be planned and becomes a deterrent shield. After the parameters were determined, general weights for the main headings and sub-parameters were obtained by using the Analytical Hierarchy Process (AHP) method from the Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methodology. The resulting ranking were listed as; *Distance to Public Roads, Location in the City, Vehicle Parks on the Perimeter of the Parcel, Perimeter wall, Building Layout & Direction, Vehicle Control Points, Open Parking Lot, Security Measures and Access to Other Risky Buildings*. Finally, in the case study, among the transportation buildings that are important at the city scale, *high-speed train stations* were selected. A comparison of the selected train stations according to their security levels against vehicle bomb attacks was conducted. Because of the safety concerns, these structures were named as *Train Station-A* and *Train Station-B* in the whole study.

In terms of building parcel arrangement, the security level was negatively affected as the location of Train Station A is closer to the city center than the other building with the same function. Proximity to the city has increased both the number of users and environmental factors that will be affected by possible bomb attacks. In addition to these, it also caused the formation of uncontrolled parking areas around the land. The determination of the parking areas during the design phase and the imposition of a parking ban especially on the perimeter of the parcel having potential risks will prevent the uncontrolled movement of vehicles and increase the protection level. When it is evaluated in terms of the relationship with the environment aspect, it is seen that there are parameters for the Train Station A and its surroundings which are difficult to change for the existing structures. However, although the location of the building in the city and its distance to the roadways cannot be changed, limiting the relationship with the environment will prevent the risks. As a result of the comparison between these 2 structures, Train Station B poses less risk in terms of its relation with the environment and building parcel arrangement due to its location in the urban design area and being a result of a regional planning concept. Train station A, on the other hand, was found to be more risky as the physical loss effect could not be intervened in the context of its relationship with the environment and it was envisaged to close security gaps by improving with protection measures. However, care should be taken to ensure that subsequent interventions for precautionary purposes do not cause anxiety for its users.

As a result, with this study, it is aimed to draw attention of those involved in shaping cities such as architects, city and regional planners, personnel in authorized institutions, to gain a new perspective on security issues and to increase their level of awareness. For following studies, it is also aimed to reveal the relationship between architecture and risk levels of buildings with different functions in bomb attacks with the evaluation models to be developed more comprehensively. Thus, it is considered that the foundations of conscious society and safe urbanization can be laid more solidly.

Kaynakça/References

- Booth, A., Welch, S. ve Johnson, D. R. (1976). Crowding and urban crime rates. *Urban Affairs Quarterly*, 11(3), 291-308. doi:10.1177/107808747601100301
- Bureau of Indian Standards [BIS]. (1969). IS 4991 (1968): Criteria for blast resistant design of structures for explosions above ground.

- Coaffee, J., Moore, C., Fletcher, D. ve Boshier, L. (2008). Resilient design for community safety and terror-resistant cities. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers—Municipal Engineer*, 161(2), 103-110. doi:10.1680/muen.2008.161.2.103
- EGM. (2019). Patlatma kaynaklı etki hesap yöntemleri tasarım ve güçlendirme ilkeleri. Emniyet Genel Müdürlüğü İnşaat Emlak Dairesi Başkanlığı.
- Ergil, D. (1992). Uluslararası terörizm. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47(3), 139-143.
- Eskew, E. ve Jang, S. (2012). Impacts and analysis for buildings under terrorist attacks, 37.
- Federal Emergency Management Agency (FEMA). (2003a). FEMA 427. Primer for design of commercial buildings to mitigate terrorist attacks. Washington, D.C.: DHS.
- Federal Emergency Management Agency (FEMA). (2003b). FEMA 426. Reference manual to mitigate potential terrorist attacks against buildings. U.S. Department of Homeland Security.
- Federal Emergency Management Agency (FEMA). (2003c). FEMA 428. Primer to design safe school projects in case of terrorist attacks. Washington, D.C.: DHS.
- Federal Emergency Management Agency (FEMA). (2007). FEMA 430. Site and urban design for security guidance against potential terrorist attacks. Washington, D.C.: DHS.
- Federal Emergency Management Agency (FEMA). (2011). FEMA 426 BIPS 06. Reference manual to mitigate potential terrorist attacks against buildings. U.S. Department of Homeland Security. https://www.wbdg.org/FFC/DHS/bips_06.pdf adresinden erişildi.
- Gebbeken, N. ve Döge, T. (2010). Explosion protection—architectural design, urban planning and landscape planning. *International Journal of Protective Structures*, 1(1), 1-21. doi:10.1260/2041-4196.1.1.1
- Gebbeken, N., Warnstedt, P. ve Rüdiger, L. (2018). Blast protection in urban areas using protective plants. *International Journal of Protective Structures*, 9(2), 226-247. doi:10.1177/2041419617746007
- Gençtürk, T. (2012). Terör kavramı ve uluslararası terörizme farklı yaklaşımlar. *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 11.
- General Services Administration (GSA). (2013). Alternate path analysis & design guidelines for progressive collapse resistance. <http://www.gsa.gov/portal/content/103205> adresinden erişildi.
- Glaeser, E. L. ve Shapiro, J. M. (2002). Cities and warfare: the impact of terrorism on urban form. *Journal of Urban Economics*, 51(2), 205-224. doi:10.1006/juec.2001.2262
- Gökğöz, B. İ., İlerisoy, Z. Y. ve Soyuluk, A. (2020). Acil durum toplanma alanlarının ahp yöntemi ile değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (19), 935-945. doi:10.31590/ejosat.739544
- Hürriyet. (2014). 13 Aralık 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/reyhaneli-saniklari-hakim-karsisinda-25775623> adresinden erişildi.

- Intelligence and Security Committee. (2006). *Report into the London terrorist attacks on 7 July 2005*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/224690/isc_terrorist_attacks_7july_report.pdf adresinden erişildi.
- Kang, K.-Y. ve Lee, K.-H. (2014). Vulnerability assessment model for cost efficient anti-terrorism design of super high-rise buildings. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 13(2), 413-420. doi:10.3130/jaabe.13.413
- Kang, K.-Y., Park, S.-Y., Heo, H., Lee, M.-S. ve Lee, K.-H. (2019). Development of the vulnerability assessment model of explosive terrorism in multi-use buildings. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 18(3), 170-179. doi:10.1080/13467581.2019.1614452
- Karlos, V., Larcher, M. ve Solomos, G. (2018). Review on soft target/public space protection guidance. *Joint Research Centre*. doi:10.2760/553545
- Lew, I. P. (2012). Planning ahead is critical to mitigating the potential of vehicle bombs., 5.
- NaCTSO. (2006). Counter terrorism protective security advice for shopping centres. London: NaCTSO. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/375143/Shopping_Centres_Reviewed.pdf adresinden erişildi.
- NaCTSO. (2008a). Counter terrorism protective security advice for commercial centres. London: NaCTSO.
- NaCTSO. (2008b). Counter terrorism protective security advice for hotels and restaurants. London: NaCTSO.
- NaCTSO. (2012). Protecting crowded places: design and technical issues. United Kingdom: London: NaCTSO.
- NaCTSO. (2014). Counter terrorism protective security advice for general aviation—revised 2014. London: NaCTSO. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/374665/aviation-security-reviewed.pdf adresinden erişildi.
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (NAS) (2018). Reducing the threat of improvised explosive device attacks by restricting access to explosive precursor chemicals. <https://www.nap.edu/resource/5966/031577%20Key%20Recommendations%20Reducing%20Threat%20IED%20Attacks.pdf> adresinden erişildi.
- Öğünç, G. İ. (2019). Kent güvenliğinde araç bomba saldırısı tehdidi. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi* 13. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*, 18.
- Özçelik, N. (2016). Pkk ve bombalı araç saldırıları. *SETA*, (170), 24.
- Saaty, T. L. ve Kearns, K. P. (1985). *Analytical planning: The organization of systems*. International series in modern applied mathematics and computer science (1st ed.). Oxford; New York: Pergamon Press.
- Singapore Ministry of Home Affairs. (2018). Guidelines for enhancing building security in Singapore. Security in Singapore. Singapore: Ministry of Home Affairs.

- Smilowitz, R. (2016, 14 Eylül). Designing buildings to resist explosive threats | *WBDG - Whole Building Design Guide*. 28 Nisan 2020 tarihinde <https://www.wbdg.org/resources/designing-buildings-resist-explosive-threats> adresinden erişildi.
- US Department of Defense. (2005). Ufc 3-340-02 structures to resist the effects of accidental explosions. Washington DC. https://www.wbdg.org/FFC/DOD/UFC/ARCHIVES/ufc_3_340_02.pdf adresinden erişildi.
- US Department of Defense. (2007). Ufc 4-010-01 dod minimum antiterrorism standards for buildings. Washington DC. <https://www.hsdl.org/?view&did=477613> adresinden erişildi.
- Yenimeram. (2015). 09 Temmuz 2020 tarihinde Yenimeram: <https://www.yenimeram.com.tr/dunyadan-saldiriya-kinama-ve-tepkiler-150032.htm> adresinden erişildi.

Kent Hakkı Bağlamında Endüstri Mirasını Yeniden Okumak: TÜRASAŞ Eskişehir Örneği

*

Ebru Yetkin¹

ORCID: 0000-0001-9614-0355

Esin Boyacıoğlu²

ORCID: 0000-0001-7407-1336

Ayşe Duygu Kaçar³

ORCID: 0000-0002-6561-7517

Öz

Endüstri mirasının geleceğine ilişkin karar süreçlerinde kentlinin taleplerini geri plana iten, belirli bir kesimin çıkarlarını gözeten ve maddi getirilerin önemsendiği yaklaşımların hâkim olduğu görülmektedir. Bu çalışmada endüstri mirasının korunmasında sıklıkla göz ardı edilen kentlileri ve tercihlerini hatırlatmak adına TÜRASAŞ Eskişehir yerleşkesi, kent hakkı kavramı bağlamında irdelenmiştir. Çünkü endüstri mirası kolektif biçimde üretilen bir yapıdır (oeuvre). Literatürdeki çalışmalar, çoğunlukla endüstri mirasının işlevini kaybettiği döneme ve bu aşamadan sonra yapılabileceklerle odaklanmaktadır. İşlev yitiminin ardından, “mirastan kalanlar ile ne yapılacağı” ve “bu kararı kimin vereceği” soruları gündeme gelmektedir. Özgün işlevini sürdüren ancak çeşitli baskılar ile karşı karşıya kalan bir endüstri mirası özelinde kent hakkının tartışılması, bu soruların yanıtını üretebilmek için önemlidir. İlk olarak, mirasın kent toplumunun oluşumundaki etkileri araştırılmıştır. İkinci olarak, mirasın somut ve somut olmayan değerlerini oluşturan bu etkiler, Lefebvre’in kent hakkı perspektifi üzerinden iki ana başlık altında ele alınmaktadır: özyönetim ve sahiplenme. TÜRASAŞ Eskişehir ve kentli arasında kısıtlı bir etkileşimin sürdüğü, kentlinin mirası sahiplendiği görülmüştür. Bu noktada çalışma, endüstri mirasının geleceği konusunda özgün bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Miras ve kentli arasındaki iletişimi güçlendirmek için kimi somut adımların atılması önerilmiştir. Bu iletişim geliştikçe kentlinin mirasa ilişkin farkındalığının artacağı ve daha güçlü bir kent hakkı talebi geliştireceği öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kent hakkı, kent toplumu, endüstri mirası, Eskişehir, TÜRASAŞ Eskişehir.

Bu çalışma, Prof. Dr. Esin Boyacıoğlu’nun ve Doç. Dr. Ayşe Duygu Kaçar’ın danışmanlığında Ebru Yetkin tarafından Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı’nda yazılan doktora tezine yönelik yapılan araştırmalar sonucunda üretilmiştir.

¹ Arş Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, E-mail: eyetkin@ogu.edu.tr

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: eboyacioglu@gmail.com

³ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, E-mail: duyguacar@hotmail.com

Reevaluating the Industrial Heritage in the Context of the Right to the City: The Case of TÜRASAŞ Eskişehir

*

Ebru Yetkin⁴
ORCID: 0000-0001-9614-0355

Esin Boyacıoğlu⁵
ORCID: 0000-0001-7407-1336

Ayşe Duygu Kaçar⁶
ORCID: 0000-0002-6561-7517

Abstract

Regarding the future of the industrial heritage, main approaches exclude the wishes of inhabitants, take into account interests of a specific part of society, attach importance to profits. The concept of right to the city has been researched on TÜRASAŞ Eskişehir in order to remind the inhabitants and their demands neglected in the conservation of industrial heritage. Because industrial heritage is a collectively produced artwork(oeuvre). Literature mostly focusses on the period when industrial heritage lost its function. After functional loss, the questions of "what to do with the remains" and "who will make decisions" become current issue. It's important to discuss the right to the city for industrial heritage that maintains original function but faces pressures, in order to produce answers to these questions. First, the effects of heritage on the formation of urban society were investigated. Secondly, these effects, which can be seen as the tangible and intangible values, are discussed under two main headings in the context of the right to the city from Lefebvre's perspective: self-management and appropriate. Although there is a limited interaction between TÜRASAŞ Eskişehir and inhabitants, it has been determined that they appropriate the heritage. At this point, study offers a unique conceptual framework for the future of heritage.

Keywords: *Right to the city, urban society, industrial heritage, Eskişehir, TÜRASAŞ Eskişehir.*

⁴ R.A., Eskişehir Osmangazi University, E-mail: eyetkin@ogu.edu.tr

⁵ Prof. Dr., Gazi University, E-mail: eboyacioglu@gmail.com

⁶ Assoc. Prof. Eskişehir Osmangazi University, E-mail: duygukacar@hotmail.com

Giriş

Kültürel miras kapsamındaki endüstri mirasına yönelik geliştirilen dönüşüm stratejilerinin sorgulanması gerekmektedir. Endüstri mirası niteliğine sahip alanlar günümüzde kent merkezinde kalmaları, sahip oldukları geniş araziler, mülkiyet sorunları, kentsel rant gibi etkenler nedeniyle karar vericiler tarafından sıklıkla birer meta olarak görülmektedir. Bu bakış mirasın geleceğine ilişkin karar ve dönüşüm süreçlerinde kentlinin çıkarlarını, taleplerini geri plana itmekte hatta yok saymaktadır. Mirasın kaybedilmemesi ve korunması adına gelişen tartışmaların çoğunlukla endüstriyel yapının/yerleşkenin işlevini yitirmesinden, çöküntü alanına dönüşmesinden sonraki döneme odaklandığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle önerilen projeler, yapılan araştırmalar ve akademik çalışmalar *yeniden kullanım, yeniden işlevlendirme, endüstri mirasının dönüşümü* gibi kavramları, işlev yitimi sonrası mümkün olan olasılıkları ve optimum çözümleri tartışmaktadır.

İşlevini hâlen sürdüren ve endüstri mirası niteliğine sahip olan alanlar da sözü geçen etkenler nedeni ile çeşitli baskılara ve tehditlere maruz kalabilmektedir. Barındırdığı değerler ile gelişimini sürdüren, kent/kentli ile iletişimi henüz aktif olan endüstriyel mirasların incelenmesi mevcut olasılıkların ve tartışmaların ötesinde senaryoların gelişmesini sağlayabilir. Mirasın geleceğine yönelik asıl karar verici mekanizmanın onu üreten kentliler olması gerektiğini hatırlatmak, bu bağlamda mirasın somut ve somut olmayan değerlerini tespit edebilmek için şehir hakkı/kent hakkı kavramı⁷ çalışmanın odak noktasına alınmıştır. Çalışma, işlevini sürdüren bir endüstri mirasının kent hakkı çerçevesinden nasıl irdelenebileceğini araştırmaktadır. Kavramla ilgili olarak mirasın öne çıkan niteliklerini deşifre etmek, olası bir dönüşüm veya adaptasyon sürecinde gözetilmesi gereken unsurlara yönelik kavramsal bir zemin oluşturmak amaçlanmıştır.

İlk olarak Henri Lefebvre tarafından öne sürülen kent hakkı kavramı *kent toplumunun* kolektif biçimde yeni bir şehri, başka koşullarda hayal edebilmesi ile ilişkilidir (Lefebvre, 2016, s. 120). “Şehir hakkı, basit bir ziyaret etme ya da geleneksel şehirlere geri dönme aracı olarak düşünülemez. Sadece dönüşmüş, yenilen-

⁷ Henri Lefebvre tarafından 1967 yılında yazılan “*Le droit à la ville*” adlı eserin, Işık Ergüden tarafından yapılan çevirisinde (Şehir Hakkı, 2016, s.118), yazar “ville (şehir) ve urbain (kent/kentsel) terimlerini” ayırttığı için eserin orijinaline sadık kalındığı ve “şehir hakkı” teriminin tercih edildiği not düşülmüştür. Ancak Türkçe literatürde “kent hakkı ve şehir hakkı” kavramlarının eş anlamda kullanıldığı belirtilmiştir. Türkçe yazında ve alan özelinde sıklıkla tercih edilmesi nedeniyle çalışmada “kent hakkı” olarak anılmıştır.

miş kentsel yaşam hakkı olarak formüle edilebilir” (Lefebvre, 2016, s. 132). Lefebvre’e göre şehir, kentsel gerçeklik, kent toplumu kullanım değeri ile öne çıkan birer *oeuvre* yani *yapıt* (2000, s.66; 2016, s.21-22,24, 121) iken kent bir *üründür* ve mübadele değeri ile öne çıkmaktadır (2014, s.23-24; 2016, s.132). Bu tanımdan hareketle çalışma kapsamında endüstri mirası da kent toplumunun oluşumunda önemli roller üstlenen bir yapıt olarak yorumlanmıştır. Hatta işlevini sürdürmesi nedeniyle özgün niteliklerinin çeşitlenerek arttığı, sürekli gelişmesi nedeniyle henüz tamamlanmamış, kolektif biçimde üretilmeye devam eden bir yapıt olduğu söylenebilir.

Endüstri mirasının korunması ve geleceğe aktarılması süreçlerinde mirasın bir metaya dönüşmemesi için kent hakkı kavramının öncelenmesi gerektiğini savunan bu çalışma, Lefebvre’in bakışını temel almaktadır. Lefebvre’in özgün kent hakkı tanımı *politik, salt fiziksel çevre ile sınırlanmayan, bireylerin/toplulukların yoksunlukları ve eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasını içeren, kentin hali hazırdaki durumuna dahil olmakla yetinmeyen yeni bir kentsel yaşamı kurma talebini işaret etmektedir* (Marcuse, 2014). Kavrama ilişkin gelişen görüşler özgün kent hakkı tanımı kadar radikal olmadıkları, kavramın gerçek anlamını yitirmesine neden oldukları, bu hakkı mevcut kente ve onun sorunlarına indirgedikleri gibi eleştiriler alabilmektedir (bkz.: Mayer, 2011; Souza, 2010; Uzunçarşılı Baysal, 2011) veya daha çok kentli haklarının ilgi alanına dahil olabilmektedir. Kentli hakları devlet tarafından sunulması gereken hizmetlere ve tanınması gereken haklara, insan haklarına yönelik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Öner ve Osmanoğulları (2017), kentli haklarını ve kent hakkını, temellendikleri farklı politik görüşler nedeni ile karşıt mefhumlar olarak görmektedir. Sadri (2005, s.84) ise kentli hakları özelindeki fikirleri ve atılan adımları, Lefebvre tarafından tanımlanan kent hakkına erişmek için bir uğrak noktası olarak yorumlamaktadır. Bu adımların asıl hedefe erişene kadar sürdürülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Çalışma, geçmişten bugüne endüstri kenti olarak anılan Eskişehir’de, işlevini hâlen sürdüren ve kentin en köklü endüstri kuruluşu olan TÜRASAŞ Eskişehir Bölge Müdürlüğü (Türkiye Raylı Sistem Araçları Sanayii Anonim Şirketi) yerleşkesine odaklanmaktadır. Öncelikle *kent hakkı ve endüstri mirası ilişkisi* irdelenmiştir, kavramsal çerçeve kapsamında örneklem alanını analiz etmeyi mümkün kılan alt başlıklar belirlenmiştir. Örneklem alanının analizi iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşama, kent toplumunun oluşumundaki etkileri yani mirasın kuruluşundan bugüne kent/kentli ile etkileşiminden türeyen, onu bir yapıt haline getiren somut/somut olmayan değerlerinin deşifre

edilmesidir. İkinci aşama ise kent hakkı kapsamında, deşifre edilen değerlerin ve mirasın potansiyellerinin, problemlerinin yorumlanmasıdır. Kentin mevcut sosyokültürel ve politik durumu, karar vericilerin mirasa bakışından kaynaklanan, bu nedenle meta olarak görülmesine yönelik veya kentli hakları açısından gündeme gelen güncel olaylara, söylemlere, görüşlere de değinilmiştir. Bunların Lefebvre'in kent hakkı tanımından farkları irdelenmiştir. Literatür araştırması, arşiv taraması, yerinde gözlem teknikleri ile toplanan veriler örnekleme analiz etmeyi ve durum çalışması (örnek olay incelemesi) metodunu kullanmayı olanaklı kılmıştır. Örneklem alanı özelinde zamansal, bağlamsal ve kavramsal sınırlar belirlenmiştir. Mirasın kuruluşundan bugüne geçen tarihsel süreç zamansal sınırı; kent/kentli ile geliştirdiği fiziksel, mekânsal, sosyokültürel etkileşim bağlamsal sınırı; kent hakkı kavramı açısından değerlendirilmesi ise kavramsal sınırı oluşturmaktadır.

Sonuçta kent hakkının sınırları içerisinde, işlevini sürdüren bir endüstri mirasının geleceğine yönelik karar süreçlerinde hangi unsurların ve aktörlerin etkin olması gerektiğine dair bir tartışma yürütülmüştür. Bu tartışmanın endüstri mirasının korunması aşamasında sözü edilen problemlerin önüne geçmek için önemli bir başlangıç noktası olduğu öngörülmüştür. Çalışma, endüstri mirasının bağlamı ile ilişkisini kent hakkı üzerinden güçlendirmeyi hedeflemesi ve işlevini hâlen sürdüren bir alanı irdelemesi yönünden özelleşmekte ve literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. İşlev yitimi gibi kritik bir eşikten önceki sürece odaklanılması önemli bulunmaktadır. Çünkü mirasın işlevini yitirmesi ve terk edilmesi sonucunda kimi değerleri yok olmakta, kentli ile etkileşimi büyük ölçüde zedelenmekte ve kentte problemlerli bir alan olarak değerlendirilme ihtimali artmaktadır. Bu aşamadan sonra belirli bir kesimin çıkarlarını gözeten dönüşüm projeleri daha kolay meşrulaştırılabilmektedir. Kent hakkı kavramının endüstri mirası özelinde incelenmesi ve bir örneklem alanı üzerinden yorumlanması kavramın bütüncüllüğünü, geniş kapsamını yadsımamaktadır. Çalışma, mirasa ilişkin güncel problemlerin çözümünde onu kolektif biçimde var eden, sahiplenen kentlinin tercihleri ve taleplerinin öncelenmesi bağlamında bir hatırlatma niteliği taşımaktadır.

Kent Hakkı ve Endüstri Mirası İlişkisi

2000'li yıllardan itibaren, kapitalist kentleşme süreçlerinin baskın hale gelmesiyle kent hakkına olan ilgi artmıştır (Çavuşoğlu ve Strutz, 2011). Lefebvre'e göre, kapitalizmin güçlenmesi ve küresel yayılım sağlaması sonucunda kentteki *ürün üretimi*, *yapıt üretiminin* ve bu yapıtlara bağlı toplumsal ilişkilerin yerini almıştır. Ürünün ve *mübadele değerinin* (*alınıp satılan mekânlar, ürünler,*

mallar, yerler ve işaretlerin tüketimi) öne çıkışı ile kentin de meta haline gelmesi ve sanayi öncesi kentinin *kullanım değerini* (şehir hayatı, kentsellik ve kent zamanı) kaybetmesi konusuna dikkat çekilmiştir. Kentin kolektif biçimde üretilen ve yaşamı örgütleyen bir yapıdan ziyade, ürüne dönüşümü söz konusudur. Kapitalizm sonrası gelişen tüketim toplumunun öncelikleri yerine, güncel kent toplumuna dair ihtiyaçlar yeniden tanımlanmalı ve karşılanmalıdır (Lefebvre, 2016, s.21-24,45,119). Lefebvre için sanayileşmeden doğan toplum *kent toplumdur ve toplumun bir bütün halinde kentleşmesi* savı ile farklı niteliklere sahip tüm şehirleri işaret etmektedir (Lefebvre, 2015, s.7-8). Sanayileşmeden önce var olan şehir, küresel ölçekte yayılan sanayileşme ve kentleşme ile birlikte dönüşerek, yerini *kent toplumuna* yani *kentlere* bırakmıştır (Lefebvre, 2015, s.10,21; Lefebvre, 2016, s.21).

Sonuçta her şeyin alınıp satılabildiği, sahtesinin üretilebildiği bir durumda (Lefebvre, 2016, s.132-133) kent hakkı, *“özgürlük hakkı, toplumsallık içinde bireyleşme hakkı, habitat ve mesken hakkı, yapıt hakkı, katılım ve sahiplenme hakkı”* gibi hakları da kapsayan derin ve üstün bir hak olarak doğmaktadır (Lefebvre, 2016, s.151). Kimi zaman birbiri ile çelişen kimi zaman birbirini tamamlayan her tür temel ve özelleşmiş ihtiyaç kent hakkına dahildir (Lefebvre, 2016, s.119). Burada işaret edilen ve sınırları belirgin olmayan kent hakkı yeni bir yaşam biçimi kurabilmek, kolektif biçimde inşa edilen kenti dönüştürme hakkı ve gücünü elde etmektir.

Lefebvre’in görüşlerinin sürekliliğinde Harvey (2013, s.45), bu kolektif hakkı talep etmenin ve kentlerin yeniden şekillendirilmesi konusunda gücü ele geçirmenin önemi üzerinde durmuştur. Harvey’e göre, bireyin/tüm kentlinin, kentte bulunan temel kaynak ve ihtiyaçlara erişim hakkından çok daha fazlası gündeme gelmelidir (Harvey, 2013, s. 44).

Souza (2010), kent hakkına yönelik güncel düşünüm ve hareketlerin, Lefebvre tarafından kurulan çerçeveden başladığını ama onunla eş derinlikte ele alınmadığını savunmaktadır. Otoriter yönetim, konut sorunu, soylulaştırma gibi sorunların karşısında durmak ve şartları iyileştirmek tek başına yeterli değildir. Mevcut sistemi bu sorunların temel sebebi olarak ele almak ve köklü dönüşümleri başlatmak esastır (Souza, 2010).

Kent hakkının özgün tanımına dönüldüğünde, aslında Lefebvre sonrasında gelişen yaklaşımları ve kentli haklarını kapsadığı söylenebilir. Örneğin, son dönemde *kolektif olan ve dayanışma hakları* olarak nitelendirilen *“çevre hakkı, toplumsal ve kültürel self-determinasyon (kendi kaderini belirleme), insanlığın ortak varlığından faydalanma, barış içinde yaşama”* gibi üçüncü kuşak hakları

(Tekeli, 2015, s.186-187) kapsamaktadır. Tekeli'nin görüşlerinden yararlanarak, çalışma kapsamında endüstri mirası ile ilişkilenen temel haklar şu şekilde sıralanabilir: Ekolojik dengeye sahip, aidiyet duygusu geliştirilebilecek bir kimliği olan, nitelikli mimari öğelere/kültürel varlıklara sahip ve bu doğrultuda gelişimini sürdüren, gerekli altyapı sistemlerinin kurulduğu, yeterince yeşil alanı olan, eğitim ve kendini geliştirme imkanları sunan, yönetim biçimini seçme/katılma/denetleme fırsatı veren, yeterince ve nitelikli çalışma güvencesi veren, üretilen artı değerden pay alınabilen bir kentsel çevrede yaşama hakkı (Tekeli, 2015, s.188-189). Bu kapsamda kültürel mirasa ait değerlere erişim hakkından da söz etmek mümkündür; herkese ait bir haktır ve bu anlamda bireylerin birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Kültürel miras tanımı belirli bir topluluk veya topluma atfedilmeden, ortak bir değer olarak görülmeli ve herkesi kapsayacak biçimde ele alınmalıdır (Hodder, 2010). Lefebvre'in kent hakkı tanımı ile sözü geçen kentli hakları arasındaki temel fark şudur: İnsan hakları veya kentli hakları mevcut politik düzeni kabul ederek yöneticilerden talep edilen, devletin sunması gerektiği düşünülen unsurlardır. Oysa Lefebvre bu hakların da ötesini işaret etmekte ve sistemin kökten değiştirilmesini içeren, karar verici mekanizmanın kentte yaşayanlar tarafından elde edildiği bir kent hakkı önermiştir.

Kentin sahip olduğu çatışmalar kent hakkı ve kentli haklarının sıklıkla gündeme gelmesine yol açmaktadır. "*Sanayileşme ve kentleşme, büyüme ve gelişme, ekonomik üretim ve toplumsal yaşam*" ikilikleri hem birlik içinde hem de çatışmalıdır (Lefebvre, 2016, s.26-27). Sanayileşmenin başlangıcından modern kentin oluşumuna dek süregelen bu çatışma, kentin ve kentlinin sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Toprak spekülasyonu, kentin hızlı ve plansız büyümesi, ticari ve endüstriyel çöküntü alanlarının oluşması, kentsel dönüşüm uygulamaları, eski kentten kalan anıtların tüm anlam ve değerlerinden arındırılarak salt tüketim nesnesi haline dönüştürülmesi, kimlik yitimi gibi durumlar bu sorunlara örnek gösterilebilir.

Kentsel dönüşüm, yenileme projeleri kent hakkı kavramının hatırlanması ve bu projeler bağlamında gündeme getirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Harvey'e göre (2013, s.58-66) yıllar içinde oluşan toplumsal bütünlük ve kentsel dokuyu yıkan dönüşümler, arazi piyasasının gelişmesi ve maksimum kazancın sağlanması için bir araç olarak görülmüştür. Tekeli'ye göre (2015, s.57-58), özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan kentsel yenileme projeleri iki temel durum ile gerekçelendirilmektedir. Birincisi, kent merkezinde oluşan ve suç kaynakları olarak görülen çöküntü alanlarından

kurtulma çabasıdır. İkincisi, işlevini görece yitiren endüstriyel alanların dönüştürülmesidir. Endüstri mirasına yönelik yaklaşımlar sözü geçen her iki duruma da dahil olabilmektedir. Mirasının dönüşümünde çoğunlukla alanın sahip olduğu rant değeri gözetilerek belirli bir kesimin faydalanabileceği, onların ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar karar vericiler tarafından tercih edilmektedir. Böylece dönüşüm alanında veya çevresinde yaşayanların barınma sorunları ve soylulaştırma (Mengüşoğlu ve Boyacıoğlu, 2013), endüstri mirası niteliği taşıyan yapı ve yerleşkelerin değerlerini yitirmesi, kültürel mirasın bir meta gibi ele alınarak belirli bir kesimin yararına dönüştürülmesi gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır.

Endüstriyel alanlar 20. yüzyılın sonlarında, değışen teknolojiler ve mekânsal ihtiyaçlar karşısında işlev yitimine uğrayarak atıl alanlara dönüşmeye ve hızlı endüstrileşme dönemindeki önemini kaybetmeye başlamıştır (Cengizkan, 2006; Mengüşoğlu ve Boyacıoğlu, 2013). Toplumsal yapıyı ve kentsel çevreyi şekillendiren endüstriyel yerleşkeler çoğunlukla üretimin organizasyonundan satış işlemine, kentle olan ilişkisinden atık ve peyzaja olan etkisine kadar örgütlenmiş, sistematik işleyen alanlardır (Stuart, 2012, s.48). Sanayileşme öncesi doğal çevre ile ilişkili insan üretimi yerleşimler olarak tanımlanabilecek peyzaj tanımı, iki yüzyılı aşkın süredir endüstriyel donatıların eklenmesi ile farklılaşmıştır. Endüstri mirasının bağlamı ile birlikte irdelendiği, somut değerlerin yanı sıra kültürel etmenleri de ele alan geniş kapsamlı bir tanıma erişilmiştir (Palmer ve Neaverson, 2001, s.16).

Bugünden bakıldığında endüstri mirasının, kent toplumunun oluşumunda etkin rol aldığı görülmektedir. Kentin oluşumu, kendine ait yapı veya yerleşkelerin gelişimi, kentsel yaşamın dönüşümü (mekânsal, sosyokültürel, politik, ekonomik açıdan) süreçlerinde kentli ile etkileşim halinde olmuştur. Bu etkileşimden doğan değerler ise kent hakkı kapsamında sahiplenme, geleceğini planlama, yeniden üretme, dönüştürme, hatırlama gibi talepleri gündeme getirebilir.

Çalışma alanı olarak TÜRASAŞ Eskişehir Bölge Müdürlüğü'ne ait yerleşke seçilmiştir. Yerleşke, somut ve somut olmayan tüm değerleri (mekânsal nitelikleri, özgün mimari unsurları, kent/kentli ile olan ilişkisi, tanıklık ettiği tarihsel süreç) ile birlikte *endüstri mirası*, *demiryolu mirası*, *endüstriyel peyzaj* gibi farklı alt tanımlara dahil olabilecek niteliktedir. Bugün, yerleşkenin kent merkezinde kalması ve sahip olduğu geniş arazi büyük bir rant üretmektedir. Dolayısıyla dönüşümü veya taşınması hususunda baskılar, çeşitli spekülasyonlar ortaya çıkmaktadır. Yerleşkeye erişimin kısıtlanması sonucu kentten ve kentliden kopması, fiziksel yayılım ihtiyacı, ulaşımda yaşanan problemler

gibi nedenler ile tesisin taşınması zaman zaman gündeme getirilmektedir (Yerel basından örnekler: İstikbal Gazetesi, 2019; Seda, 2012).

TÜRASAŞ Eskişehir Yerleşkesi: Önemi ve Kent Hakkı Bağlamında İrdelenmesi

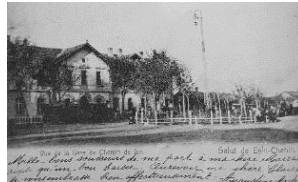
Yerleşke, ölçeği itibarıyla bir kent parçası, özgün mekânsal nitelikleri ve donatıları ile bir endüstriyel peyzaj ve yüz yılı aşkın süredir toplumun, kentlinin dönüşümünde önemli etkileri olan kültürel bir değer olarak tanımlanabilir. 1894 yılında Almanlar tarafından “Anadolu-Osmanlı Şimendifer Kumpanyası” adıyla kurulan (Yatağan, 2013, s.92) ve sadece bakım-onarım görevlerini üstlenen bir atölyeden, demiryolu endüstrisi kapsamında pek çok üretimi yapabilecek bir endüstriyel yerleşkeye dönüşmüştür. Köklü tarihi boyunca kentin ve kentlinin dönüşmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu başlık altında öncelikle Eskişehir özelinde, TÜRASAŞ’ın kent toplumunun oluşumundaki etkileri irdelenmiştir. Çalışmanın devamında mirasın ürettiği etkilerin, sahip olduğu değerlerin *kent hakkına yansımaları* yorumlanmıştır.

Kent Toplumunun Oluşumundaki Etkileri

Eskişehir özelinde irdelenen bu etkiler *kentsel bağlam, yerleşkenin gelişimi, yaşam biçimi, üretim, eğitim, kurum kimliği ve niteliği* başlıkları altında araştırılmış, ürettiği değerler deşifre edilmiştir.

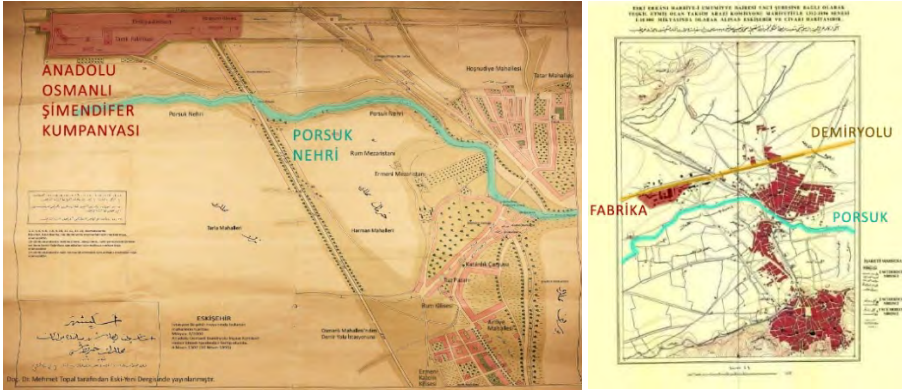
Kentsel bağlam

19. yüzyılda ağırlıklı olarak tarımla geçinen Eskişehir (Keleş, 2008), Osmanlı’nın son dönemlerinde endüstri ile tanışmıştır. 1892 yılında Haydarpaşa’dan hareket ederek Eskişehir’e ulaşan ilk tren (Koylu, 2015, s.15) ve aynı yıl tamamlanan İzmit-Eskişehir hatları (Christensen, 2017, s.16) ile kentin demiryolu bağlantısı sağlanmıştır. 1892’de inşa edilen gar binası kent için modern bir fonksiyon tanımlamış, yeni bir toplanma alanı önermiştir (Yatağan, 2013, s.110). Demiryolunun kente gelişinden sonra özellikle gar ve Porsuk çevresinin gelişimi hızlanmıştır (Ertin, 1994, s.17).

Şekil 1-2. Eski garın peron ve yol cepheleri (Koylu, 2015, s.63; Sarıöz, 1997, s.70).

Şekil 3. Eskişehir Garı Ulaştırma Binaları (Koylu, 2015, s.54).

Şekil 4. 1891 yılında Eskişehir İstasyonu ve yakın çevresi (Koylu ve Birgün, 2015, s.17).

Şekil 5. 1896 yılında Eskişehir yerleşim planı (Kaçar ve Alpan, 2018, s.89): Güneyde ilk yerleşim bölgesi Odunpazarı, kuzeyde göçmen mahallesi arasında kent merkezi bulunmaktadır (Görsellerde fabrikanın alanı ve Porsuk Nehri vurgulanmıştır).

Eskişehir, karayoluna göre hızlı bir alternatif olan demiryolu ve İstanbul'a erişimin kolaylaşması sayesinde ticari fonksiyonunu geliştirmiştir (Ertin, 1994: 18). 1984 yılında, yabancı sermaye tarafından kurulan Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası (Yatağan, 2013, s.86) kentin Osmanlı Dönemi'ndeki ilk sanayi kuruluşudur ve hemen kuzeyinde 1950'li yıllara kadar açılan pek çok endüstri tesisinin bulunduğu Fabrikalar Bölgesi'nin gelişiminde belirleyici etmen olmuştur. 1950'lerden itibaren karayolunun demiryoluna üstün hale gelmesine rağmen Eskişehir, Anadolu demiryolu ağında önemli bir kavşak olması sayesinde demiryolu endüstrisindeki gelişimini sürdürmüştür. O dönemki ismi ile Cer Atölyesi kent dokusundaki payını artırmıştır (Ertin, 1994: 52). Yapımına 1953'te başlanan ve 1955'te kullanıma açılan yeni gar binası dönemin mimari dilini yansıtmaktadır ve kentin simge yapılarından biri olmuştur (Koca ve Karasözen, 2010).

Şekil 6. Eskişehir Gar'ın ön cephesi (Haziran 2018, kişisel arşiv)

Gar ile kentin eski yerleşim bölgesi olan Odunpazarı'nı birbirine bağlayan cadde bugün de önemli ana arterlerden biridir. TÜRASAŞ Eskişehir yerleşkesinin sınırları dışında, yerleşkenin batısında ve demiryolunun güneyinde kalan TCDD Gar Sahası içinde yer alan gar yapısı kolektif bellekteki yerini ve sembolik değerini korumaktadır.

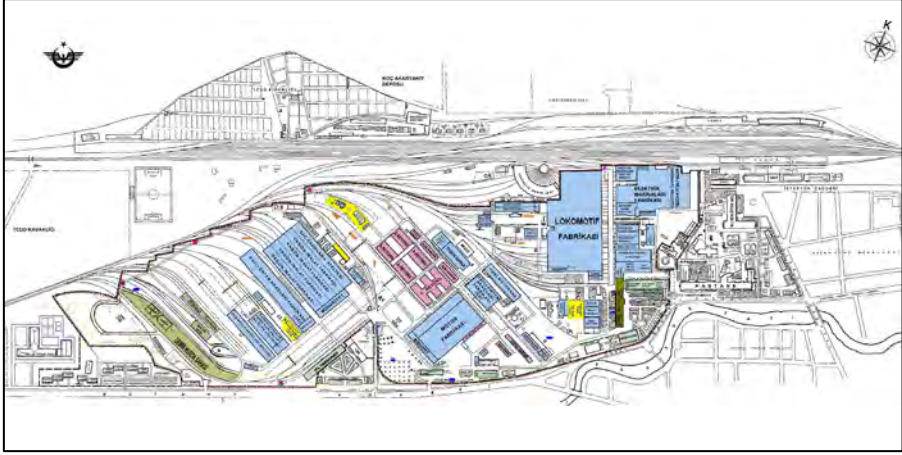
1970'lerden itibaren Eskişehir'de endüstrinin ivmesi ve çeşitliliği artmaya devam etmiştir (Çayır, 2011, s.16-17). Ancak son dönemdeki endüstri tesisleri kentin batısındaki Organize Sanayi Bölgesi'nde konumlanmaktadır. Keleş'e göre (2008), özellikle 2000'li yıllardan itibaren endüstri ve kent merkezinin birbirinden uzaklaştırılması hedeflenmektedir. Sadece bölgeleme temelli bir planlama stratejisi olarak yorumlanabilecek bu yaklaşım kentsel fonksiyonların birbirinden ayrışması, üretim ve kentsel mekânın birbirinden uzaklaşması ve kentin parçalanması gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Keleş, 2008, s.17). Eskişehir'de yeni endüstriyel yapı ve yerleşkeler Organize Sanayi Bölgesi'nde konumlanmakta hatta Kılıçoğlu Tuğla ve Kiremit Fabrikası gibi kentin köklü endüstri yerleşkeleri de üretimlerine bu bölgeye taşıma kararı almaktadır (Bilgin, 2007). Kent merkezinde kimi endüstri mirası işlevini yitirmekte ve dönüşümleri üzerine tartışmaları gündeme getirmekte iken TÜRASAŞ Eskişehir, Sümerbank, Şeker Fabrikası gibi kimi endüstri tesisleri kurulduğu yerde üretimlerine devam etmektedir. Bulunduğu yer ve gelişkinliği sayesinde ile TÜRASAŞ Eskişehir yerleşkesi kent bağlamında önemini hâlen korumaktadır.

Yerleşkenin gelişimi

TÜRASAŞ Eskişehir yerleşkesi çeperi boyunca süregiden yüksek duvarlar ile çevresinden ayrılmaktadır. Bu sınırın fabrikanın erken dönemlerinde daha parçalı olduğu ve alanın sıklıkla tarımsal alanlar, seyrek yerleşim dokusu, demiryolu ve Porsuk Nehri ile çevrelendiği görülmüştür.

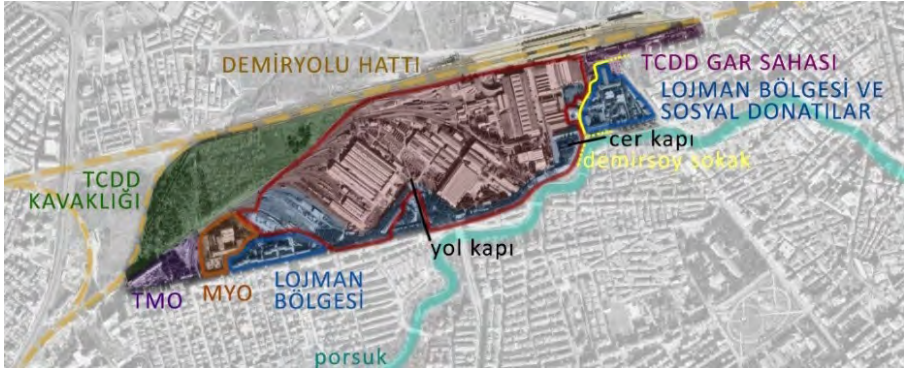

Şekil 7. Yerleşkenin 1935 yılına ait hava fotoğrafından üretilmiştir (TÜRASAŞ Eskişehir Arşivi, 2018).

Şekil 8. Yerleşkenin yakın dönem vaziyet planı (TÜRASAŞ Eskişehir Arşivi, 2018).

Bugün, yerleşkeye ait bölgelerin sınırları ilk katmanda katı ve yüksek duvarlar, kısıtlı bir gölümde görsel olarak geçirgen sınır elemanları ile çevrilidir. Kente doğru ikincil katmanda ulaşım yolları ve Porsuk Nehri bölgeyi sınırlandırmaktadır. Yerleşkenin kuzeyi demiryolu, güneyi Basın Şehitleri Caddesi ve Porsuk Nehri, doğusu Atatürk Caddesi, batısı ise TCDD Kavaklığı ve Kütahya Yolu ile sınırlanmaktadır. Farklı ve ayrı bölgeler tanımlayacak biçimde örgütlenen sınırlardan, oldukça sıkı ve kontrollü geçişlere izin verilmektedir. İlk bölge, kurumun öncü sosyal donatılarını ve lojman yapılarını kapsamakta olup, çevresi görsel olarak geçirgen ancak kontrollü sınır elemanları ile çevrilidir. Kentlinin bu alana fiziki olarak dahil olma imkânı yoktur. Sadece tesisin üretim ve teknik birimlerini kapsayan ana bölge ile arasında kalan Demirsoy Sokak'tan gara ve çevresine erişilebilmektedir. Yerleşkenin üretim ve idari birimlerini barındıran alan iki ana kapıya ve ek kapılara sahiptir. Güneyde yer alan müze, misafirhane, alım-satım birimi, spor tesisleri, ortaokul, Porsuk Meslek Yüksekokulu ve Ulaştırma Meslek Yüksekokulu'na kontrollü girişlerin sağlandığı ek kapılar vardır. Bu alanların yerleşkeye komşu sınırları ikincil duvarlara sahiptir, bu duvarlarda yine denetimli kapılar yer almaktadır.

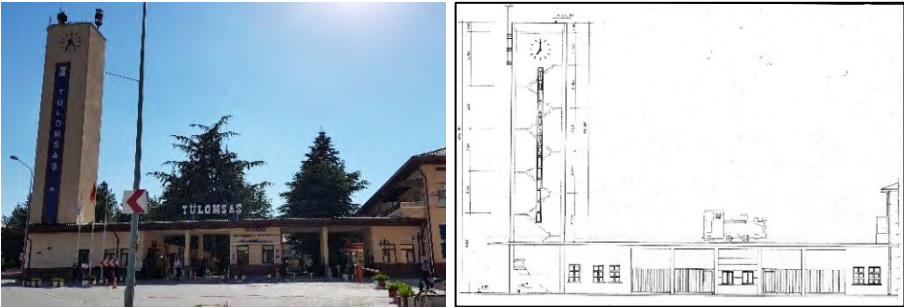

Şekil 9. Yerleşkedeki bölgeler niteliklerine göre işaretlenmiş ve sınır elemanları vurgulanmıştır. Hurdalık, Demirspor Tesisleri, Misafirhane ve okullar yerleşkenin güneyinde bulunmaktadır (Google Earth, 2021).

Şekil 10-11-12. Yerleşkenin güney sınırından görünüm. Soldan sağa; Demirspor Tesisleri girişi, Vali Ali Fuat Caddesi ile Basın Şehitleri Caddesinin kesişimin noktasındaki duvar ve panolar, Devrim Arabaları Müzesi girişi (Kişisel Arşiv, 2018).

Bölgenin tamamı endüstriyel miras, endüstriyel peyzaj niteliği taşımaktadır ve bütüncül biçimde ele alınmalıdır. Ancak yerleşkedeki kimi yapı, alan ve donatılar kültürel ve sembolik anlamı bağlamında öne çıkmaktadır. Yerleşkenin ana girişi olan Cer Kapı ve saat kulesi bu bağlamda öne çıkan değerlerden biridir. Kent ve kentli ile kurduğu tarihi bağ, simgesel anlam en azından görsel olarak deneyimlenebilmesi sayesinde hala etkisini sürdürmektedir.

Şekil 13-14. Cer Kapı; güvenlik birimleri ve giriş saçağı ile saat kulesi ve cephe çizimi (Kişisel Arşiv, 2018; TÜRASAŞ Eskişehir Arşivi, 2018).

Ana kapının kuzey kısmında, fabrikanın sosyal tesisleri; Demirspor Lokali, etkinlik ve spor alanları bulunmaktadır. Bu bölge geçmişte kentin sosyo-kültürel anlamda dönüşümünün itici güçlerinden olmuştur. Yerleşkenin doğu ve batı ucunda bulunan lojmanlar, açık alanları ve sosyal donatıları dışı kapalıdır ancak geçirgen sınır elemanlarına sahip olduğu için yakın çevresi ile görsel etkileşimini kısmen sürdürmektedir.

Şekil 15-16-17. Yerleşkenin ana giriş kapısının yanındaki sosyal tesisler, Demirspor Lokali ve en sağda hastanenin arka bahçesi (Kişisel Arşiv, 2018).

Benzer biçimde fabrikanın erken dönem yapılarından Lokomotif Fabrikası, Elektrik Makinaları Fabrikası ve üretim, bakım, onarımına dair çeşitli birimlerin bulunduğu bölge, yine erken döneme ait mimari yapılar ve demiryolu endüstrisine ilişkin tipik yapılardan biri olan dairesel planlı lokomotif deposu (benzer ve önemli örneklerinden biri de Haydarpaşa İstasyonu'nda bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz.: Yazar ve Binan, 2019), kullanımını hala sürdürmekte olan su deposu (alimantasyon binası) yerleşkenin mimari anlamda öne çıkan değerlerindedir.

Şekil 18-19-20. Lokomotif Fabrikası ve Karakurt, dairesel planlı lokomotif deposu ve su deposu (Kişisel Arşiv, 2018).

Misafirhane, Devrim Arabaları Müzesi ve TCDD Eskişehir Müzesi kısmen de olsa kent ve kentli ile ilişki kuran alanlardır. Misafirhane ve Devrim Arabaları Müzesi girişleri, yerleşkenin güney sınırında yer alan ve katı sınırın, kontrollü biçimde delindiği noktaldır.

Şekil 21-22-23. Devrim Arabaları Müzesi'nin bahçesinde sergilenen Devrim Arabası, Misafirhane ve gar yakınındaki TCDD Eskişehir Müzesi ve bahçesi (Kişisel Arşiv, 2018).

Demirspor tesisleri ve saha ile hemen yanında bulunan hurdalık ve atık sahası da kent ile iletişim kurulabilecek alanlardır. TCDD Genel Müdürlüğü Arşivi'nden (2. Bölge Müdürlüğü) erişilen (2019), yerleşkenin 1946 yılına ait vaziyet planında bugünkü hurdalık sahasında bir tuğla fabrikası olduğu görülmüştür. Tuğla fabrikasının sadece bacası ayakta kalabilmiştir. Bugün baca ve içinde bulunduğu hurdalık sahası demiryolu endüstrisinde kullanılan ve fabrikadan çıkan pek çok makine ve aracın sergilendiği bir alan halini almıştır. Bu sahada çalışanların emeği ile düzenlenen alanın kentle bir teması bulunmamakta, hatta pek çok kentli gibi fabrikada çalışanların da bu alan ile iletişimi azdır. Yerleşkenin sahip olduğu değerler bahsi geçen tekil yapı örnekleri veya alanlar ile sınırlı değildir, çalışma kapsamında öne çıkan değerlere vurgu yapılmıştır.

Şekil 24-25-26. Hurdalık sahasından fotoğraflar; sergilenen araçlar ve tuğla fabrikasının bacası (Kişisel Arşiv, 2018).

Yaşam biçimi

Demiryolunun kente yeni ulaştığı yıllarda İstanbul'dan gelen trenler bir gece duraklatılmıştır. Tren garı ve yakın çevresinde konaklama yapıları, eğlence mekânları, restoranlar gelişmeye ve bölgenin sosyal hayatı canlanmaya başlamıştır (Güneş ve Yakut, 2007, s.96-98). Demiryolu işçilerine özel işletmelerin açılması, gayrimüslim yerleşimlerinin gelişmesi, farklı fonksiyonlara sahip yapıların gelişimi Eskişehir'in farklı kültürel değerler ile tanışması için önemli gelişmeler olmuştur (Ertin, 1994, s.17-18).

1923-1950 yılları arasında, üç büyük endüstri tesisinin (DDY Cer Atölyesi, Tayyare Bakım Atölyesi ve Şeker Fabrikası) etkisi ve 1956 yılında Eskişehir Basma Fabrikası'nın (1968 yılında sermaye yetersizliği nedeni ile Sümerbank tarafından devletleştirilmiştir (Ertin, 1994, s.46) açılması ile Osmangazi, Sümer, Ertuğrulgazi Mahalleleri gelişmeye başlamıştır (Ertin, 1994, s.22-25; Keleş, 2008, s.23-24). Bu mahalleler planlıdır, tek veya iki katlı, bahçeli konutların yanında apartman tipi konutların üretildiği de görülmektedir (Ertin, 1994, s.27-28). Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkenin ekonomik, politik ve toplumsal anlamda yaşadığı değişiklikler sonucunda ivmelenen kentleşme, konut ihtiyacını giderek artırmıştır ve yeni çözüm arayışlarını gündeme getirmiştir. Örneğin, "kooperatifler" aracılığı ile (Turan, 1992) işçi mahallelerinde pek çok konut üretilmiştir. Endüstri kuruluşları sayesinde kentlinin tanıştığı sinemalar, yeni tip konutlar, bisiklet kullanımı gibi etmenler ile Eskişehir *modernleşmiştir* (Özkut, 2017). Özellikle 1970'lerde artan araç sayısı ve trafik yoğunluğu nedeni ile bisiklet kullanımı artmıştır (Anadolu Gazetesi, 2019). Fabrikanın ana kapısında bisiklet askılarının hâlen yoğun biçimde kullanıldığı gözlemlenebilmektedir. Bugün, kentlinin de ulaşımında bisikleti yoğun biçimde kullandığı gözlemlenebilmektedir.

Şekil 27. TRT'nin 1972 yılındaki haberinde, TÜLOMSAŞ işçilerinin sıklıkla bisiklet kullanmayı tercih ettiklerinden bahsedilmiştir (Anadolu Gazetesi, 2019). Şekil 28. Fabrikanın ana giriş kapısındaki bisiklet askıları (Kişisel Arşiv, 2018).

1925 yılından 1980 yılına kadar, personelin cüzi bir kira karşılığında faydalanabileceği lojmanlar inşa edilmiştir ve günümüzde kullanılmaya devam etmektedir. Lojmanlar, yerleşkenin doğu ve batı uçlarında olmak üzere iki ayrı alanda yoğunlaşmıştır. Doğuda, fabrikanın ilk barınma birimlerinin üretildiği lojman bölgesinde az katlı sekiz tip konut bulunmaktadır. Yerleşkenin batısında, özellikle 1970-80 yılları arasında gelişen iki farklı apartman tipinden oluşan lojman bölgesi gelişmiştir (Üstün, 2011). Kuruma ait lojmanlar, geleneksel Türk Evi şemasına uygun biçimde sofalı plan tiplerinden, modernleşmenin konuta ve yaşam biçimine yansımaları sonucu gelişen, konut içi

hacimlerin özelleştiği ve koridorlar ile bağlandığı apartman tipi konutlara kadar farklı örnekler sunmaktadır (Üstün, 2011). Ayrıca miras, konutlardaki konforun gelişmesine de katkı sunmuştur. 1940 yılında Cer Atölyesi'nde üretilen radyatör ve kalorifer kazanları konuttaki konforu artıran bir adım olmuştur (Ekimci, 2016).

1980-1990 yılları arasında işçi mahallerinin genişlemesi ve kooperatifler aracılığı ile konut üretimi sürmüştür, kent merkezinde yükselen nüfus yoğunluğu ile birlikte apartmanların inşası hızlanmış, kat sayıları artmıştır (Ertin, 1994, s.77-78). İşçi kooperatifleri ile fabrikanın işçilere sunduğu lojmanlar kent hakkı bağlamında ayrılmaktadır. 1991 yılında ait hava fotoğrafında kentsel dokunun tüm yönlerde yayıldığı ve bütünleştiği, sanayi kuruluşları yakınındaki mahallelerin, Porsuk'un güney kıyısına da yayıldığı ve Porsuk kıyısındaki tarım alanlarını işgal etmeye başladıkları görülmektedir. O dönemdeki ismi ile TULOMSAŞ artık her yönde büyüyen kent dokusuna oldukça yakın, büyük bir yerleşkeye dönüşmüştür.

Şekil 29. 1991 yılına ait Eskişehir hava fotoğrafı: TÜRASAS Eskişehir'in yerleşkesi, çevresindeki mahalleler ve Fabrikalar görselde vurgulanmıştır (Harita Genel Müdürlüğü Arşivi, 2019).

Lojman bölgeleri ve fabrika çeperine eklenen spor birimleri, park ve çocuk bahçeleri ve çeşitli sosyal etkinliklerin düzenlenebileceği mekânlar ile birlikte sosyokültürel etkinlikler gelişmiştir. Yerleşkenin ana girişine yakın bir hastane çalışanlara ve kentliye hizmet vermiştir, bugün Yunus Emre Devlet Hastanesi'ne bağlı olarak işlevini sürdürmektedir. Demirspor Kulübü ve Toplantı Evi öne çıkan etkinlik ve spor alanlarından olmuştur (Yatağan, 2013, s.59-60). Demirspor Kulübü Tesisleri, 1930 yılında açılmıştır ve güreş, boks ve eskrim gibi sporları da kapsayan açık/kapalı spor alanlarını barındırmaktadır. Demiryolları bünyesinde ilk olarak Eskişehir Demirspor kulübü kurulmuştur (Uçak, 2001). Temelde fabrikada çalışanlarının ve işçilerin spor yapmalarını sağlamak için açılan Demirspor kulüpleri, fabrika sınırlarını aşmış tüm Devlet Demiryolları bünyesine yayılan bir unsur olmuştur (Çanak, 2015). "Demirspor" adıyla kurulan ilk takım olan Eskişehirspor Demirspor, kentin en eski futbol takımı olmasının yanında basketbol, voleybol, bisiklet, atletizm, yüzme, karate gibi branşlara da sahiptir ve pek çok başarısı bulunmaktadır (Bozoğlu, 1997; Eskişehir Demirspor, 2021). Günümüzde hâlen faal olan Demirspor Kulübü kolektif bellekteki yeri, özellikle demiryolu işçilerinin yaşantısındaki rolü nedeniyle son derece önemlidir.

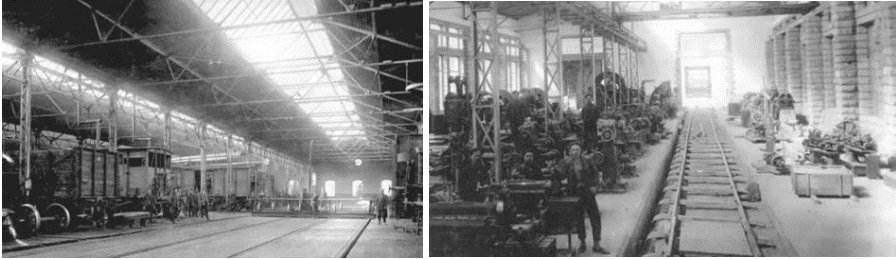
1938 yılında çalışanlara ve ailelerine hizmet eden, kültürel etkinliklerin düzenlendiği "Toplantı Evi" açılmıştır. Fabrikada sosyokültürel etkinlikler, eğlenceler, sinema gösterimleri yapılmıştır. Cumhuriyet'in hedeflediği modern yaşam biçimini kurma anlamında önemli bir yeri olan Toplantı Evi, kentin sosyokültürel dönüşümünde etkili olmuştur (Şenol 1994, s.44-45; Üstün, 2011; Yatağan, 2013, s.59-60, 87). Fabrikanın misafir salonlarında film gösterimleri yapılarak, çalışanların ve ailelerinin faydalanması sağlanmıştır (Şenol 1994, s.44-45; Üstün, 2011).

Şekil 30-31. Toplantı Evi'ne ait bodrum ve zemin kat planları (TCDD Genel Müdürlüğü Arşivi, 2019).

Üretim

1894 yılında atölyenin açılması ile birlikte kentte işçi grubu ve iş kültürü gelişmeye başlamıştır (Menekşe, 2020). Demiryolu hattının kente gelişi ve Kumpanya'nın açılması ile kent demografik, ideolojik, ekonomik ve kültürel anlamda pek çok dönüşüm yaşamıştır (Ertin, 1994, s.17; Keleş, 2008; Yatağan, 2013, s.110) ve "endüstri kenti" olma yolunda ilk adımlarını atmıştır. Lokomotif ve vagon tamiri hedefiyle kurulan tesis, sonraki dönemde endüstrinin gelişimini ve işçi istihdamını sağlamaya devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında atölye, gar ve çevresi kritik görevler üstlenmiştir (Ertin, 1994, s.18-22).

Şekil 32-33. Atölyenin erken dönemlerinden görünüşler (Koylu, 2015, s.17-18).

Türkiye Cumhuriyeti özellikle kuruluş döneminde dışa bağımlılığı önlemek için endüstrileşmeye önem vermiştir. Eskişehir'in coğrafi konumu ve Bağdat-Berlin Demiryolu hattında bulunması nedeniyle ülke için önemi giderek artmıştır (Koca ve Karasözen, 2010). II. Dünya Savaşı'nın bitimine hatta 1950'li yıllara kadar kentte, özellikle Cer Atölyesi'nin yakınında endüstriyel alanlar ve kamu yatırımları çoğalmış, kalifiye elemanların yetiştirilmesi sağlanmış ve modern bir kamusallık türetilmiştir (Keleş, 2008, s.23-24, Özkut, 2017). 1923-1950 yılları arasında planlı endüstrileşme dönemi yaşayan Türkiye için Eskişehir, Cer Atölyesi sayesinde önemli bir yer edinmiş ve nitelikli iş gücünün gelişiminde önemli rol oynamıştır (Ertin, 1994: 24-25).

Endüstriyel yapılar ve fonksiyonlar dışında kazandığı farklı eylem ve yapı türleri ile kentin çehresi değişmiş ve kentlinin sosyal yaşamı zenginleşmiştir. Göçmenler, farklı dönemlerde kentin yeniliklerle tanışmasına, kültürel olarak çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin 19. yüzyılda Osmanlı'nın göçmen yerleştirme politikası bağlamında Eskişehir'e göç başlamıştır ve böylece kent tarım ve küçük sanayi aletleri ile tanışmıştır (Keleş, 2008). Benzer şekilde, 1950'lerde başta Bulgaristan ve Romanya'dan gelen göçmenler ile yeni yerleşimler gelişmiş ve mahallelerin sınırları genişlemiştir. Göçmenler, kentlinin soba ve kuzine üretimi gibi yeni zanaat biçimlerini tanumasını, böylece metal

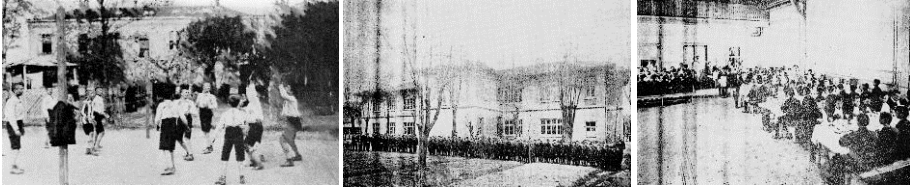
eşya sanayisinin gelişimini sağlamış (Çayır, 2011, s.16; Ertin, 1994, s.41), kent endüstriyel kimliğine ve mirasına katkı sunmuştur.

Kurulduğu dönemde sadece bakım ve onarım yapan tesis, zaman içinde gelişerek üretim yapabilecek duruma gelmiştir. KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsü) halini aldıktan sonra yerel üretimin ön planda tutulması üzerine, 1957 yılında *Mehmetçik ve Efe* adlı iki adet buharlı lokomotif üretilmiştir. 1961 yılında, *Karakurt* isimli ilk yerli lokomotif tamamlanmıştır. Yine 1961 yılında 4,5 ay içinde *Devrim Arabaları* üretilmiştir, Eskişehir ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yer edinmiştir (TÜRASAŞ Devrim Arabaları Müzesi, 2021; Yatağan, 2013, s.88). Sonraki dönemde fabrikada yapılan üretimlerin miktarı ve çeşitliliği giderek artmış, yerli imalat oranı da yükselmiştir; dizel motorlar (Baya-zıt, 1976), dizel elektrikli lokomotifler ve asenkron motorlu lokomotiflerin (Akçasu, 1995) üretilmesinin yanı sıra kayar duvarlı vagon projesi, İstanbul metro araçları projesi, tank motorları projesi gibi pek çok proje tasarlanmıştır (TÜLOMSAŞ Loko, 2000(39), s.9-17, 25). Kurum, temel faaliyet alanlarını bakım/onarım işlemleri ile birlikte farklı tür (dizel hidrolik, dizel elektrikli, elektrikli, hibrit) lokomotifler, yük vagonu, cer motoru, dizel motorları üretimi olarak tanımlamakta (TÜRASAŞ, 2021) ve demiryolu endüstrisi bağlamında bugün de önemini korumaktadır.

Eğitim

Hem çalışanların çocuklarının eğitimini karşılamak hem de ihtiyacı olan elemanı yetiştirmek bağlamında, endüstri yerleşkeleri içinde kurulan okullar veya farklı yerlerde eğitim alınabilmesi için verilen destekler bu temel ihtiyacın ne denli önemsendiğinin kanıtıdır. Devletin sağladığı eğitim hizmeti dışında ilk özel eğitim birimlerini ve sistemini geliştiren demiryolu kurumları olmuştur. Temel eğitim ve iş başında yapılan pratik eğitim olarak iki farklı açıdan ele alınan bir sistem kurulmuştur. Çırak okulları bu sistemin en somut örnekleridir (Alanyalıoğlu, 1973).

Süreç içinde TÜRASAŞ Eskişehir yerleşkesinde farklı eğitim kurumları gelişmiştir. Ayrıca yabancı işçilerin çocukları için özel okullar kurulmuştur; Cer Atölyesi'nin kurulduğu ilk dönemde, 1909-1910 yıllarında Almanlar tarafından açılan ve ilköğretim seviyesinde eğitim veren okul (Yakut, 2015, s.62) ve yine yakın dönemde açılan rahibe okulu (Yatağan,2013, s.112) bu okullara örnektir. Atölyenin erken dönemlerinde açılan "Çırakhane", Cumhuriyet Dönemi sonrasında Çırak Mektebi'ne dönüşmüş, fabrikanın en önemli eleman kaynağı olmuştur. Eğitim verilen çocukların ilkokuldan sonra tercihen Çırak Mektebi'ne alınması öngörülmüştür. Okulda spor, resim ve

Şekil 39-40-41. Aile Mektebi öğrencileri voleybol oynarken, Eskişehir öğrenci pansiyonu ve yemekhanesi (Şenol, 1994: 30-31).

1979 yılında ülke genelinde meslek ve çırak okullarının kapatılması, mesleki anlamda donanımlı çalışan ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Bu ihtiyaç farklı eğitim merkezleri ile karşılanmaya çalışılmıştır. “Dizel makinist yardımcısı”, “Yol çavuşu tekâmül” ve “Döner köprü” gibi kursların verildiği Eskişehir Eğitim Merkezi bu duruma örnektir (Mumyalmaz, 1979). Ayrıca 1955-1957 yılları arasında Demiryolu Meslek Okulu ve 1977-1998 yılları arasında Demiryolu Meslek Lisesi Eskişehir’de eğitim vermiştir (Koçkar, 2017). Bugün Eskişehir Teknik Üniversitesi’ne bağlı Porsuk Meslek Yüksekokulu ve Ulaştırma Meslek Yüksekokulu’nun, yerleşkenin batı çeperinde konumlanması ve demiryolu endüstrisi alanında ülkenin önemli eğitim kurumlarından birine dönüşmesi tesadüf değildir, TÜRASAŞ Eskişehir’i geliştirdiği köklü eğitim kültürünün bugüne etkileri olarak görülmelidir.

Kurum kimliği ve niteliği

1894 yılında “Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası” ismi ile kurulan atölye (Şenol, 1994, s.15), 20 Mart 1920’de “Cer Atölyesi” ismini almıştır (Yatağan, 2013, s.86). II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan olumsuzluklar sonrasında 1953 yılında Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) haline getirilmiş ve 1958 yılında “Eskişehir Demiryolları Fabrikaları” ismini, 1970 yılında ise “Eskişehir Lokomotif ve Motor Sanayii (ELMS)” ismini almıştır. 1986 yılında yeniden yapılandırılarak TCDD bağlı ortağı olarak tanımlanmış ve “Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii A.Ş. (TÜLOMSAŞ)” olarak anılmaya başlamıştır (Yatağan, 2013, s.87-89). Son olarak, 04 Mart 2020’de üç köklü demiryolu tesisinin bir araya getirilmesiyle kurulan Türkiye Raylı Sistem Araçları Sanayii Anonim Şirketi (TÜRASAŞ) altında, “TÜRASAŞ Eskişehir Bölge Müdürlüğü” ismini almıştır. Bahsi geçen üç endüstri kuruluşu şunlardır: Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii AŞ (TÜLOMSAŞ), Türkiye Vagon Sanayii AŞ (TÜVASAŞ) ve Türkiye Demiryolu Makinaları Sanayii AŞ (TÜDEMSAŞ). Bağlı ortak niteliğinden çıkarılan kuruluşlar, “İktisadi Devlet Teşekkülü” olarak kurulan Ankara merkezli yeni kuruluşun bölge müdürlükleri halini almıştır (Resmî Gazete, 2020).

Kent Hakkına Yansımaları

TÜRASAS Eskişehir'in kent toplumunun oluşumuna etkileri ve tarihi boyunca üretmiş olduğu değerlerin kent hakkı kapsamında yorumlanması için Lefebvre'den hareketle (2016, s.116, 151) iki alt başlık önerilmiştir: *Öz yönetim hakkı ve sahiplenme hakkı*.

Öz yönetim hakkı

Avrupa Konseyi (*Council of Europe, 2005*) tarafından *Toplum için Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi*'ne, kültürel mirasın yönetim süreçlerine kentlinin katılımı önermesi dahil edilmiştir (Aykan, 2018). Hodder'e göre, her kültürel mirasın içkin özellikleri olduğu ve birbirinden farklılaştığı gibi her bireyin kültürel miras ile geliştirdiği bağ kendine özgüdür, eş değerdedir. Bu özgün ilişkiler farklı katılım türlerini gerektirir, her birinin anlaşılması ve adil bir katılımın sağlanabilmesi için iş birliği gerekmektedir (Hodder, 2010). Jacobs, öz yönetimden bahseder ancak içerik olarak kentsel yönetime katılım fikrine daha yakın bir konumdadır. Ona göre kentlerdeki öz yönetim temelde birbirini destekleyen ve bütünleşen üç tür muhit üzerinden kurgulanabilir; *bir bütün olarak kent, sokaklar ve semtler* (Jacobs, 2011, s.138-146). Ancak bu yaklaşımların hepsi mevcut merkezi otoriteyi kabul etmekte ve karar süreçlerine katılım hakkı ile yetinmektedir. Kademeli, kontrollü, demokratik bir sistem önerisinden ileri geçilememektedir.

Katılım bir başlangıç noktası oluşturabilir ancak öz yönetim daha fazlasını gerektirmektedir. Lefebvre (2016, s.116) için katılım pasif ve daha düşük bir beklentiyi karşılarken, öz yönetim gerçek ve aktif bir eylemliliktir. Endüstrileşme ile dönüşen kenti ele alırken yönetenler ve yönetilenler arasında yeni bir etkileşim biçiminin, yani karar verici özneler ve nesnelere arasındaki ilişkinin gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Lefebvre, 2016, s.143). Bu noktada *öz yönetimi* sanayinin de öz yönetimini kapsayan politik bir devrim, genelleşmesi gereken bir sistem olarak görülmelidir (Lefebvre 2014, s.16; Lefebvre 2016, s.160). Merkezi yönetim ile ona karşı direnme gücüne sahip yerel iktidarların (*belediye, eyaletler, bölgeler*) karşı karşıya gelmeleri *tabandan yönetime* yani öz yönetime dair çeşitli imkanları barındırmaktadır. Ancak birbirlerini sönmüledikleri bir döngü oluşturma ihtimali de vardır (Lefebvre, 2014, s.379, 382). En önemlisi taban baskısının (*sendikalar, hak talepleri, grevler*) toplumun çıkarlarına, ihtiyaçlarına yönelik etkin kullanımı ve dayatılan tüm unsurlara karşı sürdürülmesidir (Lefebvre, 2014, s.382, 383).

Eskişehir’de hem TÜRASAŞ Eskişehir özelinde, öz yönetimi elde etmeye ilişkin çeşitli örgütlerden bahsedilebilmektedir: Eskişehir Kent Konseyi, Tepebaşı Sağlıklı Kent Konseyi ve Odunpazarı Kent Konseyi, Eskişehir İş Konseyi gibi konseylerin yanında Raylı Sistemler Teknolojisi Mezunları Derneği (RESTDER), Demiryolu Meslek Okulu Mezunları Derneği Eskişehir Şubesi (DEMOK), Raylı Sistemler Kümelenmesi (RSC), Demiryol-İş Sendikası Eskişehir Şubesi gibi teşkilatlar bulunmaktadır⁸. TÛLOMSAŞ’ın kapatılması ve diğer TCDD bağlı ortakları ile birlikte merkezi Ankara’da olacak TÛRASAAŞ’a dahil edilmesi sonrasında, yerleşkenin 1/1000 imar planının hazırlanması için ihale açılmıştır (Rayhaber, 2020).

İsminin ve tüzel kimliğinin değiştirilmesi, imar planlarının hazırlanması gibi adımlar sonucunda fabrikanın özelleştirilmesi, taşınması veya kapatılması endişeleri doğmuştur. Sözü geçen konsey, dernek, oluşumların bir kısmı ve miras ile doğrudan ilişkisi bulunmayan kimi oluşum bir araya gelerek endişelerini, görüşlerini ve taleplerini dile getirmişlerdir. Yapılan açıklamada yerleşkenin kent/kentli için önemi üzerinde durulmuş, alanla ilgili değişikliklerde kentlinin söz sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır (Hacıoğlu, 2020). Hareket yeterli güce erişememiş, daha çok katılıma yönelik talepler gündeme getirilmiştir. Yine de TÛRASAAŞ Eskişehir özelinde beliren önemli bir eylemdir ve kent hakkına yönelik bir başlangıç oluşturabileceği nedeni ile değerlidir.

TÛRASAAŞ Eskişehir’in sahip olduğu temel güçlerden biri üretimdir. Merkezi yönetime bağlı şekilde üretim yaptığı için kentsel yaşama bu üretimin dahil olma ihtimali yoktur. Sadece kurumda çalışanların dahil olabileği, bu dahil oluşun da yine *çalışma, boş vakit, ikamet* mekanlarının ayrı oluşu (Lefebvre, 2014, s.87) üzerinden kurulduğu bir üretim vardır. Hem üretimin hem de onun eğitime, yaşam biçimine yansımalarının kent toplumunun gündelik hayatına dahil olması gerekmektedir.

Sahiplenme hakkı

Kent hakkına dahil olan sahiplenme, mülkiyet hakkından farklıdır (Lefebvre, 2016, s.151). Kentsel mekâna hatta zamana, kentte yaşayanlar tarafından el konulmasıdır; *“yaşama, oynama, çalışma, onda temsil edilme, onu tanımlama ve işgal etme”* haklarını kapsamaktadır (Aktaran Sadri, 2005, s.79-80). Bu sahiplenme modeli; kentnin bir yapıt olması, diğer sanatlar ile kent ve kentsel yaşamın iç içe geçmesi olarak açıklanabilir (Lefebvre, 2016, s.150-151). Lefebvre’in tanımı herhangi

¹ Oluşumlar hakkında bilgi için bkz.: Eskişehir Kent Konseyi, 2021; Tepebaşı Sağlıklı Kent Konseyi, 2021; Eskişehir Odunpazarı Kent Konseyi, 2021; Eskişehir İş Konseyi, 2021; RESTDER, 2021; DEMOK, 2021; RSC, 2021; Demiryol-İş Sendikası, 2021.

bir kentteki tüm çeşitliliği kapsayarak, belki de şimdiden tahayyül edilemeyecek tüm olasılıkların önünü açmaktadır. Bu hedefe erişilebilmesi için öncesinde birkaç adıma ihtiyaç olabileceği düşünülmektedir. Çünkü burada önemli olan kentlinin farkındalığıdır. Tüm bileşenleri ile kendisini, kent toplumunu, kenti tanımalı, neden sahiplenmesi gerektiğinin bilincinde olmalıdır. Bu noktada modern kent üzerine geliştirilen düşüncülerden ve kentli haklarından alınan destekle ilk adımlar atılarak, Lefebvre'in arzu ettiği *sahiplenme* için bir başlangıç noktası oluşturulabilir.

Çalışmanın kapsamı gereği endüstri mirası özelinde farkındalığın gelişimi için ilk koşul kentli ve mirasın hem fiziki hem sosyokültürel anlamda karşılaşma alanlarını artırmaktır. Bunun için miras ve kentli arasındaki etkileşimi kesintiye uğratan fiziki ve sosyal sınırların eritilmesi gerekmektedir. Mirasın fiziki sınırları yerleşkenin gelişimi başlığında da irdelendiği üzere kentli ile iletişimin ilk kırıldığı katmandır. Jacobs'ın deyiimiyle pasif bir eleman olarak görülen sınır aslında kent ve kentli üzerinde aktif bir etkiye sahiptir (Jacobs, 2011, s.276). Sınırın niteliğinin, gerekliliğinin, olumlu ve olumsuz yönlerinin sorgulanması (Jacobs, 2011, s.276) ve çözümün alanın niteliğine göre belirlenmesi gerekmektedir. Jacobs (2011, s.284-288) sınırın niteliğine ve problemlerine yönelik *çeperin daha fazla kullanılmasını sağlamak, farklı kullanım tipleri sunmak, sınıra yakın olan nüfus yoğunluğunu kontrol etmek* gibi öneriler sunmaktadır. TÜRASAŞ'ın sahip olduğu farklı sınır tiplerinin gerektiği veya mümkün olduğu yerlerde ve oranda daha geçirgen hale gelmesi ile başlanabilir.

Ayrıca kentlinin erişimine, kullanımına açılması mümkün olan bölgeler veya yapılar, gündelik hayatın barındırdığı sosyal karşılaşmaları artıran yeni ortak kullanım alanları oluşturulabilir. Harvey'e göre (2013, s.117-119), özel mülkiyetin güç kazanması ve kentsel müşterek alanların giderek azalması sonucunda ortak mülkiyete sahip kaynak ve kentsel mekânların hem bireysel hem de kolektif biçimde faydacı kullanımını sağlayacak yeni yöntemler geliştirilmelidir. Bu bağlamda gündeme gelebilecek "kamusal mekânlar" ile "kamu yararı için ortak alanlar" arasında önemli farklar vardır: Kimin çıkarları doğrultusunda oluşturulduğu, korunduğu, denetlendiği ve kime fayda sağladığı, bu imkanlara erişimin nasıl gerçekleştiği bu tanımları birbirinden ayıran önemli kriterlerdir (Harvey, 2013: 123-125).

Ağırlıklı olarak yerleşkenin kuzeyinde yer alan demiryolu hattına yakın konumlanan üretim ve riskli alanların güneyini kent ile daha sıkı etkileşim kurabilecek biçimde dönüştürülebilir. Yerleşkenin güney hattı boyunca yer alan Demirspor tesisleri, okullar ve yemekhane binası, bugünkü TÜRASAŞ Devrim Arabaları Müzesi ve yakın çevresi, kurum misafirhanesi ve alanda çalışanların

çabası ile âdeta açık hava müzesine dönüşen hurdalık sahası kent ve kentli ile etkileşime girebilecek alanlardır. Ayrıca sosyal tesisler, her iki lojman bölgesi ve onlara ait sosyal donatılar da kentli ile etkileşimin güçlenmesi anlamında potansiyelli alanlardır. Bu alanlar içinde hurdalık, çalışanların kurumu ve alanı sahiplenmesinin ve kendi çabaları, istekleri ile dönüştürmeleri açısından önemli bir örnektir.

Bu alanlar, kurumun erken dönemlerinde kentli daha güçlü bir etkileşim içinde olduğu ve kentlinin dönüşümünde de aktif rol aldığı için kolektif bellek açısından da önemlidir. Bulunduğu çevreyi üreten doğrudan kendisi olmasa bile orayı sahiplenen, kolektif belleğe ait unsurlarını benimseyen gruplar gelişmektedir. Böylece sahiplenilen mekânın dönüşümü söz konusu olduğunda veya dönüşüm dayatıldığında grup direnç gösterebilmekte (Halbwachs, 2018, s.165-166), kent hakkı talebine dair potansiyeller belirebilmektedir. Daha önce sözü edilen, TÜRASAS'ın geleceğine ilişkin kaygıların dile getirildiği hareket bu duruma örnek verilebilir.

Assmann, anıların gerçekleştiği zaman ve mekânlar ile hatırlandığını, fiziki unsurların bellekte sembolik anlamlar edindiğini vurgulamıştır. Grup, kimliğini ve iletişim biçimlerini kuran, kolektif anıların dayanağı olan mekânlar üreterek varlığını sağlamlaştırmaktadır (Assmann, 2015, s.46-47). Halbwachs, salt fiziki ortamların değil sosyal, kültürel, tarihsel tüm somut ve somut olmayan diğer ortamların da bellekte etkili olduğunu belirtmiştir (Halbwachs, 2018, s.165-166). Harvey tarafından önerilen, kolektif belleğe ait unsurların kentlinin gündelik hayatına dahil edilmesi fikri “*bellek hakkı*”; anımsanan geçmişi bugüne dahil ederek, “geleceğin hatıralarını” oluşturma talebi olarak yorumlanabilir (Yelsalı Parmaksız, 2019). Bu tanımlar kapsamında TÜRASAS Eskişehir kent silüetindeki etkisi, özellikle yerleşkenin gelişimi başlığında aktarılan simge yapıları ve nitelikli mekânları, sosyokültürel birimleri ve etkinlikleri, önemli üretimleri gibi kentli tarafından sahiplenilen değerleri aracılığı ile kolektif bellekte yer edinmiştir.

Kentsel mekân dilsel veya metinsel çağrışımları ile kolektif bellekteki yerini güçlendirmekte ve toplumla ilişki kurmaktadır (Arslan ve Uludağ, 2020). Conerton (2014, s.20-24), mekânsal belleği “anıt mekân ve mahal” olarak ikiye ayırmış ve anıt mekânı yer isimleri, kutsal yolculuklar ile açıklamıştır. Yer isimleri sadece konum belirtmek için değil, oraya ait niteliklerin vurgulanması ve kolektif bellekte yer edinmesi anlamında oldukça önemlidir. Bu noktada TÜRASAS Eskişehir’e tarihi boyunca farklı isimler verilmesi kolektif belleği etkilemiştir. “TÜLOMSAŞ”, tarihi boyunca uzun yıllar koruduğu isimlerden biri olmuştur, bu nedenle yakın dönemde kurumun ismi değişmiş olsa dahi kentli tarafından kulla-

nılmaya devam etmektedir. İsim değişiklikleri kimi zaman zorunluluktan kaynaklansa dahi her değişim mirasın kimliğini ve kolektif bellekteki yerini etkilemektedir. Benzer biçimde Osmangazi Mahallesi'nde bulunan "Demiryolcu ve Behiç Beyler" gibi sokak isimleri ile yerleşkenin ana girişinin "Cer Kapı" olarak anılması, kurumun ürettiği değerlerden temellenmekte ve kentlinin kolektif belleğindeki yerini sürdürmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Endüstriyel yapılar/yerleşkeler kentlerde belirledikleri andan itibaren eski şehirlerin dönüşmesine neden olmuş, bugünkü kenti ve bir bütün olarak kent topluluğunu inşa etmiştir. Süreç tek taraflı değildir. Kentli de endüstriyel yapı/yerleşkeyi üretmiş ve onu bir yapıya dönüştürmüştür. Bu etkileşim ne kadar güçlü ise endüstriyel yapının/alanın endüstri mirasına dönüşme ihtimalinin o kadar arttığı söylenebilir. Sanayileşmenin ve kentleşmenin sorunları endüstri mirası üzerinde de baskı kurmaktadır. Her şeyi ürüne dönüştüren ve mübadele değeri ile ölçen sistem, bu yapıtı da bir meta olarak dönüştürmeye çalışmaktadır. Burada kritik iki aşama vardır. İlki mirasın işlev yitimi ve çöküntü alanına dönüşmesinden sonra yapıttan kalanlar ile ne yapılacağıнын belirlenmesidir. İkincisi ise bu kararı kimin vereceğinin belirlenmesidir.

Çalışma, sözü geçen kritik süreçlerin hemen öncesine odaklanarak iki sorunun da yanıtını aramaktadır. Endüstri mirasının kentin gelişim sürecindeki etkileri ve kentli ile arasındaki güçlü ilişki nedeniyle Lefebvre'in kent hakkı kavramı yol gösterici olmuştur. TÜRASAŞ Eskişehir özelinde mirasın tüm bileşenleri ile birlikte kent toplumunun oluşumundaki önemi, etkileri sorgulanmıştır. Bu etkilerin bir kısmının yok olduğu, bir kısmının olduğu gibi korunduğu, bir kısmının ise dönüşerek bugüne kadar varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Mirasın kentsel dokuya olan mekânsal etkileri (çeperindeki yerleşimlerin gelişimi, ana arterlerin oluşumu, kent silüetine etkisi gibi) büyük oranda aynı şekilde sürmektedir. Kentlinin sosyokültürel yaşamına etkisi (eğitim, üretim, eğlence gibi) kısmen azalmakta ve dönüşmüş halde varlığını sürdürmektedir. Örneğin Devrim Arabalarının üretildiği tarihteki etkisi ile bugün Devrim Arabaları Müzesi'nde ziyaret edildiğindeki etkisi birbirinden oldukça farklıdır. Geçmişte bu kurumda üretilmiş bir değeri korumak ve yine burada ziyaretçilerin erişimine sunmak önemlidir. Öte yandan bu ziyaretin turistik gerekçeleri ve ziyaretçi üzerindeki etkisi ile o üretimin yapıldığı dönemde miras ve kentli arasında gelişen etkileşimin birbirinden farklı olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak mirasın yok olan, bugüne aktarılamayan değerlerinden de söz edilebilir. Örneğin süreç içinde yıkılan nitelikli yapılar, kapanan eğitim kurumları

bugüne aktarılmayan değerlerdendir. Şüphesiz mirasın kuruluşundan bugüne tüm değerlerini eksiksiz koruması mümkün değildir. Ancak kentli ve miras arasındaki etkileşimi güçlendiren ve kentli için önemli olan değerlerin korunması sağlanmalıdır. İşlevini kaybetmeden mevcut yerinde varlığını ve dönüşümünü sürdürmesi bu nedenle önemlidir. Böylece kentlinin mirası daha güçlü sahipleneneği, geleceği konusunda karar vericinin kendisi olması gerektiğini fark edeneği ve bu gücü elde etmeye yönelik somut adımlar atacağı öngörülmektedir.

Burada sözü edilen Lefebvre'in kent hakkı tanımının sürekliliğinde bir güç talebidir. Ancak bu tanımın mevcut koşullar içinde anlaşılması veya uygulamaya geçirilmesi zordur. Bu noktada kısmen kentli hakları bağlamında değerlendirilebilecek müdahaleler ile yola çıkmak süreci hızlandırabilir. Örneğin, kentlinin nitelikli değerlere sahip olan yerleşkeyi yerinde deneyimleyebilmesi ve kişisel olarak tanıklık etmesi, kentlinin farkındalığını geliştirebilecek bir adımdır. Mevcut durumda üretimin gizliliği, sürekliliği ve güvenlik sebepleri ile yerleşkenin her alanının kamuya açılması mümkün değildir. Ancak sosyal mekânlar başta olmak üzere kısmi ve periyodik biçimde kentliye açılması mümkün olabilir. Avrupa'da sıklıkla karşılaşıldığı gibi endüstriyel yerleşkelerin *açık kapı* uygulaması ile üretimi aksatmayacak biçim ve sıklıkta ziyaretçilerin fabrikanın işleyişini, üretimini ve nitelikli mekânlarını yerinde deneyimlemesine olanak tanınabilir. Burada önemli olan, Devrim Arabaları hususunda değinildiği gibi bu değerlerin salt turizm nesnesine, Lefebvre'in deyimiyile (2016, s.27) "estetik bir hacın ve turistik bir tüketimin alanı" haline dönüşmesinin önüne geçmektir. Bunun için belki bir ziyaretten ötesi, mirasın kentsel yaşama da dahil olabileceği kurgular üzerine düşünmek gerekebilir.

TÜRASAŞ Eskişehir özelinde iki hareket öne çıkmaktadır: İlki, hurdalık sahasının çalışanların emeği ile fabrikadan çıkan endüstriyel donatıların, ürünlerin sergilendiği bir alana dönüştürülmesidir. İkincisi, yakın dönemde kurum kimliğinin değişmesi ile yükselen endişelere karşı çeşitli örgütlerin bir araya gelerek mirasa yönelik bir çağrıda, talepte bulunmasıdır. Henüz yeterli güçte ve kapsamda olmasa dahi bu hareketler mirasın kentli ile etkileşim içinde olduğunun, kentlinin onu sahiplendiğinin kanıtıdır. Miras ile kentlinin karşılaşma alanları artırdıkça sahiplenme duygusunun güçleneceği, kent hakkına yönelik hareketlerin daha güçlü ve giderek daha geniş kapsamda gelişeneği öngörülmektedir.

Teşekkür

Yazarlar, arşiv taraması ve yerinde gözlem aşamalarında yardımcı olan tüm TÜRASAŞ Eskişehir Bölge Müdürlüğü ve TCDD Genel Müdürlüğü (2. Bölge Müdürlüğü, Ankara) çalışanlarına teşekkür eder.

Extended Abstract

Reevaluating the Industrial Heritage in the Context of the Right to the City: The Case of TÜRASAŞ Eskişehir

*

Ebru Yetkin
ORCID: 0000-0001-9614-0355

Esin Boyacıoğlu
ORCID: 0000-0001-7407-1336

Ayşe Duygu Kaçar
ORCID: 0000-0002-6561-7517

The term of the right to the city, which is defined as a collective right, has such a wide scope that it proposes a new urban life style, beyond the democratic use of the values in the physical environment where the citizens live. The term emphasizes the right of the citizens to have a say on all tangible and intangible values that the city produces and possesses. Although it is a holistic definition of right, discussion of the parameters it covers is important in terms of identifying and concretizing the equivalents of the right to the city. In this context, industrial sites that enable the development of the city and its citizens are directly related to the right to the city.

Today, due to factors such as land rent, private ownership, tourism potential, etc. of industrial heritage, transformation projects and approaches that care about financial profits are preferred rather than considering the demands of the citizens for the heritage. Decisions to be taken regarding the future of an industrial heritage may irreversibly affect the values of the heritage and its relationship with the city and inhabitants. In order to take into account the wishes of the citizens in the decision processes, the citizens should be aware of their rights to heritage and strongly demand these rights. At this point, the study investigates the relationship between the concepts of industrial heritage and right to the city through a case. TÜRASAŞ Eskişehir site, the first industrial institution of the city, was chosen as the case. The historical process that the site has witnessed since 1894 and the layered relations it has developed with the city, its inhabitants and even the society in this process provide a lot of data to carry out the discussion aimed at the study. A case study was

conducted on TÜRASAŞ with the data obtained through literature research, archive scanning and on-site observation.

In addition, the fact that the selected case is a featured site that still maintain its function distinguishes it from the sites that have lost their function and are waiting to be transformed. Hence, it is possible to observe its relations with the city and inhabitants even today. Furthermore, it is possible to investigate problems and potentials since it sustains original function and the physical environment in which it was established. Suggestions developed in this context may strengthen the integration with the city and its inhabitants and prevent it from losing its values. With the establishment or strengthening of integration, it is aimed to develop the awareness and consciousness of the citizens about the heritage.

The first stage of the study is to investigate the values that the case site has produced since its establishment and to examine the relationship forms that have transformed over time with the inhabitants. Thus, the effects of the heritage on the city and its inhabitants, and the tangible and intangible values of the heritage were discovered. These values were interpreted under the headings of "self-management and appropriate" within the scope of Lefebvre's definition of the right to the city. In addition, the demands for the right to the city about the heritage are discussed. The values discovered in the context of the right to the city of TÜRASAŞ Eskişehir site are defined under six headings: urban context, development of the industrial site, lifestyle, production, education, corporate identity. Some of the values of the heritage site have disappeared and some still continue their existence in the same way or by transforming. TÜRASAŞ Eskişehir has a high potential to produce new values through its place in social memory.

At the same time, the demands for the right to the city about the heritage were examined. In 2020, the name and status of the institution was changed. various non-governmental organizations, associations and councils have come together and stated that they are against these changes and are worried about the future of the heritage. This movement is considered important because there is a demand for the right to the city about TÜRASAŞ Eskişehir. It was also observed that the scrap yard area of the industrial site was converted by the workers there. The workers ensured that the machine parts, various railway vehicles and industrial equipment discarded from the factory were exhibited in this area where they were afforested. This situation has been found important in terms of appropriating the heritage and transforming it by those who produce it.

It has been suggested to ensure that it sustains its existence and original function in place, to make its socio-cultural opportunities open to the citizens, to make the production and featured spaces experienceable for visitors through applications such as open doors. In addition, regions where citizens can be involved and shared urban areas can be created have been identified. In this way, it can be ensured that the weakening interaction between the heritage site, the city and the citizens is strengthened again, that the citizens embrace the heritage more strongly and demand their aforementioned rights. These suggestions are partly more closely related to the rights of the citizens. Although it is accepted that these rights are different from the content of Lefebvre's right to the city, they are considered as a phase in order to reach his target. The study reminds the priority of the citizens of the city, who are the real owners of the heritage, which is ignored in the decision processes regarding the future of the industrial heritage. A unique perspective has been developed in the context of the right to the city for the case.

Kaynakça/References

- Akçasu, S. (1995, Şubat). TÜLOMSAŞ Türk demiryolu taşımacılığının lokomotifidir. Anahtar, 8-9.
- Alanyahoğlu, A. (1973, Kasım). Sosyal kalkınmada demiryolu. *Demiryol*, 574, 13-14.
- Anadolu Gazetesi (2019, 1 Şubat). Eskişehir’de 1972 yılında trafiğe bisikletli çözüm. <http://www.anadolugazetesi.com/video/eskisehir-de-1972-yilinda-trafige-bisikletli-cozum.html> adresinden erişildi.
- Arslan, S. ve Uludağ Z. (2020). Dilde mekânı (yeniden) kurgulamak: Yer isimleri, kolektif bellek ve ideoloji. *İdealkent*, 11(31), 1422-1455. doi:10.31198/idealkent.829867.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik* (2. Bs.). (Ayşe Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1997).
- Aykan, B. (2018). Kültürel miras hakkı: Kültürel mirasa insan hakları temelli güncel yaklaşımlar. *Alternatif Politika*, 10(2), 231-252.
- Bayazıt, Z. (1976, Ocak). Eskişehir Lokomotif ve Motor Sanayii Müessesesi’nin gelişmesine toplu bir bakış. *Demiryol*, 600, 7-12.
- Bilgin, D. C. (2007, 4 Eylül). Atatürk’ün ‘rezil olmayalım’ diye kurdurduğu fabrika törenle kapandı. *Hürriyet Gazetesi*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ataturk-un-rezil-olmayalim-diye-kurdurdugu-fabrika-torenlere-kapandi-7213812> adresinden erişildi.
- Bozoğlu, C. N. (1997, Mart). Eskişehir Demirspor Kulübü. *Demiryolu*, (3), 22.
- Cengizkan, N. M. (2006). Endüstri yapılarında yeniden işlevlendirme: “İş”i biten endüstri yapıları ne “iş”e yarar? *Dosya 3: Endüstri Mirası, Bülten 45*, 9-13. 15 Mayıs

- 2021 tarihinde <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya3.pdf> adresinden erişildi.
- Christensen, P. H. (2017). *Germany and the Ottoman railways: art, empire, and infrastructure*. New Haven and London: Yale University Press.
- Connerton, P. (2014). *Modernite nasıl unutturur* (2. Bs.). (Kübra Kelebekoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2009).
- Çanak, E. (2015). Devlet Demiryollarında sportif faaliyetler ve Adana Demirspor Kulübü. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), s.1-12.
- Çavuşoğlu ve Strutz, (2011). Editörlerinden. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 9(36), ss.7-13.
- Çayır, C. (2011). *Sanayi mirasının korunarak yeniden işlevlendirilmesi Eskişehir Fabrikalar Bölgesi Çift Kurt Kiremit ve Tuğla Fabrikası örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Demiryol-İş Sendikası – Türkiye Demiryolu İşçileri Sendikası Eskişehir Şubesi (2021). 15 Haziran tarihinde <https://www.demiryolis.org.tr/sendikamiz/subelerimiz/> adresinden erişildi.
- DEMOK- Demiryol Meslek Okulu Mezunları Derneği (2021). 15 Haziran tarihinde <http://www.demok.org/category/haberler/sube/eskisehir/> adresinden erişildi.
- Ekimci, B. (2016). Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığında Eskişehir’de apartman tipi konutlar (1923-1965). Şerife Geniş ve Emir Osmanoğlu (Der.), *II. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı, Küresel ve Yerel Arasında Kentler: Stratejiler, Fırsatlar ve Sorunlar içinde* (s. 473-493), İdeal Kent Yayınları: İstanbul.
- Erdem, İ. H. (1976, Temmuz). ELMS’de eğitim ve öğretim faaliyetleri. *Demiryol*, 606, 7.
- Ertin G. (1994). *Eskişehir kentinde yerleşmenin evrimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eskişehir Demirspor (2021). Eskişehir Demirspor tarihçe. <http://web.archive.org/web/20200222230716/http://www.eskisehirdemirspor.com/tarihce.html> adresinden erişildi.
- Eskişehir İş Konseyi (2021). 15 Haziran tarihinde <http://eskisehiriskonseyi.com/> adresinden erişildi.
- Eskişehir Kent Konseyi (2021). 15 Haziran tarihinde <https://www.eskisehirkentkonseyi.org.tr/> adresinden erişildi.
- Eskişehir Odunpazarı Kent Konseyi (2021). 15 Haziran tarihinde <https://www.instagram.com/kentkonseyiodunpazarı/> adresinden erişildi.
- Google Earth (2021). Eskişehir 2021 hava görüntüleri. 30 Haziran tarihinde <https://earth.google.com/web> adresinden erişildi.
- Güneş, İ. ve Yakut, K. (2007). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Eskişehir (1840-1923)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hacıoğlu, C. (2020, 16 Ağustos). Eskişehir halkı belirlemeli. 2 Eylül. <https://www.2eylul.com.tr/gundem/eskisehir-halki-belirlemeli/41718> adresinden erişildi.

- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif bellek*. (Zuhal Karagöz, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1950).
- Harita Genel Müdürlüğü Arşivi (2019). 1991 yılına ait Eskişehir hava fotoğrafı. Ankara.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler, şehir hakkından kentsel devrime doğru* (3. Bs.). (Ayşe Deniz Temiz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2012).
- Hodder, I. (2010). Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-being. *Anthropological Quarterly*, 83 (4), 861-882. 15 Mayıs tarihinde <https://www.jstor.org/stable/40890842> adresinden erişildi.
- İstikbal Gazetesi (2019, 19 Temmuz). TÜLOMSAŞ taşınısın. <http://www.istikbalgazetesi.com/haber18.asp?sec=1&newscatid=7&yazarid=0&newsid=209464> adresinden erişildi.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*. (Bülent Doğan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1961).
- Kaçar, A. D. ve Alpan, A. (2018). The revival of the industrial heritage in Eskişehir-Turkey through the rehabilitation of the Porsuk River. *GBER Special Edition 2018*, 86-100. 25 Mayıs tarihinde <https://globalbuiltenvironmentreview.co.uk/journal-articles/specialedition/> adresinden erişildi.
- Keleş, R. (2008). Sanayi politikaları ve kentler. *Türkiye Mimarlık Politikası'na Doğru Mimarlık ve Kent Buluşmaları (28-29 Temmuz 2007)* içinde (ss. 15-24). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Koca G. ve Karasözen R. (2010). 1945–1960 dönemi Eskişehir modern kent merkezinin oluşumunda öne çıkan yapılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 191-211.
- Koçkar, Ö. M. (2017, Nisan). Ulaşım kenti: Eskişehir ve ulaştırma eğitimi. *Eskişehir Ticaret Odası Dergisi 2017*, 82-86. 5 Haziran tarihinde <http://www.etonet.org.tr/uploads/201705-ETODergi.pdf> adresinden erişildi.
- Koylu, Z. (2015). *Esaretten özgürlüğe 423 gün, İngiliz işgalinde Eskişehir* (3. Bs.). Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası Yayınları.
- Koylu, Z. ve Birgün, M. (2015). *Eski bir şehrin hikayesi 1923-1938*. Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası Yayınları.
- Lefebvre, H. (2000). *Writings on cities*. Oxford/UK: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (2. Bs.). (Selim Sezer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Kentsel devrim* (4. Bs.). (Işık Ergüden, Çev.). (Orijinal eserin yayın tarihi 1970).
- Lefebvre, H. (2016). *Şehir hakkı*. (Işık Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1967).
- Marcuse, P. (2014). Reading the right to the city. *City*, 18(1), 4-9. DOI: 10.1080/13604813.2014.878110
- Mayer, M. (2011). Kentsel toplumsal hareketlerde “kent hakkı” (Aytaç Demirci, Çev., Erbatur Çavuşoğlu, Düzelti). *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 9(36), 153-182.

- Menekşe, M. (2020). Eskişehir’de kolera salgını: Etkileri ve alınan önlemler (1893). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6 Sayı 1, 52-88. 25 Mayıs tarihinde <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=109084> adresinden erişildi.
- Mengüşoğlu, N. ve Boyacıoğlu, E. (2013). Reuse of industrial built heritage for residential purposes in Manchester. *METU JFA*, 30(1), 117-138. DOI: 10.4305/Metu.Jfa.2013.1.7
- Mumyakmaz, H. (1979, Nisan). Demiryollarında yaygın eğitim. *Demiryol*, 639, 6-8.
- Öner, R.V. ve Osmanoğulları, F. (2017). Kentli haklarına karşı şehir hakkı: farklılıklar, benzerlikler ve eğilimler. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 8(11), 75-98.
- Özkut, D. (2017). Eskişehir’de modern hafızanın yerel izleri. *TÜBA-KED* 16, 35-66. DOI: <http://dx.doi.org/10.22520/tubaked.2017.16.002>
- Palmer, M. ve Neaverson, P. (2001). *Industrial archaeology principles and practice*. New York ve Kanada: Routledge, Taylor & Francis Group. (Orijinal eserin yayın tarihi 1998).
- Rayhaber (2020, 17 Ağustos). *TÜLOMSAŞ Arazisi Ranta Kurban Edilir Mi?* <https://rayhaber.com/2020/08/tulomsas-arazisi-ranta-kurban-edilir-mi/> adresinden erişildi.
- Resmî Gazete (2020). Türkiye Raylı Sistem Araçları Sanayii Anonim Şirketi’nin Kuruluşuna İlişkin Karar (4 Mart 2020). 30 Mayıs tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200304-14.pdf> adresinden erişildi.
- RESTDER- Raylı Sistemler Teknolojisi Mezunları Derneği (2021). 15 Haziran tarihinde <http://www.rstder.org/> adresinden erişildi.
- RSC- Eskişehir Raylı Sistemler Kümelenmesi (2021). 15 Haziran tarihinde <http://www.rsc.org.tr/indextr/> adresinden erişildi.
- Sadri, H. (2005). Kent hakkından kentte insan haklarına. Belgin Çınar (Haz.), *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* içinde (ss. 73-85). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarıöz, P. (1997). *Bir zamanlar Eskişehir*. İstanbul: ESBANK.
- Seda, S. (2012, 10 Temmuz). TÜLOMSAŞ taşınmalı. *Anadolu Gazetesi*, <http://www.anadolugazetesi.com/makale/tulomsas-tasinmali> adresinden erişildi.
- Souza, M. L. (2010). Which right to which city? In defence of political-strataegic clarity. *Interface: A journal for and about social movements*, 2 (1): 315-333. 25 Mayıs tarihinde <https://www.rrojasdatabank.info/desouza2010.pdf> adresinden erişildi.
- Stuart, I. (2012). Identifying industrial landscapes. J. Douet (Der.), *Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation* içinde (ss. 48-54). Lancaster: Carnegie Publishing.
- Şenol, S. B. (1994). *Türkiye demiryollarında 100 Yıl: 1894-1994*. Eskişehir: Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri.
- TCDD Genel Müdürlüğü Arşivi (2. Bölge Müdürlüğü) (2019). Fabrikanın çırak dershanesi planı, Toplantı Evi’ne ait planlar ve yerleşkedeki bir okula ait planlar. Ankara.
- Tekeli, İ. (2015). *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm* (2. Bs.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Tepebaşı Sağlıklı Kent Konseyi (2021). 15 Haziran tarihinde <https://www.instagram.com/tepebasisagliklikent/> adresinden erişildi.
- Turan, N. (1992). Konut sorununun çözümünde bir alternatif olarak konut kooperatifleri ve Eskişehir ilindeki konut kooperatiflerinin sosyo-ekonomik analizi. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- TÜLOMSAŞ LOKO (2000, Temmuz). TÜLOMSAŞ'ın tarihi hukuki statüsü ve kapasitesi. (39), 9-17, 25.
- TÜRASAŞ (2021). Eskişehir Bölge Müdürlüğü. 30 Mayıs tarihinde <https://www.turasas.gov.tr/eskisehir-bolge-mudurlugu> adresinden erişildi.
- TÜRASAŞ Devrim Arabaları Müzesi (2021). İlk yerli buharlı lokomotif "Karakurt". 30 Mayıs tarihinde <http://devrimarabasi.com.tr/karakurt-lokomotifi/> adresinden erişildi.
- TÜRASAŞ Eskişehir Arşivi (2018). Çırac Okulları talimatnamesi, yerleşkenin 1935 yılına ait hava fotoğrafı, yerleşkenin vaziyet planı. Eskişehir.
- Uçak, H. İ. (2001). Demiryollarında sportif faaliyetler ve Ankara Demirspor Kulübü. *Kebikeç*, 11, 283-294.
- Uzunçarşılı Baysal, C. (2011). Kent hakkı yeniden hayat bulurken. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 9(36), 31-55.
- Üstün, B. (2011). Eskişehir Devlet Demir Yolları yerleşkesi lojman konutları plan tipleri üzerine bir çalışma. *Tasarım+Kuram*, 7 (11), 40-66. 5 Haziran tarihinde <https://www.tasarimkuram.com/tr/jvi.aspx?un=DTJ-59354> adresinden erişildi.
- Yakut, K. (2015). *Modern Eskişehir'in Doğuşu (1923-1938)*. Eskişehir: Kebikeç Yayınları.
- Yatağan, N. (2013). *Cumhuriyet Dönemi endüstri yapıları ve modernleşme ilişkileri üzerine bir inceleme: Eskişehir TÜLOMSAŞ yerleşkesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yazar, N. E. ve Binan, C. S. (2019). Haydarpaşa İstasyonu Dairesel Planlı Lokomotif Deposu'nun Koruma Olasılıkları. *Megaron*, 14 (2), 254-268. DOI: 10.14744/MEGARON.2019.52724
- Yelsalı Parmaksız, P. M. (2019). Belleğin mekânından mekânın belleğine: Kavramsal bir tartışma. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 6 (1), 7-26. DOI: 10.24955/ilef.574436

Kentlerin Türkiye'si: İmkânlar, Sınırlar ve Çatışmalar

Rümeysanur Erikli Doğan¹

ORCID: 0000-0003-0903-9078

Genç, F., Keyder, Ç., Keyman, E. F., ve Badur, A. K. (2021)

Kentlerin Türkiye'si: İmkânlar, Sınırlar ve Çatışmalar

İletişim Yayıncılık (2021)

Giriş

Bu kitap ekonomik küreselleşmenin Anadolu kentlerindeki etkisini “kent-bölge” kavramını merkeze alarak incelemektedir. Yazarlar 2017 yılında TÜRKONFED için hazırladıkları “Kent Bölge-Yerel Kalkınmada Yeni Dinamikler: Türkiye'nin Kentlerinden Kentlerin Türkiye'sine” başlıklı çalışmadaki on iki kentten dördüne odaklanarak ve rapora ek olarak küreselleşme ve kent literatürleriyle önemli bağlar kurarak bu kitabı hazırlamışlardır (Keyman, Keyder, Genç ve Köse, 2017).² Bu yazıda öncelikle kitabın amacını, genel çerçevesini şekillendiren kavramları ve üzerine inşa olunduğu literatürü analiz edeceğim. Akabinde kitabın teorik çerçevesinin İzmir, Adana-Mersin³, Konya ve Van vaka incelemelerindeki sonuçlarını paylaşacağım. Yazarlar sadece İzmir'in bir kent-bölge olduğunu ve diğer kentlerin ise kent-bölge olma potansiyeli barındırdığı belirtmiştir. Analiz edilen tüm kentler için kent-bölge olma yolundaki imkânları ve kısıtları politika önerisi olarak sıralamıştır. Kitap, kır ve kent zıtlığı üzerine kurulmuş olan kent kavramının sınırlarını aşmaya çalışan kent bölge kavramını, Türkiye'de teorik ve ampirik olarak test ederek hem Türkiye kentlerini çalışanlar için bu kavramın kent çalışmaları için getir-

¹ Marmara Üniversitesi, Sosyoloji, Doktora Adayı

² İlgili raporun tamamına linkten ulaşabilirsiniz: <https://turkonfed.org/Files/ContentFile/turkiyenin-kentlerinden-kentlerin-turkiyesine.pdf>

³ Adana ve Mersin'in beraber bir kent bölge oluşturma potansiyeline sahip olduğu düşünüldüğü için hep bir arada ele alınmıştır. (Genç, Keyder, Keyman ve Badur, 2021, s. 137-164).

diği fırsatları ve sınırları göstermektedir hem de bu konudaki dünya akademisindeki tartışmalara Türkiye kentlerinin dahil olmasına saha çalışmalarıyla önemli bir katkı sağlamıştır.

Genel Çerçeve ve Eleştirel Kent-Bölge Yaklaşımı

Kitabın amacı, 2000 ve sonrasında ekonomik küreselleşmenin Anadolu kentlerini nasıl etkilediğini incelemek ve kent-bölge literatürünü Türkiye bağlamında yeniden değerlendirmektir. Küreselleşmenin Anadolu kentlerindeki etkisinin izini sürmek için o kentin ekonomisindeki dönüşümün (i) kentin ülke genelindeki rolünü, (ii) sınıf içi ve sınıflar arası çatışmaları ve (iii) kentsel koalisyonların yapısını ve nüfuzunu nasıl etkilediğine bakarlar.

Küreselleşme ve kent-bölge ilişkisini değerlendirirken burada İstanbul ve Ankara gibi daha ön planda olan Türkiye kentleri yerine İzmir, Adana-Mersin, Konya ve Van kentleri birkaç sebepten ötürü seçilmiştir. Öncelikle Şerif Mardin'in (1973) merkez-çevre teorisi göz önüne alınarak, İstanbul ve Ankara merkez kentler olarak düşünülmüş ve bunlara odaklanmak yerine sayılan dört çevre kentlere odaklanmanın küreselleşmenin Türkiye'de göz ardı edilen etkisini açığa çıkarması hedeflenmiştir (Genç, Keyman, Keyder ve Badur, 2021, s.11). Bu teorik imkân arayışına ek olarak Anadolu kentlerinde son yirmi yıldır demografi verilerine yansıyan bazı değişimler (İstanbul'a göç azalırken, bazı Anadolu kentlerine artması, bazı kentlerin birbirine eklenmesi gibi) de analizin buraya çevrilmesini gerekli kılmıştır. Son olarak ekonomik küreselleşmenin mekânsal formu olan kent-bölgenin Anadolu kentlerinde oluşturduğu özgül yapının incelenmesi amaçlanmıştır. Her ne kadar yazarlar merkez-çevre ikiliğini kabul etse de kent-bölge çalışmalarında küresel kentler haricindeki kentlerin analiz edilmesi bu eski ikiliğin aşılması için bir imkân olarak görülmüştür (Neuman ve Hall, 2009, s. 781). Ayrıca Scott'a göre (2000, s. 2) kapitalizmin coğrafi birimi kent-bölgelerdir ve doğru bir analiz için bu eski ikiliklerin aşılması gerekir.

Seçilen Anadolu kentleri küreselleşme, kent-bölge ve yerelleşme olmak üzere üçlü kavramsal sacayağı üzerinden incelenmiştir. Bu bölümde yazarların sırasıyla bu kavramlara literatürle ilişki kurarak yükledikleri anlamları inceleyeceğim. Burada amacım yazarların kurduğu eleştirel kent-bölge teorisinin köklerini görünür kılmak ve kitabın teorik temellerini tartışmaya açmak.

Küreselleşme

Kitaptaki küreselleşme yaklaşımı, neoklasik bakış açısı ve yapısalcı Marksist eleştirilerin dışında bir üçüncü yol yaklaşımı olarak düşünülebilir. Çünkü küreselleşmeye, tepeden inen bir süreç olarak değil yerel ve küreselin birbiriyle mücadelesinde şekillenen ve ekonomik ya da teknolojik değişim yerine politik olarak inşa edilen bir süreç olarak yaklaşmışlardır (Genç vd., 2021, s. 12). Küreselleşmenin bu şekilde bir politik inşa süreci olarak görülmesi hem yerel yönetim literatürünün ve bu kentlerdeki pratiklerinin incelenmesini hem de merkezin yatırım ve yönetim açılarından yerele müdahalesinin etkilerinin gözlemlenmesini sağlamıştır. Daha somut ifade etmek gerekirse bir yandan AKP'den farklı bir partinin belediyeye seçilmesinin ve bunun yereldeki koalisyonlara ve yatırımlara yansımaları incelenirken (İzmir, Van ve Adana Mersin aksı) diğer yandan AKP'nin seçilmesinin ve bununla bütünleşik bir kent-sel koalisyonun kurulmasının yereldeki (Konya) sonuçlarına bakılmıştır.

Buna ek olarak yazarlar küreselleşmeyi ulus devleti yok eden bir süreç olarak görmek yerine, 1970 sonrasında küresel sermayenin girdiği krizle "daha önce ulusal ölçekte örgütlenmiş kapitalist üretim, tüketim ve dolaşım ilişkilerinin ulus üstü ölçekte yeniden yapılanması (*rescaling*)" (Genç vd., 2021, s. 13) süreci olarak görürler. Bu bağlamda "kent-bölge" kavramı bu sürecin hem mekânsal sonucu hem de küreselleşmeyle ilişkilendirilmesinin aracı olmuştur (a.g.e., s. 45).

Kent-bölge

Kent-bölge kavramının tarihsel olarak kökeni, 1980lerde kentlerin etki alanlarının idari sınırları aşacak kadar geniş olmaya başlamasında ve kentin ayak izlerinin kırdaki devam etmesinde yatmaktadır (Tekeli, 2016, s. 143-158). Yazarların eleştirel yaklaşarak kabul ettiği Yeni Bölgecilik akımı, kent-bölgeleri küresel ekonomide kentler için kalkınmayı gerçekleştiren aktörler olarak görmüştür (Genç vd., 2021, s. 38-39). Coğrafyanın sonu iddialarına karşı eleştiri olarak yükselen bu akıma göre küresel dünyada kentlerin yaratıcı ve yenilikçi olması onları başarılı kılar ve bu başarılarının ardındaki etmenler de yer bağımlıdır.

Kentlerin Türkiye'si kitabının Yeni Bölgecilik akımından en çok beslendiği yer "yığılma (*agglomeration*)" kavramıdır. Bu kavramın kent-bölgeyle ilişkisini açıklayan önemli kuramcılardan biri olan Scott'a göre bir yandan iletişim ve ulaşım teknolojileri bazı sektörlerin yüz yüze iletişime geçmeden işlerini yürütmelerini sağlasa da ekonominin birçok önemli segmentinin birbirine yakın olması gerekir (2000, s.7). Bu yakınlığı ve biraradalığı tanımlamak için

“yığılma” kavramı kullanılır (a.g.e., s. 8). Her ne kadar *Kentlerin Türkiye’si* kitabında yığılma kavramıyla onun ürettiği pozitif dışsallıklar eş anlamlı kullanılsa da Scott’a göre yığılmalar negatif dışsallıklar da üretir (a.g.e., s. 7; Genç vd., 2021 s. 40).

Yazarlar, Yeni Bölgecilik akımına yöneltilen ekonomik indirgemecilik ve Avrupa Merkezietçi olma eleştirilerini kabul eder (Genç vd., 2021, s. 44-48). Bu eleştirilere göre kent-bölge kavramı şeyeleştirilmiştir çünkü kent-bölgenin kendisinin ekonomik gelişme ve inovasyonu getireceği düşünülmüştür. Oysa yazarlara göre kent-bölge küreselleşmenin zorunlu bir sonucu değil küresel, ulusal ve yerel ölçeklerde çeşitli aktörlerin mücadelesi sonucunda biçimlenen siyasal bir süreçtir. Yazarlar ayrıca Yeni Bölgecilik akımının batı merkezli olduğu eleştirisine katılsa da batı dışının tamamen özgün yapılar ürettiğini savunan tikelci pozisyona düşmek istemezler (a.g.e., s. 47-48). Türkiye’deki kent-bölge oluşumun Avrupa’dakinden en önemli farkı sanayisizleşme tecrübesinde yatmaktadır. Sanayisizleşme Batı’da sanayinin çevre ülkeler taşınması, mavi yakalılarının nüfustaki oranın azalması ve kentlerde finans, yazılım ve teknoloji gibi hizmet sektörlerinin ağırlık kazanması süreci olarak yaşanmıştır. Türkiye’de ise sanayi 1980 sonrasında İstanbul’un kent merkezinden Çerkezköy ve Gebze gibi çepelere ve Bursa, Eskişehir, Konya, Gaziantep ve Denizli gibi Anadolu kentlerine taşınmıştır (a.g.e., s.64-66).

Yerelleşme

Dewer ve Epstein’a göre bölgenin üç farklı mekânsal tanımı yapılabilir: bağlantı (*linkage*), gradyen ve sınırları belli alan (*bounded*) (Dewer ve Epstein dan aktaran Neuman ve Hull, 2009, s. 778-779). *Kentlerin Türkiye’si* kitabında bölge mekânsal olarak bir akışlar ya da bağlantılar mekânı olarak değil sınırları belirli bir alan olarak tahayyül edilmiş ve bunun paralelinde işaret ettikleri sınırlı alandaki politikalara ve yerel koalisyon gruplarına odaklanılmış.

Kitaptaki yerelleşme yaklaşımını bir yerel demokrasi projesi olarak tanımlayabiliriz çünkü kentlerin ekonomik gelişimini önceleyen kentsel büyüme koalisyonlarının demokratik, eşitlikçi ve kapsayıcı bir siyasal ve ekonomik hayatın kurulmasında kilit bir role sahip olduğu ön görülmüştür (Genç vd., 2021, s. 22). Bu nedenle neoliberal ve otoriter popülizmin şekillendirdiği “Türkiye’nin Kentleri” yerine bu şekilde yerelden filizlenen ve kentlerin ekonomik gelişimini sağlayacak bir “Kentlerin Türkiye’si” yaklaşımının benimsenmesi gerektiği savunulmuştur.

Bu savların arkasındaki teorik yapı Yeni Kurumsalcı Sentez’e ve pratik bir merkezileşme eleştirisine dayanmaktadır. Buna göre kalkınma tepeden inme

Keynesçi ya da neoliberal yaklaşımlarla gerçekleştirilemez. Bunun yerine yereldeki karşılıklı ilişkileri gözeten, yerelin potansiyelini öne çıkaran ve yerelden inşa edilen bir süreç olması gerekir (Ash Amin'den aktaran Genç vd., 2021, s.41). Ayrıca merkezileşmenin toplumsal kutuplaşma ve çatışmayı arttırdığı ve yerele karşı güven kaybına neden olduğu aktarılmıştır. (a.g.e., s.226).

Vakalar

Kitapta vaka analizlerine, kent-bölge olma potansiyelini gerçekleştirmiş tek kent olan İzmir ile başlanır. İzmir'in Manisa ile bir bölge oluşturduğu düşünülmüş ve bu bölge küreselleşmenin çelişkilerini açığa çıkaran bir alan olduğu için seçilmiştir (Genç vd., 2021, s.108). Yazarların küreselleşmeyi politik inşa olarak düşünmesi bölgedeki farklı kalkınma bakış açılarına sahip üç ayrı koalisyonun (i. İzmir Büyükşehir Belediyesi, girişimci dernekler ve odalar, ii. Merkezi hükümetin nüfuzunu sağlayan İzmir Kalkınma Ajansı ve valilik, 3. Büyüme karşıtı koalisyonu oluşturan meslek grupları) açığa çıkmasını sağlamış. Bu çok aktörlü yapının siyasal mücadeleyi merkez ve yerel ya da hükümet taraftarı ve karşıtı ikiliklerine indirgeyemeyeceği gösterilmiştir. İzmir, güçlü yerel koalisyonu yani siyasi sebeple kent-bölge sayılmıştır. Oysaki ekonomik olarak kent-bölge sayılmak için küresel tedarik zincirinde katma değerli ürün üretimine yani yüksek getiri getiren kültür ve lojistik gibi sektörlerle yönelmesi ve bu sektörlerde çalışacak nüfusu kendine çekecek imkânlarla sahip olması gerekir (a.g.e., s-127-128).

İkinci olarak Adana-Mersin aksı siyaset ve sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi çözümlenmek için seçilmiştir. Bu bölgenin özgünlüğü pamuk üretiminin getirdiği toprak mülkiyeti yapısında yatmaktadır. Pamuk üretimi, mevsimlik işçi çalıştırarak kolay örgütlendiği için büyük toprak mülkiyetini mümkün kılmıştır (a.g.e., s.142). Adana merkezli kurulan holdinglerin yatırımlarını bu bölgenin dışına yöneltmesi kentte ekonomik güç kaybına neden olmuş ve bu kayıp halen giderilememiştir. Beyrut limanının patlama sonrasında işlevini yitirmesi Mersin limanının önemini arttırmıştır. Bölgeye havalimanı kurulmasıyla da güçlenecek kargo taşımacılığı bölgedeki ekonomik gelişmişliği ve kent-bölge olmasını sağlayacaktır (a.g.e., s. 153-155).

Üçüncü olarak Konya, ekonomik büyümeyi başarmış ama yereli öncelleyen bir kentsel koalisyon kurulamadığı için seçilmiştir. Kentteki hâkim koalisyon yerelin önceliklerini savunmak yerine merkezi hükümetin isteklerinin uygulayıcısı konumundadır. Kent ekonomisini küçük ölçekli, dış ticaret odaklı üretim yapan ve esnek çalışan KOBİ'ler biçimlendirmektedir. Kentin

dış ticaret fazlası vermesini sağlayan bu yapılar bir üst üretim modeline geçmek için gereken kurumsallaşma, nitelikli iş gücünün kente çekilmesi ve büyük altyapı yatırımları gibi eylemleri engellemektedir. Özetle kentin şimdiki imkânları yarını için kısıt haline gelmekte ve kentteki hâkim korporatist yapı bu ileriye atılımı engellemekte.

Son olarak Van, İran'la kurduğu ticari ve kültürel ilişkiler, Türkiye'nin daha doğusundaki ülkeler için göçün kapısı olması ve Türkiye'nin kendi doğusu için merkez olması gibi çok yönlü işlevleri, yönetişimi zorlaştıran yapısı ve ekonomik potansiyeli sebebiyle analize dahil edilmiştir (a.g.e., s.193). Kentin kalkınması ve kent-bölge olmasındaki engeller; merkezin kayyumlar üzerinden müdahaleleri ve kente merkezin bir güvenlik sorunu olarak bakması olarak sıralanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Kentlerin Türkiye'si kitabında kurulan ideale göre daha eşitlikçi, kapsayıcı ve demokratik bir Türkiye için kent-bölge olma potansiyeli barındıran kentlerin bir takım yerel ekonomik ve siyasi adımlar atması gerekir. Kentlerin ekonomik gelişmeyi sağlaması için küresel tedarik zincirinde daha katma değerli ürünler üretmesi ve bunları üretecek çalışanların yaşayacağı imkânları sağlaması gerekir. Siyasi olarak ise kentin çıkarını savunan kentsel büyüme koalisyonları kurması gerekir. Burada merkeze biçilen rol; yerel kendi faydasına kalkınma ve yatırım planları hazırladıktan sonra bunların uygulayıcısı olmak, yerel koalisyonların güçlenmesine izin vermek ve yereli yıpratacak ekonomik ve siyasi müdahalelerden uzak durmaktır.

Kitapta zaman zaman küresel kapitalizmin kimi kentlerin faydasına kimi kentlerin zararına sonuçlar ürettiği söylene de bu yerelin kurduğu küresel ekonomiyle ilişkilene idealinin çok gerisinde kalır. Özü eşitsiz olan bir ekonomik rejimde böyle bir idealin ne kadar gerçekleştirilebileceği ve hizmet sektöründe yer alan yaratıcı sınıfın soylulaştırma ve ekonomik eşitsizlik gibi üreteceği (Florida, 2017) sonuçların üzeri örtülür. Ama bu perdelenmenin arkasında neoliberalizm ve otoriter yönetim birlikteliğine karşı yereli güçlü bir aktör ve mücadele cephesi olarak kurmak yatmaktadır.

Kitapta merkezin yerele ekonomik müdahalesini yatırım yapılıp yapılmamasıyla sınırlanmış. Ancak Merkez Bankası'na yapılan müdahaleler gibi ekonomiye siyasi müdahaleler sonucu dövizin ani değişimi Anadolu'daki imalat sanayini olumsuz anlamda etkilemektir. Kitaptaki merkez eleştirisine bu tarz müdahalelerin dâhil edilmesi savlarını güçlendirebilirdi.

Kentlerin Türkiye'si kitabı vaka analizleri üzerinden kent-bölge tartışmalarını Türkiye'ye verimli bir şekilde taşıyor. Dünya genelindeki kent-bölge tartışmalarına Türkiye örneğinin aktarılması ve var olan teorilerin tekrar gözden geçirilmesi için kitabın İngilizce'ye çevrilmesinin büyük önem kazandığını düşünüyorum.

Kaynakça / References

- Florida, R. (2017). *The new urban crisis: How our cities are increasing inequality, deepening segregation and failing the middle class and what we can do about it*. New York: Basic Books.
- Genç, F., Keyder, Ç., Keyman, E. F. ve Badur, A. K. (2021). *Kentlerin Türkiye'si: İmkânlar, sınırlar ve çatışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyman, F., Keyder, Ç., Genç, F. ve Köse, A. (2017). Kent- Bölge: Yerel kalkınmada yeni dinamikler: Türkiye'nin kentlerinden kentlerin Türkiye'sine. 4 Mayıs 2017 tarihinde <https://turkonfed.org/Files/ContentFile/turkiyenin-kentlerinden-kentlerin-turkiyesine.pdf> adresinden erişildi.
- Mardin, Ş. (1973). Center periphery relation: A key to Turkish politics? *Daedalus* 102, 169-191.
- Neuman, M. ve Hull, A. (2009). The futures of the city region, *Regional Studies*, 43:6, 777-787.
- Scott, A. J. (2000). Global city-regions and the new world system. *Unpublished Paper, Department of Policy Studies and Department of Geography, University of California, Los Angeles*.
- Tekeli, İ. (2016). *Dünya'da ve Türkiye'de kent kır karşıtlığı yok olurken yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. Ankara: İdealkent Yayınları.

YAZARLARA NOTLAR

YAYIN İLKELERİ

İDEALKENT, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İDEALKENT'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

İDEALKENT, Kentin analizinde temel bilim alanları ve yaklaşımları olan mimarlık, şehir planlama, yerel yönetimlerin yanı sıra tarih, sosyoloji, yerel siyaset, antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, kültürel çalışmalar, coğrafya ve kentsel değerlendirmeye konu olan her tür bilimsel yaklaşımı kenti anlamada anlamlı bulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak üretilen kuramsal ve uygulamalı özgün çalışmaları yayımlamayı kendisine ilke edinen **İDEALKENT** bu çerçevedeki sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayım organında yayımlanmamış, ilk defa **İDEALKENT**'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **İDEALKENT**'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İDEALKENT'e yayımlanması için gönderilen araştırma makalelerinde verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Bir makalenin **İDEALKENT** dergisi'ne sunulması, çalışmanın orijinal olduğu ve yazar(lar)ın başka bir kurumdan herhangi bir telif hakkı olmadığı anlamına gelir.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fiziki ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **İDEALKENT**'e aittir. Yazarlar **İDEALKENT**'e gönderdikleri makalede kullandıkları çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin kullanımından sorumludur.

Dergiye başvurular sadece elektronik ortamda kabul edilir. Dergi yazım kurallarına göre hazırlanan makaleler, [Makale Gönder](#) web adresinden Makale Gönder linki kullanılarak online olarak sisteme yüklenmelidir.

Gönderilecek makaleler derginin [Yazım Kurallarına](#) uygun olarak hazırlanmalıdır.

Makale dergiye ulaştıktan sonra, öncelikle şekil yönünden (APA 6) değerlendirmeye alınır. Bu değerlendirme sürecinde, makale şekil yönünden düzeltme yapılması gerekiyorsa, makale, yazarına gerekli düzeltme bilgileri ile beraber geri gönderilir. Şekil yönünden düzeltme yapılması makalenin kabul edildiği anlamını taşımaz. Şekil yönünden

düzeltilmeler yapıldıktan sonra, makale editörler tarafından içerik olarak değerlendirilmeye alınır.

Gönderilen makaleyi gecikme veya diğer bir nedenle başka bir yerde yayınlamak isteyenler yazılı bir başvuru ile yazarlarını dergiden çekebilirler. Yayınlaması kabul edilmeyen yazılar, gerekçesi ile birlikte üç ay içinde geri gönderilir.

Yazarlara yapılacak bilgilendirmelerin tümü e-posta yoluyla yapılır.

Metnin içeriği, bilimselliği ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir. Yazar(lar), çalışmasını göndermekle burada yazılı olan tüm şartları kabul etmiş sayılır.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları İDEALKENT'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da İDEALKENT'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan [MAKALE GÖNDER](#) menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda DergiPark sistemi veya e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atıf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma [Makale Şablonuna](#) yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale [Genişletilmiş İngilizce Özet \(Extended Abstract\)](#) ile birlikte gönderilmelidir.
- 4- Makale ile birlikte [İntihal Denetim Raporu](#) mutlaka gönderilmelidir.
- 5- [Makale telif ve etik sözleşmesi](#) mutlaka doldurulmalıdır.

YAZIM KURALLARI

İDEALKENT'e gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

İDEALKENT'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-7000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, [İDEALKENT makale şablonunda](#) yer aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 – 5 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin [İDEALKENT makale şablonuna](#) uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

İlgili makale şablonunu internet sitesinden indirebilirsiniz!

İdealKent (Kent Araştırmaları Dergisi)

www.idealkentdergisi.com

E-posta: idealkent@gmail.com

Nasuh Akar Mahallesi Prof. Dr. Osman Turan Sok. No: 4/2 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 Gsm: 0543 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99